

J. L. F. de Meijere.

Bodegraven.

ALGEMEENE KERKELIJKE GESCHIEDENIS, DER CHRISTENEN.

ALGEMEENE KERKELIJKE GESCHIEDENIS,

DER

CHRISTENEN,

DOOR

IJSBRAND VAN HAMELSVELD.

EERSTE DEEL.

MET PLAATEN.

TE HAARLEM BIJ
FRANÇOIS BOHN,
MDCCXCIX.

LIBRARY
AUG 2 7 1997
UNIVERSITY OF TORONTO

VOORREDEN.

Dewijl genoegzaam alles, wat anders, in eene Voorreden, aan den Lezer pleegt gezegd te worden, wijdloopiger in de Inleiding behandeld is, zou misſchien alle Voorbericht, als overtollig, kunnen worden aangemerkt; daar zijn echter drie zaken, omtrent welken ik, met weinige, aan den Lezer opheldering verſchuldigd ben.

Vooreerst: Niemand zie deze mijne onderneming, om eene Algemeene Kerkelijke Geſchiedenis der Christenen te beſchrijven, als overtollig aan, na den arbeid van MOSHEIM, *in onze taal, met de aanmerkingen van* MACLAINE, *uitgegeven. Hoe verre ik ook van die verwaande laatdunkendheid verwijderd ben, dat ik mij zelven met dezen waarlijk grooten Man zou willen gelijk ſtellen, vertrouw ik echter, dat een opmerkzaam Lezer, behalven eene geheel andere wijze van voordragt, die zijnen leeslust zal gaande houden, hier nog verſcheiden bijzonderheden zal ontmoeten, welke laater beöefeningen van*

dit belangrijk onderwerp ontdekt, en aan de hand gegeven hebben.

Ten tweeden: Wanneer men, daar toe gelegenheid hebbende, de breedvoerige Kerkelijke Geschiedenis van J. M. SCHRÖCK *met dit mijn werk vergelijkt, zal men, bijzonder in de Inleiding, de breedvoerigheid uitgezonderd, zoo vele overeenstemming ontdekken, dat men bijna zou genegen zijn, om te geloven, mijn geschrijf zij slechts eene verkorting van des geleerden Mans arbeid. Ik zou mogen geloven, eenige aanspraak op de erkentenis van het Nederlandsch publiek te hebben, al had ik niet meer gedaan, dan een goed uittrekzel uit dat doorwrocht werk te leveren, ondertusschen had ik reeds voor* 1787, *toen ik de Kerkelijke Geschiedenissen met mijne Toehoorers op de Utrechtsche Hoogeschool behandelde, de hoofdschetze van deze Inleiding en van deze geheele Kerkelijke Geschiedenis, op dezelfde wijze, ontworpen, als ik ze nu in druk uitgeve, wanneer mij het werk van den Heer* SCHRÖCK *nog niet bekend, noch onder de oogen gekomen was. En, bij nader vergelijking, zal men dra ontwaar worden, dat ik mijnen eigen weg bewandel, en zonder den arbeid van dezen en andere nieuwe Kerkgeschiedschrijvers gering te achten, zoo veel mogelijk, uit de bronnen zelve geput hebbe.*

Eindelijk, moet ik, in de derde plaats, eene beden-

denking wegnemen, over de wijdloopigheid van deze mijne onderneming. MOSHEIM *heeft, in het eerste Deel zijner Kerkgeschiedenis, een tijdsverloop van drie eeuwen vervat; in dit mijn Eerste Deel, breng ik mijn geschiedverhaal niet verder dan tot het einde der eerste eeuw, hoe uitgestrekt zal dit werk dan worden, daar dat van* MOSHEIM *reeds in X Deelen begrepen is? Opdat niet iemand zich hier door late afschrikken, verzoek ik het volgende op te merken. Ik oordeelde, eenigzins, breedvoeriger te moeten zijn, in het verhaal van de Geschiedenis van* JESUS CHRISTUS, *den grooten Stichter der Christelijke Kerk, en van zijne Apostelen, als waar door wij ons van het Christendom zuivere en echte denkbeelden kunnen maken, en te beter in staat zijn, de afwijkingen en veränderingen, in volgende tijden in het Christendom gebracht, na te gaan, het welk van zeer veel dienst moet zijn, in het beöordeelen, wat eigenlijk Christendom is; welke juiste kennis zo volstrekt nodig is, om de verdeeldheden der Christenen onderling te verminderen, en de aanvallen van het Ongeloof, die hunne sterkte meestäl ontleenen uit de verwarring van het Christendom met de bijzaaken, die niet tot deszelfs wezen behooren, alle kracht te benemen. In de beschrijving der Geschiedenis van de volgende eeuwen zal ik korter kunnen wezen, zoo dat ik denke, het*

gantsche werk in tien of ten hoogsten twaalf Deelen te zullen voltoojen.

De uitgave van dit eerste Deel geschiedt laater, dan men zich had voorgesteld, waar van de reden in de omstandigheden des tijds te zoeken is; voortaan zal men zich bevlijtigen, twee Deelen in een Jaar te leveren.

Ik zoude mij voorts aan ondankbaarheid schijnen schuldig te maken, indien ik van mijne Landgenooten niet verwachtte, dat zij dezen mijnen arbeid, met dezelfde verschoonende genegenheid, zullen ontvangen, welke mijne schriften tot hier toe van hun genoten hebben! Van mijne zijde zal ik allen ijver aanwenden, om klaar, naar waarheid, en onpartijdig, te schrijven, opdat elk en een iegelijk, zonder aanstoot, leze, en erkenne, dat Waarheid mijn hoogstel doel zij.

I N H O U D

VAN HET

EERSTE DEEL.

ZES-

IN-

INLEIDING.

Daar ik onderneme, eene *Algemeene Kerkelijke Geschiedenis der Christenen*, na zoo vele andere uitmuntende Schrijvers, te boek te ſtellen, zal ik voor alle dingen aan mijne Landgenoten, voor welken ik dezen arbeid bijzonder ſchikken zal, moeten verklaren: Inhoud dezer algemeene Inleiding.

I. Wat zij door *Algemeene Kerkelijke Geſchiedenis der Christenen* te verſtaan, en wat zij dus, in dit Werk, van mij te wachten hebben.

II. Vervolgends zal ik hun de nuttigheid van eene zoodanige geſchiedenis voorſtellen.

III. In de derde plaats, de vereischten ontvouwen, die tot eene goede Kerkelijke Geſchiedenis der Christenen behooren.

IV. In de vierde plaats zal ik verſlag doen van de bronnen en hulpmiddelen, welke wij hebben, en gebruiken kunnen, tot de rechte kennis van deze geſchiedenis.

V. Eindelijk, zal ik mijnen Lezeren berichten moeten van de orde en ſchikking, welke ik, in het verhalen van deze geſchiedenisſen, mij zelve voorgeſteld heb te volgen, als ook van de wijze, op welke ik daaromtrent zal verkeeren.

Zie daar de onderwerpen, welke den Inhoud dezer INLEIDING zullen uitmaken.

Wat wij door de Kerk verſtaan.

I. Ik noem dit Werk, eene *Algemeene Kerkelijke Geſchiedenis der Christenen.* — Men noemt, in den ſtijl der Christen Schrijvers, de menſchen, die zich te ſamen verëenigen, tot eenen gemeenſchappelijken eeredienst van God, doorgaands *de Kerk* (*) — Dus is dan eene *Kerkelijke Geſchiedenis*, eene beſchrijving en verhaal van de onderſcheidene lotgevallen, het zij voor- of nadeelige, welke de menſchen, met betrekking tot den Godsdienst, hebben ondergaan, van alles, wat zij in het werk geſteld, of geleden hebben, opzichtelijk de belangen van den Godsdienst.

Onderſcheid der Kerkelijke van de Burgerlijke of Wereld-Geſchiedenis.

Hier door onderſcheidt zich de *Kerkelijke* Geſchiedenis van de *Burgerlijke*, of Wereld-Geſchiedenis, welke ons een verſlag geeft van de werkzaamheden en lotgevallen der menſchen, voor zoo ver zij in Burgermaatſchappijën verëenigd zijn, als ook van de *Letterkundige* Geſchiedenis, en de Geſchiedenis der *Wijsbegeerte*, welke zich bepaalt tot het geen de menſchen hebben verricht, ter uitbreiding van hunne kundigheden, en ter beöefening van Wijsbegeerte en Geleerdheid. Vol-

(*) Dit woord *Kerk* is oorſpronglijk hetzelfde met het Griekſche Woord κυριακον (*kijriakon*) *het geen aan den Heere toebehoort*, of aan God gewijd is; het wordt ook gebruikt van die gebouwen, in welke de menſchen ſamenkomen, om aan de Godheid hunnen gezamenlijken eeredienst optedragen: op dezelfde wijze is ons Woord *Dom*, voor eene hoofdkerk, of hoofdgebouw, aan den Godsdienst gewijd, hetzelfde met het Latijnſche *Dominicum* (*Templum.*) Zie de *Biblioth. Brem. Cl.* II. *pag.* 232. *Cl.* III. *pag.* 516.

Volgends het gebruik des woords *Kerk*, wordt hetzelve nader bepaald, tot die menfchen, welke zich verëenigen tot den Godsdienst, aan den éénen waaren God te bewijzen, in tegenftelling van zulken, die, of door *Ongeloof* en *onverfchilligheid*, den Godsdienst gering achten, of door *Bijgeloof*, hunnen eeredienst aan andere voorwerpen, dan aan den waaren God, bewijzen en toebrengen. Dit onderfcheid tusfchen de menfchen is, volgends de oude gedenkftukken des Bijbels, zoo oud, als het beftaan van het menschdom zelve. Reeds vroeg, na de Schepping van den eerften mensch, vervielen deszelfs nakomelingen uit KAÏN, tot eene Ongodsdienftigheid, welke een zoo hooggaand en algemeen verderf van zeden na zich fleepte, dat een zondvloed nodig was, om het hemeltergend kwaad uit te delgen. Na den vloed, verviel het Menschdom tot het ander uiterfte van *Bijgeloof*, en den dienst van *Afgoden*, waar van wij, in den Torenbouw van BABEL, reeds een voorbeeld hebben, en welk *Bijgeloof*, na de verftroojing van het menschdom, de kennis van den éénen waaren God geheel verdrongen zou hebben, indien niet de Voorzienigheid den Aardsvader ABRAHAM hadt afgezonderd, om door hem, en onder zijne nakomelingen, de kennis en dienst van den éénen waaren God te bewaren en te onderhouden. ———

De Kerkgefchiedenis onderfcheiden van die van alle Godsdienften.

Dit onderfcheid in het oog houdende, onderfcheidt zich de *Kerkelijke Gefchiedenis* van de Gefchiedenis of befchrijving van *alle* Godsdienften en Godsdienftige plegtigheden en inrichtingen, die men, onder de menfchen, oudtijds of hedendaagsch, heeft inge-

voerd en waargenomen. (*) De *Kerkgeschiedenis*, naamlijk, bepaalt zich *alleenlijk* tot die menschen, welke den éénen waaren God belijden en dienen, hun geloof, godsdienst, en zeden richtende, niet alleen naar de voorschriften der menschlijke Rede, maar bijzonder naar den inhoud der Openbaringen, door God, van tijd tot tijd, aan het Menschdom, tot onderwijs geschonken, en in die verzameling van Boeken vervat, welke de Jooden en Christenen als *Godlijk* eerbiedigen.

Verdeeld in de Kerkgeschiedenis des O. en des N. T.

Van ABRAHAM af, bijzonder zedert MOSES, de Wetgever des *Hebreeuwschen* Volks, door Godlijk gezag, den Staat en Godsdienst van dat volk regelde, bleef deze dienst van den eenigen waaren God bepaald tot de nakomelingen van den gemelden Aardsvader, uit zijnen Kleinzoon JAKOB of ISRAËL. Dit Volk alleen mogt zich beroemen op eene Godlijke Openbaring, die aan hetzelve den éénen waaren God bekend maakte; alle de overige volken der wereld, in onze Heilige Boeken *Heidenen* genoemd, misten dit onschatbaar voorrecht, tot dat JESUS CHRISTUS in de wereld verscheen, en den Godsdienst zijnen volkomen luister schonk, wanneer de scheidsmuur tusschen het Joodsche volk en de Heidenen gesloopt, en

(*) Men heeft vele en voortreflijke werken, waar in dit algemeen onderwerp meer breedvoerig of beknopter wordt behandeld. Bij onze Nederlanders zijn de werken van MOBACH en HURD bekend. In een kort bestek vindt men veel bijëengebracht in ALEX. ROS, *'s Werelds Godsdiensten.*

en de kennis van den eenigen waaren God aan alle volken zonder onderſcheid bekend gemaakt werdt — wordende zij, die deze leere aannemen, naar JESUS CHRISTUS, *Christenen* geheten — Op deze wijze verdeelt zich de *Kerkgeſchiedenis* in twee Hoofddeelen, van welke het eerſte de Geſchiedenis van den waaren Godsdienst, voor CHRISTUS, of onder het *Oude Testament*, het andere de Geſchiedenis der Christen-Kerk, onder het *Nieuwe Testament*, (*) in zich bevat.

De Kerk-Geſchiedenis des Ouden Testaments beſchrijft ons de lotgevallen van den waaren Godsdienst, bewaard bij de nakomelingen van SETH, tot aan den Zondvloed, en, vervolgends in het nageſlacht van ABRAHAM, tot op CHRISTUS. — Deze is geheel vermengd met de *Burgerlijke* Geſchiedenis van deze lieden, omdat de Aardsvaders onäfhanglijke hoofden van hunne huisgezinnen, en dus Stamvorſten, waren, gelijk de *Emirs* der *Arabieren* nog heden zijn, als ook, omdat bij het *Israëlitisch* Volk eene *Godsregering*, volgens MOSES Wetten en Staatsregeling, plaats hadt, waar door de belangen van den Staat en de Kerk nooit bij dat Volk van één geſcheiden konden worden. — Deze geſchiedenis moet, grootendeels, uit de Bijbelboeken des O. T. worden opgemaakt, De Kerk Geſchiedenis des O. T.

(*) Men weet dat deze benaming *Oud* en *Nieuw Testament* in gebruik is, om het onderſcheid van Gods handelwijze en beſtuur met zijne *Kerk*, voor en na CHRISTUS, te kennen te geven; dit verdient aangemerkt te worden, opdat niemand aanleiding neme tot zouteloos ſpotten.

maakt, alzoo ons andere berichten uit de oudſte tijden ontbreken, zoo ver naamlijk deze Boeken ſtrekken — Doch, van NEHEMIA en de laatſte Profeeten des Joodſchen Volks tot op CHRISTUS, moeten andere beſcheiden onze leidslieden zijn, welke wij dan ook voornaamlijk hebben, in het *eerſte Boek der Makkabeën*, het welk wij onder de zogenoemde *Apokrijfe* Boeken lezen, en in den Joodſchen Geſchiedſchrijver JOSEFUS. (*)

De Kerkgeſchiedenis des N. T. of der Christenen.

De *Kerkgeſchiedenis* des N. T. is eene Kerkgeſchiedenis der *Christenen:* deze verhaalt ons den toeſtand en lotgevallen van den geöpenbaarden Godsdienst onder de *Christenen*, en haren aanvang nemende van JESUS geboorte, ſtrekt zij zich uit tot aan onze tijden, bevattende een Tijdperk van achttien Eeuwen. Een ruim Veld zeker! Te meer, omdat de Kerk nu niet meer tot één volk behoort, maar, onder alle volken, genoegzaam door de geheele wereld is uitgebreid. Het is waar, volgends de oorſpronglijke inrichting en bedoeling van JESUS, zou deze Kerkgeſchiedenis niets meer te doen ſchijnen te hebben, met de *Burgerlijke* Geſchiedenis, alzoo zijn Koningrijk niet van deze wereld, maar het Rijk van God, het Rijk des He-

(*) Van dezen Geſchiedſchrijver is eene nieuwe Nederduitſche Vertaling bezorgd door den Eerw. MARTINET. HUMFREY PRIDEAUX heeft de Geſchiedenis van het tusſchentijdvak tusſchen NEHEMIA en CHRISTUS opzetlijk behandeld, in zijn werk: *Het O. en N. Testament aanëengeſchakeld of Geſchiedenis der Jooden.* In het Latijn hebben wij de Kerkgeſchiedenisſen van BUDDEUS en VENEMA enz

Hemels, het Rijk der Waarheid en der Deugd is. Gelijk dan ook de Christen Godsdienst is aangenomen onder volken, die geheel verſchillende Regeringsvormen, burgerlijke inrichtingen, zeden en wetten, hebben. — Doch, toen het Christendom zich verſpreidde, wekte het dra de aandacht der Burger-Regeringen; ook is het niet heel lang bij zijne zuivere en oorſpronglijke inrichting gebleven, en de wederzijdſche invloed van den Kerk op den Staat, gelijk van den Staat op de Kerk, is ſpoedig, en vervolgends door alle Eeuwen, zoo groot geweest, dat de Kerkelijke Geſchiedſchrijver niet voorbijkan, om ook de Burgerlijke Geſchiedenis aan te roeren, zoo dat deze beiden hier hand aan hand dienen te gaan. — Nog meer, de menschlijke geest, ſteeds werkzaam, heeft zich uitgeput, om de eenvouwige leeringen van JESUS en zijne Apostelen meer en meer te ontwikkelen, en zich leerſtelzels te vormen; het welk tot twisten, en verdeeldheden, aanleiding gaf, welke ſpoedig ſcheuringen voortbrachten, en, door het bijkomen van meer andere oorzaken, onderſcheiden gezindheden en aanhangen onder de Christenen daarſtelden; ſommigen van welken, vroeger of laater, weder te niet zijn gegaan, terwijl anderen, nog tot in onze tijden, het Christendom verdeeld houden — Al heel vroeg mengde zich de dwaling onder de waarheid, en zij, welke men van de dwaling, met recht of onrecht, beſchuldigde, werden met den hatelijken naam van *Ketter* gebrandmerkt, en van die Christenen, welke zich *Rechtzinnigen* (*Orthodoxen*) noemden, uit hunne gemeenſchap geweerd.

Is algemeen of bijzonder

Hier uit heldert zich van zelve het onderſcheid op tusſchen eene *algemeene* of eene *bijzondere* Kerkgeſchiedenis der *Christenen*. De eerſte ſtrekt zich uit tot alles, wat de Christen-Kerk betreft, terwijl de laatstgenoemde zich alleenlijk tot eenig bijzonder gedeelte bepaalt. – Het zij iemand onderneemt de bijzondere geſchiedenis te beſchrijven van eenig tijdperk. Zoo heeft MOSHEIM, in afzonderlijke werken, de Kerkgeſchiedenis der eerſte Eeuw na CHRISTUS, en den ſtaat en lotgevallen van het Christendom voor Keizer KONSTANTYN *den Grooten*, beſchreven; dus VAN EINEM, en YPEY de Kerkgeſchiedenis van de XVIII Eeuw. — Het zij, dat de Kerkgeſchiedenis van één bijzonder volk, dat is, de lotgevallen van het Christendom onder het zelve, afzonderlijk behandeld wordt, gelijk de bovengenoemde MOSHEIM die der *Tartaarſche* volken afzonderlijk heeft behandeld, en men dus ook de Kerkelijke Geſchiedenis van ons Vaderland afzonderlijk zou kunnen behandelen. — Het zij, dat de Geſchiedenis der Ketteren, of ook van eenigen aanhang of gezindte, de ſtof oplevert aan den Geſchiedſchrijver, zoo als wij van VOSSIUS hebben eene geſchiedenis der *Pelagianen* enz. — De Geſchiedenis der *Reformatie* of Kerkhervorming in *Europa* heeft ook aan vele wel beſneden pennen afzonderlijk werk verſchaft — Ook zijn de Geſchiedenisſen der Leeräaren van de Kerk, en der *Martelaren* of bloedgetuigen, die, bij de vervolgingen, ter dood zijn gebracht, en hunne belijdenis met hun bloed bevestigd hebben, afzonderlijk van velen te boek geſlagen. — Eindelijk hebben ſommigen de lotgevallen van de leere,

re, en het famenftel der leere, naargefpoord, gelijk PRIESTLEY, in zijne *Historie van het verderf des Christendoms*, en onlangs YPEY, in zijne *Letterkundige Gefchiedenis der Sijstematifche Godgeleerdheid*. KING heeft de gefchiedenis van de geloofsbelijdenis, die men gemeenlijk het *Sijmbolum* of de leuze der Apostelen noemt, opzetlijk in gefchrift vervat; wij hebben ook Gefchiedenisfen van bijzondere *Conciliën* of Kerkvergaderingen, gelijk van dat van *Nicea* — Doch, ons beftek verbiedt ons allen op te tellen.

Wat de Algemeene Kerkelijke Gefchiedenis in zich vervat.

De *Algemeene Kerkgefchiedenis der Christenen*, gelijk wij reeds begonnen te zeggen, vat dit alles hoofdzaaklijk famen, en fchetst ons een tafereel van alles, wat de Christenen en het Christendom betreft, de ftichting, opkomst, en voortgang van dezen zoo weldadigen Godsdienst, de hinderpalen, met welken dezelve heeft moeten kampen, de vervolgingen, die zij heeft geduld; zij bevat eene befchrijving van de Leere der Kerk, en wat tot derzelver ontwikkeling is verricht en ondernomen; de verfchillende gevoelens en meningen, die van tijd tot tijd zich hebben voorgedaan, en de twisten en fcheuringen, die zij hebben te wege gebracht — Zij befchrijft verders de uitmuntendfte Leeräars en doorluchtigfte Mannen, die zich bij de Kerk verdienftelijk hebben gemaakt, in derzelver karakter en verrichtingen; en eindelijk vergeet zij ook niet de betrekking te melden, in welke de Kerk van tijd tot tijd geftaan heeft, met de Burgerlijke en Wereldlijke Regeringen enz. Dit alles, en wat meer hier toe behoort, zal de Lezer in dit Werk, het welk ik daaröm *Algemeene Kerkelijke* Ge-

Geſchiedenis der Christenen noem, kunnen verwachten.

Voortreflijkheid der Kerkelijke Geſchiedenis.

II. In de tweede plaats, zal het niet onvoegzaam zijn, indien ik, in deze *Inleiding*, voor dat ik ter zake zelve kome, de voortreflijkheid, nuttigheid, en belangrijkheid der beöefening van de Kerkgeſchiedenisſen, eenigzins breeder, aanwijze.

De *Kerkelijke Geſchiedenis* heeft, voor alle dingen, met alle waare en echte Geſchiedenis gemeen, dat zij, gelijk CICERO zich uitdrukt, (*) „ eene getuige „ der tijden, het licht der waarheid, het leven des „ geheugens, de leidsvrouw des levens, en de bo„ dinne der oudheid is." Redenen, waaröm de Geſchiedkunde, de kennis van de lotgevallen van het menschdom, ten allen tijde, met recht, voor allerbelangrijkst is gehouden, waardig, dat vernuften, die boven het gemeen wilden uitmunten, zich daar mede bezig hielden. — Maar, de Kerkelijke Geſchiedenis heeft nog bovendien hare bijzondere *belangrijkheid*, omdat zij den *Godsdienst* voornaamlijk tot haar voorwerp heeft. Het is waar, daar is 'er niet weinigen, die geringe gedachten van haar voeden, en haar op eenen lagen prijs ſtellen. Indien men aan dezen geloof zal geven, is de Kerkgeſchiedenis enkel een tooneel van de menschlijke zwakheid en boosheid, waar op menſchenlist en priesterbedrog de hoofdrollen ſpelen, die vervuld zijn met twisten en ſchelden, en eindigen in krijg, bloed, en moord. Maar, dezen hebben niet behoorlijk onderſcheiden.

De

(*) *De Orat.* II. 9.

De Godsdienst, de weldadige Godsdienst, die enkel goed ſtichtede onder de menſchen, en, waar hij in zijne edele eenvouwigheid betracht wordt, zachtmoedigheid en liefde, tevens met waare wijsheid, en volmaking van verſtand en hart, tot zijn gevolg hadt, deze Godsdienst kon de ſchuld niet hebben aan deze rampzalige gebeurenisſen. De menschlijke driften en hartstochten, de menschlijke begeerten, onverſtand, en boosheid, in het belangrijkſte onderwerp, den Godsdienst, allerſterkst werkende, deze zijn de waare bronnen van alle de onheilen, die zij, den Godsdienst ten voorwendzel gebruikende, onder het menschdom hebben aangericht.

De Kerkelijke Geſchiedenis leert ons dit gewigtig onderſcheid opmerken. Zij vertoont ons, hoe de Godsdienst der Christenen zuiver en weldadig in zijne beginzelen en bedoeling, in de daad, niet alleen zich zelven altijd gelijk is gebleven, maar, hoe hij, ſchoon geſtadig moetende worſtelen, zoo met openbaare vijänden als valſche vrienden, hoe dikwijls ook bijna geheel onderdrukt of misvormd, nogthans tot den tegenwoordigen tijd zich heeft gehandhaafd. Deze geſchiedenis vertoont ons den kamp der deugd met de ondeugd, waarbij de eerſte ſtaande blijft niet alleen, maar van tijd tot tijd hare krachten hernieuwt, en voortgangen maakt tot meer volmaaktheid van hare verëerers en betrachters. „Met één woord: (*) deze Geſchiedenis is de Geſchiedenis van eene hoo- „ger,

(*) Schroeckh *Christliche Kirchengeſchichte* I. *Th.* S. 53, 54.

„ ger, meer dan menſchelijke magt, welke de Wereld „ door goedheid bedwongen, zacht geregeerd, en „ zoo lang men haar alleen liet handelen, gelukkig „ gemaakt heeft; doch welker aanzien, naar der men- „ ſchen verſchillende vatbaarheden en neigingen, de „ verbazendſte, en dikwijls zeer treurige veränderin- „ gen geſticht heeft."

Is het belangrijk, in de wonderen der natuurlijke Wereld, de voetſtappen des algoeden en alwijzen Scheppers na te gaan en te bewonderen, en zou het ook niet belangrijk wezen, de blijken van diezelfde Godlijke wijsheid en goedheid op te zamelen, welke zich geöpenbaard hebben, in het vestigen, bewaren, en uitbreiden van den Godsdienst, tot heil van het Menschdom, en verheerlijking van het Opperwezen, zoo als de Kerkelijke Geſchiedenis ons dezelve ontvouwt en ten toon ſpreidt?

Nuttigheid der Kerkgeſchiedenis in het gemeen.

Gelijk de beöefening der Kerkelijke Geſchiedenis dus belangrijk en voortreflijk is, zoo heeft zij ook hare uitgebreide *nuttigheid*. — Hier leert hij, die het menschlijk hart wil beſtudeeren, hoe arglistig het zelve is, maar tevens, hoe gemaklijk te misleiden en te vervoeren! Elk, wie hij zij, kan, uit de beöefening dezer Geſchiedenisſen de nuttigſte en heilzaamſte lesſen van wijsheid en voorzichtigheid voor zich opzamelen. De onmatige ijver en ligtvaardigheid, met derzelver nadeelige gevolgen, waar van wij hier zoo vele voorbeelden ontmoeten, zal ons behoedzaamheid leeren, en de misſlagen, tot welke zelfs mannen van uitſtekende verdienſten en bekwaamheden vervallen zijn, zullen ons toonen, wat wij te vermijden, waar voor

wij

wij ons te wachten hebben. Wij zullen leeren, waartoe driften, verkeerde ijver, huichelächtige geveinsdheid, de menfchen hebben kunnen brengen. Doch, aan den anderen kant, zullen deugdzame voorbeelden en heilzaam te werk geftelde maatregels ons ten wegwijzers dienen, en tot voorlichting ftrekken kunnen, op het pad, het welk wij te bewandelen hebben. —— Menigmalen verwonderen wij ons over de buitenfporigheden van den menschlijken geest, in het aankleven en voorftaan van gevoelens omtrent den Godsdienst, welke met het gezond menfchenverftand en den duidelijkften zin der Heilige Schrift, op geenerleië wijze veréffend kunnen worden. — Wij ontzetten ons over deze of gene gebeurenisfen, die den Godsdienst fchijnen te dreigen; maar, onze verwondering en vreeze bedaart, wanneer wij uit de Kerkelijke Gefchiedenisfen leeren, dat 'er, ook in dit opzicht, niets nieuws is onder de zon, en dat de algoede Voorzienigheid, in de meest gevaarlijke en zorglijke omftandigheden, voor de belangen van den Godsdienst gewaakt, en dien weder tot zijnen luister opgevoerd heeft. —

Eindelijk, in de Kerkelijke Gefchiedenis vinden wij den oorfprong en aanleidende oorzaken tot den tegenwoordigen toeftand van de Christelijke Kerk. — De éénе omwenteling heeft hier telkens met de andere, geduurende achttien Eeuwen, zeker verband; alles maakt hier een geheel uit, zelfs fchoon het verhaal der gebeurenisfen uit het ééne werelddeel in het ander overgaat. Wien het te doen is, om uit de Gefchiedenis niet alleen geleerd, maar ook wijs, te

wor-

worden, voor dien is het een heerlijk gezicht, wanneer hij, in de bijzondere tijdvakken, op de ontwikkelingen van den menschlijken geest mag letten, hoe deze zich, met betrekking tot zijne gewigtigste belangen, door de krachtigste pogingen en — misslagen tevens — gevormd heeft. Nergens kan men de vorderingen van den menschlijken geest, met alle agteruitgaan en afdwalingen, zoo duidelijk aanwijzen, als hier; nergens beter de onderscheiden kleuren nagaan, welke hij van de luchtstreek, van den bijzonderen toestand, onder welken hij zich ontwikkelen moest, en andere uitwendige omstandigheden, heeft aangenomen. Waar hebben de verschillende schakeringen en vermengingen van dwaling en ondeugd, de menigvuldige proeven van den beurtelingschen invloed van verstand en hart, zich ooit duidelijker vertoond, dan in de Geschiedenis der Christelijke Kerk? De overvloed van bescheiden laat hier toe, dat men alles, zelfs in het allerbijzonderst, kan naarsporen, en juist hier uit ontstaat het zekerst onderwijs.

Nuttigheid dezer Geschiedenis voor den Christen.

Wanneer wij in bijzonderheden willen komen, zullen wij ons zelven, zonder vele moeite, kunnen overtuigen, dat geene Geschiedenis voor allerleië soorten van Menschen, beide ten aanzien van verstand en hart, zoo vele nuttigheden oplevert, als even de Kerkgeschiedenis der Christenen.

Voor den Christen dient zij, om hem meer en meer van de waarheid van zijnen Godsdienst te overtuigen en te verzekeren. Uit haar leert hij, dat, het geen het ongeloof en de spotzucht geern zou doen geloven, zijn Godsdienst geen Menschenbedrog noch Papen-

penlist zij; dat, gelijk deszelfs oorfprong van den Hemel, dus ook zijne voortplanting door waare Hemelfche wonderen bevorderd, en zijn behoud onder alle de aanvallen van het Ongeloof, en de ondermijningen van Bijgeloof en Dweepzucht, aan het vermogen der onzichtbare hand, die alles beftuurt, te danken is.

Hoe rijst zijn eerbied voor den Godsdienst, zijne Godzaligheid, wanneer hij deze handelwijze eener goede en wijze Voorzienigheid in de lotgevallen der Kerk opmerkt. — De verbazende omwentelingen der *Kerk*, die zoo dikmaal uit kleine beginzelen, en naar het oogfchijn nietige oorzaken, herkomftig waren, leeren den Christen, met nut en voordeel gedenken aan die geduchte, maar tevens opbeurende, waarheid: *de Heere regeert!* Dan vertoont zich de Kerk, de belijders van den Godsdienst, aan ons, in de Apostolifche Eeuw, eenvouwig en onbevlekt; dan fchuilt zij, als in de kloven der fteenrotzen; dan weder is zij, als eene ftad, op eenen berg gelegen; dan met de kroon van het Martelaarfchap verfierd; dan grooter in uiterlijk vermogen, hoe wel geringer in deugden. En altijd en overäl, *fpooren der Godlijke Voorzienigheid!* PAULUS heeft reeds gefchreven: (EFEZ. III. 10.) „dat „ nu de veelvuldige wijsheid van God aan de overheden en gezaghebbers in het Hemelsch [Koning- „ rijk,] door middel van de [thans geftichte] gemeen- „ te, bekend was geworden enz."

Door de kennis der Kerkelijke Gefchiedenis kent de Christen het gewigtig onderfcheid tusfchen waare Godsvrucht en Bijgeloof of Dweperij, terwijl hij, te ge-

gelijker tijd, uit haar wapens ontleent tegen het *Ongeloof* van onze later tijden. — Uit haar kan hij beöordeelen, of en in welke bijzonderheden de toeſtand van het Christendom, in onze tijden, in wezenlijke volmaking, toe- of afgenomen heeft. — Bij haar leert de Christen zijne *rechten*, wanneer hij in den oudſten Kerktoeſtand ziet, hoe de Leeräars en opzieners den Godsdienst, met eenen zuiveren ijver, door leeren en onderwijzen, hebben voortgeplant, hoe zij door vermaningen, beſtraffingen, en eigen voorbeeld, de ondeugd tegengegaan, tot de deugd opgewekt, maar geene heerſchappij of geweld over het geweten zich aangematigd hebben. — Hier, den oorſprong en waare geſteldheid van de onderſcheiden gezindheden onder de Christenen naarſpoorende, leert hij de waare verdraagzaamheid oefenen, en dien zagtmoedigen geest zich eigen maken, welken JESUS, in zijn geheele gedrag, zoo volheerlijk openbaarde, en die het waare fieraad van den Christen is. Hij leert, door de ondervinding der eeuwen, welke nadeelen, verbittering, onrusten geſticht zijn, door harde behandeling van zulken, die dwaalden, terwijl hij tevens, door het nagaan der dwalingen, te meer in de waarheid bevestigd wordt. — Eindelijk, in de Kerkelijke Geſchiedenisſen, ontdekt de Christen den oorſprong van de gewoonten en plegtigheden, welke onder de Christenen in gebruik zijn, waar door hij ook in ſtaat geſteld wordt, om te beöordeelen, welken prijs hij op elke derzelven ſtellen moete.

Bijzonder voor de Proteſtanten.

Proteſtantſche Christenen, in het bijzonder, kunnen de Kerkgeſchiedenis niet ontbeeren. Geduurig

her-

herhalen de Roomschgezinden, dat de *Protestanten* eene nieuwe gezindte zijn, onöphoudelijk vernieuwen zij de vraag: waar was uwe Kerk voor LUTHER en KALVYN? De Kerkelijke Geschiedenis toont de ongegrondheid dezer beschuldiging, en de ongerijmdheid dezer vraag. Is deze eene nieuwe gezindte, die de ingeslopen dwalingen verbetert, en de leere van den Godsdienst wil hervormd hebben, naar de zuivere voorschriften van den Bijbel, welken de Christenen als het boek van Godlijk Onderwijs, en als de Openbaring van Gods wil, eerbiedigen? Is deze eene nieuwe gezindte, die later van elders ingevoerde misbruiken en overtollige bijvoegzelen wegneemt, en alles, zoo veel mogelijk, tot de oorspronglijke eenvouwigheid terug tracht te brengen? — Al vroeg hebben, integendeel, de Hervormers uit de Kerkelijke Geschiedenis aangewezen en betoogd, dat veeleer in de Roomsche Kerk nieuwe leergevoelens, plegtigheden, inrichting van bestuur enz., zijn ingevoerd in later Eeuwen, waarvan men in staat is, de bronnen aantewijzen, als ook, dat vele dingen bij hun wel de oude namen behouden, maar een geheel nieuw wezen verkregen hebben. Zouden de *Protestanten* niet met voordeel de Kerk-Geschiedenis beöefenen, waar in zij, door het voorbeeld van die schatbare mannen, welke de Hervorming tot stand hebben gebracht, worden vermaand en opgewekt, om de waarheid boven alles te schatten, en hun verstand, hart en geweten, van menschlijke overheersching vrij te bewaren?

Ondertusschen zullen misschien velen, het geen tot hier toe van de nuttigheid der Kerk-Geschiedenis gezegd

De Kerk-Geschiedenis is

nuttig voor den Geleerden.

zegd is, wel erkennen, maar te gelijk zich bevreemden, wanneer men eenen ſtap verder doet, en beweert, dat deze geſchiedenis ook voor den Geleerden, voor hem, die de wetenſchappen beöefent, ten hoogſten nuttig, ja noodzaaklijk zij. En niets is echter waarächtiger. Immers, niet alleen, dat een waar geleerde niet wel kan onderſteld worden, zonder kennis van Wijsgeerte en Geſchiedkunde in 't gemeen, maar bijzonder mag hij niet onkundig zijn van den Godsdienst, deze toch is van te groot aanbelang, dan dat een geleerde 'er ſlechts oppervlakkig van zou denken of ſpreken. Als geleerde moet hij immers met grond en bewijs te werk gaan. Het is waar, in onze tegenwoordige tijden heerscht ongelukkig eene andere denkwijze, dan bij de ouden plaats hadt, bij welken van elken geleerde in welk vak van wetenſchappen ook, eene meer dan oppervlakkige kennis in de Geſchiedenis, Wijsbegeerte, en Godsdienst gevorderd werdt. Thans gebeurt het veeläl, dat geleerden zeer weinig werk maken van de leere van den Godsdienst; deze, of zoo als men ze noemt, de Godgeleerdheid, wordt als een afzonderlijk vak van geleerdheid beſchouwd, het welk enkel voor Leeräars van den Godsdienst moet overgelaten worden. Men verbeeldt zich al ligt, dat men met de twisten en verſchillen der Godgeleerden niets te doen heeft; men merkt daar in veel menschlijks op, en beſluit daar uit niet zelden al te overhaast ten nadeele van den Godsdienst zelven. Tegen zoodanig overhaast, en voor velen zoo ongelukkig, beſluit zal de Kerk-Geſchiedenis den geleerden bewaren, wanneer zij hem zal doen opmerken de eerſte grondvesting en

uit-

uitbreiding der Kerk, door zulke middelen, welke geleerden zoo wel als ongeleerden overtuigd hebben, uit hoofde van de bewijzen, waar op de Godsdienst steunde, en de voordeelen, die hij zijnen belijderen daadlijk aanbracht, toen hij zich in zijn edel en eenvouwig wezen openbaarde; maar tevens zal deze Geschiedenis hem leeren, hoe het leergebouw en samenstel der leere zich allengs gevormd heeft, en in vele opzichten heeft moeten vormen, waar door hij tevens in staat gesteld zal worden, om met vaardigheid over het wezenlijke of min wezenlijke van den Godsdienst, en het gewigtige of min gewigtige der Godgeleerde verschillen, te oordeelen.

Voor de Burgerlijke Geschiedenis.

De geleerde, die de *Burgerlijke*, of, gelijk men gemeenlijk spreekt, de *Wereldlijke* Geschiedenis wil beöefenen, kan daar mede niet te recht geraken, zonder de Kerkelijke Geschiedenis der Christenen. Reeds voor de tijden van KONSTANTYN *den Grooten*, was het Genootschap van Christenen, in de Wereld, en het Roomsche Rijk, zoo aanzienlijk en talrijk, dat deszelfs toestand met dien van het Rijk in betrekking kwam, maar bijzonder verëenigden zich beider inrichting en lotgevallen op het naauwst, nadat deze Vorst den Godsdienst der Christenen omhelsde, en openlijk beleedt. Zedert dien tijd schikte zich het bestuur der Kerk, in zeer vele opzichten, naar de wijze van bestuur in het Keizerrijk, en dit wederöm ontleende veel van de inrichtingen der Christenen, en de wederzijdsche invloed van Kerk en Staat was zo groot, dat de Geschiedkenner de geschiedenis des éénen zonder die der andere niet kan beöefenen. Deze wederzijd-

ſche invloed heeft tot aan onze tijden toe ſtand gehouden, hebbende, door de Kerkhervorming, wel eene andere richting verkregen, maar zijnde geenszins daar door weggenomen.

Voor de Geſchiedenis der Geleerdheid. De Wetenſchappen hebben insgelijks, zedert de uitbreiding van het Christendom, ſteeds in de naauwſte betrekking met hetzelve geſtaan. Zij rezen of daalden met den bloei of verval van den Christen-Godsdienst. Wanneer deze, in zijn eenvouwig ſchoon, zuiver onder de menſchen werkte, bewandelde de vrijë en edele geest de velden der waarheid, en maakte de grootſte voortgangen in allerleië ſoort van wetenſchappen. Maar werdt de Godsdienst bedorven en misvormd door bijgeloof, dan heerschte valſche ſmaak; ligtgelovigheid en onkunde namen de overhand, en de Wetenſchappen kwijnden. Deze ebbe en vloed der geleerdheid, met derzelver oorzaken, te willen naarſporen, zonder kennis der Kerkelijke Geſchiedenis, zal daaröm een vruchteloze arbeid wezen. Waare en echte Godsdienst biedt altijd aan de Wetenſchappen de behulpzame hand, gelijk hij van de waare geleerdheid luister ontvangt.

Voor den Rechtsgeleerden. De Rechtsgeleerde, die zich *Meester der beide Rechten* beroemt te zijn, kan de kennis der Kerkelijke Geſchiedenis volſtrekt niet ontbeeren. Hij heeft dezelve nodig, tot verſtand van vele Burgerlijke Wetten, welke in het Romeinſche Wetboek voorkomen, en waar van hij noch de aanleiding, noch den waaren zin of bedoeling, zonder behulp der Kerk-Geſchiedenis, kan verſtaan, die hem de tijdsömſtandigheden en geſteldheid van zaken, ten tijde, toen zoodanige wet gegeven werdt, alleen aanwijzen kan. — En hoe kan het

Ka-

Kanonieke of *Kerkelijke* recht, bijzonder het *Pauslijke*, zonder het licht der Kerk-Geschiedenis, gekend of beöordeeld worden?

Men zal zeggen, dat Staat en Kerk van elkanderen gescheiden behooren te wezen, en dat zij, volgends onze Staatsregeling, in de daad, van één gescheiden zijn. Het zij zoo, desniettegenstaande, blijft dit waarheid, dat de Godsdienst voor den Staat ten hoogsten belangrijk is. Zonder hier de vraag te willen beslissen, of eene Burgermaatschappij zonder Godsdienst bestaan kan, beweer ik rondelijk, en ik twijfel niet aan de toestemming van alle menschenkenners, dat eene deugdzame en gelukkige Burgermaatschappij zonder Godsdienst nooit, dan in de verbeelding, bestaan kan; gevolglijk behoort elk Staatsman te weten, hoe, door den Godsdienst, waarheid en deugd in eene Maatschappij best worde aangekweekt, ten algemeene nut en heil des lands. — Maar elk Staatsman heeft ook de kennis der Kerkelijke Geschiedenis nodig, ten einde uit de voorbeelden te weten, hoe het indringen van heerschzuchtige geestelijken te stuiten, en die verwarringen, welke, door verkeerde voorbarigheid of partijzucht van onbezonnen ijveraars, kunnen gesticht worden, voor te komen of te doen bedaren. Voor den Staatsman.

Hoe nuttig de kennis der Kerkelijke Geschiedenis, in alle de bovengemelde opzichten, ook zij, voor den Godgeleerden en de Leeräars der Kerk is zij boven alles niet alleen nuttig, maar volstrekt noodzakelijk. De Godgeleerde, geene kunde hebbende van de Kerkelijke Geschiedenis, verdient bestraft te worden. Voor den Godgeleerden.

Deze toch heeft invloed op zijn geheel beroep, en leert hem, wat en hoe veel van elken Leeräar der Kerk gevorderd wordt; zij leert hem den aanleg, de behoefte, en de verschillende lotgevallen van het leerstelzel, of het geleerde samenstel der lere, het welk men doorgaands de Godgeleerdheid noemt. Geen deel der Godgeleerdheid, of het ontleent nuttigheid van de Kerkelijke Geschiedenis.

De waare en oorspronglijke bronnen van de Christelijke Godgeleerdheid, de Heilige Boeken, zijn in bewaring van de Kerk, en de Kerk-Geschiedenis alleen kan ons de Geschiedenis van den *Kanon*, of de lijst der Heilige Schrift, leeren. De *uitlegkunde* vordert kennis van de Kerkelijke Geschiedenis, als uit welke men de leerwijze, in het uitleggen der Heilige Boeken, van eeuw tot eeuw gevolgd, kan nagaan, den oorsprong van vele bijzondere uitleggingen van deze en gene plaatzen des Bijbels opsporen, en de misslagen in de uitlegkunde opmerken, ten einde dezelve te vermijden, en den regten middelweg te bewandelen. — Wil men het Nieuwe Testament, en vooräl de Brieven der Apostelen, behoorlijk verklaren, men dient, uit de Kerk-Geschiedenis te weten, welke de toestand der Kerk ware, ten tijde der Apostelen, en van die gemeenten in het bijzonder, aan welke deze Brieven geschreven zijn — (*) De Kerk-Geschiedenis kan alleen bericht ge-

(*) Hier kan ik den Lezer, in 't bijzonder, aanprijzen een Werk, onder dezen Titel, vertaald uitgegeven: *Ontwerp eener volledige Geschiedenis van de Godsdienst-gevoelens der eerste Christen-eeuw, als een grondslag ter ver-*

geven van de zeden, gewoonten, en plegtigheden der eerste Christen-Kerk, waartoe de kennis der Christelijke Oudheden vooräl nodig is — Eindelijk onze Heilige Boeken bevatten voorzeggingen of profeetiën, deze kunnen, zonder den bijstand der Kerk-Geschiedenis, niet verstaan, noch met de vervulling vergeleken worden.

De *stellige*, zoo wel, als de *wederleggende*, Godgeleerdheid, de *Christelijke Zedekunde*, met één woord alles, wat tot de kundigheden van eenen rechtschapen Godgeleerden behoort, heeft de Kerk-Geschiedenissen en derzelver voorlichting nodig. — Wanneer nieuwe gevoelens opkomen, nieuwe twisten over de leere ontstaan, zal de Kerk-Geschiedenis niet zelden de bron aanwijzen, waar uit deze uitvinders van nieuwigheden hebben geschept, en tevens den toetsteen aanbieden, waar aan men derzelver belangrijkheid kan beproeven. Met één woord, wie den naam van *Godgeleerden* met recht zal voeren, kan geen vreemdeling wezen in de geschiedenissen der Christelijke Kerk.

Meer zou ik kunnen zeggen, van de nuttigheid der Kerkelijke Geschiedenis der Christenen, indien ik niet vreesde, in eene klare zaak, te wijdlopig te worden; ik zal hier slechts nog kortelijk bijvoegen, dat derzelver beöefening bij uitstek vermaaklijk en aangenaam is. Zij is niet droog en vermoejend door tijdrekenkundige zwarigheden. Zij heeft ja wel duisterheden, en vel van

De Kerkelijke Geschiedenis is aangenaam en vermaaklijk.

verklaring der Apostolische Brieven, te *Leijden* bij A. en J. HONKOOP 1784.

van hare geſchiedverhalen hebben tot twisten en verſchillen aanleiding gegeven. Doch, de meesten dezer verſchillen betreffen niet zoo zeer de gebeurenisſen, die verhaald worden, als gebeurenisſen, maar lopen meest over derzelver oorzaken, beweegredenen, en oogmerken, en ontſpringen doorgaands uit partijzucht of vooringenomenheid, zoodat zij, door den onpartijdigen onderzoeker, zonder veel moeite, kunnen worden opgehelderd. — Hoe vermaaklijk is het, van den Stichter van het Christendom af, de Kerk in alle hare lotgevallen te verzellen! Wij maken kennis, en worden gemeenzaam, met de grootſte mannen, welke den Godsdienst hebben ten dienſte geſtaan. Hoe vermaaklijk, den Godsdienst te beſchouwen, zoo als hij, onder de verbazendſte omwentelingen, zelfs in de meest verbasterde tijden, zich gehandhaafd en onöphoudelijk zijne weldadige werking achtervolgd heeft. — Doch, het is tijd, dat ik tot het derde gedeelte dezer *Inleiding* overga.

De vereischten in eene goede Kerklijke Geſchiedenis.

III. In dit derde gedeelte, had ik beloofd, kort te zullen aanwijzen, wat 'er tot eene goede *Kerkelijke Geſchiedenis der Christenen* gevorderd worde, indien zij voor den Lezer aan haar oogmerk voldoen zal.

Zij moet waarheid behelzen.

In alle goede geſchiedverhalen wordt, met recht, en voor alles, waarheid geëischt, vrij van alle partijdigheid, welke, door liefde of haat jegens de handelende perſonen gezwenkt wordende, de gebeurenisſen in een te gunſtig of te ongunſtig licht plaatst, en dezelve niet zoodanig verhaalt, als de zaken zich hebben toegedragen, maar zoo als zij meest met de genegenheid van den ſchrijver ſtrooken. Het is, in dedaad, een

een moeilijke arbeid, de *waarheid* zuiver en onvervalscht in de Kerk-Geſchiedenisſen opteſporen. Immers, dewijl reeds vroeg, (ja men heeft 'er voorbeelden van zelfs bij het leven der Apostelen (*),) velen onder de Christenen ondernamen, ten einde hunne gevoelens en meningen aanzien en gezag bij te zetten, valſche geſchriften, brieven enz. onder den naam van achtingswaardige mannen te verdichten, of ook derzelver echte geſchriften, door inlasſchingen of uitlatingen, te verminken, wordt 'er een oordeelkundig verſtand in den Kerk-Geſchiedſchrijver verëischt, om, het geen echt is, van het onëchte, behoorlijk te onderſcheiden, ten einde niet misleid te worden. — Niemand moet echter deze onbillijke en voor het Christendom wezenlijk nadeelige handelwijze aan den Christen-Godsdienst toeſchrijven. De Jooden, blijkens zelfs de zoogenoemde *Apocrijfe* Boeken, hadden reeds deze gewoonte, en de Heidenſche Wijsgeeren maakten 'er insgelijks gebruik van. De éene en andere hebben dezelve in het Christendom overgebracht, en ook daar ingevoerd, hoe zeer hetzelve zoodanige ſteunzels geenszins behoefde.

De Kerkelijke Geſchiedſchrijvers, van de eerſten af, zijn doorgaands ingenomen met hunne gevoelens en met hunne partij, en dus zijn hunne berichten niet altijd te vertrouwen, maar moeten onderzocht en getoetst worden — Bijzonder heeft deze partijſchap zich laten zien, na de Kerkhervorming. Wanneer de Proteſtanten, door het beöefenen der Kerk-Geſchiedenis hunne

(*) 2. *Thesſal.* II. 2.

ne partijën, de Roomschgezinden, van de gevoeligste zijde aantasteden, hebben deze, zich daar tegen pogende te verdedigen, insgelijks deze Geschiedenisfen te hulp genomen, maar zich door partijzucht dikwijls van de waarheid laten aftrekken, hoewel men ook de Protestantsche Kerk-Geschiedschrijvers niet in alles, van deze beschuldiging van partijschap, kan vrij plijten — Bij dit alles, het welk het voor den beöefenaar dezer Geschiedenisfen moeilijk maakt, de waarheid te ontdekken, komt nog dit, dat deze Geschiedenis, als de Kerk en den Godsdienst betreffende, zekere huivering verspreidt, waar door het vrijë oordeel over de gebeurenisfen niet zelden belemmerd wordt. ——

De Geschiedschrijver zelve, die onderneemt, deze Geschiedenisfen te boek te stellen, kan zich moeilijk, ook zelfs met het beste hart, van eenige partijdige genegenheid wachten. Hij is toch, een belijder van den Christen Godsdienst zijnde, deze of gene gezindte der Christenen meer dan andere toegedaan, en hoe ligt kunnen zijne genegenheden voor dezelve invloed hebben, op zijne verhalen van gebeurenisfen, en hem ter zijde afleiden.

Evenwel, het is niet onmogelijk, met alle deze moeilijkheden, de waarheid in de Kerk-Geschiedenisfen op het spoor te volgen, en haar te achterhalen. Men heeft toch echte gedenkstukken, handelingen van Kerkvergaderingen, schriften van Kerkleeräaren enz. uit welke men dikwijls de waarheid, hoe zeer anders, door partijzucht, bedekt en omhuld, in het licht kan brengen, maar, de Geschiedschrijver, zal hij dit grote einde bereiken, moet, bij een oordeelkundig verstand,

ſtand, en ſtandvastige naarſtigheid, en vlijt, die zich door den moeilijken arbeid niet laat afſchrikken, een opreclit en eerlijk hart bezitten, om zich van alle vooringenomenheid te ontſlaan, en zonder gunst of haat, alleen dat geen te ſchrijven, het geen den toets der waarheid heeft kunnen doorſtaan; terwijl hij het zich tevens niet moet ſchamen, wanneer hem hier of daar duisterheid en onzekerheid voorkomt, zulks rondelijk te erkennen, veel liever, dan dat hij, op eenen beſlisſenden toon, ſtoute uitſpraken waagt, zonder behoorlijke bewijzen te kunnen aanvoeren.

Wanneer men de uitgeſtrektheid van het veld overweegt, het welk de Kerkelijke Geſchiedſchrijver beärbeidt, en de menigte van zaken, die hem in den loop van zijne verhalen voorkomen, bezeft men geredelijk, dat het hier heel veel aankomt op eene goede keuze, welke gevallen, uit eene zoo talrijke menigte, behooren uitgekipt en aangevoerd te worden, en welke, zonder eenig verlies voor den Lezer, kunnen worden ter zijde gezet. Zulke gevallen, die belangrijk zijn, die in verband ſtaan met het geheel der Geſchiedenis, die gewigtige gevolgen hebben voortgebracht, die in ſtaat zijn, ons een recht begrip van den ſtaat van het Christendom te ſchenken, deze behoort de Kerkelijke Geſchiedſchrijver uittekiezen, in eene geſchikte orde en verband te plaatzen, en tot één geheel ſamen te verbinden, opdat hij den Lezer, aan den éénen kant, door de gebeurenisſen, zonder aanëenſchakeling, te verhalen, of aan den anderen kant, door het melden van allerhande beuzelingen en kleinigheden, niet verveele.

(margin: Eene goede keuze doen.)

Zal

En pragmatisch zijn.

Zal dit plaats hebben, dan moet de Kerkelijke Geschiedenis ook *pragmatisch* behandeld worden. Dit woord is, ten opzichte der Geschiedenis, thans aan de orde van den dag. En nogthans wordt van geen woord meer misbruik gemaakt, dan juist van dit woord — Eene Geschiedenis zal dan *pragmatisch* (*) beschreven zijn, wanneer het verhaal zoodanig wordt ingericht, dat de geschiedenis ons tot leering kan verstrekken, en onderwijs geven, hoe wij ons in voorkomende gelegenheden te gedragen hebben. Dit oogmerk kan bereikt worden, wanneer de gebeurenissen niet enkel naar de tijdörde verhaald, en als op zichzelve staande ter neder gesteld worden, maar, wanneer de Geschiedschrijver tevens de roerfels der daaden, de drijfveeren, die werkzaam waren, om de gebeurenissen voorttebrengen, met één woord, derzelver oorzaken, nagaat, en voor het oog zijner Lezeren openlegt — Niet min zal de Geschiedschrijver de *gevolgen* van de handelingen en gebeurenissen opmerken, als ook het onderling verband van dezelve, waarbij hij den wederzijdschen invloed der Burgerlijke en Kerkelijke gebeurenissen niet uit het oog zal moeten verliezen. Dit alles in het licht stellende, zal de Geschiedenis leerzaam en bruikbaar worden, ook voor

(*) Men weet, dat POLYBIUS, die vermaarde Grieksche Geschiedschrijver, in dezen zin dit woord eerst gebruikt, en zijne Geschiedverhalen op die leerzame wijze heeft ingericht: en wie kent niet TACITUS, welke hem daar in is nagevolgd? uit welke beide Schrijvers de voortreflijkste lessen van goede Staatkunde kunnen worden opgezameld.

voor ons in onze tijden; wij zullen in ſtaat geſteld worden, om niet alleen juist over de oude gebeurenisſen te oordeelen, maar ook eene vergelijking te kunnen maken, tusſchen het geen, in voorige Eeuwen, gebeurd is, en het geen wij, in onze tijden, zien gebeuren. Bij welke vergelijking, wij ontdekken zullen, dat, hoe zeer ook verſchillende de gedaante der zaken ſchijnen moge, de menſchen zich ſteeds gelijk en dezelfde blijven. Het Bijgeloof, het welk, in voorgaande Eeuwen, den Godsdienst misvormde, hadt zijne bron in dezelfde hartstochten, in dezelfde neiging tot ondeugd, in dezelve afkeerigheid van die godzaligheid en deugd, welke de Godsdienst vordert, als het hedendaagſche Ongeloof. De menſchen kunnen niet beſluiten, zich naar de hemelſche voorſchriften van den Godsdienst te gedragen, of zich aan deszelfs beſtuur te onderwerpen, zij gevoelen tevens de kracht en godlijkheid van den Godsdienst, daarom hebben zij, ten einde hun geweten gerust te ſtellen, zoo vele bijgelovigheden verzonnen, die voor hunne driften en zinlijkheid te gelijk den teugel vierden; en uit dat zelfde beginzel, om de kracht van den Godsdienst te ontduiken, en naar hunne onderſcheiden begeerlijkheden te leven, vatten zij, tegenövergeſteld, het Ongeloof aan, om alle de uitſpraken van het geweten, zo mogelijk, te verdoven. Dus ook hier, gelijk doorgaands, de uiterſten elkander raken.

In het naarſporen echter der oorzaken en beweegredenen van gebeurenisſen, wordt alle behoedzaamheid vereischt. Gelijk men, aan den éénen kant, niet veilig kan vertrouwen, op het geen openlijk wordt voorge-

ge-

geven, dewijl in de gebeurenisfen der Kerk niet min list en ftreeken in het werk gefteld zijn, dan in het Burgerlijke en Staatkundige, zoo zal men evenwel, aan den anderen kant, zich niet mogen toegeven aan gisfingen, die dikwijls geen' grond hebben dan in onze eigene verbeelding, en welke niet zelden even daaröm nog des te min doel treffen, omdat, in de Kerkelijke Gefchiedenisfen, niet weinige gevallen voorkomen, in welke ongeziene middelen, geheel geringe gevallen, groote en merkwaardige gevolgen hebben gehad, terwijl grote en ijverige pogingen en aanwending van krachten teleurgefteld en verijdeld zijn geworden, tot een fprekend blijkbewijs, dat hier, in vele opzichten, Gods vinger moet opgemerkt worden.

Waartoe de kennis der karakters van perfonen,

Zal de Kerkelijke Gefchiedenis recht nuttig en leerzaam, zal zij recht *pragmatisch* zijn, dan zal zij ons met de voornaamfte handelende perfonen in alle eeuwen nader bekend moeten maken, en ons derzelver inborst en aart, wijze van denken en handelen, met één woord, hun geheel karakter, moeten ontvouwen — Ook hier toe behoort eene groote omzichtigheid en onpartijdige waarheidsliefde. De meeste groote mannen, wier namen in de Kerkgefchiedenis voorkomen, hebben hunne vrienden en hunne vijänden, welke in hunnen lof en berisping, veeläl, even buitenfporig zijn. De onpartijdige Gefchiedfchrijver zal, daaröm, de handelingen dezer mannen en hunne verrichtingen, naauwkeurig gadeflaan en vergelijken, hunne fchriften, die voorhanden zijn, opmerkzaam overwegen, en hunne deugden, die door hunne vijänden, of hunne ondeugden, die door hunne vrienden erkend worden,

den, optekenen, en dus een tafereel vormen, het welk, door eene behoorlijke mengeling van licht en schaduw, aan het oorspronglijk gelijken zal.

En van onderscheiden eeuwen en volken, behulpzaam kunnen wezen.

Gelijk de bijzondere menschen, zoo hebben ook de bijzondere eeuwen, maar ook de verschillende volken, hun eigenäartig karakter. De smaak en neiging der menschen wisselt af, in verschillende tijdvakken, door onderscheiden stemmingen en geschiktheden, in staat, om indrukzels te ontvangen en gebeurenissen voorttebrengen, die in andere tijdsomstandigheden zonder gevolg zouden gebleven zijn. — Maar niet min hebben de onderscheiden geäartheden der volken, onder verschillende hemelstreken, eenen onderscheidenen invloed op de gebeurenissen, en lotgevallen, van den Godsdienst en de Kerk gehad. — Dit alles moet de Kerkelijke Geschiedenis naauwkeurig en behoedzaam gadeslaan, indien zij, met vrucht en naar waarheid, van de gebeurenissen rekenschap geven, en derzelver verband aanwijzen zal.

IV. Bronnen der Kerkelijke Geschiedenis.

IV. Wie de Kerkelijke Geschiedenis, met voordeel, en op de rechte wijze, beöefenen wil, zal zeker eenige kennis dienen te hebben van de bronnen, uit welke dezelve kan en moet worden afgeleid. Men geeft deze benaming van *Bronnen* aan die Schrijvers en Gedenkstukken, welke als getuigen van de gebeurenissen, die verhaald worden, kunnen worden bijgebracht. Het gaat in de Geschiedenissen niet, als in de Wijsbegeerte, waar wij, zonder lezen, door eigen overdenkingen, vorderingen kunnen maken, maar in de Geschiedenissen komen gebeurde zaken voor, die wij, alleen door beproefde getuigen, weten en bevestigen

kun-

nen. Het is een verderf en omverwerping van alle Gefchiedenis, wanneer men, gelijk evenwel niet zeldzaam in onze eeuw gefchied is, zich nederzet, en dan voor de vuist weg gefchiedenisfen fchrijft, zoo als men zelve goedvindt. Het is zelfs, in de tegenwoordige Eeuw, daar de menigte boeken ook over de Kerkelijke Gefchiedenis zoo aanzienlijk is, reeds een wezenlijk voordeel, wanneer men weet, waar men over eenige gebeurenis iet wijdlopiger kan vinden, en op welken Schrijver men vertrouwen kan. Wij moeten de Schrijvers en Schriften, die wij tot getuigen kunnen aanhalen, onderfcheiden in zulken, die eigenlijke *Bronnen* zijn, en zulken, die deze oorfprongelijke bronnen hebben gebruikt, en daar uit eene Kerkelijke Gefchiedenis hebben opgefteld, het zij dan breedvoeriger, het zij in korte begrippen.

Oorfpronglijke, de Heilige Schrift des N. T.

Onder de bronnen van de eerfte foort behoort, in de allereerfte plaats, met betrekking tot den eerften oorfprong, en alleröudfte gebeurenisfen der Christen-Kerk, de Heilige Schrift des Nieuwen Testaments zelve. In de vier *Euängeliën*, en de *Handelingen der Apostelen*, door LUCAS befchreven, hebben wij het onfeilbaar geloofwaardig bericht van den grondlegger der Christen-Kerk, JESUS CHRISTUS, als ook van de eerfte grondlegging en uitbreiding dezer Kerk onder Jooden en Heidenen, alhoewel deze berichten niet verder gaan, dan tot de eerfte gevangenis van PAULUS te *Rome*, omtrent het jaar 58 na CHRISTUS geboorte — Deze bron is zuiver, en het geen daar uit rechtmatig wordt afgeleid, is onbetwistbare waarheid — De Brieven van PAULUS, en die der andere Apostelen, geven ons vele be-

bescheiden aan de hand, om den staat der eerste Christen-Kerk te kennen — Ja, men mag hier zelfs de voorzeggingen, bijzonder, die in de Openbaring van JOÄNNES voorkomen, niet verwaarlozen.

Joodsche Schrijvers: JOSEFUS.

Behalven de Heilige Schrift, moeten ook, met betrekking tot de gebeurenissen in de eerste Eeuw der Christen-Kerk, geraadpleegd worden, Schrijvers, die geene Christenen waren, Joodsche en Heidensche, welke de achtbaarheid der Heilige Schrift, door hunne getuigenissen, bevestigen. Onder de Joodsche, komen hier bijzonder in aanmerking JOSEFUS en FILO. De eerste FLAVIUS JOSEFUS, een man van priesterlijken afkomst, en van moeders zijde met het edel geslacht der *Makkabeesche* Vorsten vermaagdschapt, gelijk hij ons in zijn *Leven* zelve verhaalt, heeft, ten tijde van den Romeinschen Keizer VESPASIAAN, en zijnen Zoon TITUS, XX Boeken der *Joodsche Oudheid* en VII van den *Joodschen Oorlog* met de Romeinen, in welken oorlog hij zelve, als veldheer, bewind van zaken gehad heeft, zijnde bevelhebber van *Galileë*, en in de Stad *Jotapata* door de Romeinen krijgsgevangen gemaakt, geschreven, die voor ons in de Kerkelijke Geschiedenissen van het uiterst aanbelang zijn. Hij heeft wel vele en groote gebreken, die onder anderen door THOMAS ITTIGIUS zijn aangewezen, in eene voorreden voor de uitgave van JOSEFUS, maar nogthans is hij, over het geheel, een zeer voortreflijk en geloofwaardig schrijver. De laatste uitgave zijner werken is door SIG. HAVERKAMP bezorgd, in twee Deelen in *Folio*. Men heeft van dezelve ook eene vrij goede Nederlandsche Vertaling van MARTINET, uitgegeven bij J. AL-

LART. Voornaamlijk is gedenkwaardig het getuigenis, het welk JOSEFUS van CHRISTUS gegeven heeft, waar over zoo veel getwist is geworden. Doch hier van op zijne plaats.

Filo de Jood.

FILO, de *Jood* bijgenaamd, van *Alexandrië* in *Egijpte*, insgelijks uit het priesterlijk geslacht, heeft verscheiden Werken, meest Wijsgeerige, geschreven, als mede *allegorische* of leenspreukige verklaringen van verscheiden geschiedenissen van het Oude Testament, welke echter veelal ongegronde, om niet te zeggen, ongerijmde, bespiegelingen behelzen, doch, welke dienen kunnen, om ons nopens deze wijze van schriftverklaring, die naderhand ook onder de Christenen, bijzonder door ORIGENES, die insgelijks in *Egijpte* t'huis hoorde, in zwang geraakt zijn, opheldering te geven. Wanneer deze leenspreukige verklaringen van FILO vergeleken worden met de *Tijpische* uitleggingen van PAULUS, in den Brief aan de *Hebreën*, laten zij ons het groot onderscheid opmerken, tusschen de herssenschimmige vruchten van een weelderig brein, en de waarde van gezond verstand. Twee stukken zijn 'er in de Werken van FILO, welke tot de Geschiedenis, en derzelver opheldering, behoren, beiden beöordeeld door FABRICIUS (*), het één genoemd, tegen FLAKKUS, Landvoogd van *Egypte*, het ander behelst een verhaal van zijn gezantschap aan den Keizer KAJUS. De beste uitgave zijner Werken is in *Engeland* bezorgd door TH. MANGEY.

Heidensche.

Ook kunnen Heidensche Schrijvers licht verspreiden over

(*) *Biblioth. Gr. Libi.* IV. C. 4.

over de zaken der eerste Christenheid. Hier toe behooren SUETONIUS, TACITUS, DIO KASSIUS, die gewag maken, bij voorbeeld, van de vervolgingen der Christenen onder Keizer NERO, en van derzelver onschuld getuigen. Zelfs die Heidensche Schrijvers, welke tegen het Christendom geschreven hebben, bewijzen ons hier gewigtige diensten. Dus ook de Geschiedschrijvers der volgende Keizers, AURELIUS VICTOR, EUTROPIUS, de zoogenoemde *Scriptores Historiae Augustae.* Tot een voorbeeld: De bestrijders der verborgenheden, bijzonder der Heilige Drieëenheid, willen, dat dit Leerstuk, in de eerste Eeuwen, bij de Christenen niet bekend is geweest. Evenwel is 'er in LUCIANUS Werken een Stuk, *Philopatris* genoemd, en daar in eene plaats, uit welke blijkt, dat de eerste Christenen, in de daad, dit leerstuk beleden hebben, dewijl deze Schrijver met hetzelve den spot drijft, zeggende, dat de Christenen geloven, dat *één drie is, en drie één.* Het zij zoo, dat deze samenspraak, *Philopatris* genoemd, geen echt geschrift van LUCIANUS is, maar zij is nogthans, ten minsten, uit de derde eeuw na CHRISTUS geboorte. — Bij PLINIUS den jongeren hebben wij, in zijnen 97 Brief van het X Boek, aan Keizer TRAJAAN geschreven, een heerlijk getuigenis van de onschuld der eerste Christenen, en eene beschrijving van hunne Godsdienstplegtigheden — Dus heeft ook AMMIANUS MARCELLINUS verscheiden bijzondeheden, waar uit wij, omtrent het karakter van den Keizer JULIÄAN, gemeenlijk den *Afvalligen* bijgenaamd, licht ontvangen kunnen. NATH. LARDNER heeft, met grooten vlijt, deze getuigenissen van Heidensche Schrij-

veren, in zijne werken, bijëenverzameld, en opzetlijk overwogen. ——

De Kerk-Vaders, en hunne Schriften.

Vooräl behooren tot de Bronnen der Kerkelijke Geschiedenisfen de zoogenoemde *Kerkvaders*, *Patres Ecclesiastici.* Aan de Leeräars werdt, van ouds, bij de *Hebreën*, maar ook bij andere volken, de eernaam van *Vader* gegeven, en van hier is bijzonder deze eernaam toegeëigend aan de Christen Kerkleeräaren en Schrijveren der vier eerste eeuwen — Deze Kerkleeräars zijn, over het geheel, voortreflijke mannen geweest, maar moeten naar hunnen tijd en omstandigheden beöordeeld worden. Men moet hunne schriften met omzichtigheid lezen, maar evenwel niet verächten, gelijk sommigen doen, die misschien nooit de schriften van éénen Kerkvader gezien of gelezen hebben. Men kan deze Kerkvaders en derzelver schriften zeer goed leeren kennen uit de werken van LUDOVICUS ELIAS DU PIN, eenen Leeräar van de *Sorbonne* te *Parijs*, die verscheiden Deelen over deze Vaders en de Kerkelijke Schrijvers heeft uitgegeven, en schoon Roomschgezind, zoo eerlijk is te werk gegaan, dat hij den haat der *Jesuiten* zich daar door op den hals heeft geladen, zoodat hij van zijne waardigheid afgezet, en zijn werk verboden is geworden, het welk hij nogthans, onder eenen anderen titel, naderhand vervolgd heeft. In onzen tijd heeft CHRISTIAAN FREDERICH RÖSSLER in 1776 begonnen uittegeven eene *Bibliotheek der Kerkvaderen in overzettingen en uittrekzels, uit hunne voornaamste bijzonder dogmatische schriften, te gelijk, met den oorspronglijken Tekst der voornaamste plaatsen, en nodige aanmerkingen*, van welk Werk men ook eene

eene *Nederlandsche* Vertaling ondernomen, doch niet vervolgd heeft.

In het gebruiken van de Schriften dezer Kerkvaders moet men behoedzaam wezen. Hunne echte en de onëchte, aan hun ondergeschoven, schriften moeten wel onderscheiden worden, ook behoort men op de uitgaven van hunne werken te letten. Te weten, vele opstellen van later tijd zijn, om daar gezag aan bij te zetten, aan dezen of genen ouden Kerkvader toegeschreven, en het is dikwijls moeilijk, om het valsche van het waare te onderscheiden. SPANHEIM heeft, in eene verhandeling, geplaatst voor zijne in 't Latijn geschreven Kerkelijke Geschiedenis 17 regels opgegeven, die men hier in het oog diende te houden. Deze kunnen echter gemaklijk tot de vier volgende gebracht worden. *Voor eerst*, moeten de Handschriften door hun, die daar toegang toe hebben, naauwkeurig worden nagezien, of dezelve ook kenmerken van verscheidenheid opleveren. *Ten tweeden*, moet gelet worden op den inhoud der werken, of 'er ook in die stukken, aan welker echtheid men twijfelt, leerstellingen of andere bijzonderheden voorkomen, die niet voor den tijd voegen, in welken zoodanig schrijver leefde, of waar van hij, elders in zijne ongetwijfeld echte werken, het tegendeel geschreven heeft. *Ten derden*, moet de stijl worden beöordeeld, of die dezelfde is met den stijl, dien de schrijver gewoon is te gebruiken; aan den stijl toch kan men, doorgaands, den schrijver kennen, gelijk den mensch aan zijne gelaadstrekken. *Ten vierden*, behoort men optemerken, of ook andere Kerkvaders die schriften, aan wel-

ken men twijfelde, als echte werken van den genen, wiens naam zij voeren, hebben aangehaald. Op dezen laatften regel kan men echter niet geheel zeker af. Het ftilzwijgen bewijst zeldzaam iet, en bij het aanhalen zijn nog omftandigheden in acht te nemen, welke ons kunnen verzekeren, dat ook deze Kerkvaders niet misfchien misleid zijn geweest.

Maar, *ten tweeden;* zedert de *Proteftanten*, met de Kerkhervorming, zich van de *Roomfche* Kerk hebben afgefcheiden, hebben de Roomschgezinden deze Schriften der Kerkvaderen zeer begonnen te mishandelen. Te weten, opdat zij hunne Leerbegrippen of Kerkgebruiken uit de Kerkvaders zouden kunnen bewijzen, hebben zij derzelver Tekst, op meer dan éóne wijze, bedorven en verminkt — Daaröm zijn veeläl die uitgaven van Schriften der Kerkvaders de beste, welke, voor het voltrekken der Hervorming, in 't licht zijn gekomen. De Engelfchen houden die uitgaven voor eene fieraad van hunne Bibliotheken. Na de Hervorming zijn de beste en zuiverfte uitgaven der Kerkvaders veeläl die van ROB. STEFANUS (*). Het zijn insgelijks goede uitgaven der Kerkvaders, die uitgekomen zijn te *Heidelberg* bij COMMELIN, als ook te *Bazel* bij OPORINUS, en bij FROBENIUS, voor wien ERASMUS, als *Corrector*, gewoon was de proeven

(*) Deze STEFANUS wordt door BEZA genoemd, ὁ παντων ϛεφανος τυπογραφων ϛεφανος. *De kroon van alle Boekdrukkers.* Hij was gewoon, zegt men, de laatfte proeven der werken, bij hem gedrukt, voor het venfter te hangen, en eene premie te beloven aan den genen, die hem eene

ven na te zien. De *Benedictiner* Munniken van de *Congregatio S. Mauri* hebben eene kostbare uitgave van deze zogenaamde *Patres*, met fchone en geleerde aantekeningen, in later tijd geleverd. Wij zullen nader, in het bijzonder, van deze Kerkvaders, en derzelver fchriften, gelegenheid hebben te fpreken, wanneer wij, in ons verhaal zelve, de gefchiedenis van hunnen leeftijd behandelen.

Verzamelingen van Conciliën.

Tot de oorfpronglijke Bronnen der Kerkelijke Gefchiedenis behoren bijzonder ook echte *documenten* en gedenkftukken, waartoe men rekenen moet de handelingen, verrichtingen, en *Canons* of regels der Conciliën of Kerkvergaderingen, van welke wij verzamelingen hebben, in welke ook Brieven der Pausfen, met derzelver levensbefchrijvingen, en vele andere gewigtige ooirkonden, welke de inwendige inrichting der Kerk betreffen, voorkomen. De Jefuiet LABBE heeft eene zoodanige verzameling in 18 Folianten uitgegeven te *Parijs* 1674. Deze is door COLETI herzien en vermeerderd, te *Venetië* 1728 in 25 Folianten. De laatfte verzameling is van MANSI te *Venetië*, welke nog, zoo ik meene, vervolgd wordt. — De verzameling van HARDUIN *Parijs* 1712, 12 *voll. in fol.* is zeer verdacht, uit hoofde van de ontrouw van den Uitgever, die alles vervalschte en verwrikte.

Bij

eene drukfout aanwees. Zijn broeder HENRICUS heeft, in dit opzicht, ook allen vlijt aangewend. Daar is een bijzonder boekjen van ALMELOVEEN in 8°, *de* STEPHANIS, waar eene lijst voorkomt van alle werken, die bij deze Drukkers gedrukt zijn.

Liturgiën Bij deze verzamelingen der *Conciliën* of Kerkvergaderingen kunnen, insgelijks, als belangrijke Bronnen gevoegd worden, de *Liturgiën* of regelingen van den uitwendigen eeredienst, bij de Christenen, zoo in het gemeen, als bij bijzondere gemeenten. Dus hebben wij van RENAUDOT eene *collectio liturgiarum Orientalium. Paris.* 1716, 4. en van JOS. AL. ASSEMANNI een *Codex Liturgicus Ecclesiae universae Rom.* 1749. 4. 13 *Tom.*

Diplomatische stukken. Nog kan men hiertoe brengen *Diplomatische* stukken, gift- en gunstbrieven van Vorsten, ten behoeve der Kerken, en schikkingen door dezelven gemaakt, omtrent den eeredienst of het bestuur en voordeel der Kerk, bijzonder in de Middel-eeuwen — Doch van dit alles zullen wij, in ons geschiedverhaal, ter behoorlijker plaatze, breder verslag moeten doen.

Penningen. Behalven de Boeken, worden ook de oude *Penningen* als Bronnen aangemerkt, in de Kerkelijke Geschiedenis — Men weet, dat EZECH. SPANHEIM, in zijn voortreflijk werk, *de usu et praestantia nummismatum* II Deelen in 4to, het nut der Penningkunde, in alle vakken van geleerdheid, heeft aangetoond. Maar dus heeft de Penningkunde ook hare nuttigheid in de Kerkgeschiedenis — Sommigen hebben gemeend, dat zij opheldering kon geven omtrent de vraag, nopens den tijd van JESUS geboorte; men heeft nog penningen, geslagen ten tijde van VESPASIANUS, betreklijk tot den ondergang van *Jerusalem* — De Geschiedenis van het zoogenaamd *Bliksemend Legioen*, en den regen, door de gebeden der Christenen verworven, van welke gebeurenis nader op hare plaats, hebben sommi-

migen uit penningen van den Keizer ANTONINUS willen bewijzen. Evenwel ook hier moet voorzichtigheid gebruikt worden. PEIRESCIUS, een Fransch Raadsheer, heeft, in eenen Brief aan den Jesuiet LA CHAISE, Biechtvader van LODEWYK XIV, beweerd, uit de Penningkunde, dat de *Misse* reeds in de IV eeuw zou bekend geweest zijn. Ten dien einde, beroept hij zich op eenen penning van Keizer KONSTANTYN *den Grooten*, op welks keerzijde een vierkant outer gezien wordt, en op hetzelve een rond bolletjen, het welk hij wilde, dat eene *hostie*, of mis-ouwel, was. Maar de geleerde SPON heeft duidelijk aangetoond, dat dit bolletjen eenen wereldkloot aanduidt, die daar op het outer geplaatst is, om God voor de herstelling der openbare rust te danken. De penning is geslagen, toen KONSTANTYN LICINIUS, den laatsten vijand en vervolger der Christenen, overwonnen hadt.

Opschriften. Met de opschriften is het op dezelfde wijze gelegen. Uit het verkeerd verstaan van een opschrift of inscriptie is de overlevering ontstaan, dat SIMON de Toveraar te *Rome* als een God geëerd zou geweest zijn, zoo als wij, in het vervolg, zien zullen. Bij MABILLON (*) lezen wij, dat te *Rome* nog te zien was een Beeld van den Apostel PETRUS, staande op een gouden of verguld voetstuk, met een opschrift, waar in PETRUS zelve sprekende wordt ingevoerd, dus in het Grieksch luidende: Τον θεον λογον θεασθε χρυσῳ την Θεωγλυπτην πετραν, εν ῃ βεβαιως ου κλωνουμαι: *Gij ziet God, het Woord, den Rotsteen met gouden*

(*) *Analect. Vett. pag.* 364.

den graveerzelen, op welken ſtaande, zal ik niet geſchud worden. Dit Standbeeld moet in eene eeuw zijn opgericht, wanneer onder de Christenen, volgends SUIDAS, dit ſpreekwoord plaats hadt: *op den Rotsſteen ſtaande, hebt goeden moed!* Dit opſchrift toont, dat men toen de uitlegging van de plaats MATTH. XVI. 18. welke, door den *Rotsſteen*, daar gemeld, PETRUS verſtaat, nog niet algemeen hadt aangenomen, maar, dat de Christenen van dien tijd, door denzelven, CHRISTUS verſtonden, en dus hun vertrouwen niet op PETRUS, maar op JESUS, ſtelden.

Andere Gedenkſtukken.

Tot deze klasſe behoren ook andere oude gedenkſtukken. Dus heeft de Kardinaal NORISIUS uit het *Cenotaphium Piſanum* het geboortejaar van JESUS opgeſpoord. De *Canon Paſchalis Hippolijti* in het jaar 1551 bij *Verona* ontdekt, en door BIANCHI te *Rome* beſchreven 1703. is van zeer groot aanbelang — Ik ga voorbij het Standbeeld te *Paneas*, verbeeldende, gelijk men, doch verkeerdelijk, meende, de vrouw, die door JESUS van eenen bloedvloed genezen is, MATTH. IX. en het beeld van CHRISTUS, tegen haar over ſtaande, welk Standbeeld EUSEBIUS verhaalt, gezien te hebben (*).

Zelfs oude ingelegde vloeren van *Moſaïk* werk, (*opera muſiva et pavimenta tesſellata*), zijn hier in aanmerking gekomen. Bij voorbeeld, de Roomschgezinden, gelijk men weet, geven aan den Apostel PETRUS

(*) *Hist. Ecles. Libr.* VII. *Cap.* 18. Over dit Standbeeld heeft HASEUS in *Sijlloge Diſert.* twee Verhandelingen geſchreven.

TRUS de eerfte plaats, als den Prins der Apostelen, maar op oude fchilderbeelden, in zulke vloeren, wordt PAULUS afgebeeld gevonden, aan de rechtehand van PETRUS, waar uit men dan opmaakt, dat niet alle Christenen aan PETRUS de eerfte plaatze in den rang der Apostelen hebben toegekend. Men heeft, gelijk bekend is, een bijzonder werk van JOH. CHIAMPINI *descriptio operum Mufivorum 2 voll. in folio. Rom.* 1693. —

Doch, laat ons overgaan tot die Schrijvers, welke foortgelijke Bronnen gebruikt, en opzetlijk, Kerkgefchiedenisfen, en wel van het Nieuwe Testament, befchreven hebben (*) Sommigen van dezen, gelijktijdig zijnde met de gebeurenisfen, die zij befchrijven, of ook brokken bewaard hebbende van werken, die voor ons verloren zijn gegaan, worden tevens ook als Bronnen aangemerkt, uit welke wij de kennis der gebeurenisfen kunnen afleiden. Deze fchrijvers zijn *ouder* of *latere*. *Oude* noem ik zulken, die, vóór de Kerkhervorming, latere, die, na dezelve, de pen gevoerd hebben, om de gefchiedenisfen der Christen-Kerk te befchrijven. De ouden zijn, wederöm, of *Griekfche* of *Latijnfche* — Ondertusfchen, is het te bejammeren, dat wij, behalven de IV *Euängelisten* en *de Handelingen der Apostelen* van LUKAS, uit de drie eerfte eeuwen geenen fchrijver hebben, die, opzetlijk, en met

Schrijvers, die de Bronnen gebruikt hebben, en wel Oude, Griekfche.

(*) Men kan van deze Schrijvers de lijst min of meer volledig vinden in CASP. SAGITTARII *Introductio in Hist. Eccles.* en in WALCH *Tom.* III. *Biblioth. Theol. Select.* enz.

met oordeel, een ontwerp gemaakt heeft van eene geregelde Kerk-geschiedenis. De eenige HEGESIPPUS, een schrijver van de tweede eeuw, zou hier uitzondering verdienen, maar, wij hebben van hem niets meer overig, dan weinige brokstukken, welke EUSEBIUS ons bewaard heeft. Over het geheel hebben wij weinige belangrijke schriften dier eerste eeuwen. De omstandigheden, in welke de Christenen zich bevonden, lieten hun niet toe, zich op het schrijven toeteleggen; en het geen nog door Christenen geschreven, en als gedenkstukken door hun bewaard werdt, is, in de vervolgingen door de Heidenen, verloren geraakt, waar in zelfs de gewijde schriften niet dan met moeite gered zijn geworden — De brokstukken van die schriften uit de eerste eeuwen van het Christendom, welke tot ons onderwerp behoren, heeft FABRICIUS (*) bijéénverzameld.

EUSEBIUS. De eerste Kerkelijke Geschiedschrijver, dien wij nog bezitten, en welke tevens tot de Bronnen moet gerekend worden, is EUSEBIUS, die, in de IV Eeuw na CHRISTUS geboorte, ondernomen heeft, eene Geschiedenis der Christen-Kerk in het *Grieksch* te boek te stellen, beginnende met de geboorte van JESUS: dit werk heeft hij in X Boeken voltooid, en zijne geschiedenis gebracht tot het jaar 324, in het welk de Christen-Kerk tot rust gekomen is, door den dood van LICINIUS, haren laatsten openbaren vervolger. — Hij wordt gemeenlijk genoemd EUSEBIUS PAMFILI, ter eere van zijne vriend, den martelaar PAMFILUS, wiens

(*) *Bibl. Gr. Libr.* V. *Cap.* 4.

wiens boekerij hij ook gebruikte. Hij bloeide in de IV Eeuw; zijnde gestorven in het jaar 340, meer dan 70 jaren oud. Hij was Bisschop van *Cæsarea* in *Palaestina*, en zeer gezien bij Keizer KONSTANTYN *den Grooten*, van wien hij den vrijën toegang verwierf tot de Staatspapieren en Archiven, welke hij, tot het samenstellen van zijne Geschiedenis, wilde raadplegen. Men heeft hem beschuldigd, dat hij het leerstelzel der *Ariänen* zou toegedaan geweest zijn, waar omtrent anderen hem echter hebben vrijgesproken (*). CLERICUS heeft, in het bijzonder, deze beschuldiging aangedrongen, maar CAVE heeft ze met even veel nadruk afgeweerd; ook heeft VENEMA (†) hem daar van ontschuldigd. Zoo veel blijkt, hij was een vriend van ARIUS, en heeft zich, in dit geschil, zeer gematigd gedragen, schijnende huiverig te wezen, om zijn gevoelen over een zoo afgetrokken verschil vast te stellen en te bepalen. Wij zullen nader gelegenheid krijgen, om hier van meer te zeggen. Trouwens, hoe het zij, hij ware dan *Rechtzinnig* of *Ariaänsch*, dit heeft geenen invloed op zijne Kerk-geschiedenis, waar het op zijne geloofwaardigheid aankomt, en deze kan men hem, over het geheel, niet ontzeggen. Wij mogen ons zelfs geluk wenschen, dat dit werk onze tijden bereikt heeft, alzoo wij, zonder het zelve, omtrent de oudste geschiedenis der Kerk geheel in 't duister en onzeker zouden omtasten. Hij heeft, met veel vlijt, en getrouw-

(*) Men zie de bewijzen voor en tegen bij VALESIUS in zijne *Voorreden op de Geschiedenis van* EUSEBIUS.

(†) *Tom.* IV. *Hist. Eccles. pag.* 3.

trouwheid, van de befcheiden en ooirkonden, die hij gevonden heeft, en van de fchrijvers, die hem waren voorgegaan, gebruik gemaakt, en geheele plaatzen uit dezelve in zijn werk ingelascht. Daar blijven wel gapingen, in den famenhang des verhaals, over, doch hij verdient echter onzen dank, voor het geen hij geleverd heeft. Het is zoo, zonder toetzing kan men alle zijne berichten niet aannemen, hij heeft zijne gebreken, en overäl heeft hij niet hetzelfde fcherpzinnig oordeel gebruikt, evenwel onderfcheidt hij dikwijls het min zekere, van het geen hij als ontwijfelbaar zeker verhaalt, door een, *men zegt; men verhaalt* enz. — EUSEBIUS heeft nog, behalven deze Kerk-Gefchiedenis en andere werken, van welken ik op hunne plaats zal moeten fpreken, vier Boeken *over het leven van Keizer* KONSTANTYN *den Grooten* gefchreven; doch deze behelzen meer eene, dikwerf al te vleijende, lofreden op dezen eerften maggigen begunftiger van het Christendom, dan wel eene geregelde en naauwkeurige gefchiedenis, hoewel men 'er echter het één en ander ter opheldering van de Kerk-gefchiedenis uit ontlenen kan.

RUFINUS, een Ouderling, te *Aquileja*, tegen het einde der vierde eeuw, heeft de Kerk-Gefchiedenis van EUSEBIUS in het Latijn vertaald, doch met uitlatingen en bijvoegzelen, dus heeft hij het geheele X Boek onvertaald gelaten.

Wij hebben meer dan ééne uitgave van dit gefchiedkundig werk van EUSEBIUS. De beste is die van HENR. VALESIUS in drie Deelen in *folio*, met voortreflijke aantekeningen *Parijs* 1651. Waar van eene ge-

gebrekige nadruk in *Duitschland* is uitgekomen. De jongste uitgave, waar bij ook nog een en ander bijvoegzel gekomen is, is van READING *London* 1720 *fol.* waar bij nog een nadruk te *Turin* gekomen is. In 't jaar 1749 heeft de geleerde Remonstrantsche Professor VAN DER MEERSCH eene Nederduitsche vertaling van EUSEBIUS Kerk-Geschiedenis bezorgd, te *Amsterdam*, met aantekeningen, twee Deelen in *quarto*.

De Geschiedenis van EUSEBIUS is vervolgd, door SOCRATES, eenen *Scholasticus*, te *Konstantinopolen*, die in de V eeuw geleefd heeft. *Scholastici* werden toen genoemd lieden, die, op de markt, voor het gericht, rechtzaken bepleitteden, welke wij *Advokaten* zouden noemen. De Geschiedenis van SOCRATES bevat in zeven Boeken een tijdverloop van 134 jaren, van het begin van KONSTANTYN *den Grooten*, of het jaar 306 tot 439, en is dus een vervolg op EUSEBIUS. EPIFANIUS heeft ze in het Latijn vertaald. Zij is te gelijk met EUSEBIUS ook door VALESIUS of DE VALOIS uitgegeven. SOCRATES is een naarstig, voorzichtig, en oordeelkundig Schrijver, die vele echte gedenkstukken in zijn geschiedverhaal geplaatst, en ook de tijden naauwkeurig aangetekend heeft. PHOTIUS handelt van hem in zijne *Bibliotheek Cod.* 28. Het is waar, hij heeft sommige gewaande wonderwerken al te ligtgelovig aangenomen, maar daartegen moet men zijne billijkheid jegens die genen prijzen, welke als *Ketters* of dwalenden van de groote Kerk gescheiden waren. Deze zijne billijkheid, bijzonder jegens de *Novatiänen* heeft tot de beschuldiging aanleiding gegeven, dat hij een *Novatiäan* was, welke beschul-

SOCRATES

di-

diging VALESIUS daar mede wederlegd heeft, dat SOCRATES zelve de *Novatiänen Ketters* genoemd heeft. ——

SOZOMENUS. In dezelfde uitgave van EUSEBIUS komt ook voor HERMIAS SOZOMENUS, insgelijks een Rechtsgeleerde, uit *Palaestina*, uit een Dorp bij *Gaza*, *Bethelia* genoemd, die ten zelfden tijde met SOCRATES geleefd heeft. Deze heeft in IX Boeken de Geschiedenis van EUSEBIUS, voor een honderd jaren vervolgd, van het jaar 323 tot 423. Hij wint het van SOCRATES in stijl, die veel sierlijker is, maar hij is veel minder in oordeel. Zeer zelden heeft hij iet van belang, het welk deze niet reeds vermeldt. Niettegenstaande hij vele sprookjens en vertelzeltjens verhaalt, wordt hij echter van den Roomschen stoel niet hooggeächt, volgends Paus GREGORIUS den Grooten. (*Libr.* VII. *Ep.* 34.)

THEODORETUS. Weinige jaren na deze beiden, schreef ook THEODORETUS eene Kerkelijke Geschiedenis in V Boeken van het jaar 322 tot 429. Hij was een vermaard Kerkvader, Bisschop van *Cyrus* of *Cyropolis* in *Syrië*, door de Joden gesticht, en ter gedachtenis van CYRUS dus genoemd. Hij overleedt in het jaar 457. meer dan 70 jaren oud. IOÄCHIM CAMERARIUS heeft zijne Kerk-Geschiedenis in 't jaar 1556 in het Latijn vertaald — Zij staat ook, in 't Grieksch, in de uitgave van EUSEBIUS door VALESIUS. Hij was een zeer geleerd man, en zijn stijl is een zeer goede geschiedkundige stijl. Hij heeft zich, bijzonder, door zijne gematigdheid, hoewel hij anders vrij driftig van aart was, met zijne Kerk-Geschiedenis roem verworven.

ven, maar dezen roem zeer bezwalkt, door eenige andere werken, voornamelijk, door eene *Levensbeschrijving der Heiligen*, als waar in niet meer de scherpzinnige leeräar zichtbaar is, maar enkel een munnik, die fabelen of beuzelächtige kleinigheden, met verrukking, verhaalt. Wij hebben ook nog van hem V Boeken, *de hæreticorum fabulis*, welke ook in de Kerkelijke Geschiedenis van dienst kunnen zijn. De Jesuiet JAC. SIRMOND heeft alle zijne werken uitgegeven te *Parys* 1642. in 4 Deelen in *folio*, waar bij naderhand JOH. GERNERIUS het vijfde deel, het welk 'er toebehoort, gevoegd heeft.

Wij moeten hier ook niet voorbijgaan PHILOSTORGIUS, een' *Kappadociër*, welke nog vroeger, dan de zoo even genoemden, XII Boeken der Kerk-Geschiedenis geschreven heeft, van het begin der verschillen met de *Ariänen*, of omtrent het jaar 300, tot den dood van Keizer HONORIUS in 't jaar 425. Wij hebben deze XII Boeken niet meer, alzoo de haat der *Rechtzinnigen* dezelve, gelijk meer schriften van zoogenoemde *Ketters*, onderdrukt en vernietigd heeft. Te weten, PHILOSTORGIUS was een *Ariäan*, van dat soort, die men *Eunomiänen* noemde. Wij hebben dus enkel uittrekzels uit deze Boeken, welke PHOTIUS in de IX eeuw daaruit gemaakt, en voor ons bewaard heeft. Zij zijn door JAC. GOTHOFREDUS afzonderlijk uitgegeven te *Geneve* 1643 in *quarto*, met eene geleerde Voorreden. Ook staan zij in de meergemelde uitgave van VALESIUS. Zoo veel zien wij uit dezelven, dat PHILOSTORGIUS een vrij geleerd man was, uit wien men veel leeren kan, omdat hij, niet recht-

PHILOSTORGIUS.

zinnig zijnde, verscheiden dingen heeft aangetekend, die men bij de Rechtzinnigen te vergeefs zoekt. Trouwens, gelijk ik reeds hier voor heb aangemerkt, het komt bij eenen Kerkelijken Geschiedschrijver niet zoo zeer op zijne rechtzinnigheid, als wel op zijne onpartijdige liefde tot de waarheid, aan. Nu is het wel zoo, dat PHILOSTORGIUS, met alle zijne Geleerdheid, partijdig zal geschreven hebben voor zijne gezindte, maar de anders eerwaardige PHOTIUS maakt het toch te erg, wanneer hij zegt, dat deze Geschiedenis meer eene lofreden der Ketters zij, en dat zij bijna alle verhalen der Rechtzinnigen tegenspreekt, en beschimpt, vooräl kunnen wij niet goedkeuren, dat PHOTIUS hem, in zijne uittrekzels, een' Godlozen, een Leugenaar, een Vijänd van God, en met een valsch vernuft, zijnen naam veränderende, KAKOSTORGIUS, noemt. —

THEODORUS LECTOR.

Nog in de zesde eeuw zetteden de *Grieken* de beöefening der Kerkelijke Geschiedenis, met vlijt, voort — THEODORUS LECTOR, of Voorlezer in de Hoofdkerk te *Konstantinopolen*, verzamelde in de VI eeuw eene Kerk-Geschiedenis, uit SOCRATES, SOZOMENUS, en THEODORETUS, onder den titel van *drieledige Historie*, in twee Boeken, die nog onuitgegeven gevonden worden in de Bibliotheek van *St. Markus* te *Venetië*. Doch, behalven dezen, heeft hij nog twee Boeken geschreven, waar in hij de Geschiedenis van SOCRATES vervolgt, tot aan zijnen tijd toe, welke verloren geraakt, en alleen in een wijdlopig uittrekzel overig zijn, gemaakt door NICEFORUS CALLISTUS, een' schrijver van later

tijd

tijd: deze uittrekzels zijn insgelijks door VALESIUS uitgegeven. Deze Gefchiedenis van THEODORUS LECTOR begint van het jaar, waarmede SOCRATES eindigt, en loopt tot het jaar 518. Het verlies derzelve is te meer te beklagen, omdat de fchrijver veel merkwaardigs met groote naauwkeurigheid bijëenverzameld hadt.

Eindelijk, fchreef EVAGRIUS *Scholasticus* of Rechtsgeleerde te *Antiöchiën*, omtrent het einde der VI eeuw, eene Kerkelijke Gefchiedenis in VI. Boeken, tot een vervolg op SOCRATES en THEODORETUS, beginnende met de dwalingen van NESTORIUS en het Sijnode van *Efeze*, of het jaar 431, en eindigende met het jaar 594. Deze gefchiedenis van EVAGRIUS is eerst in 't Grieksch uitgegeven te *Parys* 1554 in *folio*, en ook door VALESIUS achter zijne uitgave van EUSEBIUS geplaatst. EVAGRIUS wordt als volkomen rechtzinnig in het geloof geroemd, hij heeft veel gelezen en bijéénverzameld, maar was al te ligtgelovig, waaröm men vele gewaande wonderwerken en andere zaken, die twijfelächtig zijn, in zijne gefchiedenis ontmoet. EVAGRIUS

Dus hebben de *Grieken*, gelijk hunne voorvaders in de burgerlijke of wereldlijke gefchiedenis, ook in de Kerkelijke Gefchiedenis der Christenen, het ijs gebroken, en de eerfte voorbeelden gegeven. Hunne arbeidzaamheid wekte fpoedig den naarijver der Latijnen, of der Westerfche Kerk, op, maar deze bereikte den roem, noch evenäarde de verdienften, der *Grieken* niet. Wij moeten van de voornaamften der Latijnfche Schrijveren in dit vak echter ook met één woord melding doen. Latijnfche.

RUFINUS. De eerste, die hier iet ondernomen heeft, was RUFINUS, een *Italiäan*, ouderling te *Aquileja*, een kundig en arbeidzaam man, die voornaamlijk vermaardheid heeft verkregen, door zijne verschillen, met HIËRONYMUS. Hij overleedt in het jaar 410. Behalven zijne Latijnsche overzetting van EUSEBIUS Kerk-geschiedenis, waar van wij gesproken hebben, heeft hij 'er nog twee Boeken van zijn eigen opstel bijgevoegd, welke het X en XI van EUSEBIUS, of het I en II van RUFINUS, genoemd worden. Deze beginnen met het begin van ARIUS, en lopen tot den dood van Keizer THEODOSIUS den Grooten. RUFINUS is, in deze geschiedenis, al te ligtgelovig, en begaat groote fouten tegen de tijdrekening, als ook andere, en schijnt dit werk met al te groote overhaasting opgesteld te hebben.

HIËRONYMUS. De groote en vermaarde tegenpartij van RUFINUS, de Kerkvader HIËRONYMUS, heeft wel geene Kerkelijke Geschiedenis opzetlijk geschreven, maar nogthans aan dezelve veel dienst gedaan, door het vertalen, vermeerderen, en vervolgen, van het tijdrekenkundig werk van EUSEBIUS, bekend onder den naam van *Chronicon* en *Canon Chronicus*, maar ook veel ondienst door het verhalen en aanprijzen van menige fabelen, welke te meer opgang maakten, hoe grooter anders het aanzien van dezen geleerden en waardigen Kerkvader was.

SULPICIUS SEVERUS. Om dien zelfden tijd heeft ook geschreven SULPICIUS SEVERUS. Deze was van geboorte een *Galliër*, en wel uit *Aquitanië* of het voormalig *Guienne*, van een edel geslacht, Ouderling en Munnik, een tijdgenoot en vriend van HIËRONYMUS, PAULINUS, en MARTINUS, bij ons bekend, onder den naam van den

Hei-

Heiligen MAARTEN. Hij leefde omtrent het jaar 400. Hij heeft onder den titel van *Heilige* of *gewijde geschiedenis*, in twee Boeken, een beknopt verhaal geschreven van de Bijbelgeschiedenis, en die vervolgt van het begin der wereld af, tot het jaar 400 der Christelijke jaartelling, zijn stijl is duidelijk, en vrij zuiver Latijn, waarom men hem den Christelijken SALLUSTIUS genoemd heeft. Hij heeft veel goeds in dit werk, evenwel niet zonder gebreken, door zijne te groote ligtgeloovigheid — Deze ligtgeloovigheid heeft hij bijzonder ten toon gespreid, in zijne levensbeschrijving van den Heiligen MARTINUS, wiens leerling en bewonderaar hij was, en van wien hij vele mirakelen of wonderwerken verhaalt, die naar het fabelächtige zwemen, en meestal beuzelächtig zijn. Men heeft goede uitgaven van zijn werk, onder anderen van GEORG. HORNIUS, met aantekeningen van verscheiden Geleerden, en eene van JOANNES CLERICUS of LE CLERC. De nieuwste uitgave is van HIËRONYMUS DE PRATO een' Geestelijken te *Verona*, in het jaar 1741 enz. — Dit werk is ook in het Hollandsch vertaald door PETRUS RABUS, en met aantekeningen in het licht gegeven in quarto te *Rotterdam* 1702. PELAGIUS begon, in zijnen tijd, zijne gevoelens te ontdekken en voort te planten, en men houdt dezen SULPICIUS ook van dezelve verdacht, evenwel is hij naderhand onder de *Heiligen* geplaatst, maar Paus URBANUS de VIIIste heeft hem weder op de lijst der *Heiligen* uitgeschrapt. —

In dezelfde vijfde eeuw leefde PAULUS OROSIUS, een Spanjaard, ouderling te *Tarragona*, een vriend OROSIUS.

van AUGUSTINUS en HIËRONYMUS, welke hij, den éénen in *Afrika*, den anderen in *Palaestina*, bezocht heeft. Thuiswaards gekeerd, schreef hij, op aanraden van AUGUSTINUS, VII Boeken van geschiedenissen, welke bijzonder tegen de Heidenen zijn ingericht. Te weten, het Romeinsche Rijk hadt, ten dezen tijde, vele rampen en onheilen te bezuuren, van de invallen der Barbaarsche Volken, en anderen; hier van gaven de Heidenen de schuld aan den Christen-Godsdienst, voorwendende, dat de Goden vertoornd waren, omdat hun dienst alöm door het Christendom verdrongen werdt. Dus schreef OROSIUS zijne geschiedenissen, om aan te toonen, dat in de wereld, door alle eeuwen heen, rampen, ellenden, en jammer het menschdom getroffen hebben. Doch hij hadt daaröm juist zijne geschiedenis niet met de schepping der wereld behoeven te beginnen, ook heeft hij, onder sommige goede dingen veel, dat verkeerd is, en misslagen bevat; ook mengt hij vele fabelen tusschen zijne verhalen in, en de Kerkelijke Geschiedenis in het bijzonder kan weinig voordeel van hem trekken. In het voorbijgaan, verdient aangemerkt te worden, dat zijn werk in de Handschriften, gelijk ook bij oude schrijvers, die het zelve aanhalen, den titel voert: *Ormesta*, of *Hormesta mundi.* Over dezen titel zijn geheele verhandelingen geschreven, die men bij FABRITIUS *in Biblioth. med. et infim. aet.* gemeld vindt. De Geleerde EKHART meent, dat *ormesta* een *Gothisch* woord is van *arman*, medelijden hebben, waar van *armst*, ellende, bij ons nog *arm*, *armste:* HASAEUS dacht, dat het woord samengesteld is uit *or* bij verkorting voor *orbis* en *mesta* voor *moesta*, (*de bedroef-*

droefde wereld), doch dan zou het *ormestus* moeten wezen. SIGEB. HAVERKAMP, die OROSIUS heeft uitgegeven te Leyden 1738 in *quarto*, gelooft, dat de Handfchriften bedorven zijn, en dat men moet lezen *miferia mundi*. De eenvouwige waarheid der zaak is, dat *ormesta* eigenlijk twee woorden zijn, *or.* met een punct of ftip 'er achter, en *mesta* voor *moesta*. *or.* met een punct, is *Orofius*. Dus is de titel voluit: *Orofii moesta mundi*, of *Orofius*, *werelds katijvigheden*.

Deze waren de gebrekige pogingen der Westerfche of Latijnfche Kerk omtrent de Kerkelijke Gefchiedenis, en bij dezen bepaalde zich haar vlijt. Men was, in de zesde eeuw, in de Latijnfche Kerk zoo weinig in ftaat, om eene Kerk-gefchiedenis te fchrijven, of de Griekfche Schrijvers derzelve te lezen, dat de vermaarde ftaatsman, naderhand munnik, CASSIODORUS, de drie Schrijvers SOCRATES, SOZOMENUS en THEODORETUS, volgends eene overzetting, welke hij door eenen Rechtsgeleerden, EPIFANIUS, liet vervaardigen, in een kort uittrekzel famenvatte, het welk langen tijd tot een handboek voor de Kerkelijke gefchiedenis dienen moest.

Andere Schrijvers tot aan de Kerkhervorming.

Van de vijfde eeuw af tot aan de zestiende, of den tijd der Kerkhervorming, ontbreekt het genoegzaam geheel aan Gefchiedfchrijvers in de Kerkelijke Gefchiedenis, welke kundig en onpartijdig genoeg waren, om een behoorlijk gefchiedverhaal der gebeurenisfen, het Christendom betreffende, te boek te ftellen. Waare geleerdheid werdt verwaarloosd, Bijgeloof nam de overhand, en het gezag en aanzien der geestlijkheid, en der munniken fteeg ten top. Men was daar op bedacht,

dacht, om dit gezag meer en meer te vestigen, ten welken einde *Levensbeschrijvingen* van Martelaren en Heiligen, verhalen van wonderwerken, veeläl onder den naam van *Legenden* ter lezing aangeprezen, de plaats van goede geschiedverhalen vervingen, en de wereld als eene woeste zee overstroomden, zoodat een aantal van over de honderd stukken in *folio*, behalven een goed getal in *quarto* en in *octavo*, zouden kunnen worden opgeteld, die alle strekken, om stoffe op te leveren ter verklaring van den *Kalender* of *Almanach*, maar die aanëenhangen van wonderlijke gezichten, droomen, genezingen, en wat niet al? Men moet dit alles doorzwelgen, om, hier en daar, iet te vinden, dat bruikbaar zou zijn. Men heeft wel ook vele *Jaarboek-* of *Chronijkschrijvers*, doch dezen beginnen gemeenlijk met de schepping der wereld, schrijven elkanderen getrouwlijk uit, en zijn, op zijn best, alleenlijk te vertrouwen, in het geen hun vaderland en leeftijd betreft, en dan geven zij ons nog niet meer, dan een droog verhaal van gevallen, zonder ons iet, ter ontvouwing van derzelver oorzaken of bedoelingen, te melden. De Griekfche Schrijvers, die in het zoogenaamde *Corpus Bijzantinum* te samen zijn uitgegeven, en de Geschiedenis van het Keizerrijk van *Konstantinopolen*, geduurende een lang tijdverloop, van de VII tot aan de XV eeuw, beschreven hebben, verdienen nog de meeste achting, en helderen de Kerkgeschiedenis van de Oostersche Landen, veeläl, vrij wel op. —

EUTYCHIUS van — In de X eeuw schreef EUTYCHIUS Patriärch van *Alexandrië*, Bisschop der *Melchiten*, zijne *Alexandrijn-*

arijnſche Jaarboeken, in de Arabiſche taal, beginnende met de ſchepping der wereld, en eindigende met het jaar 940, in welk jaar hij ook overleden is. Dit werk is door POCOCK uitgegeven, en in het Latijn vertaald. Hij heeft in deze Jaarboeken vele berichten, die men elders vergeefs zou zoeken, maar geene genoegzame kunde of oordeel, om echte en geloofwaardige van onëchte en ongeloofwaardige ſtukken te onderſcheiden, zoodat men hem met behoedzaamheid gebruiken moet. Alexandrië.

NICEFORUS KALLISTUS.

Omdat ik boven van NICEFORUS KALLISTUS gemeld heb, moet ik hier, met één woord, van hem gewagen, hoe zeer hij, in de daad, een ſchrijver is, die, waar hij op zich zelven ſtaat, geen het minſte geloof verdient, en vol is van de ongerijmdſte Fabelen: doch, hij heeft veel uit de oude ſchrijvers, die voor ons verloren gegaan zijn, overgenomen en bewaard, om welke uittrekzels en brokken hij voor ons belangrijk is. Hij was een Zoon van XANTOFILUS, en leefde in de XIV eeuw, zijnde Munnik in het Klooster van *St. Sofia*, (*Asceterium S. Sophiae*) te *Konſtantinopolen*. Hij zegt, in het begin van zijn werk, dat hij zijne geſchiedenis heeft verzameld uit de voortreflijke Boekerij van het gemelde Klooster, voornaamlijk uit de ſchriften van EUSEBIUS, SOCRATES en anderen, van de geboorte van JESUS CHRISTUS tot het jaar 911 in XXIII Boeken, waar van 'er echter niet meer dan XVIII overig zijn, welke tot den dood van den Keizer PHOCAS in het jaar 610 lopen. Van dit werk was ſlechts één enkel handſchrift overig, het welk aan MATTHIAS CORVINUS, Koning

 van

van *Hongaryën* hadt toebehoord, en het welk uit de Boekerij te *Buda* of *Offen*, bij de verövering dier Stad, door een' Turksch Soldaat geroofd, en eindelijk, door vele omwegen, in de Boekerij te *Wenen* gekomen is, gelijk P. LAMBECIUS verhaalt in zijne *Hist. Biblioth. Vindobon.* Naar dit handfchrift zijn alle drukken gericht. De beste uitgave van dit werk is te *Parys* 2 deelen in *folio* 1630.

Pogingen tot nieuwe beöefening der Kerkelijke Gefchiedenis.

Na zoo vele eeuwen verwaarloosd te zijn, begon, bij de herleving der wetenfchappen in de XV eeuw, de ijver te herleven, om de Gefchiedenisfen der Kerk natefporen. LAURENTIUS VALLA, een Kanunnik te *Florence*, ondernam, in deze eeuw, verfcheiden overleveringen, welke tot hier toe voor goede munt waren aangenomen, ter toetze te brengen. Onder anderen durfde hij beftaan, het verhaal te onderzoeken, dat Keizer KONSTANTYN de Groote aan den Bisfchop van *Rome*, SYLVESTER, *Rome* benevens een aanzienlijk gedeelte van *Italië*, gefchonken hadt, ten eigendom aan den Stoel van PETRUS, waar op de Bisfchoppen van *Rome* hun wereldlijk gezag grondeden, en hetzelve in een bijzonder gefchrift (*de falso credita et ementita donatione Conftantini M.*) tegen te fpreken en van bedrog te overtuigen. Nog fprak hij eene andere algemeen aangenomen overlevering openlijk tegen, dat naamlijk de Geloofsbelijdenis, die men *de Geloofsleuze der Apostelen* noemt, door de Apostelen zelve zou opgefteld zijn — Niemand zal zich verwonderen, dat de *Inquifitie*, welke, ten dezen tijde, hare volle dwingelandij oefende, den geleerden man moeite veröorzaakte, omdat hij ook in

in de Kerk-geſchiedenis iet anders durfde leeren, dan de Kerk, tot behoef der geestelijken, wilde, dat geleerd zou worden. Zij dreigde hem met den brandſtapel, dien hij gewis zou hebben moeten beklimmen, indien niet ALFONSUS, Koning van *Arragon*, hem onder zijne beſcherming genomen hadt; thans kwam hij met eene geesſeling vrij.

Derzelver herſtel met de Kerkhervorming.

Door zulke middelen van geweld, ſchrikte men de geleerden af, om de Kerk-geſchiedenisſen te beöefenen, daar in de waarheid op te ſpooren, of die gevonden hebbende, openbaar te maken. Doch, met de Kerkhervorming in de XVI eeuw, wanneer de vrijheid van geweten hare rechten begon te hernemen, ging in de Kerk-geſchiedenis een nieuw licht op. De Hervormers hadden reden, om dezelve met alle oplettendheid te beöefenen, alzoo zij uit de geſchiedenis konden aantonen, hoe de Griekſche Heerſchappij der Roomſche Bisſchoppen, en het gezag der geestelijken zich, van tijd tot tijd, door list en bedrog, onderſteund door bijgeloof en geweld, gevestigd hadt, en het verval van het Christendom, langs verſcheiden trappen, tot die hoogte geklommen was, dat zij het voor eenen pligt rekenden, eene Hervorming, in alle deze opzichten, te ondernemen en door te zetten. Dewijl ook de Roomſche Geestelijkheid aan de *Protestanten*, bij herhaling, tegenwierp, dat zij nieuwigheid-zoekers waren, was het dezer zaak, niet alleen te bewijzen, dat hun Leerſtelzel met dat der eerſte Christenen overëenſtemde, en dus niets nieuws behelsde, maar ook aan te toonen, hoe de geestelijkheid, van tijd tot tijd, nieuwighe-

den

den in het Christendom hadt ingevoerd, welke wel nooit zonder tegenspraak gebleven, maar steeds door menschlijk gezag en geweld, gehandhaafd waren; tot het één en ander riepen dan de Hervormers de hulp in der Kerkelijke Geschiedenis, het welk aanleiding gaf, dat dezelve, meer opzetlijk en met grooten ijver, begon behandeld te worden.

De Centuriatores Magdeburgenses.

De eer, van in de *Kerkelijke Geschiedenis*, het eerst het ijs gebroken, en eene nieuwe baan geöpend te hebben, komt, ongetwijfeld aan den *Lutherschen* Godgeleerden, MATTHIAS FLACIUS, toe, gemeenlijk *Illijricus* bijgenoemd, omdat hij, in 't jaar 1520 te *Alberia* in *Illijricum* geboren was. Deze man, een streng ijveräar voor het geloof der *Luthersche* Kerk, die steeds zijn werk maakte, om tegen alle dwalingen, in en buiten deze Kerk, ten strijd te trekken, verzamelde, ten einde aan de wereld te toonen, dat de Hervormers geene nieuwigheden hadden voortgebracht, alle de bezwaren en klagten, welke deugdzame mannen en allerleië soort van schrijvers, over het verderf van het Christendom, zinds eeuwen, hadden aangeheven, bij één, en gaf die in zijnen *Catalogus testium veritatis*, of *lijst van getuigen der waarheid*, in het licht. Maar voornaamenlijk, ondernam hij een gewigtig werk voor de Kerkelijke Geschiedenis, toen hij, *Wittenberg* in het jaar 1547 verlaten hebbende, omdat de Godgeleerden aldaar met zijne strenge begrippen van rechtzinnigheid minder strookten, zich te *Maagdenburg* onthieldt. Te weten, hier ontwierp hij, in het jaar 1558, het plan, om eene algemeene Kerkelijke Geschiedenis te schrijven, uit welke de nieu-

wig-

wigheid der *Roomsche* bijzondere leerstukken, plegtigheden, en kerkbestuur, van zelve zouden blijken. Hij vereenigde zich, ten dien einde, met eenige geleerde vrienden, onder welke BASILIUS FABER zich bevondt, die zich, onder anderen, door zijn Latijnsch Woordenboek, onder den Titel, *Fabri thesaurus*, of FABERS *Woordenschat*, bekend, zoo verdienstelijk gemaakt heeft. Dit gezelschap geleerde lieden, ondersteund door den bijstand van sommige Duitsche Vorsten, en in de kosten te gemoet gekomen, door inzamelingen, die in de Kerken ten dien einde geschiedden, stelde zelve allen vlijt te werk, en gebruikte bovendien de hulp van verscheiden jonge lieden, om de oude Kerkvaders te doorlezen, daaruit uittrekzels, tot de geschiedenis behorende, te maken, en alles op zijne rechte plaats te brengen. Dus werdt het gewigtig werk toegereed, het welk, onder den naam van *Centuriae* of *Centuriatores Magdeburgenses* vermaard is, voerende dezen naam, omdat het de geschiedenis, van eeuw tot eeuw (*Centuriae*), beschrijft, en het eerst te *Maagdenburg* ondernomen is, alwaar de vier eerste deelen zijn opgesteld, zijnde de volgende te *Iena*, *Weimar* enz. voltooid. Dit werk zag in het jaar 1559 tot 1574 te *Basel*, ter Drukkerij van OPORINUS, in 't Latijn, in dertien Banden in *folio*, het licht, bevattende elke Band of Deel de geschiedenis van éénc eeuw. FLACIUS zelve werkte aan hetzelve mede, tot aan geschiedenis der XII eeuw. De XIV tot de XVI eeuw waren wel reeds door JOAN WIGAND, éénen der medeärbeideren tot dit werk, voltooid, maar zijn nooit in druk uitgegeven. Deze eerste Druk bij OPORINUS is voor de beste gehouden,

want,

want, in de tweede, van het jaar 1624, zijn niet alleen de voorredenen weggelaten, maar ook is dezelve, door uitlatingen en bijvoegzelen, zeer verminkt. In deze eeuw heeft men, in 1757 te *Neurenberg* een nieuwe druk van dit werk in 4to [ondernomen, en met aanmerkingen vermeerderd; doch, ik weet niet, of dezelve reeds voleïndigd is.

Hoe zeer men den vlijt en verdienften van FLACIUS, en zijne medeärbeideren, in dit werk, moet bewonderen, en den dienst, dien zij daarmede, bijzonder aan de *Protestantfche* Kerk, bewezen hebben, verpligt is, hoog te fchatten, is hun werk echter niet zonder berisping. Men heeft de orde, in hetzelve gehouden, en de fchikking der verhalen, met recht, min voegzaam geöordeeld; en, het geen het voornaamfte is, het is fteeds, met de bedoeling, en in den ftijl van eene wederlegging der Roomfchen, gefchreven, het welk, ongetwijfeld, veel invloed moest hebben, niet alleen op de gantfche wijze van voordragt, maar zelfs op die zuivere onpartijdigheid, welke het hoofdkenmerk van den Gefchiedfchrijver moet uitmaken — Met dit alles, behoort men echter de omftandigheden van dien tijd, de omflagtigheid der onderneming, en voornaamlijk, dat deze Geleerde mannen, zonder voorgangers in dezen, eenen ongebaanden weg betreden hebben, mede in rekening te brengen, en het werk zal, bij alle onbevooröordeelden, zijnen rechtmatig verkregen roem ftaande houden.

De Jaarboeken van BARONIUS.

De wond, welke het bovengemelde werk aan het *Roomfche* Leergebouw toebracht, was voor hetzelve zoo gevoelig, dat verfcheiden pogingen ter hand gefla-

gen

gen werden, om dezelve te heelen, en het licht, welk dit werk over de Gefchiedenis der Christen-Kerk verfpreid hadt, ware het mogelijk, te verdoven. FILIPPUS NERI, die naderhand door Paus GREGORIUS XV onder het getal der Heiligen geplaatst is, richtede de zoogenaamde *Congregatio Oratorii* op, met oogmerk, opdat de Kerkelijke Gefchiedenis in dezelve zou beöefend worden. Hier voedde hij CAESAR BARONIUS op tot eenen kampvechter voor het Roomfche Geloof. Deze, zich bijna 30 jaren in de Kerkelijke Gefchiedenis geöefend, en vervolgends lesfen in dezelve gehouden hebbende, begon toen zijne *Annales Ecclefiaſtici*, of *Kerkelijke Jaarboeken*, te fchrijven, waar van het eerfte Deel in het jaar 1588 te *Rome* werdt uitgegeven, en vervolgends jaarlijks, tot dat XII Deelen het licht zagen, die de Gefchiedenis van XII eeuwen behelzen, en met het jaar 1198 eindigen. Dit werk is, vervolgends, meermalen herdrukt. De beste druk wordt geächt die van *Mentz* van het jaar 1601 te zijn, welke door den fchrijver zelven nagezien en goedgekeurd is. De laatfte uitgave, door MANSI te *Lucca* 1738 in 18 folio banden, heeft ook het vervolg van RAINALDI, en de beoordeling van PAGI op dit werk van BARONIUS, behalven aanmerkingen van GEORGI en MANSI, in éénen Band, met een zeer gemaklijk Register of Bladwijzer van alles.

Men moet, in dit werk, den ongemeenen ijver van BARONIUS bewonderen, in het bijëenverzamelen van alles, wat tot doorlopende en volledige Jaarboeken der Kerkelijke Gefchiedenis der eerfte XII eeuwen behoort. Men vindt 'er eenen fchat van geleerdheid in. De rijke

ke voorraad van Handschriften uit de Pauslijke Bibliötheek van het Vatikaan, en de Boekerijën van verscheiden Kardinalen, welke alle voor den schrijver openstonden, leverde hem de stoffe, welke hij tot zijn oogmerk gebruikte, en in orde bracht; met al het welk hij zich bij zijn Kerkgenootschap zoo verdienstelijk maakte, dat hem de Kardinaalshoed werdt opgedraagen. ———

Ondertusschen heeft BARONIUS alle de verdiensten van dit zijn werk besmet, door zijne partijdigheid, met welke hij hetzelve heeft opgesteld. Zijn heerschend doelwit straalt in hetzelve allerwegen door, om, naamlijk, het gezag van den Stoel van *Rome* te handhaven, en des Pausen magt, boven de wereldlijke vorsten en overheden, te verheffen. Hij beweert, dat de geestelijke heerschappij van den Paus door CHRISTUS zelven gesticht, en dat de Apostel PETRUS de eerste Opperbisschop geweest is, van wien deze magt, door eene onäfgebrokene opvolging, op de Pausen is overgegaan, wier voorrechten, volgends hem, zoo oud zullen zijn, als de Christelijke Kerk zelve. Verslaafd aan deze zijne aangenomen onderstelling, en geheel afhangelijk van den wenk der Pausen, heeft hij niet alleen allerhande fabelen en vertelzelen in zijn werk opgenomen, maar ook vele onëchte en valsche stukken voor echte en waare uitgegeven en gebruikt. Overäl en bij alle gelegenheden, tast hij de rechten der Vorsten aan, en verdedigt die van den Paus; door dezen ijver echter, haalde hij zich het ongenoegen van magtige Vorsten op den hals, bijzonder berokkende het XI Deel van zijn werk den Kardinaal vele moeilijkheden.

Hij

Hij had, in dat Deel, zijn best gedaan, om te bewijzen, dat het Eiland *Siciliё*, rechtens, aan den Paus behoorde. PHILIP II. Koning van *Spanje*, die thans Koning van *Siciliё* was, nam dit zeer hoog op, en verbood het uitgeven en verkopen van dit deel, in alle zijne Rijken en Staaten, verӧordelende de Boekverkopers, die het durfden uitventen, tot de Galeijёn; ook belette deze Vorst, dat BARONIUS niet tot Paus werd verkoren, maar bewerkte, dat PAULUS V. op den Stoel werd geplaatst.

Voords moet men, omtrent dit werk van BARONIUS, aanmerken, dat de schrijver geene kunde genoeg had, in de *Griekſche* Taal, om de ſchriften der *Griekſche* Kerkvaderen en Schrijvers behoorlijk te verſtaan; ook ontbeerde hij de verёischte kundigheden in de *Aardrijkskunde*, en voornaamlijk in de *Tijdrekenkunde*. Dit laatſte is, in 't bijzonder, aangetoond, door ANTONI PAGI, zelven eenen Roomschgezinden, die eene *Critica in Annales Baronii*, in IV Banden in folio, geſchreven heeft, in welke hij, zonder zich in de eigenlijke Geſchiedenis in te laten, 's mans misſlagen in de Tijdrekenkunde aangewezen en verbeterd heeft.

Dewijl deze jaarboeken van BARONIUS dus opzetlijk ingericht waren, om de *Protestantſche* Kerk te beſtrijden, en voornaamlijk, om de *Centuriae Magdeburgenſes*, ſchoon hij die ſlechts zelden aanhaalt, te wederleggen, en het nadeel te verhelpen, het welk zij den *Roomſchen* Stoel verӧorzaakt hadden, gelijk BARONIUS ook dit werk, in zijnen ijver, de *Centuriёn van den Satan* noemt, welke uit de poorten der hel zijn voort-

gekomen, om de Kerk te beschadigen, behoeft men zich niet te verwonderen, dat meer dan één Protestantsche Geleerde het tot zijne bezigheid gemaakt heeft, om den Kardinaal te wederleggen. De eerste, en één der voornaamsten, was de vermaarde CASAUBONUS, die echter niet verder is gekomen, dan tot het 34ste jaar van het eerste Deel van BARONIUS, wanneer de Fransche Koning LODEWYK XIII hem verbood, met zijn schrijven voort te varen! Toen hij, in *Engeland*, op bevel van Koning JAKOB I., het werk wilde hervatten, overleed hij, in hetzelfde jaar, waar in hij het eerste Stuk van zijne *Exercitationes adversus Baronium* uitgaf — SAM. BASNAGE, Fransch Predikant in *Nederland*, ondernam, vervolgends, eene wederlegging van BARONIUS, in zijne *Annales Politico-Ecclesiastici*, in drie Folio-banden; met deze wederlegging bracht hij het tot het jaar 645. in welke de bijgevoegde Verhandelingen, die de Christelijke oudheden ophelderen, zeer vele oplettendheid verdienen.

De groote roem, welken BARONIUS, met zijn werk, bijzonder bij de Roomschgezinden, behaalde, wekte meer dan éénen hunner geleerden op, om hetzelve te vervolgen, ook geschiedde zulks, op bijzonder bevel van den Paus. Op zoodanig bevel vervolgde dus de Kardinaal ODOVICH RAYNALDI, met gelijken ijver, maar ook met gelijke partijdigheid, als BARONIUS, deszelfs Jaarboeken tot het jaar 1565. Na hem kwam JACOB VAN LADARCHIO, welke in 3 Deelen zijn vervolg voortgezet heeft van 1566 — 1572, maar noch met BARONIUS, noch met RAYNALDI, in oordeel en scherpzinnigheid kan vergeleken worden, hoewel hij, in

in partijdigheid, ten voordele van den Roomschen Stoel, niet minder is, dan deze, ja hen misschien zelfs overtreft.

Uit eigene beweging, en begeerte, om der Roomsche Kerk ten dienste te zijn, hebben twee andere schrijvers, insgelijks, de pen opgevat, doch niet, met gelijke bekwaamheid en krachten. HENRIK VAN SPONDE, of SPONDANUS, die van de *Protestantsche* Kerk tot de *Roomsche* was overgegaan, en Bisschop te *Pamiers* geworden is, heeft, in twee Deelen, het werk van BARONIUS vervolgd, van het jaar 1198 tot 1640. In dit vervolg, het welk veel korter behandeld is, dan het werk van BARONIUS, ontdekt de schrijver niet min partijdigheid en ingenomenheid, met de voorrechten van den Paus, schoon hij met meer omzichtigheid te werk gaat, en men het hem duidelijk kan aanzien, dat hij een Protestant geweest is. Deze zelfde schrijver heeft ook een *kort Uittrekzel* uit het groote werk van BARONIUS vervaardigd, het welk, met veel goedkeuring; ontvangen is.

ABRAHAM BZOVIUS, een Pool, uit de orde der *Dominicanen*, heeft de Jaarboeken van BARONIUS insgelijks, vervolgd, in 8 Deelen, tot het jaar 1572, doch, zijn vervolg wordt, en ten opzichte van waarheid, en van volledigheid, ver beneden dat van RAYNALDI geschat. Hij overtreft zelfs BARONIUS in laage vleijerij van den Stoel van *Rome*, en is een onverdraaglijk lofredenaar van zijne orde, onuitputbaar in fabelen, hoonend en lasterend; en hoe weinig ook BARONIUS, en zijne volgers, de eere en waardigheid der Vorsten ontzien, wanneer dezelve met de hoogheid der *Room-*

sche Pausſen niet overëen kan gebracht worden, gaat deze BZOVIUS alle paalen zoo zeer te buiten, dat 'er zelfs, op bevel van het Hertoglijk *Beijersche* Hof, eene verdediging van Keizer LODEWYK VAN BEYEREN tegen hem geſchreven is geworden.

Andere Kerk-Geſchiedſchrijvers, in de Roomſche Kerk

Zedert dien tijd hebben zeer vele geleerde mannen onder de Roomſchen zich, met ijver, op de oefening der Kerkelijke Geſchiedenisſen toegelegd. Het zou geheel buiten ons beſtek zijn, die allen op te noemen; of wijdlopiger over hunnen arbeid te ſpreken. Ik zal mij, daaröm, vergenoegen, met alleen de voornaamſte aan te roeren, welke eene algemeene Kerkelijke Geſchiedenis geleverd hebben. Onder dezen bekleedt, met recht, de eerſte plaats NATALIS ALEXANDER, een Franschman van de orde der *Dominicanen*. Deze heeft eene Kerkelijke Geſchiedenis des Ouden en Nieuwen Testaments, in 't Latijn, geſchreven, die, zedert het einde der voorgaande eeuw, meermalen, en laatst te *Lucca* 1734 in 8 Folio-banden uitgegeven is. Het is jammer, dat deze geleerde Schrijver eenen zoo bekrompen ſcholasticken Kloosterſtijl volgt, waar door hij, ten dezen aanzien, naauwlijks den naam van Geſchiedſchrijver ſchijnt te verdienen. Zijn werk is, voor het overige, met vlijt en geleerdheid, en, het geen voor eenen Monnik iet vreemds is, met vrijmoedigheid en onpartijdigheid opgeſteld, waar door hij zich ook het ongenoegen van Paus INNOCENTIUS den XI op den hals haalde, welke, op ſtraffe van den Ban, verbood, zijne Kerkelijke Geſchiedenis te lezen. De Schrijver, hier door afgeſchrikt, legde, bij het einde der XVI eeuw, de pen neder, en ſtaakte zijn werk. Evenwel

wel heeft, in onzen tijd, Paus BENEDICTUS XIII, die ook tot de orde der Dominicanen behoorde, hem uit de lijst der verboden schrijvers weder uitgeschrapt.

SEBASTIAAN LE NAIN DE TILLEMONT, een Fransch Edelman en Geestelijke, heeft aan de Kerkgeschiedenis eenen ongemeenen dienst bewezen, door zijne *Memoires pour servir à l'Histoire ecclesiastique des six premiers siécles*, *Parys* 1693. 16 Deelen in *quarto*. In dit werk heeft hij, na eenen veertigjarigen arbeid, alle plaatzen bijëenverzameld, van oude en somtijds ook van belangrijke nieuwe schrijvers, die de Kerkelijke Geschiedenis der Christenen, tot het jaar 513 toe, verhalen of ophelderen. Men roemt 's mans trouw, onpartijdigheid, en scherpzinnig oordeel; zijn werk is, in de daad, eene algemeene Boekzaal voor die eerste eeuwen, waar in men alle stukken en ooirkonden der geschiedenis aantreft, en dus in staat gesteld wordt, om daar van, naar goedvinden, gebruik te maken. —

De abt CLAUDE FLEURY, Biechtvader des Konings van *Frankrijk*, schreef, in 't Fransch, eene Kerkgeschiedenis, welke tot het jaar 1414 loopt, en die door P. FABER of FEVRE vervolgd is geworden. Dit werk verscheen te *Parys* in 't jaar 1691, en volgende jaaren, in 't licht, in 20 Deelen in *quarto*; en zedert het jaar 1773 te *Nismes* in *gr. octavo*. Men prijst dit werk, wegens den stijl, en onpartijdige vrijmoedigheid.

De jongste Kerkelijke Geschiedschrijvers, bij de Roomschen, zijn de Kardinaal JOSEF AUGUSTYN ORSI, deze heeft in XVI Deelen de vijf eerste eeuwen der Christenkerk

beschreven, zijn werk wordt door BETCHETTI vervolgd; en SACCARELLI, van wiens geschiedenis 5 Deelen in *quarto* uitgegeven zijn, die echter niet verder gaan, dan tot het jaar 360.

Hervormden. Onder de Hervormden, welke de Kerkelijke Geschiedenissen hebben behandeld, munten, in bijzondere stukken, groote mannen uit: De naamen van DU PLESSIS-MORNAY, DU MOULIN, DALLEUS, JS. CASAUBONUS, BLONDEL, SALMASIUS, CAVE, VOSSIUS, SCULTETUS en meer anderen zijn bekend, in dit vak van Geleerdheid.

De eerste, welke door eene algemeene Kerkgeschiedenis roem verworven heeft, was de *Zurichsche* Godgeleerde, JOÄN HENRIK HOTTINGER. Deze heeft eene Kerkgeschiedenis des Nieuwen Testaments uitgegeven, in het Latijn, in 9 Deelen in octavo, *Zurich* 1635. lopende tot het einde der zestiende eeuw; de geschiedenis van welke eeuw alleen vijf Deelen uitmaakt. Ook heeft HOTTINGERS *Kerkelijke Geschiedenis* dit bijzonder, dat zij de lotgevallen der Jooden door alle de eeuwen van het Nieuwe Testament wijdlopiger en beter verhaalt, dan anders in deze soort van werken pleegt te geschieden.

FREDERIK SPANHEIM heeft HOTTINGER, ten aanzien van uitgestrektheid, volledigheid, en ongemeene naauwkeurigheid, in zijne Kerkgeschiedenis ver overtroffen, zoo als die, in 't Latijn, geschreven, gevonden wordt, in het eerste Deel van zijne werken, te *Leyden* 1711. Dit werk bevat de geschiedenis van XV eeuwen, tot het begin der Kerkhervorming. Evenwel, wie hem met vrucht wil gebruiken, zal reeds in dit vak eenige kundigheden bezitten moeten.

Van

Van SAMUËL BASNAGE, en zijne wederlegging van BARONIUS Jaarboeken, hebben wij reeds gesproken. JAKOB BASNAGE heeft eene Kerkgeschiedenis in het Fransch in twee Deelen in Folio, uitgegeven in het jaar 1699. In de daad, is deze enkel eene geschiedenis van het Kerkbestuur, van de voornaamste verschillen tusschen de Hervormden en Roomschen, en andere onderwerpen tegen den Bisschop BOSSUET. Nog hebben wij in 't *Fransch* eene Kerk-Geschiedenis van J. LE SUEUR.

In onze tijden, zijn in het jaar 1778 en vervolgends zeven Deelen in 4to in 't Latijn uitgekomen, van eene Kerkelijke Geschiedenis des Ouden en Nieuwen Testaments, door HERM. VENEMA, tot aan de beginzelen der Kerkhervorming, een zeer oordeelkundig werk en van groote verdiensten.

Na het gewigtig werk, de *Centuriatores Magdeburgenses*, waar wij boven van gesproken hebben, schenen de *Luthersche* of *Euängelische* Geleerden zich, ruim eene eeuw lang, daarmede te vrede te houden. KORTHOLT, SCHMIDT, RECHENBERG, leverden wel Kerkelijke Geschiedenissen, of korte begrippen van dezelve, doch deze hadden weinig te beduiden. TH. ITTIG te *Leipzig* ondernam, kort voor zijnen dood, de Kerkelijke Geschiedenis van ééne eeuw tevens, te beschrijven, en uit te geven, onder den Titel: *Selecta Capita Historiae Ecclesiasticae*, maar voltooide enkel de twee eerste eeuwen. Eindelijk, werden de *Luthersche* Godgeleerden opgewekt, om, met nieuwen lust, dit veld te beärbeiden, door de aanvallen van CHRISTIAAN THOMASIUS, die niet alleen het samen- Luthersche

ſtel, maar bijzonder de Kerk-geſchiedenis, aantastede, en alles overhoop wierp. Zijn vriend GOTTFRIED ARNOLD, hoe zeer met hem, in alle andere opzichten, van aart en inzichten verſchillende, een zwaarmoedig en tot dweeperij overhellend man, werd door hem aangeſpoord, om zijnen ijver, die tegen het zedenbederf in de Kerk en onder de Geestelijken ontſtoken was, volkomen den teugel te vieren, en uit de Kerkelijke Geſchiedenisſen te toonen, hoe veel onheilen de Geestelijkheid, in alle eeuwen, had aangericht. Met dit oogmerk dan ſchreef de goede ARNOLD zijne *Kerk- en Ketterhistorie*, van het begin des Nieuwen Testaments tot op het jaar 1688, in twee folio-banden, welke ook in het Nederduitsch vertaald, en met nog een bijvoegzel van een derde deel, vermeerderd zijn. In dit werk, het welk de oudere Kerk-geſchiedenis der Christenen zeer kort, maar de nieuwe, van de Kerkhervorming af, breder behandelt, heeft ARNOLD alles bijëenverzameld, wat ter verſchoning, verdediging, en zelfs tot lof van zulken, die Ketters genoemd werden, ſcheen te kunnen ſtrekken, terwijl hij, in tegendeel allen, die, als leeräars en opzieners der Kerk, zich door hunne werkzaamheden eenen naam hadden verworven, laakt, en alle hunne daaden en verrichtingen veröordeelt, als waren zij onkundige weetnieten, ſchijnheilige huichelaars, of heerschzuchtige volksbedriegers. Het is geen wonder, dat ARNOLD zich, door zodanig werk, eene menigte tegenſchrijvers, bijzonder in zijn eigen Kerkgenootſchap, het welk hij wel het hevigst hadt aangetast, op den hals haalde. Ook is hij, ongetwijfeld, te ver gegaan, en heeft zich, door

door zijne verbeeldingskracht, laten wegſlepen, tot partijdige voorſtelling der geſchiedenis, niet zelden, ten koste der waarheid — ARNOLD zelve heeft, voor zijnen dood, nog erkend, dat zijn te verre gaande ijver hem vele misſlagen had doen begaan, en tot uiterſten gebracht had ——

Nadat de eerſte hevigheid, die men tegen ARNOLD had opgevat, door den tijd, begon te verkoelen, heeft men, echter, in dat zelfde buitenſporige werk veel gevonden, dat waar en goed was, en geleerd, den middenweg, ook in dezen, te bewandelen, om zoo min de Ketters en dwalenden in alles te veröordeelen, als de Rechtzinnigen, zonder bepaling, te prijzen. Een aantal geleerde mannen onder de *Lutheranen* legde zich, met onpartijdigheid, op de beöefening der Kerkelijke Geſchiedenis toe; CYPRIAN, BUDDEUS, FABRICIUS, HEUMAN, en meer anderen, maar bijzonder CHRISTIAAN EBERHARD WEISMAN, maakten zich verdienſtelijk. Deze laatſte gaf zijne *Introductio in Memorabilia Eccleſiaſtica Historiae Sacrae Novi Testamenti* uit, welke te *Halle* 1745 in twee quarto deelen herdrukt zijn geworden, en in welke hij de waarheid zich onpartijdig ter gidze voorſtelde, waaröm hij ook ARNOLDS *Kerk- en Ketter-geſchiedenis*, billijkst en beſcheidenst, beöordeeld en behandeld heeft.

Dewijl ik van allen, die onder de Lutheranen de Kerk-geſchiedenis in bijzonderheden of algemeen behandeld hebben, hier niet kan gewagen, moet ik echter twee ſchrijvers niet voorbijgaan, die, in vele opzichten, aan anderen de loef hebben afgewonnen, en van welken de één bij ons bijzonder bekend is ge-

worden, doordien verscheiden van zijne geleerde werken in onze Nederlandsche taal zijn overgebracht; de ander thans, met bijzonderen vlijt, nog voortduurend, aan de Geschiedenis der Christenen arbeidt.

JOÄN LAURENS MOSHEIM is de eerste dezer schrijveren, welke ik hier bedoel. Deze, een man van uitgebreide geleerdheid, en scherpzinnig verstand en oordeel, heeft, gelijk in het voorgaande reeds gezegd is, verscheiden bijzondere verhandelingen en werken, betreffende de Kerkgebeurenissen, in het licht gegeven, maar bijzonder komt hier in aanmerking zijn uittrekzel der Kerkelijke Geschiedenissen, in twee deelen. Dit uittrekzel heeft deze geleerde man, kort voor zijn' dood, met zoo vele verbeteringen en vermeerderingen, in 't Latijn, onder den titel: *Institutionum Historiae Ecclesiasticae Antiquae et Recentioris Libri quatuor*, in één Deel in quarto, uitgegeven, dat het, in de daad, een nieuw werk uitmaakt. Dit werk is in het Nederduitsch, in X Deelen, benevens nog een Deel Bladwijzers, uitgegeven 1771 en volgende jaaren, onder den Titel: *Oude en hedendaagsche Kerkelijke Geschiedenissen, van de geboorte van* CHRISTUS, *tot den aanvang der tegenwoordige eeuwe, door den hooggeleerden* J. L. MOSHEIM, *Kanselier der Hooge Schoole te Gottingen. Uit het Latijn vertaald, en vermeerderd met de Bijvoegzels, Aantekeningen, en Tijdrekenkundige Tafels van den Eerwaardigen* A. MACLAINE, *Doctor in de H. Godgeleerdheid, en Leeraar der Engelsche Kerke in 's Gravenhage.* Groot en boven mijnen lof zijn de verdiensten van dit werk. Geleerdheid, gezond verstand, scherp en bondig oordeel,

deel, en diepe menfchenkennis, gepaard met eenen vloeijenden en behaaglijken ftijl, dingen in hetzelve, met onpartijdigheid en zuivere waarheidsliefde, om den prijs. SPITTLER befchrijft den grooten man, naar waarheid, met deze korte woorden: „Indien MOS-„ HEIM, een man vol van fmaak, de vrijmoedigheid „ van SEMLER, en de behoedzaamheid van WALCH, „ met zijn zorgvuldig beöefenen der bronnen, verbon-„ den had, zou eene goede Kerkelijke gefchiedenis „ niet meer enkel een vroome wensch zijn, en „ SCHROECKH zou niet eerst den weg van Kerkelijken „ Gefchiedfchrijver behoeven te banen."

Deze JOHANN MATTHIÄS SCHROECKH, Hoogleeräar te *Wittenberg*, is de ander der door mij bedoelde fchrijvers. Deze geleerde man heeft, onder den Titel, *Christliche Kirchengefchichte* in het jaar 1768 een begin gemaakt van de uitgave eenes uitvoerigen werks, het welk de algemeene Gefchiedenis der Christen Kerk bevat, en waar van reeds 25 Deelen in groot octavo het licht zien. Dit werk prijst zich aan, door de naauwkeurige en oordeelkundige wijze van behandeling, gefchikte orde van voordragt, en pragmatisch gebruik, alleen zou de wijdlopigheid der uitvoering den Lezer eenigzins tegenftaan en verveelen.

Eindelijk, moeten wij nog eenige Korte Begrippen der Kerkelijke Gefchiedenisfen, uit de groote menigte, die voorhanden zijn, aanftippen. Onder dezelven verdient het *Compendium Gothanum* in aanmerking te komen, het welk, op bevel van ERNESTUS PIUS, of *den vroomen*, Hertog van *Saxen-Gotha*, door VEIT LODEWYK, Vrijheer van SECKENDORF, en JOHAN HEN-

Korte begrippen.

HENRIK BOEKLER in het jaar 1660 is opgefteld, en veel goeds bevat, zoo dat, niet alleen eerstbeginnenden, maar ook zulken, die reeds werk gemaakt hebben van de Kerk-gefchiedenis, 'er nut uit trekken kunnen. Het befchrijft tevens de Kerk-gefchiedenis van het Oude Testament, en is, door ERNST SALOMO CYPRIAN en WALCH, tot het jaar 1757, vervolgd geworden. ———

In het Latijn heeft JO. ALPH. TURRETTIN een uitmuntend wel gefchreven *Compendium*, of kort begrip der Kerkelijke Gefchiedenisfen, in het licht gegeven.

In het Nederduitsch is 'er een kort begrip van HORNIUS, door LEYDEKKER vervolgd, voor handen, het welk wel met weinig oordeel en orde gefchreven is, maar dit bijzondere heeft, dat de gefchiedenisfen van de Engelfche Kerk 'er, in vele opzichten, zeer goed in behandeld zijn, ja daar omtrent ontmoet men 'er zaken in, die men vergeefs elders zoeken zal.

Nog hebben wij een kort begrip van PAUL ERNST JABLONSKI *Inftitutiones Historiae Christianae antiquioris et recentioris*, welk FORMEY, ten grootften deele, in het *Fransch*, heeft gevolgd, en dat ons ook in het Nederduitsch, met vele bijvoegzelen vermeerderd, is medegedeeld, door J. DE LA FONTAINE, waar van de tweede uitgave gefchied is in twee deelen, vier ftukken, te Utrecht 1778.

Doch, het is tijd, om dit bericht van fchriften en boeken, betreffende de Kerkelijke Gefchiedenis, welk, misfchien, aan fommige Lezers reeds breedvoerig genoeg zal voorkomen, te befluiten, opdat deze *Inleiding* niet al te uitgebreid worde. Men ziet uit het

zel-

zelve genoeg, hoe veel 'er reeds in dit vak gedaan is, en waar men zijnen weetlust ten dezen opzichte rijklijk zal kunnen voldoen.

V. Ik zal nu, ten laatften, nog een kort verflag doen, van de orde en fchikking, volgends welke ik mijn verhaal van de Kerkelijke Gefchiedenis der Christenen zal inrichten. — Schikking en verdeeling van dit werk.

De Kerkelijke Gefchiedenis der Christenen te befchrijven, is een werk van groote uitgeftrektheid. Het Christendom heeft reeds achttien eeuwen in de wereld beftaan, en het heeft zich uitgebreid tot alle deelen der wereld, onder alle volken. Het heeft, geduurende zoo vele eeuwen, en bij zoo menige onderfcheiden volken, zeer vele en zeer verfchillende lotgevallen ondergaan, en men kan het uit zoo verfcheiden oogpunten befchouwen, dat de gefchiedfchrijver zich, door den overvloed der ftoffen, verlegen bevindt, hoe hij alles, op eene voegzame en geleidelijke wijze, zijnen Lezeren zal voordragen, zoo dat hij tevens voor hun geheugen, en voor hun verftand en oordeel, zorge, opdat zij de gebeurenisfen en merkwaardigheden, en derzelver verband, oorfprong en gevolgen, behoorlijk zich eigen kunnen maken.

Doorgaands hebben die fchrijvers, welke, zedert de Kerkhervorming, de Kerkelijke Gefchiedenisfen hebben te boek gefteld, op het voorbeeld van de opftellers der *Centuriae Magdeburgenfes*, hunne verhalen, van eeuw tot eeuw, vervolgd en voortgezet. Deze fchikking brengt, zeker, dit voordeel aan, dat het geheugen de gewigtigfte merkwaardigheden en gebeurenisfen gemaklijker famenvat, en zich herinnert; doch daar-

daartegen, gebeurt het, niet zelden, dat men, deze schikking volgende, den samenhang der gebeurenissen, op het onvoorzienst, moet afbreken, het welk voor het juist beöordeelen derzelve hinderlijk is.

De veränderingen, welke de gedaante der wereld in het burgerlijke, geduurende het verloop der eeuwen, ondergaan heeft, welke, uit hoofde van den invloed van den Burgerstaat op de Kerk, en van deze op den Burgerstaat, ook gewigtige veränderingen in den toestand der Kerk te wege brachten, geven eene andere schikking aan den Geschiedschrijver aan de hand, in welke hij de Tijdperken dezer hoofdveränderingen opmerkt, en die tot rustpunten voor zich en zijne Leezeren verkiest.

Verdeling der Kerkgeschiedenis in IV Tijdperken door MOSHEIM

Deze gewigtige Tijdperken, in welke zekere hoofdgebeurenissen den toestand der Wereld en der Kerk merklijk deeden veranderen, kunnen, uit hoofde van de menigte dezer gebeurenissen, op verscheiden wijze, bepaald en vastgesteld worden. MOSHEIM heeft vier zoodanige Tijdperken tot rustpunten voor zijne Lezers verkozen, zoodat het eerste Tijdperk in zich bevat de geschiedenis der Christen-Kerk van derzelver stichting door CHRISTUS en zijne Apostelen, tot de regering van Keizer KONSTANTYN, gemeenlijk den *Grooten* bijgenaamd, geduurende drie eeuwen, in welke het Christendom, afgezonderd van den Staat, op zich zelven bestond, en de Christen Godsdienst, door zijne eigene kracht, tegen vervolgingen en onderdrukkingen, zich gehandhaafd en uitgebreid heeft. Het tweede Tijdperk loopt van KONSTANTYN *den Grooten*, tot aan de herstelling van het Westersch Keizerrijk, onder

KA-

KAREL *den Grooten*, omtrent vijf eeuwen; geduurende welke het Christendom, nu met den Staat verbonden, tot zijne inſtandhouding en uitbreiding, ook den wereldlijken arm kon gebruiken, en meer dan te veel gebruikt heeft, het welk daar toe ſtrekte, dat het Christendom zich meer en meer vormde naar den aart der Burger-maatſchappij, en dat de zucht voor uitwendigen praal en aanzien, zoo wel ten opzichte der leere, als der gebruiken en zeden, de edele eenvouwigheid van den Godsdienst verdrong. Het derde Tijdperk van KAREL *den Grooten*, tot op de *Kerkhervorming* in het begin der XVI eeuw, en dus omtrent zeven eeuwen bevattende, kan met recht, het *yzeren* Tijdperk genoemd worden. Geduurende hetzelve werdt het Christendom, als 't ware, eene Mogendheid, waar in eene regeering van Geestelijken, onder de Opperhoofdigheid der Roomſche Pauſen, plaats had, die alles naar hunnen zin en goedvinden beſlisten, zoo ten aanzien der leere als der zeden, wel onder hevige, maar ſteeds vruchteloze, tegenkantingen der Vorsten, die voor den invloed der geestelijken onderdoen, en derzelver overmagt erkennen moesten. Dit ging zoo ver, dat men, het woord *Kerk* gebruikende, niet meer aan de maatſchappij der Christenen dacht, maar daar door de *Geestelijkheid*, als de Kerk vertegenwoordigende, verſtond. Het vierde *Tijdperk* loopt, van de Kerkhervorming tot op onze tijden, nu drie eeuwen, in het zelve hernamen de Christenen hunne rechten, dat is, hunne vrijheid, om den Godsdienst zelve te onderzoeken, te beöordeelen, en te oefenen; het welk, aan den ſtaat van zaken, in het Christendom, eene nieuwe gedaante van zaken gegeven heeft.

Hoe

Nadere verdeling in VI Tijdperken.

Hoe zeer ook deze Tijdperken zich, door hare bijzondere kenmerken, onderscheiden, zal men echter, mijns bedunkens, het eigen beloop der zaken nader op den voet volgen, en het geheugen, te beter, te hulp komen, wanneer men het eerste Tijdperk in twee onderscheidt, en het tijdverloop tusschen het Tweede en Vierde insgelijks in twee verdeelt, op deze wijze:

Eerste Tijdperk.

Het eerste Tijdperk behelst de geschiedenis van het Christendom, geduurende den leeftijd der Apostelen van CHRISTUS, of de geschiedenis der eerste eeuw. Geduurende deze eeuw, was God, meer onmiddelijk, werkzaam, om dezen heilzamen Godsdienst aan de menschen te doen bekend worden. Deze Godsdienst, in zijn eenvouwig onderwijs, zonder menschelijken invloed, voorgedragen, en door wonderen ondersteund, breidde zich, niettegenstaande de kracht der tegenstrijdige vooröordeelen, onbegrijpelijk schielijk uit, en verspreidde eenen weldadigen invloed, onder Jooden en Heidenen, die aan de waarheid geloof wilden geven, en waarlijk naar dezelve begeerig waren, terwijl elke opkomende menschlijke verbastering, in leer of leven, door de achtbaarheid der Apostelen beteugeld werd.

Tweede Tijdperk.

Het tweede Tijdperk strekt zich uit tot aan de regering van KONSTANTYN *den Grooten*, geduurende twee eeuwen, in welke de Christenen, hoe zeer op zich zelven staande, en onder aanhoudende vervolgingen, echter ook naar menschlijke hulpmiddelen omzagen, en van de wijsgeerte, en menschlijke kundigheden, gebruik maakten, om den Godsdienst, zoo ten aanzien der leere als der beöefening, te schikken

en

en aan te prijzen, en tegen *Jooden* en *Heidenen* te verdedigen; waar uit die menigvuldige gevoelens, bijzonder omtrent den perſoon van JESUS, hunnen oorſprong namen, welke zoo vele twisten hebben veröorzaakt, die de edele eenvouwigheid van den Godsdienst bevlekten, en bezoedelden.

De opkomst van MOHAMED, in de VII eeuw, en de Godsdienst, door hem geſticht en met de wapenen uitgebreid, als mede de groote ſcheuring tusſchen de Oosterſche en Westerſche Kerken, die, genoegzaam op denzelfden tijd, haren aanvang nam, zijn zulke merkwaardige gebeurenisſen, welke tot zoo groote veränderingen in de Wereldſche en Kerkelijke zaken aanleiding hebben gegeven, dat ik het derde Tijdperk, zijnen aanvang nemende met KONSTANTYN den Grooten, met die gebeurenisſen zou bepalen, welk derde Tijdperk, op deze wijze, drie eeuwen in zich bevat. Geduurende dit Tijdperk, was het Christendom ten naauwſten met den Staat verbonden, zijnde de Godsdienst van den Staat, en wordende door den Staat beſchermd. Waar van de gevolgen waren, dat het zich geheel naar den vorm des Staats ſchikte, niet alleen, wat het beſtuur der Kerk betrof, maar ook met betrekking tot de onderlinge verſchillen, welke geduurige onrusten verwekten, en op Kerkelijke Vergaderingen, onder den invloed der Keizers en Vorsten, beſlist, en deze uitſpraken met den wereldlijken arm gehandhaafd werden. Zelfs werd de wereldlijke invloed en magt niet zelden gebruikt, tot de voortplanting van het geloof, en de uitbreiding der Kerk; Derde Tijdperk.

F ter-

terwijl de zuivere leer en ſchoone Godsdienst der Christenen meer en meer in ſpitsvinnigheden en bijgeloof verbasterde.

Vierde Tijdperk.

Van de komst van MOHAMED ſtrek ik het vierde Tijdperk uit, tot aan den tijd der kruisvaarten of oorlogen, om het heilige land weder van de overheerſching der ongelovigen te verlosſen, en dus van de VII tot de XI eeuw. Deze kruistogten, trouwens, hebben weder eene geheel nieuwe gedaante van zaken voortgebracht, en zijn rijk geweest in gewigtige gevolgen. Geduurende dit vierde Tijdperk, ſcheidde zich het Oostersch en Westersch Christendom meer en meer. De Keizers van het Oosten, de handen vol hebbende, om zich tegen de *Saraceenen* te verdedigen, verloren hunnen invloed in het Westen. De zwakke regeringen der Westerſche Vorsten, en de verwarringen, welke in den Staat veeläl plaats hadden, gaven aan den Bisſchop van *Rome* gelegenheid, om zich te verheffen, en de geestelijkheid vermeerderde haar gezag, en regelde de zaken en belangen van den Kerk, veeläl ten nadeele van den waaren Godsdienst der Christenen.

Vijfde Tijdperk.

Onder het vijfde Tijdperk, van den tijd der Kruisvaarten of de XI eeuw, tot de Hervorming, in de XVI eeuw, gloort de volle middag der Pauslijke hoogheid en magt. Het verderf in leere en zeden ſtijgt ten top, en Bijgeloof zit op den troon.

Zesde Tijdperk.

Het zesde Tijdperk, van de XVI eeuw af tot op onze tijden, opent, door de gelukkige pogingen der Hervormers, eene deure tot herſtel van het Christendom,

dom, daar de ijver tot, en vrijheid van, onderzoek van den Godsdienst, het waare middel, om het Christendom te hervormen, aangeprezen wordt, en, niettegenſtaande den hevigſten tegenſtand, geſtadig veld heeft gewonnen. Gebrek aan liefde, deze vrijheid van onderzoek vaak misbruikt, deze ijver meer tegen de namen der gebreken, dan tegen de gebreken zelve, gewend, hebben echter de heuglijke gevolgen, die men van dezen gelukkigen omkeer van zaken zich had kunnen beloven, te veel geſtremd; terwijl de gebeurenisſen van onzen tegenwoordigen tijd de aandacht van elken vriend van den Godsdienst opwekken, en vervullen, met de verwachting der dingen, die gebeuren zullen, waarmede, misſchien, een nieuw Tijdperk voor het Christendom eenen aanvang zal nemen. —

Doch, alhoewel nu deze afdeeling der Kerkelijke Geſchiedenisſen voegzame rustpunten verſchaft, bij welke de Lezer en onderzoeker dezer Geſchiedenisſen zich verpozen, en het geheel overzien kan, echter blijft, wegens de menigvuldigheid en verſcheidenheid der voorvallen, deze moeilijkheid voor den ſchrijver dezer Geſchiedenisſen over, hoe hij dezelve in de beste orde ſchikken, en onder zekere hoofdſtukken brengen zal.

Verdeeling der onderwerpen in elk dezer Tijdperken.

Zonder mij in te laten, in de verdelingen en orde, welke anderen verkozen hebben te volgen, onder welke die van MOSHEIM, zeker, zich ten ſterkſten aanprijst, komt mij de volgende verre weg de natuurlijkſte voor, en tevens meest dienſtig, om de Gebeurenis-

nisſen, in derzelver oorſprong en gevolgen, met de meeste vrucht, naar te ſporen.

Niet lang na den dood van JESUS, ſcheidden zijne aanhangers, die in hem geloofden, zich af van de gemeenſchap met de Joodſche Kerk, en vormden zich tot een bijzonder Godsdienstgenootſchap, het welk zich alöm in de wereld uitgebreid en gevestigd heeft. De geſchiedſchrijver van dit genootſchap, of de Kerk-Geſchiedſchrijver, zal dan, nadat hij den ſtichter en het hoofd van hetzelve, dien alle Christenen eerbiedigen, JESUS, in zijnen perſoon, verrichtingen, leere, bedoelingen, en lotgevallen, bekend gemaakt heeft, alle de bijzonderheden, betreffende dit Genootſchap, moeten opmerken, en beſchrijven. Hier toe behoren de *uitwendige* lotgevallen, welke dit Godsdienſtig Genootſchap, in de wereld, gehad heeft, *voorſpoedige* in deszelfs ſtichting, uitbreiding en voortgang, *tegenſpoedige*, in de vervolgingen, die het heeft moeten dulden en doorſtaan. Vervolgends het Genootſchap zelve beſchrijvende, voor zoo ver het een Godsdienſtig Genootſchap, en dus deszelfs geſchiedenis met die van den Christelijken Godsdienst dezelve is; zal hem voor alle dingen voorkomen de *leere* en gevoelens, welke dit Genootſchap beleden heeft, waar bij in aanmerking genomen worden de *leeräars*, die, door hunne ſchriften, die leere hebben opgehelderd en verklaard, de *veränderingen* en bijvoegzels, van tijd tot tijd in deze leere gebracht, de *twisten* over dezelve gevoerd, en de middelen, om die te beſlisſen, voornaamlijk door *Sy-*

no-

noden en *Conciliën*, of Kerkvergaderingen: de *scheuringen*, uit die twisten ontstaan, waar bij de geschiedenis der *Ketters* en *Ketterijën* in aanmerking komt. Vervolgends moeten de *gebruiken* en *plegtigheden*, met welke de Christenen hunnen uitwendigen Godsdienst geöefend, en de veränderingen, die deze hebben ondergaan, beschreven worden. Eindelijk, zal de Geschiedschrijver dienen te letten, op de wijze van *bestuur*, waar door de algemeene belangen van dit Genootschap bezorgd, de *orde* en *tucht* in hetzelve gehandhaafd, en de band van vereeniging onderhouden werdt. Waar na alles kan besloten worden, met een overzicht der *zeden* en gedrag van de leden des Genootschaps, min of meer overëenkomstig deszelfs waare gesteldheid en bedoeling, of den toestand van den *Godsdienst*, in de onderscheidene Tijdperken.

Zoodanige beschouwing zal den Geschiedschrijver tot eenen leiddraad kunnen verstrekken, opdat hij niets, wat van belang is, voorbijga; evenwel zal hij tevens niet mogen verzuimen, onderscheid te maken tusschen het geen algemeen tot dit Godsdienstig Genootschap behoort, en tusschen het geen daar in meer plaatzelijk en persoonlijk is, dewijl dit Godsdienstig Genootschap der Christenen zich in zoo onderscheiden gewesten gevestigd, en, uit zoo onderscheiden soorten van menschen, van verschillenden landäart, oorsprong en levenswijze, bestaan heeft.

Ik zal, in mijn Geschiedverhaal, waar toe ik nu overga, de opgegeven onderwerpen, en orde, meest-

äl in het oog houden, zonder mij echter daar aan slaafsch te verbinden, maar de vrijheid behoudende, om, waar de duidelijkheid des verhaals, en het nut des Lezers zulks mogten vereïsschen, daar van af te gaan, en enkel het beloop der Gebeurenissen te volgen.

KER-

KERKELIJKE GESCHIEDENIS.

EERSTE BOEK,

BEVATTENDE HET EERSTE TYDPERK; VAN DE GEBOORTE VAN JESUS CHRISTUS, TOT DEN DOOD VAN JOÄNNES, DEN LAATSTEN DER APOSTELEN.

EERSTE HOOFDSTUK.

Toestand der Joodsche en Heidensche Wereld, ten tijde der geboorte van Jesus Christus.

I BOEK I Hoofdst.

Algemeen voorstel. Nieuwe orde van zaken, door JESUS CHRISTUS aangebracht.

Omtrent 4,000 jaren waren, zedert de Schepping der Wereld, verlopen, wanneer, in het *Joodsche* land, of *Palaestina*, een klein Landschap in *Asië*, onder het Joodsche Volk, het welk, door zijnen Godsdienst, wetten, en zeden, geheel afgezonderd was, van alle andere volken, en bij dezen, meestäl, onbekend gebleven, of met minächting beschouwd was, door de prediking van JESUS CHRISTUS, naar wien de *Christenen* genoemd zijn, eenen, naar het uitwendig voorkomen, onäanzienlijken man, schoon uit den alöuden Stam van DAVID, den beroemdsten der *Israëlitische* Koningen, doch welke reeds lang

I BOEK I Hoofdst.

tot den geringſten ambtelozen ſtaat vervallen was, geſproten, eene veränderde orde van zaken geſticht, en een licht ontſtoken werdt, het welk alle wereld-deelen, met zijne ſtraalen, beſcheenen heeft, en nog heden, na achttien eeuwen, het menschdom verlicht.

Volgends de beloften en ſchikkingen, voormaals aangekondigd en gemaakt.

Volgends de Geſchiedverhalen en berichten, in de Heilige Boeken der Jooden, had God, reeds van eerſten af, zoodra het menschdom, door de zonde, wanörde in het zedenrijk hadt aangericht, beloften gedaan van eene herſtelling des menschdoms, en betering dezer wanörde. Door zijn wonderbaar en wijs beſtuur waren zoodanige ſchikkingen getroffen, en het beleid der zaken dezer wereld zoodanig ingericht, dat alles voorbereid werdt, tot die groote uitkomst, welke JESUS CHRISTUS, als verloſſer der wereld, zou daarſtellen.

Wijs en goed gaat de ſtap der Voorzienigheid langzaam ſtaatlijk voort, om haar oogmerk te bereiken. En, wanneer hetzelve voltooid is, beſchouwt elk redelijk en opmerkzaam wezen, met aanbidding, hoe alle bijzondere gebeurenisſen, even gelijk alle de ſtraalen van eenen cirkel tot haar middelpunt, tot het bedoelde einde der Godheid ſamenlopen, en één geheel uitmaken, welk geheel de volmaaktheid van het godlijk ontwerp openbaart. Wij zullen dit erkennen moeteen, wanneer wij den toeſtand der wereld, ten tijde van JESUS geboorte, beſchouwen.

Staat des Joodſchen Volks, ten tijde van JESUS

En hier verdient, vooreërst, onze overweging de ſtaat en toeſtand des *Joodſchen* volks, ten tijde, toen JESUS geboren werd, zoo ten aanzien van deszelfs Burgerlijke, als Godsdienſtige, omſtandigheden. Wat het eerſte betreft: De *Jooden* hadden, door de hel-

I BOEK I Hoofdst.

geboorte; burgerlijke.

heldendaden der zoonen van den Priester MATTATHIAS, bijzonder van JUDAS, den *Makkabeër*, of *ſtrijdhamer*, genoemd, zich van de overheerſching der *Syro-Macedoniſche* Koningen, in vrijheid herſteld, omtrent 160 jaren voor CHRISTUS geboorte, en weder Koningen, uit hun eigen volk, en het geſlacht van MATTATHIAS, verkozen. Doch, door den twist tusſchen de beiden broederen HYRKANUS en ARISTOBULUS, over het bezit van den troon, hadden de *Romeinen* invloed gekregen op hunne zaken, dewijl de Romeinſche Veldheer POMPEJUS *de Groote*, de beide broeders voor zijnen rechtbank gedaagd hebbende, de uitſpraak, ten voordeele van HYRKANUS, deedt, en ARISTOBULUS, die zich niet wilde onderwerpen, in boejen liet ſlaan, zich, vervolgends, na eenen hardnekkigen wederſtand, van *Jeruſalem* meester makende, waar na hij HYRKANUS wel in zijne waardigheid herſtelde, maar nogthans een goed gedeelte van het *Joodſche* land van zijn rijk afſcheurde, en eene ſchatting aan de hoofdſtad oplegde. (*)

ANTIPATER, gunſteling van HYRKANUS, volgends JOSEFUS, een *Idumeër* of *Edomiter*, doch die, volgends den Hebreeuwſchen JOSEFUS, of *Ben-Gorion* (†), in

(*) Evenwel heeft POMPEJUS het Joodſche land niet tot eene Romeinſche *Provintie* of wingewest gemaakt, gelijk AMMIANUS MARCELLINUS *Libr.* XV. en anderen na hem verhalen. Ook ſpreekt CICERO niet naauwkeurig, als hij (*orat. pro Flacco*) zegt, dat *Judea*, door POMPEJUS overwonnen, *elocatam ac ſervam fuisſe factam.*

(†) IV *Boek* 17 *Hoofdſt bladz.* 815.

I BOEK I Hoofdst.

in naam van ALEXANDER, Koning der *Jooden*, den vader van HYRKANUS, landvoogd van *Idumeë* geweest, en met eene aanzienlijke vrouw, uit den ouden koninglijken ſtam der *Idumeërs* of *Edomiten*, getrouwd was, wist, door zijne list en ſtreeken bij JULIUS CAESAR niet alleen voor de Jooden verſcheiden gunstbewijzen, maar bijzonder voor zich zelven de waardigheid van *Procurator* of Beſtuurer van het Joodſche land, te verkrijgen, terwijl de zwakke HYRKANUS zich met het Hoogepriesterſchap moest vergenoegen, onder den titel van *Ethnarcha* of Vorst des volks. Dezen ANTIPATER door eenen vermogenden Jood MALICHUS, met vergif omgebracht zijnde, ſmeedde ANTIGONUS, Zoon van ARISTOBULUS, een ontwerp, om zijnen Oom HYRKANUS den voet te ligten, en zich zelven, met hulp der *Parthen*, op den troon te zetten. Het ontwerp gelukte hem in zoo verre, dat de *Parthen* zich meester maakten van *Jeruſalem*, en den ongelukkigen HYRKANUS de ooren affneden, om hem, voor altijd, tot de bediening van het Priesterſchap, onbekwaam te maken. FASAËL, zoon van ANTIPATER, gevangen geraakt zijnde, beroofde, in de gevangenis, zich zelven van het leven, maar zijn tweede zoon HERODES ontkwam het gevaar met de vlucht, en zich naa *Rome* begeven hebbende, werd hij daar, door ANTONIUS en OCTAVIUS, naderhand AUGUSTUS, tot Koning der *Jooden* verklaard. Echter verliepen 'er nog twee jaaren, voor dat HERODES, door de *Romeinen* onderſteund, de *Parthen* verdreven, *Jeruſalem* met geweld veröverd, en zich op den *Joodſchen* troon gevestigd had.

On-

I BOEK I Hoofdst.

Karakter van HERODES.

Onder de Regering van dezen HERODES is JESUS geboren. Wanneer wij zijn karakter, uit het geen de geschiedenis van hem verhaalt, opmaken, was hij een Vorst van groote bekwaamheden en werkzaamheid, in alles, wat hij ondernam en verrichtte, luister en pracht ten toon spreidende, en grootsch in zijne ondernemingen, in welke het geluk hem steeds gewoon was te verzellen; geen wonder, dat hij in de geschiedenis den bijnaam van den *Grooten* voert, in den zelfden zin, als dezelve aan meer Vorsten gegeven is, niet zoo zeer om loflijke, als wel in het oogvallende, hoedanigheden. Het geheele Joodsche land was, in zijne gantsche uitgestrektheid, aan hem onderworpen, en het ontzag voor zijne moed en magt, door de gunst der Romeinen onderschraagd, hield de nabuurige volken in teugel. Evenwel gelijk hij, met alle zijne schitterende hoedanigheden, de waare deugd miste, zoo genoot hij ook, geduurende zijne gantsche regeering, geen waar geluk. De hoofdtrek in zijn karakter was heerschzucht; aan deze zijne drift, om te heerschen, offerde hij volstrekt alles op, recht, eer, deugd, en de rust zijns levens. List, veinzerij, en bedrog, waren dikwijls de middelen, waar van hij zich bediende, om in zijne oogmerken te slagen. Ook maakte zijne heerschzucht hem achterdochtig, en wreedäartig, aan den éénen, en tevens laag en kruipend, aan den anderen kant. Hij had de Prinses MARIAMNE, kleindochter van HYRKANUS, getrouwd, om de rechten van het *Hasmoneïsch* of *Makkabeïsch* huis met zijne belangen te verëenigen, en nogthans was hij, omtrent dit huis,

I BOEK I Hoofdst.

huis, waar voor de *Jooden* de uiterste achting en liefde hadden, zoo argwanende, dat hij, aan zijne achterdocht en de opstokingen van zijne zuster SALOME gehoor gevende, den ouden HYRKANUS, deszelfs kleinzoon ARISTOBULUS, ja zijne eigene Gemalin MARIANNE, als ook hare moeder ALEXANDRA, en zijne twee zoonen bij haar verwekt, den éénen na den anderen, ter dood bracht. Nog op zijn doodbed, gaf hij het wreed bevel, om eene menigte voorname *Jooden*, die hij, op vermoeden van jegens hem ongezind te wezen, gevangen had genomen, na zijn overlijden om te brengen.

Wegens deze en meer andere wreedheden, als ook omdat hij, het zij een *Edomiet* van oorsprong, of alleen uit eene *Edomitische* moeder geboren, echter den Joodschen Godsdienst belijdende, zoo vele blijken gaf van zijne geringächting van den zelven, en van zijne overhellende genegenheid tot de plegtigheden der Heidenen, was deze dwingeland, bij het gros des Joodschen volks, zeer in den haat; om des volks genegenheid te winnen, ondernam hij den Tempel te *Jerusalem* tot den grond aftebreken, en volgends een zoo prachtig en grootsch ontwerp weder op te bouwen, dat dit gebouw in luister alle dergelijke in het gantsche Oosten zou overtreffen; hij volbracht dit werk, in zoo verre, dat men in het vernieuwd gebouw den Godsdienst weder uitöefende, schoon het ontwerp zoo uitgestrekt was, dat men, ten tijde, toen CHRISTUS in den Tempel verkeerde, reeds 46 jaren aan de volkomen voltoojing had geärbeid, en nog kon niet gezegd worden, dat het werk volkomen zijn beslag had. (JOÄNN. II. 20.)

Die

Die zelfde heerschzucht, welke HERODES tot wreedheid deed overslaan, jegens allen, die hem argwaan gaven, deed hem, tot kruipens toe, laagheden begaan, jegens de *Romeinen*, en hen, die de magt bij dit volk in handen hadden. Beurtelings vleijdde hij ANTONIUS en OCTAVIUS, en dezen laatsten zag hij, na dat hij de oppermagt alleen verkregen had, op het vlijtigst naar de oogen. Zoodanig was het karakter van dezen Vorst, het welk volmaakt overëenstemt, met het geen wij van hem in de schriften der Euängelisten lezen, en het welk aan de geloofwaardigheid van derzelver verhalen ongemeene kracht bijzet.

Burgerlijke toestand der Jooden na den dood van HERODES.

Hadden de *Jooden*, bezield met hooge gedachten van hunne vrijheid en onäfhanglijkheid, de heerschappij van HERODES node gedragen, de veränderingen, na zijnen dood voorgevallen, moesten hen ongelijk misnoegder en onvergenoegder maken. ARCHELAUS, zoon van HERODES, nam, terstond na zijns vaders overlijden, volgends deszelfs uitersten wil, den titel van Koning (*) aan, evenwel onder afwachting van de goedkeuring en bevestiging van den Romeinschen Keizer AUGUSTUS, welke echter goedvond, eene andere schikking over het rijk van HERODES te maken, hetzelve onder zijne drie zoonen verdeelende, en aan ARCHELAUS alleen het eigenlijk genoemde *Judea* latende, onder den titel van *Etnarch*, (of volks-regeerer). ARCHELAUS maakte zich spoedig, door zijne wreedheden en knevelarijën, bij de Jooden nog meer ge-

(*) Om deze reden wordt hij ook MATTH. II. 22. *Koning* genoemd.

I BOEK I Hoofdſt.

gehaat, dan zijn vader HERODES geweest was, zoo dat zij hunne beſchuldigingen tegen hem bij AUGUSTUS inbrachten, welke hem daaröp afzette, en naa *Vienne* in *Frankrijk* bande, *Judea* tot eene Provintie van het Romeinſche rijk maakte, en aan de Stadhouders van *Sijrië* onderwierp, welke dit landſchap door *Procuratores* of *Vicepraeſides* beſtuurden, welke, ſchoon het volk zijne wetten, Godsdienst en zeden, bleef behouden, de ſchattingen deeden inzamelen, en in den naam van den Keizer recht oefenden. Veertien zoodanige Landvoogden hebben het Joodſche land beſtuurd, tot aan den ondergang van den Joodſchen Burgerſtaat, alleen ontvingen de Jooden, tusſchen beiden, van de Romeinſche Keizers KAJUS en KLAUDIUS, HERODES AGRIPPA tot Koning, die een Kleinzoon was van HERODES den Grooten, en zoon van ARISTOBULUS, welken HERODES geteeld had bij MARIAMNE, zoo dat deze AGRIPPA, van moeders zijde, uit het bloed der *Makkabeeſche* Vorsten geſproten was. Het is deze, wiens dood LUKAS (Handel. XIII.) verhaalt. Dus hadden de *Jooden*, de regering van HERODES geſlacht niet kunnende dulden, zich onbedachtzaam aan de *Romeinen* onderworpen, meenende van twee kwaaden het minſte te kiezen, doch weldra viel hun deze overheerſching der *Romeinen* onverdraaglijk. De landvoogden, die zij van tijd tot tijd ontvingen, waren veeläl lieden van een ſlecht karakter, die hen, door allerhande knevelarijën, plaagden, waar toe de Tollenaars hun, met ijver, de hand boodden, welke daaröm ook zoodanig in den algemeenen volkshaat waren, dat een Tollenaar en

Zon-

Zondaar, als de verächtlijkste namen, naast malkanderen geplaatst werden. In de Hoofdstad *Jerusalem* lag eene Romeinsche bezetting, en de Romeinsche Soldaten waren bij en om den Tempel. Zoodanig was, ten dezen tijde, de Burgerlijke toestand van een volk, het welk jokerig was naar de vrijheid, en zich zoo geern wilde beroemen, *vrij te zijn, en nooit iemand gediend te hebben* JOÄNN. VIII. 34.

Toestand der Jooden met betrekking tot den Godsdienst.

Was het met den Burgerlijken toestand der Jooden dus treurig gesteld, niet beter stond het met hunnen Godsdienst en zeden. Het is waar, de Godsdienst, door MOSES, den grooten Wetgever van dit volk, ingevoerd, was bij hen steeds in achting. De leere van den eenigen waaren God, den Schepper en Bestuurer van het Heel-al, werd bij dit volk openlijk beleden, en zij waren het eenigste volk, op den aardbodem, welk deze leere zuiver bewaard had, zijnde zij, ten dezen tijde, aan dezelve zelfs getrouwer gehecht, dan immer te voren; hun afkeer van den Heidenschen afgodsdienst was zoo sterk, als ooit, waartoe de vervolgingen, die zij, onder ANTIÖCHUS EPIFANES, hadden moeten ondergaan, veel schijnen toegebracht te hebben. Men had, het gantsche land door, *Synagogen*, of vergaderplaatzen, in welke de Wet van MOSES en de schriften der Profeten vlijtig gelezen werden; ook was, voor hunne overheden en leden van den Raad, het onderzoek der wet noodzaaklijk, omdat, naar dezelve, het recht moest worden uitgesproken, volgends den aart der Joodsche Wetgeving, waarbij de Kerk- en Burgerstaat op het naauwst veréénigd waren. De uitwendige gedaante

van

I BOEK I Hoofdst.

van den openbaren Godsdienst was nog steeds ingericht naar de voorschriften van MOSES, en werd, in den Tempel te *Jerusalem*, met alle pracht en uitwendige stiptheid, waargenomen.

Ondertusschen, wanneer men op het wezenlijke ziet, had, ten opzichte van den Godsdienst en zeden, een algemeen verval en verderf plaats. De Hoogenpriesters, hoofden van den Godsdienst, waren meestäl heerschzuchtige en trotsche overheerschers, die de één den anderen verdrongen, en op eene onwettige wijze, door omkopingen, van de Romeinen hunne waardigheden verkregen, en door schreeuwende onrechtvaardigheden handhaafden. De mindere Priesters, zoo wel als het volk, waren, over het geheel genomen, overgegeven aan slechte zeden. Eene menigte vooröordeelen en bijgelovigheden hadden de gemoederen der Jooden vervuld. Zij hielden zich zelven, voor de eenigste gunstelingen des Hemels, omdat zij tweeduizend jaren lang het uitverkozen volk, en afstammelingen van ABRAHAM, den vriend van God, waren, hier uit ontstond eene verächting jegens andere volken, die zij zelfs van de zaligheid uitsloten. Het wezen van den Godsdienst werd gesteld, in de uitwendige waarneming van deszelfs plegtigheden, waar in men zijne gerechtigheid voor God zocht, en zich verbeeldde, den Hemel te zullen behagen. Men had veel op met de overleveringen der Vaderen, welke men als eene mondeling overgeleverde wet bij de beschreven wetten van MOSES voegde, uit welke naderhand de *Talmud* zijnen oorsprong genomen heeft, en welke het wezen van al-

alien waaren Godsdienst onder eene menigte van beuzelächtige bepalingen en verdraaide uitleggingen verdrukten. Men had van de *Chaldeën*, *Babyloniërs*, en andere Oosterfche Volken, allerhande toverkunsten en bijgelovige gevoelens van onzichtbare magtige wezens overgenomen; men wendde voor, door het gebruik van den onuitfprekelijken naam van God, groote en wonderbare dingen te kunnen uitvoeren, waarvan wij, zelfs bij JOSEFUS, voorbeelden ontmoeten.

Gezindheden onder de Jooden.

Het geen wij, in de laatfte plaats, gezegd hebben, van de bijvoegzelen en uitleggingen der wetten van MOSES, en van de bijgelovigheden, werd echter door velen onder de *Jooden* betwist. Te weten, hunne gevoelens over den Godsdienst waren, op eene merklijke wijze, verdeeld; en deze verdeeldheid had onderfcheiden fecten of gezindheden voortgebracht, welke, reeds onder de laatfte Koningen van het *Hasmoneïsch* of *Makkabeïsch* huis, tot vele verwarringen en oproeren aanleiding hadden gegeven, naarmate deze Vorsten de ééne dezer gezindten boven de anderen, min of meer, begunftigden, alhoewel zij, door de magt van HERODES den Grooten, en het ontzag voor de *Romeinen*, in teugel gehouden, zich genoodzaakt zagen, elkanderen te verdragen. De Gefchiedfchrijvers gewagen van verfcheiden foortgelijke gezindten of aanhangen; doch, omtrent welke wij moeten aanmerken, dat verfcheiden van dezelve benamingen zijn, niet van Godsdienftige, maar van Burgerlijke partijfchappen, onder het Joodfche volk van deze tijden; hier toe moet men rekenen de *Herodianen*, welke in het Nieuwe Testament, de *Gaulonit*-

 ten,

I BOEK I Hoofdst.

ten, en andere, die bij JOSEFUS voorkomen. De *Schriftgeleerden*, welke zoo dikwijls in het Niuwe Testament genoemd worden, waren geene bijzondere gezindte, maar lieden, die hun werk maakten van het afschrijven en bestudeeren der wet. De verschillende gevoelens omtrent den Godsdienst bepaalden zich, voornaamlijk, tot twee hoofdpartijën, de *Farizeën* en *Sadduceën*, welke, alhoewel zij beiden den Godsdienst van MOSES beleden, echter zeer verre van malkanderen verschilden.

Farizeën. JOSEFUS heeft deze aanhangen afgeleid van den invloed der *Griekſche* Wijsbegeerte, onder de Jooden; wij kunnen hem inschikken, dat hij, op deze wijze, van de verschillende gevoelens derzelven aan zijne lezers een denkbeeld heeft pogen te geven, maar de zaak zelve is niet naauwkeurig. De *Joodſche* geleerdheid was geheel onderscheiden van die der *Griekſche* wijsgeeren, en bepaalde zich meestäl tot het bestudeeren van hunne wet, waar bij zij zich tevens aan spitsvinnige vragen en onderzoekingen overgaven, en dan veel op hunne wijsheid boogden, die, in de daad, meest dwaasheid was: daarënboven is de oorsprong dezer Secten reeds ouder, dan JOSEFUS die schijnt te maken. Ten tijde van de vervolging onder ANTIÖCHUS EPIFANES, waren de *Jooden* reeds verdeeld, in *Hasideën*, of Godvruchtigen, die alles veil hadden, voor het behoud van den Godsdienst, en *Godlozen*, welke neigden, om de gunst van den Heidenschen vorst te bejagen. Wanneer, onder de *Makkabeën*, de Joodsche zaken hersteld werden, wilden sommigen, als ijveräars voor de wet, boven anderen

uit-

uitmunten, en zonderden zich van anderen, als heiliger, af, van waar zij den naam *Farizeën* kregen, hebbende, tot hun onderfcheiden kenmerk, hunne geftrenge waarneming van alle de uiterlijke plegtigheden der wet, zelfs in de geringfte kleinigheden, en hunne hoogächting voor de voorvaderlijke overleveringen.

I BOEK I Hoofdft.

Sadduceeën.

De *Sadduceën* worden gemeenlijk gezegd, hunnen naam te hebben van ZADOK, eenen leerling van ANTIGONUS SOCHAEUS, welke geleerd zou hebben, dat men God, met eene zuivere liefde, moest dienen, en niet met uitzicht op eenige beloning, waar uit zijn leerling ZADOK aanleiding zou genomen hebben, om eenen toekomenden Staat van beloning en ftraffe te ontkennen. Doch, dit bericht heeft geene genoegzame zekerheid; veel waarfchijnlijker is het, dat zij dus genoemd zijn, naar een Hebreeuwsch woord, het welk *rechtvaardigen*, *deugdzamen*, betekent, omdat zij aandrongen, dat de beöefening der *deugd* van meer aanbelang moest gehouden worden, dan alle uitwendige Godsdienstplegtigheden. De verfchilftukken, tusfchen hen en de *Farizeën*, betroffen, vooräerst, den zin der wet: De *Farizeën* gaven aan de wet eenen dubbelen zin, eenen letterlijken en geestelijken, terwijl de *Sadduceën* zich enkel aan de letter wilden houden. Het tweede ftuk van verfchil betrof de vraag, of men, behalven de gefchreven wet, ook nog de overleveringen moest erkennen? Welke de *Farizeën*, zo al niet boven de wet verhieven, ten minften, met dezelve gelijk ftelden; terwijl de *Sadduceën* derzelver gezag weigerden

I BOEK I Hoofdst.

den te erkennen — In beide deze ſtukken waren, wat de hoofdzaak aanbelangt, de *Sadduceën* nader bij de waarheid, dan de *Farizeën.* Men meent, dat de *Karaïten* of *Kareën*, welke, als eene bijzondere gezindte, in de ſchriften der Joodſche meesters, gemeld worden, tot dit beste gedeelte der *Sadduceën* te rekenen zijn. Maar, het volgende gaat verder: De *Farizeën* hielden vast aan het leerſtuk, van een leven na dit leven, en de onſterflijkheid der ziel, en hadden veel op met geesten, goede en kwaade. Maar, de *Sadduceën* ontkenden de onſterflijkheid der ziel, en bepaalden des menſchen beſtaan alleen tot dit leven, ook loochenden zij het beſtaan van Geesten en Engelen; en hielden de opſtanding der dooden voor ongerijmd.

Noch de ééne, noch de andere partij, intusſchen, behartigde het waare wezen van den Godsdienst, en deszelfs verhevene pligten van Godzaligheid en deugd. De *Farizeën* waren grootendeels ſnoode huichelaars, welke, onder het mom van Godsvrucht en naauwgezetheid jegens de wet, de grootſte ondeugden uitöefenden, en het ſnoodſte hart in den boezem omdroegen. De *Sadduceën*, voorwendende de deugd hoog te achten, en over het geheel beſchaafder van zeden, wat de burgerlijke verkeering betreft, ontrukten, door hunne leere, dat het menschlijk beſtaan alleen binnen de grenzen van dit leven beperkt was, aan de deugd haar voornaamſte ſteunzel, en keerden de gronden van allen Godsdienst om, en hoe zouden zij dan waarlijk deugdzaam hebben kunnen zijn?

Van deze partijën hadden, gelijk natuurlijk was, de *Sadduceën* hunnen meesten aanhang bij het Hof

en

en de Grooten, maar de *Farizeën* bij het gros des volks, het welk zich, doorgaands, te ligt met den uiterlijken fchijn laat paajen. De Priesterftand, de raadsvergaderingen, en rechtbanken, waren uit lieden van beiderlei aanhang famengefteld.

I BOEK I Hoofdft.

De Esfeen.

Behalven deze beide Hoofdgezindheden, zijn ons nog, uit de fchriften van JOSEFUS en FILO den *Jood*, de *Esfeën* bekend. Deze waren echter in geen groot aantal, en hadden, gelijk de beide eerstgemelden, geenen invloed op den heerfchenden Godsdienst, noch op de ftaatsgefteldheid. Zij bevonden zich meest in *Egypte*, en onthielden zich, grootendeels, in de Woestijnen tot aan de Roode Zee toe. Zij zonderden zich geheel van de menschlijke famenleving af; fommigen van hun leidden een werkeloos ftreng leven, alleen gewijd aan Godvruchtige overdenkingen en befpiegelingen, zich van alle ligchaamsgenoegens en vermaken onthoudende; anderen echter, fchoon hunne levenswijze ftreng en hard was, waren meer werkzaam, trouwden, en bebouwden het land. Sommige Kerkvaders hebben zich verbeeld, dat deze *Esfeën* Christenen geweest zijn, doch, zonder grond, zij waren, eigenlijk, dweepers, hoewel men hen als voorlopers van de Munniken en Kluizenaars kan aanmerken. Men meent, dat de *Therapeuten*, van welke FILO insgelijks fpreekt, tot de *Esfeën* hebben behoord, en het *befpiegelende* foort derzelven hebben uitgemaakt. MOSHEIM (*) echter twijfelt, of zij niet een bijzondere aanhang geweest zijn, het welk zeer wel mogelijk is, alzoo in het

(*) *Kerkel. Gefch.* I *Deel Bladz.* 62.

I BOEK I Hoofdst.

het gemeen, de heete Oosterſche luchtſtreek, bijzonder in *Egypte*, op meer dan ééne wijze, de hersſenen en verbeeldingskracht verhit, en zwartgallige krankzinnige dweepers maakt.

Bericht van de Samaritanen.

Behalven de *Jooden*, woonde 'er, ten dezen tijde, in *Palaestina*, nog een ander volk, de *Samaritanen*, welke insgelijks den Godsdienst van MOSES beleden. Dit volk was oorſpronglijk uit de volkplanting, welke de Koningen van *Asſyrië*, na het verwoesten van het rijk van *Israël*, of der X Stammen te *Samariä*, in dat land overbrachten 2 KON. XVII. gemengd met de in dat land overgebleven Israëlieten uit de X Stammen. Zij waren eerst Afgodendienaars, maar namen ſpoedig ook de wet van MOSES aan, voegende den dienst van den waaren God bij dien der afgoden; naderhand echter, eenen Tempel op den Berg *Garizim* bij *Sichem* gebouwd hebbende, lieten zij den dienst der afgoden varen, en dienden alleen den waaren God, volgends de voorſchriften van MOSES wet, welke zij alleen als eene Godlijke Openbaring erkenden, zonder de overige heilige boeken der Jooden aan te nemen — Tusſchen hen en de Jooden heerschte de grootſte haat en vijändſchap, meer dan tusſchen de Jooden en Heidenen, gelijk gemeenlijk het geval is, van twee gezindheden, die, in de hoofdzaak, dezelfde beginzelen belijden, maar in de bijzonderheden of gevolgen, uit die beginzelen afgeleid, verſchillen, dewijl de werkkracht der menschlijke driften zich te heviger gewoon is te vertonen, hoe nader zij, anders, tot één ſchijnen te komen. Deze beide volken wilden volſtrekt geene gemeenſchap met malkande-

I BOEK I Hoofdst.

deren houden, maar toonden, integendeel, bij alle gelegenheden, met de grootste verbittering tegen malkanderen, bezield te wezen. De *Samaritanen* schijnen voor het overige omtrent den Godsdienst weinige opgeklaarde denkbeelden gehad te hebben: Zij aanbaden, het geen zij niet *wisten*, of recht kenden. JOÄNN. IV. 22. Ook vindt men, in de daad, dat zij, in het stuk van den Godsdienst, zeer ligtvaardig waren. Zij waren, gelijk wij zeiden; oorspronglijk, afgodendienaars, maar paarden spoedig, met de afgoderij, ook den dienst van den waaren God; wanneer de zaken van Staat en Godsdienst voor de Jooden eene gunstige gedaante hadden, wilden zij voor *Israëlieten*, afstammelingen van den Aardsvader JAKOB, gehouden wezen, maar werd de Joodsche Kerk- of Burgerstaat door dezen of genen magtigen Vorst gedreigd, dan hadden zij niets met de Jooden gemeen, en erkenden hunnen oorsprong uit Heidensche volken. Die zelfde losheid, uit onkunde oorspronglijk, ontdekken wij ook, in het geen ons van hun in het Nieuwe Testament voorkomt, zij lieten zich door de kunstenarijën van SIMON den Toveraar ligtelijk begoochelen, om iet Godlijks in hem te erkennen, maar even spoedig waren zij ook gereed, om de leere van het Christendom aan te nemen, zoo dat wij reeds vroeg eene gemeente van Christenen in *Samarië* ontmoeten. —

Staat der Geleerdheid onder de Joden.

Doch, laat ons tot de *Jooden* wederkeren: van den Staat der geleerdheid en wetenschappen onder dit volk valt weinig te zeggen, zij hadden wel, in deze tijden, onder hun volk eenige geleerde mannen, ge-

I BOEK I Hoofdst.

lijk JOSEFUS de Geschiedschrijver, en FILO van *Alexandrië* daar van voorbeelden zijn; zij hadden hunne schoolen, bijzonder zijn de schoolen van HILLEL en SCHAMMAI, beide Farizeën, door hunne verschillen vermaard. Alle de leden van den grooten Raad, of het *Sanhedrin*, moesten geleerden zijn, en zelfs, indien wij de Joodsche Fabelen zouden willen gelooven, moesten zij zeventig talen verstaan, want, zoo vele onderscheiden volken zouden 'er, volgends eene oude overlevering, op den aardbodem zijn. Hunne Leeräars en geleerden lieten zich ook op hunne wetenschap veel voorstaan, zij voerden den titel van *Rabbi*, en werden van het volk in groote eere gehouden. Doch, met dit alles, was 'er op den Staat der Joodsche geleerdheid weinig te roemen. De verschilpunten, tusschen de schoolen van HILLEL en SCHAMMAI betwist, kunnen, door derzelver spitsvinnigheid en beuzelächtigheden, ons daar van genoeg overtuigen, en deze werden nog dikwijls, onder de leerlingen van deze meesters, ondersteund door het volk, met vuisslagen, in plaats van redenen, en bewijzen, beslist. De Joodsche Wijsgeerte en Natuurkunde mogt dien naam niet voeren. Eene zekere duistere en verborgen wetenschap, die zij de *Kabbala* noemden, verscheiden leeringen over geesten, en geheime krachten der natuur, en het een en ander, het welk zij, zedert de tijden van ALEXANDER den Grooten, van de Grieken overnamen, maakte hunne Wijsgeerte uit, welke echter altijd door hun, naar hunne Godsdienstige beginzelen, geschoeid en vervormd werd.

Zeden des Volks

Zoodanig was de toestand des Joodschen volks, ten

ten dezen tijde. Geen wonder, dat, onder zulke gesteldheid, de zeden geheel verbasterd en bedorven waren. Weelde en dartelheid bij de rijken, gemelijkheid, ongenoegen, en gemor bij de geringen, elk oogenblik tot opstand en muiterij gereed en uitberstende, wrevel, onderdrukking, en geweld, vervulden het land aan alle kanten, en elk haakte, op zijne wijze en naar zijne inzichten, naar herstelling en verbetering. De Profeten, welke in de Sijnagogen openlijk gelezen werden, versterkten dit verlangen te meer, door de beloften, die zij in zich bevatteden, van eenen zegen voor het Joodsche volk niet alleen, maar voor het geheele menschdom, aan te brengen, door den MESSIÄS, eenen nakomeling van DAVID, welken niet alleen de *Jooden*, maar ook de *Samaritanen*, verwachteden; en verscheiden kenmerken en bepalingen van tijd en omstandigheden, hoe zeer raadzelächtig, gaven aanleiding, om te vermoeden, dat derzelver vervulling met rassche schreden naderde. Niet alleen de weinige waare Godvruchtigen en deugdzamen, die zelfs in de meest bedorven tijden nog hier en daar in stilte leefden, verwachteden de vertroosting van *Israël*, maar over het geheel hoopte het volk op eene gelukkige verändering van zaken. ——

I BOEK I Hoofdst.

Algemeene verwachting van den MESSIAS.

Alles was dus, door het bestuur der Voorzienigheid, bij de Jooden, voorbereid, dat de verkondiging van den beteren Godsdienst ingang zou kunnen vinden, dewijl alles naar verbetering haakte; maar de opgevatte vooröordeelen, en de verkleefdheid aan het aardsche en zinlijke, werkten hier tegen in, deeden

I BOEK I Hoofdst.

den de opgevatte hoop bij het gros des volks in rook verdwijnen, en maakten voor hun de kracht van den Godsdienst vruchteloos, ja berokkenden zelfs den ondergang van hunnen Burgerstaat. Men had het denkbeeld van den MESSIÄS, welken de oude Profeeten, ook als eenen Leeräar, verlosser, en zedelijken verbeteräar van het menschdom, hadden voorgesteld, enkel bepaald, tot dat van eenen grooten Koning, en de *Jooden*, misleid door hun vooröordeel van de voorrechten van hun volk, verwachtteden dus in den MESSIÄS eenen zegerijken vorst uit hun midden, die hen tot den hoogsten top van geluk verheffen zou, van welk geluk de Heidenen alleen in zoo ver deelgenooten zouden worden, als zij de Joodsche heerschappij zouden moeten eerbiedigen. Dit denkbeeld gaf de aanleiding aan dat, ten dezen tijde, vrij algemeen gerucht, dat uit het Oosten een groot Vorst zou voortkomen, waar van men, zelfs bij SUETONIUS en TACITUS, gewag vindt, en het welk, vervolgends, op VESPASIANUS werd toegepast, terwijl hetzelfde misverstand der oude voorzeggingen, volgends JOSEFUS, aan het gros der Jooden moed inboezemde, om den laatsten voor hun zoo doodelijken oorlog met de Romeinen te ondernemen. Terwijl deze vooröordeelen dus aanleiding gaven aan oproermakers en volksbedriegers, om zich voor den MESSIÄS uit te geven; dienden zij tevens, tot een voorwendzel, om JESUS, wanneer hij, als een Leeräar van het menschdom, te voorschijn trad, om een rijk van waarheid en deugd te stichten, te verwerpen, en zich met geweld tegen de Godlijke uitzichten aan te kanten.

Daar-

Jooden-genooten.

Daartegen echter had de Godlijke Voorzienigheid weder aan eenen anderen kant eenen weg bereid voor den Godsdienst, dien JESUS bekend maakte. — De Jooden waren, uit hunne Ballingschap in *Babel*, alleen voor een gedeelte, na hun vaderland terug gekeerd. Zeer velen waren in de oostelijke landschappen terug gebleven. Na den dood van ALEXANDER den Grooten, waren duizenden van hun na *Egypte* verhuisd, alwaar zij vele voorrechten genoten, en zelfs in de Stad *Heliöpolis* hunnen eigen Tempel hadden. De *Egyptische* Koning PTOLEMEUS FILADELFUS had, ruim 200 jaren voor CHRISTUS, de vijf Boeken van MOSES, ten dienste van de openbare Boekerij te *Alexandrië*, in het Grieksch laten vertalen, en van tijd tot tijd, waren alle de gewijde Boeken der Jooden in die taal overgebracht. Terwijl de Jooden onder de *Syrische* overheersching waren, begaven zich velen na *Syrië*, *Klein-Asië*, en verder in het Romeinsche gebied, ja te *Rome* zelve bevond zich een aanzienlijk aantal Jooden. Deze buiten hun vaderland verstrooide Jooden gebruikten de Griekfche taal, niet alleen in 't gemeene leven, maar ook bij hunne Godsdienstige plegtigheden, en werden *Hellenisten* of Grieksprekenden, genoemd, in onderscheiding van die, welke, in hun vaderland gebleven, zich *Hebreën* noemden, en zich zelven ook hooger schatteden, dan de gemelde *Hellenisten*. Ondertusschen kregen deze laatsten meer kennis aan de Geleerdheid der Heidensche volken, terwijl zij tevens aan dezen den Godsdienst van MOSES meer bekend en ook smaaklijk maakten — Hier door, en door den ijver

der

I BOEK I Hoofdst.

der Jooden gingen overäl vele Heidenen, het aanstootlijke en ergerlijke der Afgodische Fabelen en Bijgelovige plegtigheden moede, tot het omhelzen en belijden van den Joodschen Godsdienst over, welke, door Doop en Besnijdenis in de Joodsche Kerk werden ingelijfd, behalven nog veel meer anderen, die, zonder zich geheel met de Jooden te verëenigen, de Afgoderij vaarwel zeiden, en den waaren God, den Schepper en Bestuurer van alles, aanbaden en dienden, waar door zij, bij de Jooden, het recht kregen, om, in den Tempel te *Jerusalem*, in het zoogenoemd Voorhof der Heidenen, hun gebed te verrichten — Zij waren, onder den algemeenen naam van *Joodengenooten*, bekend, en hun getal was vrij aanzienlijk. Onder hen waren vele waarlijk godvrezende en deugdzame menschen, bij welke de Euängelische Godsdienst van JESUS eenen gereeden ingang kon vinden. Niet, gelijk de oorspronglijke Jooden, verkleefd aan de voorvaderlijke inzettingen, noch aan de uitwendige plegtigheden der wet, waren zij bereid, om de waarheid hulde te doen, en de leere van CHRISTUS te omhelzen.

Op deze wijze was de *Joodsche* Godsdienst meer bekend geworden onder de Heidenen, ook had dit volk, hoe min anders geächt, zich, van tijd tot tijd, de gunst van vreemde Mogendheden, en groote voorrechten in onderscheiden Staaten, en bijzonder bij de Romeinen, verkregen, en de eerbied voor dat Godlijk wezen, het welk zij verëerden, was meer en meer toegenomen, zoodat ook vele vreemde volken en vorsten voor zich, in den Tempel te

Je-

Jerusalem, offeren lieten: al het welk veel kon toebrengen, om, wanneer JESUS in de wereld verscheen, hem en zijnen Godsdienst, ook onder Heidenen, opgang te doen maken.

I BOEK I Hoofdst.

Staat der Heidensche Wereld in het Burgerlijke.

Dusdaniger wijze, was, door de Voorzienigheid, de weg onder de Jooden gebaand, en alles geschikt tot een bekwaam Tijdperk voor de openbaring van JESUS CHRISTUS. Eene dergelijke richting tot hetzelfde einde worden wij ontwaar, wanneer wij de gesteldheid van zaken in de overige wereld, ten dezen tijde, beschouwen.

De Romeinen.

De wereld, zoo ver zij toen bekend en meest beschaafd was, stond onder het gebied der *Romeinen*, het welk zich van de Kusten van *Spanje* en *Portugal*, het uiterste westen van *Europa*, tot aan den *Eufraat*, somtijds tot aan den *Tigris*, in *Asië*, uitstrekte, en tevens de Noorder-kusten van *Afrika*, benevens *Egypte*, aan zich onderworpen zag. Het Romeinsche volk, het welk zoo vele eeuwen zijne vrijheid had bewaard, begon thans, door zijne eigene grootheid gedrukt, onder de oppermagt van eenen Alleenheerscher te bukken. Herhaalde burger-oorlogen hadden, eindelijk, den teugel des bewinds in de handen van eenen Opperheer gebracht; CAESAR, naar wiens naam de Opper-Vorsten van het *Romeinsche* Rijk *Caesars* of *Keizers* genoemd zijn, had het eerst zich de oppermagt aangematigd. Thans was AUGUSTUS beheerscher van deze zoo wijduitgestrekte Mogendheid. Deze Vorst had, na dat de gruwelen voorbij waren, welke de strijd tusschen de vrijheid en slavernij had voortgebracht, door een

zacht

I BOEK I Hoofdst.

zacht en gematigd gebruik van zijne magt, de inwendige rust in de zoo menigvuldige Gewesten van het Romeinsche Rijk gevestigd, en door verscheiden wijze en nuttige inrichtingen, de gedachtenis der onrechtvaardigheden en wreedheden, door hem te voren bedreven, om tot die hoogte van gezag te kunnen stijgen, als 't ware, uitgewischt, en het volk, het welk buitendien niet meer geschikt was, om vrijheid te kunnen genieten, aan de nieuwe overheersching gewend; terwijl hij, in vele opzichten, de schijnbare schaduw van vrijheid, en de oude benamingen der Regering en Staats-ambten liet blijven, had hij het Krijgsvolk, de schatkist, en als Opperpriester ook den Godsdienst, en dus over het geheel, de kracht van het gebied, in zijne handen. Met hetzelfde Staatkundig beleid, had hij het bestuur over de landschappen en wingewesten van het Romeinsche gebied tusschen zich zelven en den Raad te *Rome* verdeeld. De binnenlandsche en vreedzame gewesten, waar men geene bewegingen noch oorlogen te duchten had, en in welken dus geene of slechts geringe krijgsmagt nodig was, werden van wege den Raad, op welken AUGUSTUS nogthans eenen overwegenden invloed had, bestuurd door landvoogden, onder den titel van *Proconsuls*, gelijk dus SERGIUS PAULUS, HAND. XIII. 7. voorkomt, als *Proconsul* van het Eiland *Cyprus*; maar die gewesten, welke meer op de grenzen des rijks lagen, en krijgsbenden nodig hadden, ontvingen hunne Landvoogden, onder den titel van *Praetoren* of *Propraetoren*, die ook *legati* genoemd werden, onmidlijk van AUGUSTUS zelven, zoodanig

was

was CYRENIUS over *Syrië* LUC. II. 16. en deze hadden weder onderlandvoogden onder zich, in de bijzondere gedeelten van hunne Landvoogdij, gelijk de Landvoogden van het Joodſche land onder den Landvoogd van *Syrië* ſtonden. Ondertusſchen waren 'er ook nog volken, welke wel van de Romeinen afhanglijk waren, maar nog, door hunne eigene Koningen, naar hunne eigene wetten, geregeerd werden. Zoo was de Staat des Joodſchen lands, onder de regeering van HERODES *den Grooten*, gelijk wij gezien hebben. De Regering der *Romeinen* over alle deze landen en gewesten was, over het geheel genomen, vrij zacht, alzoo zij bij hunnen Godsdienst, wetten, en zeden, bewaard bleven, alleen was 'er, door de gierigheid en knevelarijën der *Romeinſche* landvoogden, menigmalen ſtof tot billijke klagten, over het algemeen echter werd de Romeinſche regering, ten dezen tijde, nog even zeer bemind als ontzien, waar door alle deze zoo veelvuldige landen en werelddeelen maar één geheel uitmaakten.

De Kerkvader ORIGENES heeft, in zijn werk tegen CELSUS (II *Boek*) hier in reeds de wijsheid der Godlijke beſchikking opgemerkt, dat, door deze uitgeſtrektheid van het Romeinſche gebied, eene gemeenſchap gevestigd was tusſchen genoegzaam alle de volken van de toen bekende, ten minſten van de meer beſchaafde, wereld; onder welken, als 't ware, het onderſcheid van taalen was weggenomen, alzoo overäl de Latijnſche en Griekſche taal bekend en in gebruik was. Dit alles maakte voor de Apostelen of gezanten van JESUS den arbeid gemaklijk, zij kon-

I BOEK I Hoofdst.

konden, ongehinderd, van volk tot volk reizen, en hunne leere aan allen prediken. Zelfs kan men het, als voordeelig voor den Christen-Godsdienst, beschouwen, dat het Romeinsche Rijk, ten dezen tijde, door éénen Oppergebieder beheerscht werd. Dezelve moest, natuurlijk, veel tegenstand ontmoeten, bij de Priesters, die aan het Bijgeloof der Afgoderij en van het Veelgodendom hun aanzien en bestaan te danken, en zoo veel invloed op het volk hadden, wij zien ook, dat, even door de ophitzing dezer Priesteren, en anderen, welke belang hadden, bij den voorgaanden bijgeloovigen eeredienst, op vele plaatzen, vervolgingen tegen de Christenen werden verwekt; terwijl de Christenen tegen zoodanige mishandelingen veeltijds beschutting vonden bij den Oppervorst, en, zelfs toen eindelijk een Oppervorst den Christen-Godsdienst omhelsde, werd deze Godsdienst des te schielijker algemeen en duurzaam in het gantsche Romeinsche gebied gevestigd.

Doordien het Romeinsche Rijk zoo verre uitgestrekt was, was 'er, in die geheele uitgebreidheid, vrede en rust, welke insgelijks voor de eerste verkondigers van het Christendom deszelfs uitbreiding gemaklijk maakte en begunstigde. AUGUSTUS heeft, geduurende zijne lange regering, den Tempel van JANUS, welke, ten tijde van openbaren oorlog, openstond, te *Rome* tweemaal gesloten, eerst in het jaar na de stichting van *Rome* 725, en voor de tweede maal, in het jaar 730, na den oorlog met de *Cantabriërs* in *Spanje* ten einde gebracht te hebben. OROSIUS verhaalt ook, dat deze Tempel, ten tijde van

van JESUS geboorte, ten derden male, gesloten zou geweest zijn, en anderen hebben dit overgenomen; dit bericht echter is niet naar waarheid: Immers, ten dezen tijde, waren 'er bewegingen in *Armenië*, tegen de *Parthen* (*), aan den *Donau* tegen de *Scythen* enz. (†) nogthans, gelijk wij zeiden, deze bewegingen stoorden de inwendige vrede niet, in het Romeinsche Rijk en deszelfs wingewesten. I BOEK I Hoofdst.

Andere volken.

Hoe ver ook het Romeinsche Rijk zich onder AUGUSTUS uitstrekte, echter woonden 'er ten Oosten en Noorden nog andere volken, die van de *Romeinen* onäfhanglijk waren; doch, van welken wij geene genoegzame berichten hebben, om van hunnen toestand naauwkeurig verslag te doen. Deze volken waren allen, het één meer, het ander min, onbeschaafd van zeden en levenswijze, alleen de *Chinezen* bezaten wetenschappen en kunsten, doch van hun wist de toenmalige wereld weinig of niets. De *Parthen*, welke in *Asië*, ten Oosten van den *Eufraat* en *Tigris*, een magtig Rijk gesticht hadden, en, van die zijde, de geduchte nabuuren der Romeinen waren, stonden onder eene eenhoofdige en oppermagtige regering. De Noordsche volken, integendeel, de *Scythen* en *Germanen*, handhaafden hunne vrijheid, onder het bestuur van Opperhoofden, welke slechts een bepaald gezag bezaten, en de Romeinsche Volkplantingen strekten zig niet verder uit, dan tot aan den *Rhyn* en *Donau*; de *Batavieren*, toenmalige bewooners van

(*) VELLEJUS PATERCULUS *L.* II. *C.* 100.

(†) DIO CASSIUS in *Excerpt. Vales.*

I BOEK I Hoofdst.

van ons Vaderland, waren meer bondgenoten en vrienden, dan onderdanen van de Romeinen.

Staat van den Godsdienst.

Alle deze volken, van welke wij slechts eenige kennis dragen, hadden Godsdienst, geen één was zonder denzelven, en elk geloofde, den besten Godsdienst te bezitten. Allen echter, behalven de *Jooden*, waren in eenen treurigen staat van Bijgeloof en Afgoderij vervallen, zoodat de natuurlijke Godsdienst, welken God door het licht der rede en des gewetens in het hart der menschen heeft ingedrukt, geheel en al onkenbaar was geworden, en men naar waarheid van het gantsche menschdom zeggen kon, dat zij zonder God en zonder hoop waren, in de wereld. Het Bijgeloof, het welk de toenmalige wereld verblind had, was wel in soort menigvuldig, maar echter, in de hoofdzaak, daar in overëenstemmende, dat het eene menigte van Goden en Godheden vereerde, en schoon men al eenen Oppersten God scheen te erkennen, was deze kennis niet alleen zeer duister en onduidelijk, maar ook met onëdele en lage denkbeelden van zijne eigenschappen en verrichtingen vermengd en bedorven. Bij sommigen was dit afgodisch Bijgeloof, uit eene verkeerde beschouwing van de natuur, ontstaan. De hemelsche ligchamen, zon, maan, en starren, hadden, door hunnen luister, en invloed, de aandacht en eerbied tot zich getrokken; welhaast, hield men de geheele Natuur voor bezield, en verbeeldde zich verhevene wezens, die over de bijzondere deelen en voortbrengzelen der Natuur heerschten; nergens ging deze dwaasheid zoo ver, als in *Egypte*, alwaar verscheiden dierensoorten ver-

good

I BOEK I Hoofdst.

good, en als Godlijk verëerd werden, dus ook planten en kruiden, waarom de Dichter JUVENALIS met de vermeende heiligheid dezer volken ſpot, bij welken de Goden in de tuinen geteeld en gekweekt worden. Bij anderen, was de oorſprong van het Bijgeloof uit de geſchiedenis ontleend, en hunne voornaamſte Goden waren voordezen beroemde menſchen geweest, ſtichters van volken, groote vorsten en helden, welke men, met alle hunne menſchelijke gebreken en ondeugden, vergood had. Dit ſoort van Bijgeloof was het eerst bij de *Feniciërs* ontſtaan, van welke het tot de *Grieken*, en verders tot de *Romeinen*, was overgegaan, en werd, onder elk volk, door de Dichters, Priesters, en het gemeen, elk op zijne wijze, met nieuwe bijvoegzelen en verdichtzelen opgeſierd. Hier kwam bij, dat het geen de aloude wijzen, in eene zinlijke taal, aangaande Godsdienſtige, natuur- en zedekundige onderwerpen, hadden voorgedragen, door het Bijgeloof naar de letter opgevat en geduid werd, zoodat men, eindelijk, de geheele natuur niet alleen, maar ook de deugden en ondeugden, de kunſten en wetenſchappen, tot perſonen gemaakt, en als Godheden aangebeden heeft. Eindelijk, verëerde men zelfs nog levende menſchen, als godlijk, dus had de Keizer AUGUSTUS, buiten *Italië*, vele Tempels, in welke men hem een' eeredienst toebracht.

De bijgelovige dienst van alle deze Goden en Godinnen, want men kende aan deze Godheden de onderſcheiden geſlachten toe, ſteunde op het gezag der overlevering, en op hetgeen de Priesters en Dichters

I BOEK I Hoofdst.

daar van verhaalden. Dit gezag werd onderſteund, door verdichte wonderwerken, tot dewelke de onkunde alle vreemde natuurverſchijnzelen gewoon was te rekenen, en door *Orakelen* of Godſpraken, welke gezegd werden, geheimen te openbaren en toekomende dingen te voorzeggen. Doch, welker valschheid genoegzaam blijken moest, uit de dubbelzinnig- en duisterheid van het voorſtel, terwijl zij ook niet zelden gelogenſtraft werden, door tegengeſtelde uitkomſten. De verſtandigſten onder de Heidenen zelve vermoedden niet alleen, maar kwamen 'er openlijk voor uit, dat onder dezelve Priesterlist en bedrog ſchuilde. Deze Godſpraken verſtomden van tijd tot tijd, na dat de leere van JESUS zich in de wereld meer begon te verbreiden: een natuurlijk gevolg van de verlichting, welke deze leere aanbracht, waar door zelfs de verborgenſte kunstgrepen van een volk-misleidend Priesterdom ontdekt werden.

De plegtigheden en Godsdienſtige gebruiken, met welke deze menigvuldige Godheden werden veröerd, verzoend, bevredigd, gedankt enz., waren naar de denkbeelden, die men van dezelve maakte, en naar de meer of minder woestheid van de zeden der volken, onderſcheiden. De waare Godsdienst, met welken men alleen aan de Godheid behagen kan, de dienst van het hart, gepaard met de beöefening der deugd, werd geheel verwaarloosd, en al de kracht der Godsdienſtigheid in louter uitwendigheden geſteld. Men wijdde aan de Goden Tempels, altaren, beelden, offeränden; men had heilige gebruiken, perſonen en tijden. Van de *Perſen* of *Parthen*, als ook

van

van de oude *Germaansche* volken, leest men echter, dat zij de Godheid niet in Tempels wilden besloten hebben, doch, deze laatsten hadden hunne heilige bosschen, ook hadden zij hunne Afgodsbeelden. Velen van de plegtigheden van den Afgodsdienst waren belagchlijk, andere wreed. De vlugt der vogelen, de ingewanden der offerbeesten, het al of niet gulzig eten der heilige hoenderen, werden met alle naauwkeurigheid geraadpleegd, en voor voorzeggende gehouden; veeltijds waren ook deze plegtigheden wreed en onmenschlijk. Ten tijde, toen JESUS geboren werd, waren, bij vele volken, menschen-offers, ter verzoening van de Goden, nog in zwang. Het zou onbegrijpelijk voorkomen, hoe de wereld, zelfs de beschaafde *Grieken* en *Romeinen*, zoo lang zulke beuzelächtigheden en wreedheden hebben kunnen aanhouden, indien wij niet de magt van het Bijgeloof kenden, het welk het gros der wereld, ten dien tijde, beheerschte, en zedert eeuwen, de diepste wortelen in het hart des volks geschoten had.

Niettegenstaande elk volk zijne bijzondere Godheden, en onder dezelve zijne bescherm-goden, had, en zij, in getal, benaming, en dienst van hunne Goden, van malkanderen verschilden, moet het ons echter niet bevreemden, dat zij van geene oorlogen om den Godsdienst wisten. Zij kwamen toch allen, in dit hoofdpunt, overëen, dat de Goden, welker aantal zij niet recht kenden, zekere, aan elk hunner eigene, verrichtingen hadden, en plaatslijk waren, dat dus de onderscheiden volken hunne beschermgoden hadden, houdende slechts elk volk zijnen be-

I BOEK I Hoofdst.

ſchermgod of Goden voor de meestvermogende, zonder daaröm die van andere volken min te achten. Hieröm was het, dat zij, eenig volk of ſtad beöorlogende, deszelfs beſchermgoden, door zekere bezweringen, poogden te bewegen, om tot hunne zijde over te gaan, en hun volk te verlaten. Hieröm namen ook de volken de Goden en Godsdienstplegtigheden van anderen over, men was zoo Godsdienſtig, dat men geene Godheid hare eere wilde onttrekken. Hieröm richteden de *Atheniënzen* eenen Altaar op voor den *onbekenden God*, en de Romeinen hadden hun *Pantheon*, eenen Tempel voor alle Goden: op deze wijze werden alle Goden geëerd, zonder dat de achting en eerbied voor den Godsdienst, en de Goden van den Staat, benadeeld werd. Op deze wijze is de zoogenaamde verdraagzaamheid der Heidenſche volken gemaklijk te begrijpen. De Romeinen ſtonden dus toe, dat, behoudens den Godsdienst van den Staat, elk, naar zijn goedvinden, Goden naar zijn welgevallen, en op die wijze, als hij goedvond, in zijn huis diende, gelijk zij aan de door hun overwonnen volken derzelver Godsdienst lieten behouden. Maar, wanneer zij meenden, of hun bleek, dat eenige Godsdienst of plegtigheid den Godsdienst van den Staat ondermijnde, hield deze verdraagzaamheid op, en zoodanige Godsdienst of plegtigheid werd terſtond door de wetten verboden. In *Egypte* gebeurde het niet zelden, dat 'er oproeren en gevechten ontſtonden, over Godsdienſtige voorwerpen, niet, omdat men aan een' ander zijnen Godsdienst eigenlijk wilde betwisten of opdringen,

maar,

maar, omdat fommigen de beesten aten, welke van anderen als Goden gediend werden, het welk dezen niet te dulden ftond. ANTIÖCHUS EPIFANES, echter, gaf, door zijne wreede behandeling der *Jooden*, welke hij dwingen wilde, den vaderlijken Godsdienst te verlaten, en den Godsdienst der Heidenen aan te nemen, een voorbeeld van eigenlijk gezegde vervolging om den Godsdienst. Hij wilde, in zijne Staaten, eene eenparigheid van denkwijze omtrent den Godsdienst hebben, dat is, eene verëering van alle Goden, bijzonder der *Romeinfche*, welk volk hij naar de oogen zag; met dit beginzel was de Joodfche Godsdienst onbeftaanbaar, welke alleen den eenigen God tot zijn voorwerp had, en alle andere voor Nietgoden verklaarde. De verdraagzaamheid der Heidenfche volken omtrent den Godsdienst is dus niet toe te fchrijven, aan zuivere en redelijke beweeggronden, en kon alles verdragen, behalven waarheid en verlichting.

Mijsteriën of geheimen.

Behalven den openbaren eeredienst en Godsdienstplegtigheden, hadden de meeste volken, vooräl de *Grieken* en *Romeinen*, geheime inftellingen en plegtigheden, die zij *Mijsteriën*, verborgenheden, geheimen, noemden, tot welke geene anderen dan *Ingewijden* werden toegelaten, die, zonder hun leven aan een onvermijdelijk doodsgevaar bloot te ftellen, niets van dezelven mogten openbaren. Deze geheimhouding is oorzaak, dat men over deze *Mijsteriën* zoo verschillend gedacht en geöordeeld heeft. WARBURTON, in zijn werk, over de *Godlijke zending van* MOSES, heeft breedvoerig over dezelve gehan-

I BOEK I Hoofdſt.

deld, beweerende, dat men, in deze geheime ſamenkomſten, ſommige waarächtige leerſtellingen van den natuurlijken Godsdienst zou geleerd en bewaard hebben, die men aan het onkundig en bijgelovig volk niet durfde betrouwen, bij voorbeeld, dat 'er maar één eenig God is, dat 'er een leven plaats heeft na dit leven enz. LELAND, integendeel, in zijn werk, waar in hij de *noodzaaklijkheid eener Openbaring* bewijst, heeft tegen WARBURTON ſtaande gehouden, dat deze verborgenheden en geheime vergaderingen, veeläl, met de goede zeden en eerbaarheid ſtreden. Wij kunnen niet op ons nemen, dit geſchil te beſlisſen, ſchoon dit overblijft, dat de gevolgen van deze verborgenheden, tot uitbreiding van beter kennis omtrent den Godsdienst, en van oefening der deugd, zich niet zichtbaar hebben geöpenbaard, maar het, integendeel, van verſcheiden derzelve blijkbaar is, dat de ingebrachte beſchuldigingen van ongodsdienſtigheid en zedeloosheid meer dan te veel gegrond zijn.

Zedelijke Staat der Heidenſche Wereld.

Hoe het zij, dit is zeker, de Godsdienst der Heidenſche volken, hoe vol ook van Godsdienſtig Bijgeloof, was, uit zijnen eigen aart, ongeſchikt, om de menſchen waarlijk deugdzaam te maken. Integendeel, daar hij ingericht was, naar de buitenſporigheden eener door Bijgeloof verhitte verbeeldingskracht, naar de zinlijkheid, hartstochten en driften der menſchen, diende hij, veeleer, om alle lasteren en ondeugden te bevorderen, en de menſchen daar toe aan te zetten. Onwaardige en laage denkbeelden van de Goden, onzekerheid nopens de onſterflijkheid der ziel, en het leven na dit leven, bepaalden der menſchen wensch

en

en geluk alleen tot dit leven, terwijl de zwakheden en ondeugden hunner Goden hen tot navolging opſpoorden of tot ontſchuldiging ſtrekten. Velen dezer Goden werden zelfs, in hunne Tempelen, door ontuchtigheden, gediend. De Priesters, en dienaars ven den Godsdienst, legden zich toe, om het volk, door hunne bedriegerijën en loze ſtreeken, in zijne bijgelovigheid te houden, en ſchaamden zich niet, zich zelven alle ongebondenheden te veröorloven: op verbetering van het hart had een Godsdienst, die alleenlijk in uitwendige plegtigheden beſtond, geenen invloed. Geen wonder, dat de zedelijke toeſtand der wereld allerjammerlijkst was: PAULUS heeft (ROM. I.) ons daar van een treffend tafereel opgehangen, een tafereel, naar waarheid, gelijk wij uit Heidenſche gelijktijdige ſchrijvers zelve weten. Het is waar, dat, in alle eeuwen, ondeugden onder de menſchen hebben in zwang gegaan, maar hier is het groote onderſcheid: de Godsdienst, in plaats van de ondeugden te hinderen, begunſtigde dezelve. Hoererij, en alle ſoorten van onkuischheid, werden niet ééns voor zonden gehouden. Wreede ſchouwſpelen, barbaarschheid omtrent vijänden en ſlaven, en ſoortgelijke woestheden konden heel wel met dezen Godsdienst beſtaan en overëengebracht worden. Al had ook het Christendom aan de wereld geenen anderen dienst bewezen, dan dat het in dezelve, onder het gros der menſchen, beter en verhevener begrippen van God ingevoerd, de zeden verzacht en menſchelijker gemaakt, eene ſoort van gelijkheid onder alle menſchen gevestigd, en de waare beſchaafdheid

I BOEK I Hoofdst. en de gewaarwordingen van reine deugd geöpenbaard heeft, zouden wij dit alleen reeds niet met genoegzame dankbaarheid erkennen kunnen.

Staat der Wijsgeerte.

Het is zoo, van eeuw tot eeuw, deeden zich schrandere lieden, onder de Heidensche volken, voor, welke voor zich zelven inzagen, hoe zeer het menschdom verbasterd ware, en die geern het juk des Bijgeloofs hadden afgeworpen; de Wijsgeerte werd al vroeg geöefend, maar alle pogingen waren vruchteloos, en hadden geenen invloed op het volk in het gemeen. Vele wijzen, schoon zij, bijzonder bij de *Grieken* en *Romeinen*, openlijk en stout genoeg met de grondstellingen van den Volksgodsdienst den spot dreven, en de verhalen van de Goden enz. als fabelen beschouwden, wachteden zich nogthans zorgvuldig, om tot betere verlichting van het gemeen te arbeiden, integendeel drongen zij sterk, op de handhaving van den gewonen Godsdienst, en deszelfs plegtigheden; uit een verkeerd begrip en toepassing van die onloochenbare waarheid, dat de Godsdienst de voornaamste, zo niet de eenigste, band der Burgermaatschappij is. Indien ook al sommigen ondernamen, het volk, in dit opzicht, te verlichten, werden zij voor *Ongodisten* uitgemaakt; anderen, die op de deugd aandrongen, gelijk SOCRATES, met valsche beschuldigingen beticht, en ter dood gebracht; terwijl nog anderen, zich toegevende aan hunne bespiegelingen, terwijl zij zich verbeeldden, wijs te zijn, verdwaasd werden: zoodat CICERO zelve bekende, dat niets zoo ongerijmd kan worden uitgedacht, het welk niet de één of ander Wijsgeer beweerd zal heb-

hebben; het welk ook ftoffe gaf, tot geduurige verfchillen en twisten onder de Wijsgeeren, die niet zelden in haairkloverijën beftonden. Men moet, derhalven, daar in het Godlijke van het Christendom weder eerbiedigen, het welk het Heidensch Bijgeloof, dat, hoe zinneloos ook in zich zelve, alle pogingen der Rede had te leur gefteld, te niet gedaan, en zelfs het volk, omtrent God en Godlijke zaken, tot duidelijker en rechtmatige denkbeelden gebracht heeft. ——

I BOEK I Hoofdft.

Oosterfche Wijsgeerte.

De Wijsgeerte, ten tijde van JESUS, verdeelde zich, gelijk men gemeenlijk gelooft, in twee hoofdfoorten: de eerfte en oudfte zal geweest zijn, de *Oosterfche* Wijsgeerte, uit welker bron de *Gnostieken* gefchept zullen hebben, die vervolgends zoo vele verwarringen onder de Christenen hebben aangericht. Omtrent deze Wijsgeerte van het Oosten, word hevig getwist, of zij wel ooit hebbe plaats gehad, ten minften, of zij de *Gnostieken* wel is voorgegaan? Volgends hun, welke meenen, dat 'er in de daad eene Oosterfche Wijsgeerte beftaan hebbe, zal dezelve zich voornaamlijk hebben bevlijtigd, om den oorfprong van het kwaad in de wereld te verklaren, en derzelver famenftel zal, ongevaar, hier op uitkomen, dat 'er twee hoofdbeginzelen van alles zijn, geest en ftoffe, welke laatfte zij voor eeuwig hielden, en als de bron van het kwaad aanmerkten. Deze beide beginzels noemden zij *licht* en *duisternis*. Uit het licht, of het goede beginzel, den hoogften God, zullen, door uitvloejing, andere wezens zijn voortgekomen, die *Aeonen*, of eeu-

I BOEK I Hoofdst.

eeuwen, genoemd zijn, één van welken, van flechter aart, uit de ftoffe deze wereld gevormd zal hebben, en derzelver beheerfcher zij. Uit zoodanige onderftellingen verklaarden zij de geduurige mengeling van goed en kwaad, die wij in deze wereld opmerken. Door dezen Wereldfchepper of Wereldbeftuurer, zouden onze zielen in het ligchaam, als in eenen kerker, zijn ingekluisterd, waar uit de Opperfte God dezelve echter wille verlosfen, en, wij zouden, door het ligchaam te kwellen, daar toe het onze kunnen toebrengen, gelijk deze lieden gezegd worden, op verfcheiden wijzen gedaan te hebben, en zelfs in de Oosterfche Landen nog te doen, fommigen door ijslijke kastijdingen van het ligchaam, vasten enz., maar anderen, door zich over te geven, aan alle ongebondenheden enz. Ondertusfchen, hoewel dit zeker is, dat men reeds, in de oude fchriften der Joodfche Profeeten, fpooren vindt, van een in het Oosten, bijzonder onder de *Perfen*, bekend gevoelen, van twee hoofdbeginzelen, *licht* en *duisternis*, of een goed en kwaad, waar uit men de moeilijke vraag, over den oorfprong van het kwaad, poogde op te helderen, gelijk dan ook de dwalingen der *Gnostieken* uit die zelfde bron zijn voortgevloeid, echter, kan men, met geene voldoende bewijzen, aantonen, dat een zoodanig famenhangend leerftelzel, reeds zoo vroeg, en ten tijde van JESUS, openlijk zou geleerd zijn. De oude Oosterfche Wijzen waren niet gewoon, uit grondftellingen, bewijzen, en gevolgtrekkingen, te redenkavelen, zij bedienden zich van fpreuken, van zinbeelden, en leenfpraak, en droegen hun-

ne

ne leere veeläl in gelijkenisfen, en verhalen of fabelen, voor, deze vervolgends, eigenlijk genomen en opgevat, of wel opzetlijk voor het volk duister gemaakt, hebben zoo vele wandrogtelijke en dweepächtige voorftellen van God en den Godsdienst voortgebracht, welke alleen in hersfenen, door de buitenfporig verhitte verbeeldingskracht ontfteld, plaats konden vinden, en die naderhand door de onderfcheiden aanhangen der *Gnostieken* in de daad aangenomen en geloofd zijn, bijzonder in *Egypte*, zoo vruchtbaar in het voortbrengen van Dweepers en Geestdrijvers. Dit, en dat de Oosterlingen gemeenlijk veel ophadden met den invloed der geesten op de menfchen, en de geheime krachten der Natuur, toverij en andere foortgelijke verborgen oorzaken van de veränderingen en gebeurenisfen in de wereld, het welk alles den waaren Godsdienst verduisterde, en in dweeperij veränderde, is zeker genoeg, maar voords ontbreken ons de behoorlijke berichten, om, nopens de zoogenoemde Oosterfche Wijsgeerte, iet met zekerheid vast te ftellen.

Griekfche Wijsgeerte.

Het ander foort van Wijsgeerte, het welk meer vermaard, en ons beter bekend is, is de *Griekfche* Wijsgeerte, welke ook bij de *Romeinen* door de geleerden beöefend is geworden. Deze Wijsgeeren kwamen allen daar in overëen, dat de Volksgodsdienst louter bijgeloof, en den redelijken mensch onwaardig zij, waaröm zij dien of geheel verwierpen, of uit de natuur- of gefchiedkunde zochten op te helderen. Maar, wanneer zij het wezen, de eigenfchappen en den wil van God, den oorfprong der wereld en des mensch-

I BOEK I Hoofdst.

menschdoms, den toeftand der ziel na den dood, zouden verklaren, of de waare kennis en het geluk zouden bepalen, verfchilden zij onder malkanderen, en konden niet tot zekerheid komen. Onder hen waren 'er, die God met de natuur verwarden, of de Voorzienigheid miskenden, en dus, in de daad, allen Godsdienst wegnamen; of, die op zulke wijze van God redenkavelden, dat men naauwlijks kon ontwaren, welke hunne waare gedachten geweest zijn.

Epikuristen.

Ten tijde van de geboorte van JESUS, wilden zeer velen onder de *Romeinen* en *Grieken* voor navolgers en aanhangers van EPIKURUS gehouden worden. Zijne leerftellingen ftreelden den fmaak der grooten, en rijken; zijne leere over God en de wereld was gevaarlijker, dan eenige andere, fchoon wij erkennen moeten, dat zijne zedeleer miskend en verdraaid was geworden. Zijne gedachten over God en de wereld beftonden hoofdzaaklijk hier in: De Goden zijn 'er, maar, zij zijn zalig in eene ftille rust, werkeloosheid, en vermaak, dat nergens door geftoord of gehinderd wordt, en hier naar moeten wij menfchen ook trachten, het vermaak moet ons hoogfte goed zijn. Alhoewel nu EPIKURUS aan het verheven vermaak dacht, het welk deugd en een rein geweten aanbrengen, verhinderde dit niet, dat velen van zijne navolgers weldra het zinlijk vermaak, en het genot van alle lusten, najaagden, zoodat deze gezindheid doorgaands eenen kwaaden naam had, en de fcheldnaam, *zwijnen van* EPIKURUS *kudde*, omtrent hen gemeen was. Even min was het leer-

ftel-

ſtelzel van EPIKURUS, nopens den oorſprong der wereld, voordeelig voor de waare deugd. Volgends hem, was de wereld, bij toeval, ontſtaan uit de *Atomen*, of ondeelbare ſtofdeeltjens, die, eeuwig onder malkander zweevende, eindelijk zich hebben ſaamgehecht, en deze wereld uitgemaakt, waar door het geloof aan eene Voorzienigheid, en een wijs en goed beſtuur dezer wereld, insgelijks, geheel moest wegvallen.

I BOEK I Hoofd ſt.

Twijfelaars.

Vele anderen waren *Twijfelaars* — Twijfelaars, in den ſtrikſten zin, hoedanige de *Pijrrhonisten* of *Sceptici* waren, die geene waarheid noch zekerheid, in eenig opzicht, erkenden, hadden wel geenen grooten opgang gemaakt, maar de *Academici*, dus genoemd naar zeker leerſchool buiten *Atheene*, welk zijnen naam had naar een landgoed van zekeren ACADEMUS of HECADEMUS, door dezen ten algemeenen gebruik geſchonken, in welk ſchool PLATO lesſen plagt te geven, maakten het *twijfelen* aan alles tot hun onderſcheidend karakter. Schoon toeſtemmende, dat 'er waarheid beſtond, dreven zij, dat dezelve voor de menſchen onnagaanbaar en verborgen was, dat men zich, derhalven, met waarſchijnlijkheid moest vergenoegen, dewijl het toch onmogelijk zij, tot zekerheid te geraken. Uit dezen grond namen zij wel de bewijzen, voor en tegen het beſtaan van God, de onſterflijkheid der ziel, en andere grondleeringen van den Godsdienst, in overweging, maar hielden zich te vrede, met aan te wijzen, wat zij in deze bewijzen oordeelden te ontbreken, en beſlisten, bij ſlot, niets ter wereld over de-

zel-

I BOEK I Hoofdst.

zelven. Uit de schriften van CICERO, welke, kort voor JESUS geboorte, zoodanige Wijsgeerte volgde, kunnen wij derzelver aart en gesteldheid best opmaken. Deze twijfelzucht moest zeker den mensch verzwakken en weifelächtig maken, in de betrachting van zijne pligten, bijzonder in het betrachten van zijne Godsdienstige pligten, niet min dan in het geen hij, ten opzichte van zijn waar en duurzaam geluk, te hoopen of te vrezen hadt.

Stoïcijnen.

Andere gezindheden echter scheenen gunstiger te zijn voor den Godsdienst. Wanneer men, in de Boeken der *Stoïsche* Wijsgeeren, hunne verhevene uitspraken over God, de deugd enz. leest, wordt men met eerbiedige verwondering aangedaan. Hun deugdzame man, die zijn hoogste goed in de deugd stelt, is geheel vrij van alle hartstochten en zwakheden, geene smart, geene droefheid, geene vreugde, noch geluk, kan hem van zijne vastigheid bewegen, hij blijft gerust, zelfs bij de instorting der geheele wereld. Maar, wanneer wij doordenken, vinden wij het onnatuurlijke en bedrieglijke van deze zedenleer. Waar is de mensch zonder hartstochten en gemoedsäandoeningen? Hoe zal men den mensch tot het beminnen der deugd, om zich zelve, opsporen, indien men alle beloningen der deugd wegneemt? Op dezelfde wijze is het gelegen, met hunne leere omtrent God en de onsterflijkheid der ziel. Hoe voortreflijk zij ook van God spreken, deze was bij hun niet anders, dan de wereldgeest, die, door de gantsche stoffe, bij wijze van een allerligtst vuur verbreid, dezelve beweegt en bezielt, zoodat deze wereld-

reld-geest en de ſtoffe het Al uitmaakt, zijnde aan een ſtreng en onverbidlijk noodlot onderworpen. Waarömtrent men, te vergeefs, eene verzachting gezocht heeft, in ſommige uitdrukkingen, bij voorbeeld, van SENECA, (*) waar hij zegt, dat de Schepper en Regeerer van alles het noodlot wel *geſchreven* heeft, maar dat *volgt*, dat hij, ééns *bevolen* hebbende, altijd *gehoorzaamt.* Immers, daar, in de daad, bij de *Stoïcijnen* alles natuur is, zoo moet alles noodlottig wezen, dewijl 'er geene andere wijsheid noch voorzichtigheid is, dan in de bezielde natuur, en dus is alles natuurlijk. Met deze leere verbonden zij ook de ſtelling, dat de zielen wel eene lange duurzaamheid hebben, maar ten laatſten aan haar noodlot van ſterflijkheid onderworpen zijn, waar uit nu ligtelijk het beſluit is optemaken, dat, hoe zeer velen dit leerſtelzel hebben bewonderd, het 'er echter zeer ver af is, dar het, ter bewerking van waare Godzaligheid, waare deugd, en waar geluk voor de menſchen, geſchikt zou wezen.

I BOEK I Hoofdſt.

Platonisten.

Onder alle de gezindheden der Griekſche Wijsgeerte, had die van PLATO, zekerlijk, het beste voorkomen. SOKRATES, zijn leermeester, had aan PLATO verheven denkbeelden ingeboezemd, en deze zoo goed gebruik gemaakt, van de lesſen van dezen wijzen, dat hij gemeenlijk *de Godlijke* PLATO, ja van CICERO zelfs, *de God der Wijsgeeren*, genoemd wordt. Hij ſpreekt van God, als van een geestelijk wezen, dat eeuwig, wijs, almagtig, het Heeläl beſtuurt,

(*) *De Providentia Cap.* V.

I BOEK I Hoofdst.

ftuurt, voor de menfchen zorgt, en de oorzaak van alle goed is, van wien deze wereld gevormd is. Hij geloofde, dat de zielen der menfchen onfterflijk zijn, en beloningen of ftraffen na dit leven te wachten hebben. Zijne zedenleere behelsde veel goeds, aangaande de deugden en ondeugden, en de pligten der menfchen. Doch met deze grondleerftukken, die ook zijn leermeester SOKRATES had voorgedragen, vergenoegde PLATO zich zelven niet, maar verder met zijne overnatuurkundige befpiegelingen willende doordringen, verviel hij tot vele dwalingen, en niet zelden tot dweepächtige gevoelens. Het is, om die reden, als ook wegens zijnen gezwollen en duisteren fchrijfftijl, in welken hij veeltijds zijne waare gevoelens fchijnt te verbergen, moeilijk, om te bepalen, welk het eigenlijke famenftel van dezen Wijsgeer geweest zij. In zijne leere van God bracht hij, in zekeren opzichte, drie Godlijke perfonen van gelijke waarde en magt, alzoo hij het Godlijk verftand, de Godlijke rede of wijsheid, *logos*, of *idea* door hem genoemd, en welke hij voor het oorfpronglijk beeld van alle dingen houdt, benevens den algemeenen wereldgeest, of kracht, die alle dingen bezielt en bewerkt, tot één zelfftandig wezen maakt. Deze Drieëenheid van PLATO, indien ik het dus moge noemen, hoe zeer wezenlijk onderfcheiden van de leere der Christenen, heeft echter, door de gelijke klanken der benamingen, dewijl de Bijbel ook eenen *logos* van God kent, niet alleen aan het Christendom, bij verfcheiden Heidenen, ingang verfchaft, maar ook, van den anderen kant,

de

de *Platonische* Wijsgeerte zoo geliefd gemaakt bij de Christenen, dat vele Kerkvaders hun best gedaan hebben, om de leerstellingen van dezen Wijsgeer met de Christelijke leere te verëenigen, waar door de eenvouwigheid van deze laatste, gelijk ons, in het vervolg, blijken zal, zeer veel verduisterd en bezwalkt is geworden. Verders had PLATO zeer veel op, met de leere der geesten, of mindere Goden, die men *Demons* noemde, welke, onder het bevel van den hoogsten God, ook deel hadden in de regering der wereld. Hij verbeeldde zich de stoffe, als even eeuwig met God, en tevens als de noodzaaklijke bron van kwaad en verderf, trouwens, ook de besten en schranderlten der Heidensche Wijsgeeren konden zich geen denkbeeld vormen, van eene schepping aller dingen uit niet. Omtrent de zielen der menschen was hij insgelijks duister, en schijnt dezelve gehouden te hebben voor een deeltjen of uitvloeizel van het Godlijk wezen, *divinae particula aurae*, ook maakte hij onderscheid tusschen dezelven, het welk insgelijks op zijne zedekunde invloed had, waarin hij de pligten onderscheidde, tot welke meer verhevene geesten verbonden waren, van zulke, met welke laager zielen volstaan konden. Hoe hooge achting men, ten tijde van JESUS, onder de Grieken en Romeinen ook deze Wijsgeerte toedroeg, nogthans waren de oude en echte *Platonisten* reeds voor lang uitgestorven. —

I BOEK I Hoofdst.

ARISTOTELES, een man van scherpzinnig vernuft, en leerling van PLATO, had eene nieuwe gezindte gesticht, die men de *Peripatetische* noemde, omdat de-

Peripatetischen, of Aristotelischen.

I BOEK I Hoofdst.

deze Wijsgeer zijne leerlingen, *wandelende*, gewoon was te onderwijzen. — Deze gezindte telde, ten dezen tijde, flechts weinige aanhangers, maar, wanneer men, in vervolg van tijd, de kwaade gevolgen der *Platonifche* Wijsgeerte in de Christen Kerk ontwaar werd, floeg men tot een ander uiterfte over, en de Christen Leeräars namen met eene wonderbare geestdrift het leerftelzel van ARISTOTELES over, gelijk wij, in het verhaal der gefchiedenis, zien zullen. Ondertusfchen is het famenftel van ARISTOTELES voor de eerfte gronden van den Godsdienst en deugd veel gevaarlijker dan dat van PLATO. ARISTOTELES had wel zeer voortreflijk over de pligten der menfchen gefchreven, maar omtrent den Godsdienst dwaalde hij geheel buiten het fpoor. God is, volgends hem, een eeuwig wezen, maar onbeweeglijk in zich zelven, dat is, zalig in de bloote befchouwing, welk wezen de eeuwige ftoffe in beweging gebracht heeft, als de eerfte beweger in een werktuig, zonder zelve bewogen te worden. Dus kende ARISROTELES niets van eene wijze en goede Voorzienigheid, hij moest de Schepping der Wereld uit niet loochenen, en zijne gevoelens nopens de voortduuring der menschlijke ziel zoo duister worden, dat men 'er niet anders uit kan afleiden, dan dat hij derzelver onfterflijkheid niet erkend heeft.

Eclectifche Wijsgeerte.

Alle deze gezindheden van Wijsgeeren waren geduurig met malkanderen in twist, men ftreed om de overwinning, meer dan om de waarheid. Men begrijpt dus ligtelijk, hoe weinig zij konden toebrengen tot verlichting van den ongeleerden hoop der men-

menfchen, terwijl zij, te gelijker tijd, door hare hoofddwalingen, twijfelingen, en onzekerheden, genoeg openbaarden, hoe weinig de menschlijke Rede, op zich zelve, in zaken van het hoogfte aanbelang, die tot den Godsdienst en deugd, en tot onze uitzichten in den toekomenden ftaat na dit leven, betrekking hebben, genoegzaam zij, waar door de dierbaarheid en noodzaaklijkheid eener nadere en onmidlijke Godlijke Openbaring, naar welke zelfs de besten van deze Wijsgeeren begeerig verlangd hebben, aan ieder een kenbaar moet blijken. Eenigen tijd na JESUS geboorte, begonnen fchrandere mannen te begrijpen, dat men niet langer ééne bijzondere gezindte moest aankleven, maar, dat men de waarheid, waar men die ontmoette, aangrijpen en kiezen moest, hier van daan werden zij *Eclectifche* genoemd. Deze Wijsgeeren ontftonden eerst in *Egypte*, en maakten, te *Alexandrië* inzonderheid, grooten opgang; ook zelfs onder de Christenen. Men kan, zekerlijk, het voornemen en de bedoeling van deze Wijsgeeren, voor zoo ver het hun om waarheid te doen was, niet afkeuren, ook konden de Christenen, in de Wijsgeerte, van geene der Heidenfche famenftellen, zonder eene zoodanige keuze, voor zich gebruik maken. Maar, deze zelfde *Eclectifche* Wijsgeerte, die men ook de nieuwe *Platonifche* noemde, omdat zij zeer veel van PLATO overnam en behield, heeft, vervolgends, het Christendom groot nadeel toegebracht. De Wijsgeeren, die deze gezindte volgden, befchouwden het Christendom insgelijks als eene Wijsgeerige gezindte, en behandelden het als

I BOEK I Hoofdst.

zoodanig. Daaröm wilden zij hetzelve overëenbrengen met deze en gene leerstukken der Heidensche reedsgemelde Wijsgeeren, waar door het Christendom zijne oorspronglijke zuiverheid moest verliezen. Ja, wij zullen, onder dit soort van lieden, zulken ontmoeten, die wij, als tweeslachtige wezens, kunnen aanmerken, half Heidenen, half Christenen, over welken men even daaröm getwist heeft, of men hen al of niet voor Christenen moet houden. Ondertusschen verzekerde deze soort van Wijsgeerte de Heidenen niet van het bezit der waarheid, trouwens zij konden het niet vermijden, daar, waar alle Wijsgeeren gedwaald hadden, ook met hun te dwaalen.

Staat der Geleerdheid.

Verkeerde de wereld zoo in het duister, met betrekking tot de Godlijke wetenschappen, dat zelfs zulke groote en wijze mannen, als wij onder de Wijsgeeren ontmoeten, in het onzekere omtasteden, en het spoor bijster waren; van den kant der beschaafdheid en geleerdheid echter was deze zelfde wereld zoo verlicht, dat men den leeftijd van AUGUSTUS, de gouden eeuw der fraaje letteren en vernuften, genoemd heeft. De Grieken waren reeds zedert lang vermaard, door hunne beschaafde zeden en hunne beöefening van wetenschappen en kunsten. Voornaamlijk, bloeiden te *Atheenen*, welke Stad aan MINERVA, de Godin der wetenschappen, gewijd was, mannen, welke de jeugd in de welsprekendheid en alles, wat tot het vormen van den smaak en het verstand behoort, onderwezen. Na het overwinnen van *Griekenland* hadden de *Romeinen* de *Grieksche* geleerdheid beginnen hoog te schatten, en waren, in en na

I BOEK I Hoofdst.

die tijden van CICERO, daar in, de mededingers der Grieken geworden; de aanzienlijkste Romeinsche jongelingen oefenden zich in de Grieksche taal, en verkeerden eenigen tijd, om hunne letter-oefeningen voort te zetten, in Griekenland en te *Atheenen*. De vrijheid van denken en schrijven, welke toenmaals heerschte, verhoogde de krachten van den menschlijken geest, welke, zich van allen dwang losmakende, werken voortbracht, die de eeuwen verduuren. De Wijsgeerte, hoe ontoereikende hare pogingen ook waren in de Godlijke wetenschappen, scherpte het verstand, vermeerderde en verhoogde het oordeelvermogen. De fijne smaak en hooge trap van beschaafdheid, aan het Hof van AUGUSTUS plaats hebbende, was nooit noch immer zoo algemeen geweest, als in deze eeuw. AUGUSTUS, en zijn vriend MECENAS, begunstigden allen, die in smaak en begaafdheden uitmunteden, en schonken hun rust, en beloningen; geen wonder, dat de Dichtkunde, hier door tot rijpheid gebracht, die gedenkstukken heeft opgeleverd, welke wij, zoo dikwijls wij HORATIUS, VIRGILIUS, OVIDIUS, en andere Dichters, lezen, nog bewonderen. De welsprekendheid schitterde, in den Burgerstaat, maar bezielde ook tevens alle onderwerpen, over welke in schriften en boeken gehandeld werd. Bijzonder werd de geschiedkunde, misschien de nuttigste aller menschlijke wetenschappen te noemen, ten dezen tijde beöefend op eene wijze, die te gelijk vermaaklijk en leerzaam was. Rijk door de schatten der Grieksche geleerdheid, welke de Romeinen zich met het bemagtigen van *Griekenland* hadden

I BOEK I Hoofdst.

den toegeëigend, nog rijker door den naarijver, die hen de *Grieken* evenäaren, en niet zelden te boven deed ſtreven, waren zij het beſchaafdſte, vernuftigſte en geleerdſte volk, het welk ook door wijze wetten beſtuurd werd. De volmaaktheid, welke de vormende of beeldende kunsten bereikt hadden, maakte, in die zelfde eeuw, dit volk voor de uitdrukking en het gevoel van het waare en ſchoone bijzonder vatbaar.

Onder zulk een volk, in zoo verlichte eeuw, die naar waarheid, uit behoefte, verlangde, maar aan den anderen kant niets min dan ligtgelovig, onbeſchaafd, of onwetend was, trad het Christendom te voorſchijn, en werd ſpoedig alöm aangenomen. Het Christendom ſloop niet in de wereld, onder begunſtiging van barbaarschheid en onkunde, neen! het verſcheen op den vollen dag van eene verlichte eeuw. Het ſchroomde geen onderzoek van den wijzen, die naar waarheid zocht; het vreesde geene beſpotting, hoe bitter en gevoelig ook aangebracht; het bood zich aan, om onderzocht te worden; het werd onderzocht, en het zegevierde over alle beproevingen.

Dus was de wereld geſteld, toen JESUS in dezelve verſcheen, zijn onderwijs, zijne hulp, behoevende, opgewekt om eene hooger Godlijke openbaring van waarheid en heil te verlangen en te verwachten, en reeds zedert eeuwen voorbereid, om die dankbaar te ontvangen. Dezen tijd had God te voren bepaald en aangekondigd door de Profeeten, deze tijd was, in alle de eeuwen der oudheid, de geſchiktſte, om de verſchijning van den Zaligmaker

te

te genieten. Hij kwam, maar, — zoo verkeerd is de aart der menfchen! — die genen miskenden hem het hardnekkigst, welk daar hunn' grootften roem in ftelden, dat hij, de MESSIÄS, uit hun volk zou geboren worden.

I BOEK I Hoofdft.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Gefchiedenis van Jefus Christus. — *Zijne geboorte, en ambteloos leven.*

In zoodanigen toeftand der wereld, als wij in het voorgaande *Hoofdftuk* befchreven hebben, is JESUS CHRISTUS geboren, en in de wereld verfchenen, naar wien de *Christenen* den naam dragen, en dien zij, met recht, als den Zoon van God, den grooten Leeräar, maar ook Verlosfer des menschdoms, eerbiedigen. Zijne gefchiedenis is derhalven allerbelangrijkst, en verdient, met alle naauwkeurigheid, behandeld te worden. In dezelve moeten wij wel onderfcheiden, het geen onloochenbare zekerheid van waarheid heeft, van het geen, indien al niet fabelächtige, ten minften zeer onzekere, bijvoegzelen zijn. De ontwijfelbaar waare gefchiedenis van dezen grooten Perfoon, hebben wij, alleenlijk, in de vier *Euängeliën*, welke de Christenen als Godlijke Boeken aanmerken, en van welke ons, in 't vervolg, gelegenheid zal voorkomen, nader en opzetlijk, te fpreken, waar bij, ten aanzien van ophelderende bijzonderheden, de overige Boeken des Nieuwen Testaments gevoegd moeten worden.

I BOEK II Hoofdft. na C. G. Jaar 1.

Geboorte van J. C.

I BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1.

Het jaar dezer geboorte onzeker.

Zoo ontwijfelbaar zeker het is, dat JESUS, onder de regeering van den Romeinschen Keizer AUGUSTUS, in het Joodsche land, geboren, en onder deszelfs opvolger, den Keizer TIBERIUS, gestorven is, het welk nooit een bestrijder van het Christendom bestaan heeft te loochenen, zoo onzeker is het eigenlijke jaar en de dag van zijne geboorte; waar omtrent de *Euängelisten* ons niets anders hebben opgetekend, dan dat JESUS geboren is, nog bij het leven van HERODES den *Grooten*, onder de regering van den Keizer AUGUSTUS, (MATTH. II. LUK. II.), en dat JOÄNNES de dooper gezegd wordt, begonnen te hebben, in het openbaar te doopen, in het XV jaar van den Keizer TIBERIUS, (LUK. III. 1.) en dat JESUS, van hem gedoopt is, *omtrent* dertig jaaren oud zijnde, (LUK. III. 23.)

Men behoeft zich ondertusschen daar over niet zeer te verwonderen, dat het juiste jaar en dag van JESUS geboorte niet is opgetekend; de gewijde Geschiedschrijvers schreven hunne berichten van JESUS, zoo zeer niet, met eene bedoeling, om zich aan eene tijdrekenkundige orde te verbinden, zij hielden deze tijdsbepalingen voor te weinig beduidende, om zich daar mede op te houden, zoodat zij niets meer daar van aantekenden, dan tot hun oogmerk volstrekt dienstig was. Hierbij komt, dat de Christenen van het geboortejaar van JESUS eerst vijfhonderd jaaren naderhand in hunne jaartelling hebben beginnen gebruik te maken, wij ontmoeten deze jaartelling in openbare geschriften zelfs niet voor de

VIIIste

VIIIſte eeuw (*) en zij werd eerst algemeen in de XIV eeuw, onder Paus EUGENIUS IV. Deze jaartelling, volgends welke wij thans 1799 na de geboorte van CHRISTUS ſchrijven, is eerst in de VI eeuw door eenen DIONYSIUS, den *Kleinen* bijgenaamd, welken men, gemeenlijk, voor eenen abt te *Rome* houdt, berekend en vastgeſteld, of liever van de Grieken tot de Latijnen overgebracht. Volgends deze gewoone jaartelling zal JESUS geboren zijn in het 44ſte jaar der regering van Keizer AUGUSTUS, in het jaar 754 na de bouwing der Stad *Rome*, doch; toen was HERODES reeds overleden, wiens dood door JOSEFUS geſteld wordt in het jaar 41 van Augustus, 750 na de bouwing van Rome, een duidelijk bewijs, dat deze onze gewoone jaartelling eene misvatting heeft van drie, zo niet vier, jaren. De Christen-Schrijvers, in de IV eerſte eeuwen, IRENEUS, TERTULLIANUS, CLEMENS *van Alexandrië*, EUSEBIUS, en anderen, zich voornaamlijk grondende op LUK. III. hebben het 41 jaar van AUGUSTUS en het 750 na de bouwing van Rome gehouden voor het geboortejaar van CHRISTUS, en zoo veel mij toeſchijnt, heeft dit jaar het meeste recht van aanſpraak op deze eere; zoodat wij, dienvolgends, bij onze gewoone tijdrekening nog vier jaren zouden moeten voegen, en 1803 in plaats van 1799 dienden te ſchrijven. (†)

I BOEK. II Hoofdſt. na C. G. Jaar 1.

Wan-

(*) S. VAN TIL *de anno, menſe, et die natali Christi pag.* 2.

(†) Men zie de Verhandelingen van den gel. SCHUT-

I BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1.

Wanneer wij het jaar van JESUS geboorte willen bepalen, naar de Schepping der wereld, ontmoeten wij dezelfde onzekerheid. FABRICIUS (*) heeft de verfchillende gevoelens der geleerden desäangaande bijëenverzameld, waar uit blijkt, dat de meesten zich bepalen, omtrent het jaar 4000 of daarömtrent, waar toe men ook gebracht heeft zekere overlevering onder de *Jooden* bekend, onder den naam van overlevering van het huis van ELIä, dat de wereld 2000 jaren geftaan heeft voor de wet, en 2000 onder de wet, en dat zij 2000 jaren na de wet ftaan zal, welke overlevering gewis haren grond gevonden heeft, in de Schepping der wereld, in zes dagen, wordende elken dag voor duizend jaren genomen, waar toe ook AUGUSTINUS (†) neigt. Hoe dit zij, de zekerfte Tijdrekening des Ouden Testaments leidt ons, om de geboorte van CHRISTUS omtrent 4000 jaren na de Schepping der wereld te ftellen. Het eerfte Tijdperk des O. T. bevat 1656 jaren, van de fchepping der wereld tot den zondvloed. Het tweede Tijdperk loopt van den zondvloed tot de geboorte van ABRAHAM, zijnde 352 jaaren, dat is, tot het jaar 2009. Het derde Tijdperk heeft de 430 jaren, welke, zedert de roeping van ABRAHAM uit zijn vaderland, verlopen zijn, tot den uittogt der Israëliten uit Egypte EXOD. XII. 40. welke, gevoegd bij de

79

TE in zijne *Heilige Jaarboeken*, welke in III *Deelen* in 8*vo* 1779 enz., zijn uitgekomen.

(*) *Bibliogr. antiq. Cap.* VII. §. 9. *p. m.* 256 *fqq.*

(†) *De Civit. Dei Libr. et Cap. ult.*

70 jaren van ABRAHAMS ouderdom, toen hij deze roeping ontving, een getal van 500 jaren maken, zoodat dit Tijdperk eindigt met het jaar 2509. Het vierde Tijdperk word I KON. VI. 1. bepaald op 480 jaren, tot den Tempelbouw door SALOMO, en gaat dus tot het jaar 2989. Van den Tempelbouw tot deszelfs verbranding door de *Chaldeën* zijn, volgends EZECH. IV. 5. 430 jaren, dus ſtrekt zich het vijfde Tijdperk uit, van het jaar 2989 tot 3419. Eindelijk heeft men het zesde Tijdperk van omtrent 600 jaren, van het verbranden des Tempels, tot de geboorte van JESUS, geduurende welken ook de 70 weeken DAN. IX. gemeld, of 490 jaren lopen, welke men het waarſchijnlijkst beginnen moet met het twintigſte jaar van den Perſiſchen Koning ARTAXERXES *Langhand*. Dus blijkt met genoegzame zekerheid, dat JESUS omtrent 4000 jaren na de ſchepping der wereld geboren is.

De geboortedag van JESUS onzeker.

Even onzeker zijn wij, omtrent de eigenlijke *maand* en *dag*, op welken JESUS geboren is. Zedert de IVde eeuw viert de Westerſche Kerk, op den 25 *December*, de gedachtenis van deze geboorte; in die zelfde eeuw, had de Oosterſche Kerk het geboortefeest van JESUS beginnen te vieren op den 6 *Januarij*, maar ſpoedig volgde zij het voorbeeld der Westerſche Christenen, en verkoos insgelijks daar toe den 25 December. Voor deze IVde eeuw vinden wij geene blijken, dat de dag van JESUS geboorte, als een jaarlijks feest, door de Christenen gevierd is geworden. Niets is, ondertusſchen, blijkbarer, dan dat JESUS geboortedag niet is geweest de 25 *December*. In deze wintermaand, duldt het

I BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1.

het jaargetijde niet, dat herders in het open veld bij nacht hunne kudden bewaken, ook kan men niet denken, dat eene beſchrijving, waardoor zoo velen genoodzaakt waren, aanmerkelijke reizen te ondernemen, in den winter zou bevolen zijn, en deze beide gevallen hadden nogthans plaats, ten tijde van JESUS geboorte. Vergeefs heeft men, in de verſchijning, aan den Priester ZACHARIÄ gebeurd, een ſteunzel gezocht voor deze bepaling van JESUS geboortedag. Men heeft ZACHARIÄ tot Hoogenpriester gemaakt, en zijnen dienst op den grooten verzoendag, den X van de maand *Tisri*, dat is, September, in het Heilige der Heiligen, laten verrichten, zoodat JOÄNNES in die maand zal ontvangen zijn, gelijk JESUS 6 maanden daarna, volgends welke rekening deszelfs geboortedag in de maand *December* vallen zou. Doch, ZACHARIÄ was geen Hoogepriester, zijne ambtsverrichting beſtond alleen, in het aanſteken van reukwerk op den gouden reukaltaar, in het Heilige, of voorſte Heiligdom, en de dag, op welken hij de verſchijning van den Engel had, was dus geen groote verzoendag in de maand September. Ook hebben verſcheiden Geleerden geloofd, de waare aanleiding gevonden te hebben, tot het vieren van den 25 December, als JESUS geboortedag. Op dezen dag, op welken de zon des winters begint weder te keeren en te klimmen, vierden de Heidenen *natalem ſolis invicti*, „ het geboortefeest van de onverwinlijke zon," welke alsdan op nieuw ſchijnt geboren te worden. Nu hebben wij meer voorbeelden, dat de Christenen, ten einde de Heide-

denen te ligter te winnen, vele van hunne plegtigheden en gebruiken, overgenomen, en min of meer naar hunne denkwijze als Christenen, gefchoeid hebben. Op deze wijze kunnen zij dit feest overgenomen, en hervormd hebben, in een geboortefeest van Hem, die, als de zon der gerechtigheid, de wereld zoo heuglijk verlicht heeft.

Klemens *van Alexandrië* (*), één der geleerdfte Kerkvaderen, fpreekt van twee verhalen, volgends welke de Zaligmaker, of op den 20 April, of op den 20 Meij, zou geboren zijn; en zelve fchijnt hij, tot het laatfte over te hellen, 'er bijvoegende, dat de aanhangers van BASILIDES de gewoonte hadden, om op dezen dag de verjaring van JESUS doop te vieren — Ik zal mij niet ophouden, met de gevoelens van laater geleerden, die naar den geboortedag van JESUS onderzoek hebben gedaan, alleen aanmerkende, dat 'er geene maand in het jaar is, of zij is hier in aanmerking gekomen. (†) De geleerde SCHUTTE bepaalt den tijd van JESUS geboorte tusfchen den 17 en 18 November, en dus flechts ééne week voor den dood van HERODES, welke den 25 November daar aan volgende zal overleden zijn; en men kan niet ontkennen, dat hij dit onderwerp, met ongemeene naauwkeurigheid en bewijs van oordeelkunde, behandeld heeft; waaröm ik den Lezer, die hier toe begerig mogt zijn, tot 's mans *Heilige Jaarboeken* verzende. Thans is het voor ons genoeg, dat wij, in

(*) *Stromat. Libr.* I.

(†) Fabric. *Bibl. antiq. p. m.* 480.

I BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1.

in het algemeen, weten, dat JESUS, gelijk ons reeds in het voorgaande *Hoofdſtuk* gebleken is, op eenen tijd in de wereld is gekomen, welke voor de oogmerken zijner komst en godlijke zending volkomen geſchikt was, op dien tijd, welke ook alle de kenmerken heeft, die, eeuwen te voren, in de ſchriften des Ouden Testaments, zoo duidelijk waren bepaald, dat 'er, bij derzelver vergelijking met de tijdsömſtandigheden van JESUS geboorte, geen twijfel kan overblijven. Het Joodſche volk was thans reeds afhanglijk van eene vreemde Mogendheid, en hun Staat helde naar zijnen ondergang; de 70 jaarweken van DANIËL, hoe men die ook moge verklaren, liepen ten einde. DAVIDS geſlacht, waaruit de MESSIÄS geboren moest worden, was tot eenen geringen ſtaat vernederd, en leefde onbekend en onöpgemerkt; het Joodſche volk, over het geheel genomen, was zedelijk en godsdienſtig bedorven; zedert verſcheiden eeuwen was geen Profeet onder de Jooden opgeſtaan, en toch was hun de grootſte van alle Profeeten beloofd. De MESSIÄS moest dan nu of nooit verſchijnen. Bij deze volkomene overtuiging, die wij uit den tijd van JESUS geboorte in 't gemeen hebben van zijne Godlijke zending, zal het voor ons van geen belang zijn, offchoon wij omtrent den dag dezer geboorte in onzekerheid blijven.

JESUS afkomst uit DAVID.

Het geſlacht, waar uit JESUS afſtamde, en, als de beloofde MESSIÄS, volgends de Profeeten, moest afſtammen, was het ſtamhuis van DAVID. Zijne moeder, MARIÄ, was eene erfdochter uit dit koninglijk huis, gelijk JOSEF, met wien zij ondertrouwd was, uit

uit eenen anderen tak van het zelfde huis gesproten, nevens haar, de naaste aanspraak op de rechten van dit huis kon maken, zoodat, door het huwelijk van deze beide personen, beider erfrecht werd vereenigd, en dus overgebracht op JESUS, den zoon van MARIÄ. Dat JESUS uit den stam van JUDA en het huis van DAVID geboren is, is *openbaar*, (HEBR. VII. 14.) en blijkt ons uit de geslachtrekeningen, welke MATTHEUS (*Hoofdst.* I.) en LUKAS (*Hoofdst.* III.) ons medegedeeld hebben, de eerste van JOSEF, deze, LUKAS naamlijk, van MARIÄ. Deze geslachtlijsten waren, in dit Koninglijk stamhuis, tot hier toe, zorgvuldig bewaard gebleven, en derzelver echtheid werd niet in twijfel getrokken, maar bij de beschrijving (LUK. II.) openlijk erkend. EUSEBIUS verhaalt wel, in zijne *Kerk-Geschiedenis* (*), uit JULIUS AFRICANUS, dat HERODES, door afgunst aangespoord, omdat hij zijne afkomst uit eenig edel Joodsch geslacht niet kon bewijzen, alle de geslachtlijsten der Jooden zal hebben laaten opzoeken en verbranden, maar dit verhaal verdient des te minder geloof, omdat JOSEFUS niet alleen van deze onderneming van HERODES zwijgt, maar ook, in zijne eigene *Levensbeschrijving*, zijn geslacht uit de openbare geslachttafelen mededeelt.

Dit koninglijk stamhuis van DAVID was, ten dezen tijde, geheel tot den geringen ambtelozen burgerstaat vervallen, en deszelfs weinige afstammelingen leefden in stilte, in *Galileë*, het afgelegenste gedeel-

(*) *Libr.* I. *Cap.* 7

I BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1.

deelte des Joodſchen lands ten noorden, in het kleine Stedeken *Nazareth*, welks inwoners, zelfs boven de overige *Galileërs*, bij de *Jooden* verächtlijk waren, en eenen kwaaden naam hadden, zoodat het, als een ſpreekwoord, was aangenomen: kan 'er uit *Nazareth* iet goeds zijn? Tot deze vernedering was dit huis, het welk, van DAVID, den grootſten der Joodſche Koningen, af, tot aan de Babijloniſche Ballingſchap toe, bij eene onäfgebrokene opvolging van vader op zoon, zoo vele Koningen aan het Joodſche volk had uitgeleverd, het welk, zelfs in die ballingſchap, zijnen ouden luister eenigermate ſtaande had gehouden, gelijk ZOROBABEL of ZERUBABEL, een prins uit dit huis, zich aan het hoofd der ballingen bevond, die na hun vaderland terug keerden, gebracht, doordien de Jooden na hunne wederkering afhanglijk bleven van vreemde vorsten, die wel aan den Priesterſtand het inwendig beſtuur des volks naar zijne wetten overlieten, maar hunne belangen door hunne Stadhouders lieten waarnemen: de rampen, door de Jooden geleden, onder de overheerſching der Egijptiſche en Sijro-Macedoniſche Koningen, voornaamlijk onder ANTIÖCHUS EPIFANES, hadden de afſtammelingen van dit huis, hoogstwaarſchijnlijk, de wijk doen nemen naar een afgelegen gedeelte des lands, en, wanneer nu, door de dapperheid der *Makkabeeſche* Broederen, de vrijheid der Jooden in den Godsdienst en Burgerſtaat herſteld was, leverde het ſtamhuis van DAVID geene mannen uit, die zich openlijk voordeeden, veelëer bleef het voor dit huis geraden, zijne ſchuilplaats niet te verlaten, toen

de

de vorsten, uit het *Makkabeïsch* geflacht, fpoedig de heerfchappij en titel van Koningen aannamen, en zich daarömtrent vrij jaloersch en naarijverig betoonden; eindelijk was zelfs alle menschlijk uitzicht op herftel voor dit huis, onder de dwingelandfche regering van HERODES, geheel verloren.

I BOEK II Hoofdft. na C. G. Jaar 1.

Onderfcheidendkenmerk der gefchiedenis van JESUS.

De gefchiedenis van JESUS heeft, over het algemeen, dit bijzonder kenmerkende, dat alles, wat zijne uitwendige omftandigheden betreft, ontbloot is van die grootheid en luister, met welke de menfchen ingenomen zijn, en welke de Jooden ook, in hunnen MESSIÄS, verwachteden, maar daartegen, heeft de Godheid gezorgd, dat deze doorluchtige perfoon, van het eerst tot het laatst, gekenmerkt is geworden, door zoodanige voorvallen en zaken, welke voor het geloof van hun, die hem aangenomen en erkend hebben, genoegzame en overtuigende gronden opleveren, en tevens het ongeloof onveräntwoordelijk maken. Dit had reeds plaats bij zijne geboorte, en het geen dezelve vooräfging, verzelde, en onmidlijk op dezelve volgde.

Geboorte van JESUS en van zijn voorloper JOÄNNES voorzegd.

Hier toe behoort, dat, gelijk de geboorte van JOÄNNES, die zijn voorloper zou wezen, door eenen Engel, aan deszelfs vader, den Godvruchtigen Priester ZACHARIÄ, in den Tempel, te voren werd aangekondigd, ook zes maanden daarna, die zelfde Hemelbode aan MARIA, de verloofde bruid van JOSEF, verfcheen, en haar ontdekte, dat zij de moeder zou wezen van den Verlosfer der wereld, belastende haar dit kind, het welk ook *de Zoon der Allerhoogften* zou genoemd worden, den naam JESUS (*Verlosfer*,

I BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1.

Zaligmaker, *Heiland*,) te geven, en ter bevestiging van haar geloof, aan haar ontdekkende, dat hare nicht ELISABETH, de huisvrouw van den Priester ZACHARIä, reeds in de zesde maand harer zwangerheid was. De ftille maagd, deze verfchijning en ontdekking zelfs voor haren bruidegom verzwijgende, ondernam, uit *Nazareth*, waar zij haar verblijf had, in het Noorder gedeelte van *Paläestina*, hare nicht een bezoek te geven, die in het Zuiderdeel van dat land in *Hebron*, of in *Juta* of *Juda*; dicht bij *Hebron*, woonde. Bij hare aankomst, waren deze beide uitmuntende perfonen, door eene godlijke aandrift geroerd, ELISABETH zich verwonderende, dat hare zwangerfchap, die zij zorgvuldig verborgen had gehouden, aan hare nicht, bekend was, begroette die tevens als de aanftaande moeder van den Zaligmaker, en MARIä verhief in eenen Lofzang, welke den geest der oude Profeten ademt, den lof van God. Vervolgends bleef zij omtrent drie maanden in het huis van den Priester ZACHARIä, alwaar hare eere en goede naam veilig was, doch, als nu de tijd van ELISABETHS bevalling naderde, keerde zij weder na *Nazareth*. (*)

Hier ontmoette zij haren bruidegom, wien hare zwangerheid niet verborgen kon blijven. Doch, ook deze, wanneer hij, een deugdzaam jongeling, door verfchillende gemoedsbewegingen deswegens geflingerd werd, had eene Godlijke openbaring in een' droom, waarbij hem ontdekt werd, dat de wonder-

zoon,

(*) LUK. I.

zoon, waar van MARIÄ zwanger ging, uit den H. Geest ontvangen, en de verlosser van zijn volk was, wien hij den naam JESUS om die reden geven moest. Hier door gerustgesteld, voltrok hij zijn huwelijk met MARIÄ, hoewel zich van hare bijwoning, als echte man, onthoudende. (*)

I BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1.

Geboorte van JOANNES den Doper.

Bij de geboorte van JOANNES werd, op nieuw, de aandacht opgewekt, op de bedoeling der Godheid. De Maagschap wilde, bij de besnijdenis van het kind, op den achtsten dag, bij welke gelegenheid de Jooden gewoon waren, hunnen kinderen namen te geven, het kind, naar deszelfs vader, ZACHARIÄ noemen, maar de moeder drong aan, dat zijn naam JOANNES zou wezen. Men wenkte den vader, die, zedert de verschijning van den Engel, tot kastijding van zijn ongeloof, stom, en misschien ook doof gebleven was, om zijne mening over den naam des kinds te verstaan, en naauwlijks had hij op een schrijfbordjen geschreven: JOANNES *zal zijn naam zijn*, of hij kreeg het gebruik der spraak en des gehoors weder, tot verbazing van allen, aan welke in dien oord des lands dit geval bekend werd. Alles juist geschikt, om opmerking te baren, wat toch van dit kind ééns worden zou? Tevens gaf een Lofzang van den Priester ZACHARIÄ, even als die van MARIÄ, geheel in den geest en smaak der oude Profeeten, een bewijs van eene hooger Godlijke aandrift, die zich, in dezen merkwaardigen tijd, werkzaam betoonde. (†) MA-

(*) MATTH. I.

(†) LUK. I. 59 volgg.

I BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1.

Befchrijving, door AUGUSTUS geboden, geeft aanleiding, dat JESUS te Bethlehem geboren wordt.

MARIÄ, ondertusfchen, in hare zwangerfchap vorderende, bleef met JOSEF te *Nazareth* wonen, en had, naar het fchijnt, geene andere gedachten, dan dat zij, aldaar bevallen, en haar kind ter wereld zoude brengen. Echter was *Bethlehem*, in *Juda*, niet verre van *Jerufalem* gelegen, van ouds DAVIDS *Stad* geheten, omdat het ftamhuis van dezen vorst daar oorfpronglijk t' huis hoorde, en hij zelve daar geboren was, door de Voorzienigheid beftemd, tot de geboorteplaats van JESUS. En van deze bijzonderheid hong zeer veel af, alzoo de Joodfche Geleerden eenparig gevoelden, dat deze Stad, door de oude voorzeggingen, tot deze eere uitdruklijk benoemd was, (MICH. V. 1.) en zij derhalven, indien JESUS waarlijk te *Nazareth* geboren was, dit, met recht, als eene reden van hun ongeloof zouden aangevoerd hebben. Maar, wat gebeurt? Juist om dezen tijd, geeft de Romeinfche Keizer AUGUSTUS een bevel tot eene algemeene befchrijving van 's lands ingezetenen (*) welke befchrijving, op de *Joodfche* wij-

(*) Nopens deze befchrijving, LUC. II. gemeld, worden twee hoofdvragen gedaan. Vooreërst vraagt men: of men hier, door *de geheele wereld*, het geheele Romeinfche Rijk, dan alleen het Joodfche land, te verftaan hebbe? Onze geleerde Landgenoten, welke over dit onderwerp het laatfte gefchreven hebben, verfchillen in het beäntwoorden van deze vraag: De Hoogleeräar KLUIT, heeft, in meer dan één gefchrift, beweerd, dat men alleen aan eene befchrijving der ingezetenen van het Joodfche land, en zelfs bijzonder, van het eigenlijk zoogenoemd

wijze, en naar hunne wetten, werd werkstellig gemaakt, zoodat elk zich moest vervoegen naar die plaats, noemd *Judeë* te denken hebbe. Dus gevoelt ook de Hoogleeraar VENEMA. De Hoogleeraar J. D. VAN HOVEN denkt liever, dat het bevel van AUGUSTUS zich te gelijk tot *Syrië*, en de nabijgelegen landen, zal hebben uitgestrekt. Doch, de naauwkeurige SCHUTTE maakt veel werks, in zijne *Heilige Jaarboeken*, om te betogen, dat hier bedoeld zij eene algemeene *Census* of beschrijving, door het geheele Romeinsche gebied; hoe het zij, het is zeker, dat 'er ten dezen tijde eene beschrijving in *Judeë* heeft plaats gehad, waarbij, volgends JOSEPHUS *J. Oudh.* XVII. 2. 4. *p.* 830. de gantsche Joodsche Natie is opöntboden, om den eed te doen, dat ze aan den Keizer, en de zaken van den Koning HERODES, getrouw zouden zijn. De tweede vraag nopens deze beschrijving, is: Hoe LUKAS kan schrijven LUKAS. II. 2, ten minsten zoo als men de woorden gemeenlijk vertaalt: *Deze eerste beschrijving geschiedde, als* CYRENIUS *over Syrië Stadhouder was*, daar deze CYRENIUS, of PUBL. SULPICIUS QUIRINUS niet ten dezen tijde, maar 10 jaren daarna, Stadhouder van *Syrië* zijnde, eene beschrijving niet alleen van personen, maar van goedschatting, in *Judeä* bestuurd heeft? Na alles, wat ik over dit onderwerp heb kunnen lezen, is het mij voorgekomen, dat de woorden van den Text eene kleine oordeelkundige verbetering behoeven, welke ook VENEMA opgeeft, *Hist. Eccles. N. T. Tom.* I. *pag.* 16. en volgends welke ik de woorden in mijne Bijbel-vertaling overgezet heb: „ Deze eerste „ beschrijving geschiedde *voor* die, toen CYRENIUS (of „ KYRENIUS) Landvoogd van *Syrië* was."

I BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1.

plaats, waar zijn geslacht eigenlijk t'huis hoorde, op deze wijze vonden JOSEF en MARIÄ, als beide erfnakomelingen van DAVIDS stamhuis, zich verpligt, om naa *Bethlehem*, van waar hun stamhuis oorspronglijk was, te reizen, en zich te laten opschrijven. Uit JER. XLI. 17. kan men opmaken, dat 'er bij *Bethlehem* eene *Karavanseera*, of herberg voor vreemdelingen, gelijk men die in het Oosten vindt, gesticht was, door CHIMHAM, waarschijnlijk, den zoon van BARSILLAÏ, DAVIDS weldoener en vriend. 2 SAM. XIX. 38, 39. In deze namen de beide Godvruchtige personen hunnen intrek, met andere vreemdelingen, die thans, om beschreven te worden, zich insgelijks naa *Bethlehem* begeven hadden, en terwijl zij hier waren, beviel MARIÄ van haren eerstgeboren zoon LUK. II., dien zij, omdat deze openbare herberg thans zoo vol was van vreemdelingen, aan het gewoel ontweken, in de stal, waar anders de beesten plagten geplaatst te worden, ter wereld bracht, en hem opgebakerd hebbende, in eene *Kribbe* nederlegde. Deze eenvouwige opvatting verkieze ik boven andere min of meer gedrongen en onwaarschijnlijke opvattingen, nopens de *Kribbe*, in welke JESUS, bij zijne geboorte, gelegd is geworden; waartoe onder andere eene overlevering behoort, dat JESUS, in eene spelonk in eene rots, in welke eene schaapskooi geweest zal zijn, geboren zou wezen.

JESUS geboorte aan de

Voor de menschen was dus, bij de geboorte van JESUS, wederöm niets prachtigs, niets schitterends, nie-

I BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1.

Herders bekend gemaakt.

niemand ontdekte, in dit Wonderkind, iet wonderlijks. Maar, te gelijker tijd, werd deze geboorte, met eenen hemelſchen luister, gevierd, en, niet in de Hoofdſtad *Jeruſalem*, of aan het Hof van HERODES, het welk, met het geheel beloop der in ſtilheid, maar grootsch en Godlijk, voortwerkende Voorzienigheid, ongepast zou geweest zijn, maar aan eenige Herders, welke, in de nabuurſchap van *Bethlehem*, de nachtwacht over hunne kudden hielden, aangekondigd, door eenen Engel, die hun verſcheen, terwijl eene Godlijke heerlijkheid hen omſtraalde. Deze Engel bracht aan deze goede lieden de blijmare, dat, dezen zelfden nacht, de MESSIÄS geboren was in DAVIDS Stad, en dat zij hem, in luiërs opgebakerd, vinden zouden, in de Kribbe liggende. Eene menigte Hemellingen voegden zich tevens bij dezen Engel, God lovende over deze gebeurenis en het heil des menschdoms wegens dezelve roemende. De Herders begaven zich na *Bethlehem*, of na de openbare *Karavanſeera*, en daar in de Kribbe het pasgeboren kind gevonden hebbende, verhaalden zij alles, wat zij gezien en gehoord hadden, aan MARIÄ en JOSEF, en de omſtanders, die daar tegenwoordig waren, keerende vervolgends, vrolijk en God dankende, tot hunne kudden weder. Allen, die het bericht der Herders gehoord hadden, verwonderden zich, MARIÄ gaf bijzonder opmerkzaam acht op alles; maar zelfs de besten en meestverlichten konden het uitwendig geringe voorkomen niet overëenbrengen met het Godlijke, het welk zij te gelijk vernamen. Doch, voor

I BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1.

het oogmerk der Voorzienigheid was dit thans genoeg, tot eene voorbereiding voor de volle ontwikkeling van alles, bij het vervolg. (*)

Door de Oostersche Magi aan het Hof van HERODES.

Niet lang daar na (†) echter werd de geboorte van

(*) LUK. II.

(†) Men kan de tijd- orde der gebeurenissen, bij JESUS geboorte voorgevallen, niet met volkomen zekerheid bepalen; wij weten alleen, dat JESUS acht dagen na zijne geboorte, volgends de wet van MOSES, besneden, en op den 41sten dag, in den Tempel te *Jerusalem*, aan God, insgelijks volgends de wet, is voorgesteld. Maar, wanneer de komst der Wijzen uit het Oosten, het samenroepen van de Joodsche Geleerden, de vlucht van JESUS na *Egypte*, en de *Bethlehemitische* Kindermoord MATTH. II. verhaald, gebeurd zijn, voor of na de besnijdenis en voorstelling van JESUS in den Tempel, is niet te zeggen. De meergemelde SCHUTTE heeft ook dit onderwerp, met alle naauwkeurigheid, behandeld in zijne Heilige Jaarboeken, en alle deze gebeurenissen geplaatst tusschen den 18 November, volgends hem den dag van JESUS geboorte, en den 28 December, op welken JESUS in den Tempel aan God is voorgesteld. Anderen meenen, dat deze tusschentijd te kort is, om zoo vele gevallen te kunnen bevatten; en willen daaröm liever, dat de komst der Oostersche Wijzen, JESUS vlucht na *Egypte*, de moord te *Bethlehem* enz., moet verschoven worden, tot na de voorstelling van JESUS in den Tempel op den 41sten dag van zijne geboorte. Zie VENEMA *Hist. Eccl. Tom.* I. *pag.* 25. Evenwel moet men erkennen, dat de schrandere SCHUTTE zijn tijdschikking, in dezen, zeer schijnbaar heeft voorgedragen.

van den MESSIÄS, ook aan den Koning HERODES, aan den *Joodschen* Raad, en geheel de hoofdstad *Jerusalem*, bekend, wederöm op die wijze, welke genoegzaam was, om alle opmerking op te wekken, en het waarheidlievend geloof het Godlijke in dezen te doen erkennen, doch tevens zoodanig, dat geene verhindering aan het groote plan werd aangebracht, dat de Verlosser der wereld, niet in wereldlijk aanzien, maar in de nedrige gestalte van eenen *dienaar*, het heil der menschen werken, en niet een aardsch Koningrijk van deze wereld stichten, maar het hemelsch Godsrijk van waarheid, deugd, en zaligheid, grondvesten zoude.

I BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1.

Eenige Oostersche Wijzen, *Magi* genoemd, (*) het zij uit *Persië*, het zij, gelijk anderen willen, uit *Arabië*, kwamen te *Jerusalem*, en vraagden, in deze hoofdstad, openlijk, waar zij den pas geboren Koning der Jooden vinden konden, ten einde hem hunne hulde aan te bieden? Zij hadden, zeiden zij, in hun land *zijne* Star waargenomen. De Starrenvoorzegkunde was, in het Oosten, van ouds, eene geliefkoosde wetenschap. Het opkomen van eene nieuwe Star hield men voor de aankondiging der geboorte van eenen grooten man of vorst. Zij spraken van dezen pas geboren Koning, op dien toon, dat elks aandacht op den MESSIÄS vallen moest, dien men algemeen, als aanstaande, te gemoet zag. Het ge-

(*) Naderhand heeft de overlevering deze *Magi* tot Koningen gemaakt, en hun getal, ja zelfs hunne namen opgegeven; CASPAR, MELCHIOR en BALTHAZAR.

I BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 1.

gerucht van hunne komst en van het oogmerk hunner reize kwam ſpoedig den achterdochtigen HERODES ter oore. Deze, van de verwachtingen en het verlangen van het Joodſche volk, en van deszelfs ongezindheid jegens zijne regering en huis, niet onkundig, liet zich aan deze zaak gelegen zijn; en den grooten Raad, het *Sanhedrin*, bij één hebbende doen komen, ſtelde hij aan deze vergadering de vraag voor: welke de geboorteplaats van den MESSIÄS zou moeten zijn, wanneer hij ééns in de wereld verſcheen? De *Joodſche* geleerden bepaalden hem, uit de voorzegging van den Profeet MICHA, de Stad *Bethlehem*, waar ook DAVID geboren was. Dus moest de MESSIÄS, van wiens perſoon zij zoo hooge denkbeelden hadden, in de nabijheid der hoofdſtad geboren worden, en volgends dit bericht van vreemde Starrenloopkundigen moest hij nu onlangs daadlijk geboren zijn, en zij wisten echter van deze belangrijke gebeurenis niets! Welke opſporing tot onderzoek van dit raadzelächtige? HERODES, beducht voot zijn gezag, beraamde terſtond een ontwerp vol list en wreedheid, ten einde, door het uit den wegruimen van dit nieuw geboren Kind, alle bewegingen, uit de verwachting van eenen MESSIÄS voor hem te duchten, in ééns te doen ophouden. Hij gaf den Wijzen kennis van het antwoord des grooten Raads, en verzocht hen, zich na *Bethlehem* te begeven, het zoo merkwaardig Kind op te ſporen, en het gevonden hebbende, hem zulks te doen weten, dan wilde hij ook komen, en den MESSIÄS, de hoop der Natie, in eigen perſoon vereeren. De Wijzen zich

na

I BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1.

na *Bethlehem* begevende, werden onder weg het luchtverschijnzel weder ontwaar, het welk hen hunne reize had doen ondernemen, en dit verschijnzel wees hun de plaats aan, waar JESUS zich met zijne moeder en pleegvader bevond. Nu bewezen de Wijzen het Kind de eere der aanbidding, die de Oosterlingen aan hunne vorsten gewoon waren te bewijzen, en gaven aan hetzelve goud, wierook en mijrrhe ten geschenk, gelijk men in het Oosten gewoon is, bij grooten zijne opwachting te maken, met geschenken. Vervolgends, door eene Godlijke aanspraak, in den droom, vermaand zijnde, keerden zij, zonder aan HERODES iet te berichten, langs eenen anderen weg, na hun Vaderland te rug, terwijl JOSEF, te gelijker tijd, door eenen Engel, bevel ontving, om met het Kind JESUS en zijne moeder na *Egypte* te vluchten, ten einde de woede van HERODES te ontgaan.

Kindermoord te Bethlehem.

Deze dwingeland, zich te leur gesteld ziende, door de Wijzen, en altijd achterdochtig, omtrent zijne heerschappij, thans te meer, daar hij, wie weet, welke samenspanningen zal vermoed hebben, liet, ten einde zeker te gaan, met eene ongehoorde wreedheid alle de jonggeboren kinderen te *Bethlehem* en in deszelfs rechtsgebied, beneden de twee jaren, ter dood brengen, niet twijfelende, of in dezen algemeenen moord zou ook dat kind begrepen zijn, waar in hij eenen mededinger naar den troon voor zich of zijn huis vreesde. (*)

Niet

(*) MATTH. II. Omtrent dezen moord verdient aangemerkt te worden, dat het getal der onnozele te *Bethle-*

I BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1.

Dood van HERODES.

Niet lang na deze laatste daad van wreedheid, stierf de dwingeland, waar op JOSEF in *Egypte* weder in eene openbaring bevel ontving, om met het kind JESUS en deszelfs moeder naa *Palaestina* te rug te keeren, gelijk hij deed, maar horende, dat ARCHELAUS zijnen vader HERODES, als Koning van *Judeë*, was opgevolgd, (*) was hij bevreesd, om derwaards te trekken. Door een nader droomgezicht onderricht, begaf hij zich na *Nazareth* in *Galileä*, welk landschap HERODES ANTIPAS van Keizer AUGUS-

lehem vermoorde kinderen, wier gedachtenis, als van *martelaaren*, in laater tijden gevierd is geworden, zonder reden in sommige kerkelijke dienstboeken (*Liturgiën*) op eenige duizenden begroot wordt, terwijl men veilig kan berekenen, dat, in de kleine Stad *Bethlehem*, niet veel meer dan 20 of 30 kinderen beneden de twee jaren kunnen geweest zijn. Het is dus zoo zeer niet te bevreemden, dat JOSEFUS, die zoo vele wreedheden van HERODES verhaald heeft, van deze Kindermoord zwijgt. Die geschiedschrijver verhaalt ons toch, het welk onze aandacht verdient, dat, in de laatste dagen van HERODES, de *Farizeën* voorzegd hadden, dat het Koningrijk aan het huis van HERODES zou ontnomen worden, en dat een *Koning* zou regeren, die *alles* zou vermogen, en die zelfs aan den gesnedenen, BAGOAS, de kracht zou schenken, om kinderen te teelen: hij voegt 'er bij, dat HERODES, om deze oorzaak, in woede ontstoken, bevel gegeven hebbe, om BAGOAS en velen van de *Farizeën*, enz., om te brengen. *Joodsch. Oudh.* XVII. 2. 4.

(*) Zie boven *Bladz.* 7.

GUSTUS, onder den naam van *viervorst*, vervolgends ontving, en daar regeerde.

JESUS besneden, en in den Tempel aan God voorgesteld.

Ondertusschen was de zoon van MARIÄ, het zij dan voor of na de komst der Oostersche Wijzen, op den achtsten dag na zijne geboorte, besneden, volgends de wet van MOSES, welke hij ten stiptsten vervullen zou, en tevens als de groote zoon van ABRAHAM, die alle de beloften, aan dien Aardsvader gedaan, daadlijk in vervulling zou brengen. Bij zijne besnijdenis ontving hij den naam van JESUS, volgends het geen een Engel, reeds voor zijne geboorte, bevolen had; bij dezen Hebreeuwschen naam, die eenen *Verlosser*, *Behouder*, *Zaligmaker* betekent, voegde men naderhand den *Griekschen* naam CHRISTUS, welke een vertaling is van het Hebreeuwsche MESSIÄS, *de Gezalfde*.

Volgends het voorschrift van MOSES wet, werd hij ook op den 41sten dag na zijne geboorte voorgesteld in den Tempel te *Jerusalem*, en het gewoone reinigings-offer voor de Kraamvrouw geöfferd. Bij deze gelegenheid, werd weder een wenk gegeven, wie en hoedanig dit kind ware. Een Godvruchtige grijsäart, met name SIMEÖN, had eene Godlijke openbaring ontvangen, dat hij niet zou sterven, voor dat hij den MESSIÄS, de hoop der vaderen, in het vleesch zou aanschouwd hebben, deze man bevond zich thans in den Tempel, werwaards hij zich door eene bijzondere geestdrift begeven had: Dit kind ziende, erkent hij het voor den MESSIÄS, en het, vol vreugde, op zijne armen nemende, heft hij eenen lofzang aan, vol edele denkbeelden!

Nu

I BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1.

Nu wil hij met blijdſchap ſterven, nu hij Gods heil gezien heeft, welk heil zich dus ook tot een leven na dit leven uitſtrekte. Nu voorziet hij de verlichting der Heidenen, zoo wel als de heerlijkheid van *Israëls* volk, door dit kind daar te ſtellen! Tevens voorſpelt hij aan de ouders van het kind, hoe velen in dit kind hun heil, maar ook velen hun ongeluk, zouden vinden, die hem eens tegenſpreken en zich aan hem ergeren zouden; zijne uitwendige lotgevallen zouden eens zoodanig wezen, dat zij de moeder, als een zwaard, het hart zouden doorbooren. (*)

Nog was daar in den Tempel eene vroome weduwe van 84 jaaren, ANNA genoemd, die bekend was, als eene Profeeteſſe, ook deze erkende in dit kind den MESSIÄS, en ſprak 'er van tegen allen, die, als oprechte Godgezinden, de beloofde verlosſing thans in *Jeruſalem* verwachteden. (†)

JESUS te Nazareth in ſtilte opgevoed.

Op deze wijze werd de geboorte van den Heiland der wereld genoeg bekend, opdat het ongeloof, in vervolg van tijd, geene ontſchuldiging zoude hebben, evenwel niet meer dan met de oogmerken ſtrookte, waartoe de komst van dezen Godlijken perſoon dienen moest. Zelfs, werd de geheugenis van alle deze voorvallen, na eenige jaaren, zoo verdoofd, dat JESUS tijdgenoten, toen hij zijn openbaar leeräar-ambt aanvaardde, in 't gemeen, onbewust ſchijnen, dat hij te *Bethlehem* geboren was, en hem voor

(*) LUK. II. 22 volgg.
(†) LUK. II. 36—38.

eenen *Nazarethaan* hielden: JESUS *van Nazareth* was zijne gewoone benaming, die hem van zijne vijänden tot befchimping gegeven werdt, gelijk zijne vrienden zelve, nog lang daarna, van de ongelovigen, al fpottende, *Nazarenen* en *Galileërs* geheeten werden. Ondertusfchen kan men gemaklijk reden geven, waaröm deze voorvallen bij het gros des volks in vergetelheid geraakt waren; de meeste perfonen, welke in dezelve betrokken waren, hoog bejaard zijnde, zijn, geduurende de 30 jaaren, welke verlopen zijn, voor dat JESUS openlijk te voorfchijn trad, overleden; zelfs van JOSEF, den pleegvader van JESUS, wordt niet mèer dan éénmaal naderhand gewaagd, zoodat ook deze, in dien tusfchentijd, zal geftorven zijn. MARIÄ's karakter was ftille nederige godsvrucht, zij *bewaarde*, al het geen gebeurd was, *in haar hart*, zegt de gefchiedenis, en liet aan de Voorzienigheid, ftilzwijgende, de ontwikkeling van alles over. Hier bij kwam de moord der kinderen te *Bethlehem*, de vlucht van JESUS na *Egypte*, de dood van HERODES, de verwarringen in het land, onder ARCHELAUS, zijn' zoon en opvolger, als ook bij gelegenheid der befchrijving onder CYRENIUS, en benevens dit alles, het ftil verblijf van JESUS te *Nazareth*.

I BOEK II Hoofdft. na C. G. Jaar 1.

In dit afgelegen en geringe ftedeken, naamlijk, werd JESUS, in het huis zijner ouderen, opgevoed, zonder dat hij, geduurende zijne kindsheid en jongelings-jaaren, iet openbaarde of verrichtte, het geen hem van andere kinderen en jongelingen onderfcheidde, dan alleen zijn buitengemeen toenemen in wijsheid, en ken-

Zonder iet wonderdadigs of fchitterends te verrichten.

I BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 1.

nis van de oude schriften, en zijn zedig en deugdzaam gedrag, gehoorzaam jegens zijn ouderen, en liefttalig jegens allen, zoodat hij, gelijk bij God, dus ook bij de menschen, algemeen gunst en genegenheid bezat. (*) Dit is alles, wat de zekere en geloofwaardige geschiedenis van JESUS kindsheid verhaalt.

Alleen in zijn 12de jaar eene blijk gevende van zijne wijsheid.

Alleen tekent ons LUKAS (II. 40—50.), als eene blijk, hoe zeer dit uitmuntend kind, op eene bijzondere wijze, in sterkte van geest, en wijsheid, door de genade en gunst van God, toenam, een geval aan, het geen in het 12de jaar van JESUS ouderdom gebeurde. Zijne ouders, die, volgends de wet, gewoon waren, jaarlijks na *Jerusalem* te reizen, om het Paaschfeest te vieren, namen hem, toen hij twaalf jaaren, en dus dien ouderdom, bereikt had, in welken hij ook deze wet kon vervullen, met zich na de Hoofdstad. De Feestdagen afgelopen zijnde, togen zij, met de Karavane van feestelingen uit hun gewest, weder na huis; maar JESUS bleef, zonder hun weten, in *Jerusalem.* Dat hij zich van hun afgezonderd had, had hen niet bekommerd: Hij was bij alle menschen aangenaam, en had reeds zoo vele blijken van bedaarde voorzichtigheid gegeven, dat zij geene de minste vreeze hadden, maar meenden, hij zou bij het reisgezelschap wezen. Doch, als men eene dagreize had afgelegd, zocht men hem, bij de vrienden en bekenden, vergeefsch; en nu werden zijne ouders ongerust, zoodat zij den volgenden dag na *Jerusalem* terugkeerden. Op den derden dag von-

(*) LUK. II. 51, 52.

vonden zij hem in één der Tempelvertrekken zitten onder de leeräaren, wier lesfen hij aanhoorde, niet alleen, maar welken hij ook vragen voorftelde, die, wegens derzelver wijsheid en juistheid, de verwondering van allen over het verftand van dit kind verwekten. Dat JESUS, bij deze gelegenheid, tot *Rabbi* of leeräar, zou verheven zijn, is eene geheel onwaarfchijnlijke gisfing van fommigen, welke ook in de gefchiedenis geenen grond heeft. Het bleef bij de verwondering, en zelfs JESUS ouders kenden hun kind nog te weinig. Hoe zeer opgetogen, dat zij hunnen zoon onder de leeräaren des volks, met eere, vonden zitten, bracht nogthans zijne moeder hem de zorg en kommer onder het oog, welke hij aan zijnen vader en haar, door zijn achterblijven, veröorzaakt had, en wanneer JESUS hier op, met de bedaardfte tegenwoordigheid van geest, antwoordde, dat zij immers hadden behooren te bedenken, dat het hem voegde in zijns vaders huis en zaken te verkeeren, begrepen zij de waare bedoeling en zin dezer woorden niet.

I BOEK II Hoofdft. na C. G. Jaar 12.

Van dezen tijd af lezen wij, geduurende 18 jaaren, niets van JESUS, en geen wonder, JESUS openbaarde zich nog niet, als den Heiland der wereld, en leefde, zonder iet wonderbaars te vertonen; wat zoude dan de waare gefchiedenis te berichten hebben? Deze wilde hem enkel kenbaar maken, als den grooten Leeräar en den eenigen Verlosfer der wereld. In het algemeen, hebben wij grond, om te denken, dat hij, behalven dat hij zich geöefend heeft, in de kennis van den Godsdienst, en het verftand der ou-

Waarfchijnlijk heeft JESUS zijne overige jongelingsjaaren het handwerk zijns vaders geöefend.

I BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 12.

de Heilige Schriften, zijnen vader, in deszelfs handwerk, heeft ten dienst geſtaan, en dat hij, waarſchijnlijk, na deszelfs dood, daarmede zich en zijne moeder heeft onderhouden; zijn vader JOSEF was een Timmerman, zoo wordt JESUS ook door zijne tijdgenoten MARK. VI. 3. een *Timmerman* genoemd. En hier mede ſtemt ook de algemeene overlevering en de berichten der oude Kerkvaderen overëen. (*) En, dit kan geenszins tot onëer of veráchting van JESUS of het Christendom ſtrekken, dewijl het niet alleen bekend is, dat de Joodſche Rabbijnen, of geleerden, gewoon waren, eenig handwerk aan te leeren, en, als een middel van beſtaan, te oefenen. Maar ook op deze wijze wordt de uitvlucht afgeſneden, die men, in het vervolg, met eenigen ſchijn zou hebben kunnen maken, als of men den grond van JESUS ongemeene wijsheid, als openbaar leeräar, in de wijze, waaröp hij was opgevoed, te zoeken had. Daar nu integendeel de verwondering werd opgewekt, hoe hij, die ſlechts een Timmerman was, eene zoo uitſtekende wijsheid verkregen mogt hebben?

In

(*) JUSTINUS de Martelaar, in zijn geſprek met den Jood TRYPHON, ſchrijft, dat JESUS allerleië gereedſchap met en bij zijn' vader gemaakt heeft, als jukken, ploegen enz., dat hij door dezelve, als door zinnebeelden, heeft willen leeren de dingen, die de rechtvaardigheid betreffen, en een werkzaam leven aanprijzen. Hetzelfde melden ook BASILIUS M. CHRYSOSTOMUS en anderen; en het vindt algemeene toeſtemming, gelijk bij BARONIUS, dus ook bij de *Centuriatores Magdeburg.* enz.

In laater tijd heeft men zich met dit algemeene niet vergenoegd, men heeft willen weten, wat JESUS tot zijn 30ste jaar verricht heeft; de liefde tot het wonderbare, verkeerde begrippen van Godsvrucht, en partijschap, veréénigden zich, om allerhande laffe niet slechts, maar JESUS onwaardige en onbetaamlijke, fabelen te verdichten. Deze vindt men bijzonder, in zekere zoogenoemde *Euangeliën van* JESUS *kindsheid*, hoedanig één aan den Apostel THOMAS is toegeschreven, doch door eenen bedrieger opgesteld, die zijne wraakzucht den teugel wilde vieren, en daaröm het kind JESUS afschildert, als de minste veröngelijkingen met den dood straffende. Uit dit zelfde zouteloze stuk heeft MOHAMED, in zijnen *Koran*, verscheiden bijzonderheden overgenomen. (*)

I BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 12.

Fabelen, aangaande JESUS kindsheid.

Geduurende deze jaaren van JESUS ambteloos en huislijk leven, gebeurden groote veränderingen, in den toestand van het Joodsche land. In het tiende jaar van JESUS ouderdom, werd ARCHELAUS, zoon en opvolger van HERODES den Grooten, in het eigenlijk *Judeä*, op de beschuldigingen der Jooden, door Keizer AUGUSTUS afgezet, en naa *Viënne* in *Frankryk* gebannen, wordende het landschap *Judeä* voorts tot den staat van een *Romeinsch* wingewest gebracht, en door Romeinsche landvoogden bestuurd. QUIRINUS of CYRENIUS hield weder eene beschrijving, doch

ARCHELAUS gebannen. Judeä wordt een wingewest der Romeinen. AUGUSTUS sterft, en wordt door TIBERIUS opgevolgd.

(*) Men kan van deze fabelen en verdichte stukken meer naricht vinden bij FABRICIUS *Cod. Apocr. N. T. Tom.* I.

I BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 12.

doch die van de eerste, bij JESUS geboorte, daar in verschilde, dat bij deze eene schatting van goederen bij de beschrijving der personen gevoegd werd, bij welke gelegenheid de *Gaulonieten*, dus naar zekeren JUDAS, den *Gauloniter* of *Galileër*, genoemd, ontstaan zijn, als ook de zoogenoemde *Zeloten* of *Yveraars*, welke, onder den schijn van vrijheid en vaderlandsliefde, allerleië wanörden pleegden, en de schatting aan de Romeinen weigerden, zoo dat het Joodsche land met oproer, roof en moord vervuld werdt. (*) Het landschap *Galileë*, waartoe *Nazareth* behoorde, deelde echter in deze verwarringen niet, maar bleef stil en vreedzaam, onder het bestuur van ARCHELAUS broeder, den viervorst HERODES ANTIPAS. In het 17 jaar van JESUS ouderdom stierf de Keizer AUGUSTUS, hebbende 56 jaren geregeerd, 44 jaaren alleen, na den slag bij *Actium*. Hij werd opgevolgd door TIBERIUS zijnen stiefzoon, die, ruim twee en twintig jaaren, het Romeinsche Rijk, door zijnen wreeden en argwaanenden aart, meer als een dwingeland, dan als een vorst, beheerscht heeft.

(*) HANDEL. V.

DER-

DERDE HOOFDSTUK.

Prediking van JOÄNNES *den Dooper.* JESUS *wordt van hem gedoopt, en aanvaart zijn Leeräar-ambt.*

In het XVde jaar van den bovengemelden TIBERIUS, als, in het eigenlijk gezegd *Judeë*, PONTIUS PILATUS Romeinsch landvoogd was, en de zoon van HERODES den Grooten, HERODES ANTIPAS, over *Galileë*, en zijn broeder FILIPPUS over *Itureë* en het landfchap *Trachonitis*, beöosten den *Jordaan*, onder den titel van *Viervorsten*, regeerden, terwijl ANNAS en KAJAFAS het Hoogenpriesterfchap te *Jerufalem* bekleedden, het welk tusfchen hen, naarmate van de gunst of ongunst der Romeinfche landvoogden, geduurig verwisfelde, ontving JOÄNNES, de zoon van den Priester ZACHARIÄ, die tot hier toe ftil geleefd had, eene Godlijke roeping, in gevolge van welke hij, openlijk, als leeräar en godgezant, te voorfchijn trad; en wel in de *Woestyn van Juda*, die groote en wijduitgeftrekte vlakte, welke zich langs den *Jordaan* en de Doode zee uitftrekt, en in welke van ouds vele fteden en vlekken waren. Als één der oude Profeeten, onderfcheidde hij zich, door eene ftrenge en afgezonderde levenswijze, zijne kleding beftond in een grof gewaad of mantel, uit Kemelshaair bereid, dien hij met eenen lederen

I BOEK III Hoofdft. na C. G. Jaar 30.

JOÄNNES de Dooper begint te Prediken en te Doopen.

I BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 30.

gordel om zijne lendenen vast maakte; zijn voedzel was, gemeenlijk, zoo als de landſtreek, in welke hij verkeerde, van zelve aanbood, ſpringhanen en wilde honig, welke op zekere ſtruiken of heesters gevonden wordt.

De hoofd-inhoud van het geen JOÄNNES in den naam der Godheid predikte, was, dat het waare Godsrijk eenen aanvang ſtond te nemen, dat de MESSIÄS, naar wien men verlangend uitzag, reeds was geboren, en zich eerlang zou openbaren, en dat een ieder verpligt zij, zich voortebereiden door eene waare bekeering en levensbetering, indien men aan de voorrechten en het heil, door den MESSIÄS aan te brengen, deel wilde hebben, terwijl hij de ſtrengſte oordeelen en den naderenden ondergang des volks aankondigde, indien men geene boete deed, en aan zijne verkondiging geen geloof gaf. Bij zijne prediking voegde hij een zinbeeldig teken, hij doopte allen, die zijne verkondiging geloof gaven, en verbetering des levens beloofde, met water, door welken doop zij zich verbonden, om, als gezuiverden en nieuwgeborenen, voortäan deugdzaam te leven.

De verſchijning en prediking van eenen Profeet, eenen man van naauwgezette Godsvrucht en ſtrenge zeden, wekte de aandacht des volks op. Men herïnnerde zich, wat 'er, in het laatst der regering van HERODES den Grooten, was voorgevallen, het gerucht van de geboorte van den MESSIÄS, en het ter dood brengen van vele *Farizeën*, die deszelfs komst aan den dwingeland, als aanſtaande, hadden durven voor-

voorſpellen. (*) Van alle oorden vloeide het volk na den Boetprediker toe, uit geheel *Judeë*, maar voornaamlijk de bewooners der landſtreeken langs den *Jordaan*, en zelfs velen uit *Jeruſalem*. Op het hooren van het geen JOÄNNES predikte, kwamen velen op de gedachten, of hij ook zelve wel de MESSIÄS ware? Anderen, uit de oude overlevering onderſtellende, dat de Profeet ELIÄ de voorloper van den MESSIÄS zou wezen, hielden hem voor dezen grooten hervormer; wederöm anderen waanden, dat JEREMIÄ, of eenig ander Profeet, in hem herleefde.

De toeloop, dien JOÄNNES kreeg, trok zelfs leeräars van den Godsdienst, en hoofden van den Staat en Kerk, tot hem; zij waren begeerig te weten, wat 'er ware van eenen perſoon, die zich, zonder eenig gezag van menſchen, tot eenen volksleeräar had opgeworpen. Zoodra JOÄNNES hen zag, onderſcheidde hij hen, onder zijne hoorers, en hen ernſtig beſtraft hebbende, vermaande hij hen, nadruklijk, om voortäan zoodanig een gedrag te houden, het welk van eene oprechte bekeering getuigde.

Eindelijk, beſloot zelfs de groote Raad der Jooden, of het *Sanhedrin*, nader op deze zaak te letten, ten welken einde zij eenigen uit hun midden aan den *Dooper*, die zich thans te *Bethabara* over den *Jordaan* onthield, afzonden, om hem plegtig af te vragen, of hij de MESSIÄS, of ELIÄS, of één der

(*) Zie boven Bladz. 27.

I BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 30.

der oude Profeeten ware? en toen hij, der waarheid hulde doende, en zich geene waardigheid toefchrijvende, die hij niet bezat, ontkennend antwoord gaf, vraagden deze afgezondenen, hoedanig perfoon hij dan was? opdat zij aan hunne zenders berichten konden. Nu kwam JOÄNNES 'er voor uit, dat hij die voorloper was van den MESSIÄS, van wien de Profeeten gefproken hadden, die voor dezen Koning van het Godsrijk den weg moest bereiden: waar op zij hem vraagden: op wiens gezag hij dan doopte? Op welke vraag hij alleen ten antwoord gaf, dat hij flechts met water doopte, maar dat de MESSIÄS reeds, fchoon nog onbekend, onder hun verkeerde.

JOÄNNES deugd en ijver gaf hem gezag bij het volk, fchoon hij geene wonderen verrichtede, welke hij niet nodig had, tot ftaving van zijne prediking, omdat hij den MESSIÄS vervolgends in JESUS met den vinger kon aanwijzen, die zijne waardigheid door Godlijke wonderen zou bevestigen; maar de Joodfche geestelijkheid, zijn eenvouwig voorkomen en prediking niet kunnende vereffenen, met hunne trotfche verbeeldingen, en zich ook aan zijnen doop ergerende, dien hij aan Jooden oefende, daar de Jooden anders gewoon waren, foortgelijke plegtigheid te verrichten, omtrent Heidenen, die hunnen Godsdienst aannamen, hield hem, of wilde ten minften fchijnen, hem te houden voor eenen dweeper en geestdrijver, op wien men geene acht behoorde te flaan. (*)

JESUS door JOÄNNES gedoopt.

Eenigen tijd, nadat JOÄNNES zijn ambt aanvaard had,

(*) MATTH. XI. 18.

had, (hoe kort of lang, bepalen de Euangelisten niet uitdruklijk,) kwam ook JESUS van *Nazareth*, die nu omtrent, of ruim, 30 jaren oud was, (*) tot hem, en begeerde van hem gedoopt te worden. JOÄNNES, schoon hem nog niet voor den MESSIÄS kennende, omdat JESUS nog door geen bijzonder teken aan hem door God, als de MESSIÄS, was bekend gemaakt, en aangewezen (†), kende hem, echter, genoeg, ten aanzien van zijne uitmuntende en vlekkeloze godzaligheid en deugd, om hem te verklaren, dat de doop, die een teken van zuivering was, niet voor hem, den deugdzamen, voegde, en om hem dus denzelven te weigeren, betuigende, veelëer nodig te hebben, van JESUS gedoopt te worden. Maar JESUS, aan alle veréischten willende voldoen, en door zijn voorbeeld het gezag van JOÄNNES prediking en doop willende bekrachtigen, hield aan, dat hij zoude gedoopt worden. De doop volbracht en JESUS uit het water opgeklommende zijnde, scheurde, als 't ware, de hemel, door een vuur- of bliksemstraal; onder het beeld van eene duive, daalde de Heilige Geest neder, en men hoorde de Godlijke stem van den hemelschen Vader, als een donderslag, welke, met verstaanbare klanken, JESUS *voor den geliefden Zoon van God* verklaarde. (§) Dus werd JESUS van God zelven, als de MESSIÄS, bekend gemaakt, en

I BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 30.

(*) LUK. III. 23.

(†) JOÄNN. I. 31-34.

(§) MATTH. III. 13-17. MARK. I. 9-10. LUK. III. 21-23.

I BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 30.

en JOÄNNES kon, vervolgends, met zekerheid, hem, als den Verlosser der wereld, aanwijzen.

Verzocht in de Woestijn.

Terstond na deze gebeurenis, begaf JESUS zich, door eene hooger drift van den Geest, welken hij nu ontvangen had, in afgezonderde eenzaamheid naa de *Woestijn*, om zich, door vasten, bidden, en overdenkingen, te bereiden tot het werk, waartoe hij thans was ingehuldigd. Hier werd hij ook op de proeve gesteld, of hij zich door ijdele eerzucht zou laten vervoeren, om aan een wereldlijk rijk te denken; of hij de gaven van wonderwerken te doen ooit tot ijdelen praal en vertoning misbruiken; en of hij ooit in zijn vertrouwen op God, en in deszelfs dienst en verëering, feilen zou? JESUS betoonde zijne standvastigheid, en behaalde de overwinning op den Verzoeker, waar op Engelen hem kwamen dienen (*). In dit alles hield de Godlijke Voorzienigheid wederöm haren gewonen gang. Uitwendige luister moest aan JESUS niet vernomen worden, maar zoo veel meer hemelsche heerlijkheid moest het geloof in hem kunnen opmerken.

Wordt van JOÄNNES als de MESSIÄS aangewezen.

Thans volkomen toegerust, begaf JESUS zich weder naa *Galileë*, ter plaatze, alwaar JOÄNNES nog voortging met leeren en doopen; zoodra deze hem zag aankomen, wees hij zijne hoorers op hem, en, daar hij tot nog toe in algemeene bewoordingen gesproken had, dat de MESSIÄS na hem komen zou, getuigde hij thans van JESUS, met den vinger op hem

(*) MATTH. IV. 1-11. MARK. I. 12, 13. LUK. IV. 1-13.

hem wijzende: „ Zie daar het Godslam, welk de „ zonde der wereld draagt! Deze is het, van wien „ ik zeide: Na mij komt iemand, welke voor mij „ zijn bestaan had, want hij is eer dan ik." Toen JOÄNNES den volgenden dag aan twee van zijne leerlingen, eenen zekeren ANDREÄS, en, gelijk waarschijnlijk is, JOÄNNES den Euängelist, welke ons deze bijzonderheid verhaalt, op nieuw JESUS, als het tegenbeeldig Gods-lam, aanwees, vervoegden deze beiden zich bij JESUS, en erkenden hem voortäan voor hunnen leeräar. Hun voorbeeld werd dra gevolgd, door SIMON, broeder van ANDREÄS, wien JESUS den naam van PETRUS gaf, FILIPPUS, en NATHANAËL, niet alleen op grond van JOÄNNES getuigenis, maar ook, omdat JESUS hun duidelijke blijken gaf, van zijne meer dan menschlijke wetenschap, waar door zelfs hunne geheime overdenkingen voor hem niet verborgen waren. (*)

I BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 30.

Jesus eerste wonderwerk.

JESUS, van deze zijne eerste volgelingen verzeld, zijne reize na *Galileë* voortzettende, werd met hun drie dagen daarna te *Kana*, een klein stadjen van dat Gewest, op eene bruiloft genodigd, welke een huwelijksfeest was, van iemand uit de maagschap van JESUS, gelijk wij mogen opmaken, omdat zijne moeder MARIÄ op dit feest insgelijks tegenwoordig was. Op dit zelfde feest verrichtede JESUS zijn eerste wonder, voorziende in de verlegenheid van den bruidegom en gastheer, door water in wijn te veränderen: Dit wonder mag men, met recht, een familie-

(*) JOÄNN. I. 29 - 52.

I BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 30.

lie-wonder heeten, het welk ftrekken moest, om aan zijne namaagfchap te ontdekken, wie hij ware, en om het geloof zijner eerfte volgelingen tevens te verfterken. (*)

Hij aanvaart zijn leeräarambt te Jerufalem.

Kort daarna begaf JESUS zich na *Jerufalem*, op een Paaschfeest, om in de hoofdplaats van den Godsdienst der Jooden zijn ambt, als de van God gezonden leeräar en profeet, te aanvaarden. Dit deed hij, werklijk, in den Tempel, niet met eene uiterlijke praalvertoning, maar met eene verrichting, die aan zijn perfoon en ambt voegde, en welke hij, met dien ernst en waardigheid volbracht, dat hij aan allen eerbied inboezemde. Zedert een' geruimen tijd had men den Tempel van God tot eene plaats van kopen en verkopen van vee en gevogelte, van handel en wisfelen van geld, met één woord, tot eene openbare *beurs*, gemaakt. Met al het gezag en den ijver van eenen Profeet, belaste JESUS deze veehandelaars en wisfelaars, den Tempel te ruimen, ja hij noodzaakte hen daartoe, door hun vee, met een geesfel van touw of koord, van daar te drijven, en de tafels der wisfelaren om te werpen. Dit alles verzelde hij, met die nadruklijke beftraffing, met welke hij tevens te kennen gaf, wie hij was, en met welk gezag hij dit deed: „Neemt deze dingen van hier," zeide hij, „en maakt het huis van *mijnen Vader* „ tot geen huis van Koopmanfchap." Elk ftond verbaasd over deze koene onderneming; waardoor de Priesterfchap zelve befchaamd werd gemaakt, die derge-

(*) JOÄNN. II. 1-12

gelijke misbruiken en ongeregeldheden geduld had. Deze trokken zich het geval ook aan, en, dewijl zij de daad als daad niet konden misprijzen, namen zij het kwalijk, dat JESUS dezelve, zonder hunne voorkennis, had ondernomen, en vraagden hem: „Welk „ teken, hij, als eene Godlijke volmagt, too„ nen kon, om dit te doen?" JESUS beäntwoordde deze vraag, overëenkomftig zijne waardigheid; de daad zelve was reeds een teken van zijn gezag als Profeet, en had geene verdediging van node; hij vergenoegde zich derhalven, met hen op het grootfte van alle zijne wonderen te wijzen, dat eenmaal gebeuren zou; te weten, als zij hem eens ter dood zouden brengen, zou hij, na drie dagen, weder levend verrijzen. Dit ftelde hij op eene verbloemde wijze voor, die zij letterlijk opvatteden, zonder hem verdere uitlegging zijner woorden te vragen, maar hem met veráchting behandelende. (*)

I BOEK III Hoofdft. na C. G. Jaar 30.

Van eerften af, bleek dus reeds, hoe de Joodfche Priesters en aanzienlijken JESUS zouden ontvangen; ondertusfchen maakte JESUS, door zijne leere, en inzonderheid, door vele wonderen, welke hij in *Jerufalem* verrichtte, zoo grooten opgang, dat vele inwoners der hoofdftad hem geloof gaven; zelfs werd een lid van den hoogen Raad, NIKODEMUS, begeerig, om nader opheldering van JESUS te bekomen, waaröm hij zich, doch heimlijk en bij nacht, om befpotting of veráchting zijner medeleden te ontgaan, tot JESUS begaf, welke hem het oogmerk

JESUS leert en doet wonderen. Zijn gefprek met NIKODEMUS.

(*) JOÄNN. II. 12-22.

I BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 30.

merk zijner komst, en den inhoud van zijne leere zoo duidelijk en overtuigend ontvouwde, dat NIKODEMUS hem zedert, doch nog fteeds in het geheim, genegen bleef, tot hij zich, bij zijnen dood, meer openlijk als zijn' vriend ontdekte. (*)

Laatfte getuigenis van JOÄNNES den Dooper aangaande JESUS.

Met dit alles vertrouwde JESUS zich niet in *Jerufalem*, alzoo hij de gefteldheid des volks en deszelfs hoofden kende, fchoon hij nog eenigen tijd in de nabuurfchap dier Stad, en in het eigenlijk *Judeë*, bleef vertoeven, alwaar hij leerde, en door zijne leerlingen de genen liet dopen, die zijne leere aannamen (†). Alzoo JOÄNNES, ten zelfden tijde, voortging met leeren en doopen, zochten de *Joodfche* geleerden, tusfchen de leerlingen van deze beide leeräars, en vervolgends tusfchen deze leeräars zelven, afgunst en tweedracht te ontfteken, en dus den voortgang ven deze geheele zaak te ftuiten. Dit listig ontwerp gelukte hun bij de leerlingen van JOÄNNES, welke hunnen meester daar over onderhielden, dat de perfoon, dien hij gedoopt, en van wien hij getuigd had, nu zelve predikte en doopte, en grooten toeloop verkreeg. Maar JOÄNNES deed, door zijne oprechte waarheidsliefde, de Jooden hun doel misfen. Hij herïnnerde zijne leerlingen, dat hij immers zich zelven nooit hooger uitgegeven had, dan als den voorloper en wegbereider voor den MESSIÄS, die thans gekomen was, en die opgang moest maken, terwijl zijn dienstwerk ten einde liep. Hij vermaan-

(*) JOÄNN. III.

(†) JOÄNN. II. 23-25.

maande hen, om JESUS, als eenen leeräar uit den hemel, aan te merken, niet alleen van God gezonden, maar ook als den Zoon van God, in wien men geloven moet, zal men eeuwig gelukkig leven. (*)

JOÄNNES gevangen, en ter dood gebracht.

Niet lang, nadat JOÄNNES dit laatste getuigenis van JESUS had afgelegd, werd hij, door HERODES ANTIPAS, Viervorst van *Galileë*, in de gevangenis geworpen, omdat hij, als een boetgezant, den vorst, die HERODIÄS, de vrouw van zijnen broeder FILIPPUS, nog bij deszelfs leven, tot zijne gemaalin genomen had, wegens dit bloedschandig huwelijk, bestrafte. JOÄNNES bleef een' geruimen tijd gevangen, alzoo HERODES, uit eerbied voor dezen deugdzamen man, en uit schroom voor het volk, het welk hem algemeen voor eenen Profeet hield, hem niet ter dood durfde brengen, en aan de wraak van zijne gemaalin opöfferen. Maar deze, haren wrok behoudende, nam, ten laatsten, eene gelegenheid waar, op HERODES geboortefeest, wanneer hare dochter SALOME, door haar uitmuntend dansen, den Koning behaagd hebbende, van hem eene belofte kreeg, dat hij haar zou schenken, al wat zij begeerde, waar op zij, door hare moeder opgestookt, het hoofd van den Dooper eischte, het welk haar ook gebracht werd. Dit was het einde van dezen man, wien JESUS den *Grootsten* van alle Profeeten, ja van allen, die ooit uit menschen geboren waren, genoemd heeft; omdat hij, naamlijk, den MESSIÄS, als tegenwoordig, aanwees, en dus de vervulling der Godspraken, als daar

(*) JOÄNN. III. 22 - 36.

I BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 30.

daar zijnde, verkondigde. De Joodsche Geschiedschrijver JOSEFUS (*) beschrijft hem, als een goed en deugdzaam man, die de Jooden tot godzaligheid en rechtvaardigheid vermaande en aanspoorde; wien al het volk zoo hoog achtede, dat men algemeen geloofde, dat eene nederlage, welke HERODES ANTIPAS, eenigen tijd daarna, ontving van den *Arabischen* Koning ARETAS, als eene Godlijke straffe moest aangezien worden over de dood van dezen deugdzamen man. (†)

JOÄNNES leerlingen.

Het lijk van den Boetprediker werd door zijne leerlingen begraven, welke zich vervolgends bij JESUS vervoegden, en hem van den dood van hunnen meester

(*) *J. Oudh.* XVIII. 5. 2.

(†) Sommigen hebben de echtheid van dit getuigenis van JOSEFUS, nopens JOÄNNES, in twijfel getrokken, anderen hebben voorgewend, dat hetzelve strijdig was met het verhaal der Euängelisten; doch, bij nader onderzoek, blijkt, dat het verhaal van JOSEFUS, wel van dat der Euängelisten onderscheiden, maar nogthans niet met hetzelve strijdig is. JOSEFUS geeft eene andere reden op, waaröm HERODES JOÄNNES zou ter dood gebracht hebben, te weten, omdat hij voor oproer beducht was, dewijl het volk JOÄNNES zoo eerbiedigde, dat het gereed was, om, op 's mans wenk, alles te ondernemen. De vorst kan dit hebben voorgewend, en in het openbaar laten uitstroojen, te meer, omdat hij, in de daad, volgends de Euängelisten, het volk vreesde, het welk zijne hoogächting voor JOÄNNES, ook na deszelfs dood, bleef behouden, zoodat de Joodsche geestelijken niet durfden bewee-

ter bericht gaven. (*) Men zou verwacht hebben, dat alle de leerlingen en aanhangers van JOÄNNES zich, van nu af, aan JESUS zouden gehouden hebben, van wien hun leeräar zoo heerlijk getuigenis gegeven had, doch, ook bij deze lieden heerschte eene te groote gehechtheid aan het zinlijke, en eene verbeelding van de heerlijkheid van den MESSIÄS, met welke de nederigheid van JESUS, hoe achtbaar ook in zich zelve, niet ſtrookte. Wij hebben hier voor (*Bladz.* 90) reeds

I BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 30.

ren, dat zijn doopen niet van den hemel, dat is, op uitdruklijk bevel van God, geſchied was. JOSEFUS meldt de plaats, waar JOÄNNES gevangen gehouden en gedood is, het Kasteel *Machaerus* op de Arabiſche Grenzen; de Euängelisten noemen, in hun verhaal, geene plaats. Hoe kan hier eene ſtrijdigheid wezen? Het verſchil, het welk in de berichten van JOSEFUS en de Euängelisten gevonden wordt, ſtaat ons voörds borg voor de echtheid van JOSEFUS getuigenis. Trouwens, indien hetzelve, gelijk men wil doen gelöven, naderhand door een' Christen in JOSEFUS ſchriften was ingelascht, zou men het meer met de Euängelisten hebben doen overëenſtemmen. Daar is ook niets in het verhaal van JOSEFUS, het welk hij niet zou hebben kunnen ſchrijven, en deze plaats uit zijne *Oudheden* is, door ORIGENES in zijne wederlegging van CELSUS, door EUSEBIUS, en andere Kerkſchrijvers, aangehaald, zonder de minſte huiverigheid omtrent derzelver echtheid te laten blijken. Vergel. mijn *Bijbel verded.* IV *Deel Bladz.* 166 volgg. VENEMA *Hist. Eccl.* V. T. *Tom.* I. *pag.* 551.

(*) MATTH. XIV. 12.

I BOEK III. Hoofdst. na C. G. Jaar 30.

reeds gezien, hoe zij, door al te groote achting voor hunnen meester, naarijverig waren wegens den opgang, dien JESUS maakte. Geduurende JOÄNNES gevangenis, was bij hun de vraag reeds betwist, of JESUS die persoon was, die komen zou, dan of men nog een' ander te wachten had? En, ten einde hen te overtuigen, zond JOÄNNES twee van zijne leerlingen aan JESUS, welke door dezen leeräar op zijne wonderdaden gewezen werden, met bijgevoegde uitspraak, dat hij gelukkig te noemen zij, die zich aan hem niet zou ergeren of stooten (*). Velen echter van JOÄNNES leerlingen bleven desniettegenstaande omtrent JESUS ongelovig, en kenden, of erkenden hem niet voor den MESSIÄS. Men vind hier van voorbeelden in de *Handelingen der Apostelen* (†). Zelfs zijn zij, onder den naam van *Galileërs*, *Sabeërs*, en *Mendaïten*, of leerlingen van JOÄNNES, tot in onze tijden, in een aanzienlijk aantal overgebleven, hebbende de grootste hoogächting voor JOÄNNES, dien zij zelfs boven JESUS stellen, en oordeelende, dat de MESSIÄS, dien zij evenwel erkennen, reeds door JOÄNNES gedoopt te zijn, zich nog niet geöpenbaard heeft. Voords hebben zij, in hunne geschriften, zoo veel men heeft kunnen opspooren, wel veel goeds van de zedenleer van JOÄNNES behouden, maar hunne gevoelens van God, dien zij den Heer des lichts enz. noemen, zijn zeer duister en verward daar in voor-

(*) MATTH. XI. 2-6. Verg. mijn' *Bijbel verd.* VII *Deel Bladz.* 218.

(†) HAND. XVIII. 24-25. XIX. 1-4. enz.

voorgedragen. Hunne beschrijvingen van JOÄNNES, dien zij het *licht* noemen, zullen, gelijk sommigen denken, aanleiding gegeven hebben aan den Euängelist JOÄNNES, tot het maken van zijne aanmerkingen, omtrent JOÄNNES en JESUS, die ons, in de Inleiding van zijn Euängelie, voorkomen. (*)

JESUS vervolgt zijne prediking.

Doch, laat ons, na dezen uitstap, tot JESUS wederkeeren. Op de tijding, dat JOÄNNES gevangen was genomen, verliet JESUS *Judeë*, en keerde na *Galileë* te rug, om dus de *Farizeën* en Schriftgeleerden, die reeds toen op zijn verderf uitwaren, te ontgaan. Zijnen weg nemende door het landschap *Samarië*, gelegen tusschen *Judeë* en *Galileë*, liet hij zich in een gesprek in met eene *Samaritaansche* vrouw uit de stad *Sichar*, aan welke hij, gelijk vervolgends aan hare stadgenoten, niet zonder vrucht, zijne leere voordroeg, en zichzelven als den MESSIÄS openbaarde, het welk hij, tot hier toe, onder de Jooden niet regelrecht gedaan had (†) — In *Galileë* gekomen, zette hij zijn leeren en prediken, met onvermoeiden ijver, voort, in de Sijnagogen en Godsdienstige vergaderplaatzen der Jooden, in bijzondere huizen, en in het open veld, op eenen of anderen berg, of aan het strand der *Galileesche* zee, of meir van

(*) Men vindt verscheiden merkwaardige berichten, en uittrekzels uit de schriften van deze *Galileërs*, in M. NORBERG's Brieven, geplaatst in het VI. Deel van J. J. BJÖRNSTÄHLS Reizen. Vergelijk N. BARKEY in *Biblioth. Hag. Cl.* III. *fasc.* III.

(†) JOÄNN. IV.

I BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 30.

van *Tiberiäs*, van tijd tot tijd groote en verbazende wonderwerken verrichtende, met welke hij zijne leere en Godlijke zending bekrachtigde, waar door eene groote menigte volks van alle kanten famenvloeide, en zijn gerucht zich alöm verfpreidde. Op de hooge Feesten begaf hij zich na *Jerufalem*, alwaar hij, insgelijks, zijne leere verkondigde, en wonderwerken verrichtede —

JESUS zendt LXX leerlingen uit, om zijne leere te verbreiden.

Ten einde zijne leere te eer en verder door het Joodfche land te verbreiden, koos JESUS LXX van zijne leerlingen uit, die hij, bij paaren, uitzond, met last, om de komst van het Godsrijk, of het rijk van den MESSIÄS, bekend te maken, waar toe hij hun de gave van wonderwerken fchonk. (*) De *Euängelisten* hebben ons de namen dezer LXX leerlingen niet genoemd, ook zijn zij in de oudfte fchriften der Christenen niet bewaard. EUSEBIUS erkent, dat men niet nader weet, wie zij geweest zijn (†), hoewel hij 'er eenigen noemt, die, naar het algemeen gevoelen, onder hun behoord zullen hebben, als BARNABAS, SOSTHENES, KEFAS, MATTHIAS, en JAKOBUS. In laater tijden heeft men lijsten van allen opgefteld, maar met de duidelijkfte blijken van verdichting. Met dit alles kan men hen echter, vrij waarfchijnlijk, houden voor die genen, welke naderhand onder den naam van *Euängelisten* voorkomen, en van welken fommigen met name genoemd worden, in de *Handelingen der Apostelen.* Te

(*) LUK. X. 1-24.

(†) *Hist. Eccles.* I. 12.

Te voren echter had JESUS XII anderen van zijne navolgeren uitgekozen, die hij *Apostelen* of *Gezanten* noemde, eene benaming, welke bij de Joo-den niet onbekend was, bij welken elke *Sijnagoge* een' Apostel der gemeente had, zijnde een' der oudsten, welke de gemeente in het gebed voorging; dus had ook de hooge Raad zijne *Apostelen* of gezanten, welke in gewigtige gelegenheden gebruikt werden. Het twaalftal dezer zendelingen ziet duidelijk, op het twaalftal van stammen, in welken het Joodsche volk verdeeld was. Gelijk het getal der LXX zendelingen, waar van hier voor gesproken is, waarschijnlijk doelde, niet zoo zeer op de LXX leden van den Joodschen Raad, als wel op de LXX Oudsten des Israëlitischen volks, welke aan MOSES werden toegevoegd. Sommigen van deze XII mannen waren onder de eerste navolgers van JESUS, gelijk wij reeds van vijf gezien hebben, die, op JOÄNNES getuigenis, JESUS voor den MESSIÄS hadden erkend; anderen riep hij, van tijd tot tijd, met het magtwoord: *volg mij!* het welk genoegzaam was, om hen hun beroep te doen verlaten, ten einde hem gehoorzaam te verzellen. Behalven de vijf reedsgemelden, ANDREAS en JOÄNNES, ZEBEDEUS zoon, beide visschers uit *Bethsaïda*, SIMON, door JESUS PETRUS bijgenaamd broeder van ANDREÄS, FILIPPUS, en NATHANAËL, of BARTHOLOMEUS, (*Zoon van* THOLMAI,) waren de zeven overigen, JAKOBUS, *Major*, of de oudste, broeder van JOÄNNES, MATTHEUS, een tolbediende, THOMAS, DIDYMUS of de tweeling bijgenaamd, JAKOBUS *Minor*, of de jonge, zoon van ALFEUS, een bloed-

I BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 30.

Ook verkiest hij XII Apostelen.

I BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 30.

verwant van JESUS, SIMON van *Kana*, JUDAS, broeder van den jongen JAKOBUS, anders ook *Lebbeus* of *Thaddeus*, en JUDAS *Iskarioth*, misschien naar zeker plaatsjen *Kerioth*, dus genoemd. Alle deze twaalf waren *Galileërs*, en van PETRUS weten wij zeker, dat hij getrouwd was.

Ongeleerde lieden, uit den middenstand.

Alle deze Apostelen waren ongeletterde lieden, uit den middenstand, gelijk men het noemt, niet geheel arm, maar ook ver van rijk en aanzienlijk te zijn. Twee hoedanigheden, die hunne geloofwaardigheid boven alle kwaad vermoeden verheffen. Van bedrog kan men hun niet verdenken, daartoe bezaten zij geene genoegzame kundigheden, en aan den anderen kant, waren zij niet onnozel of ligtgelovig genoeg, om gemaklijk misleid te worden. Ook waren stille gezeten burgers, die van hun beroep een middelmatig bestaan hadden, geene geschikte personen, om zich tot volksverleiders en bedriegers op te werpen, noch met verlating van alles eenen leeräar te volgen, indien zij niet volkomen, en op goede gronden, van de Godlijkheid zijner leere overtuigd waren geweest. Waar bij nog komt, dat zij vol waren van Joodsche vooroórdeelen, welke niet, dan door de overtuiging der waarheid in de redenen en wonderen van JESUS, en door eenen hooger Geest, konden worden weggenomen; doch waar door zij des te meer geloof verdienen in hunne verhalen, omdat zij alle hunne eigene misslagen, met eene voorbeeldeloze oprechtheid, zelve hebben opgetekend. —

Lieden van onderschei-

Uit de Euängelie-berichten blijkt ons, dat deze lieden, gelijk alle menschen, van onderscheiden gemoeds-

moeds-aart en inborst waren, en onderſcheiden begaafdheden bezaten, PETRUS was, bij voorbeeld, van een driftig gemoedsgeſtel enz. hij wordt ook, op de lijsten der Apostelen, in de Euängeliën, altijd het eerst, gelijk JUDAS *Iskarioth* het laatst, geplaatst, terwijl de orde der overigen, in deze lijsten, telkens verwisſelt, ook verwaardigde JESUS drie van hun, PETRUS, JAKOBUS den oudſten, en JOÄNNES, met zijnen bijzonder vertrouwlijken omgang en gemeenzaamheid, hij nam hen alleen met zich, om getuigen te zijn van zijne wonderbare verheerlijking op eenen berg, en van zijn geſprek met MOSES en ELIÄS, maar ook van zijne diepſte vernedering en uiterſte worſteling en ſtrijd in den hof *Gethſemane* enz. Voor JOÄNNES had hij boven allen eene bijzondere genegenheid van vriendſchap. Met dit alles vinden wij echter geene de minſte aanleiding, om te denken, dat onder hen, ten aanzien van hun ambt, waardigheid, of gezag, eenig onderſcheid zou hebben plaats gehad, integendeel beſtrafte JESUS hen meermalen op het ernſtigst, wanneer zij blijken gaven, dat zij onderling over een meerder aanzien naarijverig waren, hun verklarende, dat zij, in hunne zending, en alles wat daar toe behoorde, volkomen gelijk ſtonden.

den aart en gaven, maar in waardigheid allen gelijk.

Het oogmerk, waar toe JESUS deze XII Apostelen verkoos, was, opdat zij zijne getuigen zouden wezen, en de wereld, niet alleen de Jooden, maar ook de Heidenen, zouden onderrichten, aangaande zijne leere, verrichtingen, lotgevallen, en derzelver bedoelingen, ten einde dus het rijk van God alöm uit

Ambt en voorrechten der Apostelen.

I BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 30.

te breiden. JESUS zelve heeft niets geschreven, noch van zijne leere, noch van zijne geschiedenis, maar, de Apostelen zouden het één en ander, niet alleen mondeling, maar ook schriftelijk, verkondigen. Men heeft gevraagd: waaröm JESUS zelve niets geschreven heeft, daar hij toch, bij zijne opvoeding, lezen en schrijven geleerd had, van welk één en ander wij blijken vinden in de Euängeliën, (*) terwijl men, in dit geval, zekerer zou geweest zijn nopens de eigenlijke leere van JESUS? Doch, behalven dat zijn onvermoeide arbeid, en gestadige reizen, geduurende den korten tijd van zijne openbare verrichtingen, hem geen' tijd overlieten, om zijne leere in geschrift te stellen, wat zou het ongeloof gezegd hebben, indien hij zelve een verhaal van zijne wonderen en verrichtingen had nagelaten, die toch met zijne leere en prediking een zoo onäfscheidbaar verband hebben? Zou het zijn getuigenis niet hebben verworpen, onder voorwendzel, dat niemand in zijne eigene zaak getuigen kan? Maar nu hebben geloofwaardige en onwraakbare getuigen alles in geschrift gesteld, met zoo veel blijks van waarheid, dat men aan hunne verhalen, met recht, geen geloof kan weigeren, en dewijl deze verhalen JESUS zelven sprekende en handelende voorstellen, is 'er geen schijn van vermoeden, dat zijne leere ons niet zuiver en in het waare licht door hen zou medegedeeld zijn, en wij zijn hier omtrent zoo veel zekerer, dewijl dikwijls deze schrijvers zelve erkennen, dat zij zijne be-

(*) LUK. IV. 16. 17. JOÄNN. VIII. 6.

bewoordingen in het eerst niet verftonden, en eerst naderhand derzelver rechten zin begrepen hebben.

I BOEK III Hoofdft. na C. G. Jaar 30.

Ten einde hen in ftaat te ftellen, om aan het oogmerk hunner zending te voldoen, hield JESUS hen altijd bij zich, ééne enkele keer, voor eenen korten tijd, uitgezonderd, toen hij hen, tot eene proeve, hoe zij hun werk zouden verrichten, door het Joodfche land zond, om te leeren: zij waren bij hem, niet alleen als getuigen van zijn openbaar leven, en ftille eenzaamheid, maar hij ontvouwde hun ook de betekenis en bedoeling van zijne gelijkenisfen en raadzelächtige voorftellen, fchonk hun de gaven van wonderwerken, als ook de magt, om de zonden aan de menfchen te vergeven, of die vergeving te ontzeggen, het welk hij de *magt der fleutelen* noemde, en beloofde hun, na zijn verfcheiden van deze wereld, den onfeilbaren Geest der waarheid van den Vader te zullen zenden, om hen in alle waarheid te leiden, de vervulling van welke belofte wij op hare plaats zullen ontmoeten.

Het is hier niet nodig, alle de bijzondere voorvallen van JESUS openbaar leven, en alle de wonderen, door hem verricht, onderfcheidenlijk te gedenken, welke door de Euängelisten verhaald, en in hunne fchriften door alle Christenen daaglijks gelezen worden. Alleen zullen mijne lezers, hier, van mij een kort verflag verwachten van den inhoud van JESUS leere, van de wijze, op welke JESUS leerde, en van de gronden, met welke zijne leere door hem geftaafd werd, waar toe bijzonder zijne wonderwerken behoren. Dit zal den inhoud van het volgende *Hoofdftuk* uitmaken.

VIER-

VIERDE HOOFDSTUK.

Jesus *leere en wonderen.*

I BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 30.

Korte schets van JESUS leere.

Eene korte schets van JESUS leere zal des te noodzaaklijker zijn, dewijl op dezen grondslag het gantsche gebouw des Christendoms gevestigd is, niet alleen, maar ook, omdat wij door derzelver kennis te beter in staat gesteld worden, om over de verschillen, welke de Christenen, in volgende tijden, onderling, over deze leere gevoerd hebben, voor ons zelven te oordeelen.

De Hoofd-inhoud van JESUS leere was: dat het Koningrijk van God, het rijk van waarheid, deugd, genade, en zaligheid, thans gekomen was, dat de menschen, die de voorrechten der waare onderdaanen van dit Rijk genieten zullen, zich behoren te bekeeren, en zich, als door eene hemelsche geboorte een nieuw leven deelächtig, te gedragen, in allen hunnen handel en wandel. Dat hij de CHRISTUS, dat is de MESSIÄS, of gezalfde Koning in het hemelsch rijk, ware, wien men, volgends de Profeeten, als den Verlosser en Zaligmaker gehoorzamen moest. Dit was het middenpunt van zijne leere, die hij breeder uitbreidde en verklaarde,

Ten opzichte van God: Dezen stelde hij voor, als den eenigen, in alle de eigenschappen van het hoogstvolmaakt Wezen, den Schepper en Be-

stuu-

ſtuurer van alles, niet alleen in de natuurlijke, maar ook in de zedelijke wereld, den richter der redelijke ſchepzelen, den beloner van het goede, en den ſtraffer van het kwaade.

I BOEK IV Hoofdſt. na C. G. Jaar 30.

In het bijzonder, ſprak hij van God, als hemelſchen Vader, niet alleen in betrekking tot de menſchen, zijne verëerers, en aanbidders, maar in eene krachtiger betekenis, met betrekking tot den *eigen Zoon van God*, dien hij, tot heil en behoud der menſchen, gezonden had; ook ſprak hij van den Heiligen Geest, als den Geest, die van den Vader uitgaat, den onmidlijken leeräar en trooster, welken hij beloofde, te zullen zenden, als hij tot den Vader wedergekeerd zou zijn. Breeder verklaarde hij deze leere van den eenigen waaren God niet, dan nodig was, om denzelven aan de menſchen te prediken, als den Vader, die de wereld, het menschdom, zonder onderſcheid van Jooden of Heidenen, zoo lief heeft gehad, dat hij zijnen eeniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een iegelijk, die in hem gelooft, niet rampzalig zij, maar het eeuwig leven hebbe.

Dit toch is het voorname hoofdpunt der leere van JESUS, vergeving der zonden, en zaligheid voor een' iegelijk, die gelooft in den naam van Gods Zoon, en die met berouw en verbetering tot God terug keert. Dus ontdekte hij aan het zedelijk bedorven en zondig menschdom, den weg van zaligheid en bevrediging met God, hier in was de Godsdienst, dien hij leerde, boven den Joodſchen verheven, hij werd een algemeene Godsdienst voor alle volken, en niet alleen voor de Jooden.

I BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 30.

Van zich zelven leerde JESUS, dat hij die Zoon van God was, één met den Vader, tevens de *Zoon des menſchen*, een waar mensch, met toeſpeling op die benaming, zoo als zij in de oude Voorzeggingen voorkomt, van den Hemelſchen Vader gezonden, de Koning van het Godsrijk, die het zelve thans op aarde oprichtte, en die eens het gantſche menschdom oordeelen zal, een Koning, die tevens de groote Leeräar, en de Priesterlijke voorbidder is voor menſchen, bij den troon van God. Met één woord, JESUS openbaarde zich zelven als den grootſten van alle *Profeeten*, die ooit aan de Jooden gezonden waren, als zijnde de Zoon van God, van den hemel, die alleen den Vader kent, en dien aan de menſchen kan openbaren.

Van het oogmerk zijner komst op aarde, leerde hij, dat hij niet gekomen was, om gediend te worden, maar om te dienen, en zijn leven tot een rantzoen of losprijs te geven voor velen, om dus verdwaalde menſchen te recht te brengen, en voor hen zichzelven op te offeren, gelijk een getrouw herder voor zijne ſchapen het leven ſtelt. Hij eischte geloof in hem, het doen van zijne zedelijke bevelen, en een navolgen van zijn voorbeeld. Hij drong daar op aan, dat men, door hem, tot den Hemelſchen Vader gaan, dien, in zijnen naam, aanbidden en verëeren moest, alzoo men zonder hem niets goeds doen, noch aan God behaaglijk kan zijn. Daartegen beloofde hij, geene aardſche voorrechten, of tijdelijke zegeningen, maar hij bepaalde onze hoop op geestelijke en eeuwige goederen, verhoring van onze

ge-

gebeden, en zielsvrede hier, en eeuwige zaligheid na dit leven. Verders ſtelde hij de gewigtige waarheden van de onſterflijkheid der ziel, en het leven na dit leven, waar aan ook het ligchaam, door opſtanding uit de dood, eenmaal plaats zal hebben, zoo klaar en overredend voor, dat men naar waarheid zeggen kan, dat hij de onverderflijkheid en onſterflijkheid aan het licht heeft gebracht door zijn Euängelie.

Hij ſchreef verders eenen geestelijken eeredienst voor, jegens den eenigen waaren God, die, een Geest zijnde, in geest en waarheid gediend moet worden. De door hem aangeprezen eeredienst jegens God beſtaat in de betrachting van de zuiverſte en oprechtſte liefde jegens God boven alles, en jegens de naasten, dat is, jegens alle onze medemenſchen, als jegens ons zelven — zoodat zijn geheele Godsdienst beöefenend is, niet alleen geſchikt, om het verſtand te verlichten, maar voornaamlijk, om het hart te verbeteren, den mensch te heiligen, en in deugd en godzaligheid naar volmaaktheid te doen ſtreven. Zijne zedenleere was zuiver en volkomen, niet te ſtreng, door het onmogelijke van den mensch te eiſchen, maar ook niet te toegevend noch te week. Derzelver geheele bedoeling is, om de menſchen, wijzer, beter, en gelukkig te maken. Zijne zedenleer is van die natuur, dat, indien de menſchen dezelve opvolgden, niet alleen het geluk van elk in 't bijzonder voor zich, maar ook van de geheele Maatſchappij, gevestigd en beſtendig zou wezen. Jegens God predikte hij eerbied, zonder ſlaafſche vrees, liefde, en volkomen vertrouwen op zijne voorzienigheid;

heid; jegens onze medemenschen goedwilligheid, zachtmoedigheid, liefdadigheid, en welke deugden meer zijn. Hij drong aan op de vervulling van de pligten jegens de overheid, zelfs eene Heidensche. Het huwelijk, van welks oorspronglijke instelling Jooden en Heidenen beiden waren afgeweken, herstelde hij in deszelfs zuiverheid en heiligheid, door de veelwijverij en ligtzinnige echtscheidingen te verbieden. Met één woord, geen éénе betrekking, waar in wij ons, op deze wereld, kunnen bevinden, werd door hem voorbijgegaan, maar alle de pligten van elke derzelven op het volmaaktst voorgedragen.

Jegens ons zelven leerde hij eene bestendige liefde tot waarheid, eene aanhoudende waakzaamheid voor de belangen van onze ziel, maar ook voor den welstand van ons ligchaam, matigheid, kuischheid, geduld en lijdzaamheid, vergenoegdheid, arbeidzaamheid, standvastigheid, en alle andere pligten, welke onzen levensweg, hoe vol doornen en distelen, voor ons aangenaam en ligt kunnen maken.

En niet alleen leerde en vermaande hij de menschen tot deze pligten, maar hij wees hun ook de hulpmiddelen aan, die hen tot de deugd bevorderlijk kunnen en zullen wezen: Het geloof in God, als Vader, en in hem, JESUS, als Verlosser, het gebed in zijnen naam, waar van hij zelfs een volmaakt voorschrift gaf, het zien op zijn voorbeeld, het vertrouwen op God enz.; en tevens beloofde hij zijnen krachtigen bijstand, waarmede hij hun, die in hem geloven, altijd nabij wil zijn, benevens de invloeden van den Geest van God.

Eindelijk leerde hij, dat God niet gediend wordt

met

met uiterlijke plegtigheden, daaröm heeft hij ook geene Godsdienstige plegtigheden ingesteld, of verördend, behalven twee; zeer eenvouwig en te gelijk rijk in geestelijke betekenis en bedoeling, zoo duidelijk, dat elk dezelve kan bevatten. Zij zijn de *Doop* en het *Avondmaal* of *Nachtmaal des Heeren*, gelijk eén Apostel het genoemd heeft. Het doopen met water zou de plegtigheid der inwijding zijn voor hun, die zijne leere aannamen, en beleden in hem te geloven, welke gedoopten nu zouden aangemerkt worden, als gezuiverden, en, als 't ware, als nieuwgeboren of wedergeboren menschen, welke zich plegtig verbindende tot het geloof in, en den dienst van, God, zoo als JESUS dien geleerd heeft, nu ook deel hebben aan alle de voorrechten der onderdanen van het Godsrijk — De betekenis dezer plegtigheid kon des te minder duister zijn, omdat niet alleen de *Jooden*, op dergelijke wijze, de Heidenen doopten, die tot hunnen Godsdienst overgingen, gelijk ook JOÄNNES daaröm *de Dooper* genoemd, hen, die zich tot bekering en deugd verbonden, gedoopt had, zoo als wij gezien hebben, maar ook de Heidensche volken zelve hadden dergelijke doopingen, wasschingen en zuiveringen, in veelvuldig gebruik.

I BOEK. IV Hoofdst. na C. G. Jaar 30.

De tweede plegtigheid, welke JESUS, op den laatsten avond of nacht van zijn leven, instelde, daaröm het avond- of nachtmaal genoemd, is niet min eenvouwig. JESUS, met zijne Apostelen, het Pascha gegeten hebbende, nam brood, het welk hij, na 'er den zegen over gesproken te hebben, brak, en aan zijne Apostelen gaf, met verklaring, dat dit brood was

I BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 30.

zijn ligchaam, het welk voor hun gebroken werd, bevelende hun, dit te nemen, en te eten, ter gedachtenis van hem en zijnen dood; vervolgends nam hij den beker, dien hij, insgelijks, gezegend hebbende, aan hun rond gaf, zeggende: deze wijn te zijn zijn bloed, het welk voor velen vergoten zou worden, tot vergeving der zonden, met bevel, om allen daar uit te drinken. Op eene zoo eenvouwige wijze, zouden de Christenen de gedachtenis van JESUS dood vieren, in hun geloof en liefde versterkt worden, en gemeenschap oefenen met hunnen Verlosser en met malkanderen. ——

Zoo edel, zoo eenvouwig, zoo eerwaardig is de leere van JESUS, door hem verkondigd; eene leere, die zich van zelve aanprijst, en die, hoe zeer, in volgende tijden, door velen verdorven, en naar menschlijke verdichtzelen verbasterd, van anderen miskend, ja zelfs van sommigen gelasterd, hare zalige kracht nooit verliezen, en nooit te niet gaan kan. ——

Leerwijze van JESUS.

De wijze, op welke JESUS, als de groote leeräar van het menschdom, deze zijne leere voordroeg, was even verheven, en tevens eenvouwig, als zijne leere zelve. Zijn voordragt was niet zoodanig, als bij de Jooden, de *Farizeën* en Schriftgeleerden, en bij de Heidenen, de Wijsgeeren, gewoon waren te leeren, niet bestaande in een kunstig en aanëengeschakeld betoog, vol spitsvinnigheid en vertoon van geleerdheid. Neen, zijn voordragt was duidelijk, en achtbaar, hij sprak en leerde, als magthebbende, en met gezag, zoodat elk, die hem hoorde, zich getroffen voelde,

en

en zelfs gerechtsdienaars, gezonden, om hem te vatten, hunnen last niet konden uitvoeren, maar getuigen moesten, dat nooit iemand dus gefproken had! Zijne uitlegging en verklaring der oude heilige fchriften was onwederfpreeklijk, en zijne wederlegging van de overleveringen der *Farizeën*, en hunne bijvoegzelen bij de wet van God, overtuigend. Onvermoeid hield hij aan, met leeren en onderwijzen, alle gelegenheden daar toe waarnemende. Van alles, wat de natuur of de zaken van het gemeene leven aan de hand gaven, ontleende hij zijne beelden, om zijne leere aan zijne hoorers begrijpelijk en verftaanbaar te maken; dikwijls nogthans bediende hij zich van raadzelächtige gelijkenisfen of verhalen, om hunne oplettendheid op te wekken, hun oordeel te fcherpen, en het tot navrage en onderzoek aan te fpooren; met wijsheid en goedheid fchikte hij zich, naar de onderfcheidene vatbaarheid en gefteldheid zijner leerlingen en hoorers; door zijne antwoorden op voorgeftelde vragen, of bedenkingen, gaf hij blijken van zijne kennis van het menschlijk hart; den leergierigen vrager voldoende door nadere verklaring zijner gezegden, maar den onöprechten en eigenwijzen beftraffende en befchamende, en de listige en boosäartige vragen en tegenwerpingen van zijne vijänden fchrander ten toon ftellende en ernftig wederleggende.

I BOEK IV Hoofdft. na C. G. Jaar 30.

Indien eene leer, die zoo vele verborgenheden openbaarde, die eene geheele verloochening aan zichzelven, en een volkomen geloof aan JESUS, benevens eene zuivere en oprechte deugd, welke naar volmaaktheid ftreefde, van de menfchen vorderde, op-

JESUS bewijzen, voor zijne leere.

I BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 30.

gang zou maken, moest dezelve gewigtige bewijzen en gronden voor zich hebben, en de leeraar, die deze leere predikte en deze eifchen deed, moest veel voor zich hebben, waar door hij de harten der menfchen winnen, en aan zijne leere duurzaamheid geven kon. En welke waren dan de bewijzen voor JESUS leere? Welke waren de gronden voor dat eerbiedwekkend gezag, waar mede hij die leere verkondigde? Deze waren: De inhoud en gefteldheid dezer leere zelve; ieder, die genegenheid heeft tot waarheid en deugd, vindt voor deze leere een getuigen der waarheid, in zijn eigen geweten. Daar op beriep zich JESUS uitdruklijk: „Indien iemand den wil van mijnen Vader wil doen, „ die zal van deze mijne leere bekennen, dat zij „ uit God is." Het geen deze leere bevat van de zonde, van gerechtigheid, en van het oordeel, ftemt met elks ervaring overëen, die eenige acht op zichzelven flaat. Het geen JESUS leerde, van de genade en liefde van God, van de vergeving der zonde enz. moet welkom zijn, bij ieder, die naar gerechtigheid hongert en dorst. Zijne zedenleere fchildert de deugd zoo volkomen, dat zij zich, door hare eigene beminlijkheid en luister, moet aanprijzen.

De leere en het gedrag van JESUS zelve.

Ten opzichte van de verborgenheden, welke JESUS in het licht bracht, bijzonder aangaande de wezenlijke waardigheid van zijn perfoon, beriep JESUS, ten bewijze van derzelver waarheid en echtheid, zich op zijn geheele gedrag, op zijne leere, en op zijne daaden. Hij, Godszoon, de MESSIAS, predikte dit van zichzelven niet, met eene ijdele verwaandheid en zelfsverheffing, maar gedroeg zich omtrent dit gewigtig

punt,

punt, met de uiterste wijsheid en behoedzaamheid, overeenkomstig het plan der Godheid, het welk wij, in zijne geheele geschiedenis, opmerken. Zijne leere, en zijne verrichtingen, waren beide zoodanig, dat het aan iederéén blijken moest, dat deze leer van den hemel was, dat zij de leere van den Zoon van God was, gezonden van zijnen Vader, gelijk ook zijne verrichtingen van zijne waardigheid getuigden, dewijl JESUS in alles de eere van God, en nooit zijne eigene eere, bedoelde, en dewijl men van den MESSIAS nooit grooter wonderdaaden verwachten kon. Voords diende het geheele karakter van JESUS, het welk hij altijd volkomen staande hield, tot bevestiging van zijne leere. Men kon hem niet houden voor eenen dweeper of geestdrijver, want zijne levenswijze was niet zonderling, gelijk, bij voorbeeld, die van JOANNES den *dooper*, wien men daarom, hoewel tegen recht, als een dweeper of bezetene had zoeken zwart te maken: JESUS verkeerde onder de menschen, woonde maaltijden en bruiloften bij, en de laster had, met dit alles, geenen schijn, wanneer men hem voor een' vraat en wijnzuiper, een' vriend van tollenaren en zondaren, schold. Even min, was hij een schijnheilig bedrieger, hij handelde altijd openhartig en redelijk, en was gereed, om rekenschap te geven, ja hij vorderde zelfs, dat men zijne leere onderzoeken en toetzen zoude; het geen hij leerde, beöefende hij zelve, zijne deugd was zuiver en onberispelijk, en hij bleef altijd zachtmoedig en nederig, zoodat hij zijne vijanden kon uitdagen: "wie van u overtuigt mij van zonde?" En de hevigste haat der geestelijk-

I BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 30.

I BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 30.

heid van het Joodsche volk kon; met alle hare boosäartige pogingen; geen zweem van eenigen misslag of wanbedrijf opsporen, zoodat zijn Rechter genoodzaakt was, na het scherpst onderzoek, te belijden: Ik vind geene schuld in dezen mensch.

De schriften des O. T.

Verders beriep JESUS zich, op de schriften van MOSES en de Profeeten, welke bij de Jooden als Godlijke schriften geëerbiedigd werden. Alles, wat in deze schriften, nopens den MESSIÄS, den Leeräar en Verlosser der menschen, en den Koning van het Godsrijk, voorzegd was, werd, in alle bijzonderheden, in hem vervuld — „Onderzoekt de schriften," vermaande hij, „ in welken gij meent, het eeuwig lee„ven te hebben: Die zijn het, die van mij getui„gen!"

Zijne wonderen.

Eindelijk, bewees JESUS zijne Godlijke zending, en waardigheid, door zijne wonderwerken, die hij verrichtte. Nooit had één der oude Profeeten zoo vele, noch zoo groote, wonderen, noch op die wijze, verricht. Hij sprak: ik wil, word genezen, en de genezing volgde; hij bestrafte wind en zee, en de wind en zee was hem gehoorzaam. Hij zelve verklaarde zich des aangaande: „De Zoon kan niets van „zich zelven, en zonder den Vader, doen, maar al„leen, het geen hij den Vader ziet doen. Doch, „het geen deze doet, zulks doet de Zoon desge„lijks." Ook waren alle zijne wonderen van eene weldaadige natuur, hij ging het land door, goeddoende. Mij zijn, onder de zoo menigvuldige wonderen van JESUS, niet meer dan twee wonderen bekend, omtrent welke sommigen, doch zonder grond, hebben

wil-

willen twijfelen, of zij ook van eene weldaadige natuur waren. I BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 30.

Zoödanige wonderen, in het openbaar verricht, en sommigen van welke gerichtelijk, door eene daartegen vooringenomen overigheid, onderzocht zijnde, proefhoudend bevonden werden, zijn de overtuigende bewijzen van JESUS waardigheid, en van de Godlijkheid zijner leere. Het is waar, dat de ongelovige *Jooden* op een wonderteken aandrongen, het welk, als ik het dus noemen zal, een volkswonder zou wezen, in dien zin, gelijk de wetgeving op *Sinaï*, of eenig ander wonderwerk van MOSES, het welk tot het geheele volk betrekking had, maar, behalven, dat deze hun eisch reeds op zich zelven onbillijk, en al te duidlijk gegrond was, op hunne verkeerde denkbeelden nopens den MESSIÄS, wees JESUS hen op het grootste van alle wonderen, zijne opstanding na drie dagen uit den dood, omdat een wonder, gelijk zij begeerden, strijdig zou geweest zijn met de Godlijke oogmerken, volgends welke JESUS wonderen niet moesten dienen, om het volk aanleiding te geven, om JESUS als een wereldlijk Koning te verheffen, waaröm ook JESUS somtijds verbood, het een of ander wonder, het welk hij verricht had, algemeen ruchtbaar te maken, gelijk hij ook het volk zoo dikwijls ontweek, als het hem *Koning* wilde maken.

Eindelijk bewees JESUS, dat hij een Profeet, ja de grootste aller Profeeten, ware, door zijne voorzeggingen van het toekomende: Hij voorzeide dus zijnen dood, met alle deszelfs bijzonderheden, door het verraad van éénen zijner Apostelen, maar ook te- Zijne voorzeggingen.

I BOEK IV Hoofdst. na C. G. Jaar 30.

tevens zijne opstanding op den derden dag. Merkwaardig is zijne voorzegging, nopens den ondergang van het Joodsche gemeenebest, welke ook dertig jaren daarna gevolgd is, niettegenstaande de Joodsche geestelijkheid dit juist tot één der voorwendzelen gebruikte, om tot zijnen dood te besluiten, dat zij, door denzelven, dien ondergang door de Romeinen wilden voorkomen. Doch, het geen bijzonder opmerking verdient, is, dat JESUS, ten zelfden tijde, als hij zijnen dood voorzeide, met dezelfde verzekering tevens voorzeide, dat die geestelijke Godsdienst, welken hij verkondigde, niettegenstaande alle tegenkanting, onder Jooden en Heidenen, door de geheele wereld zou uitgebreid worden, met affchaffing van den plegtigen Tempeldienst onder de eersten, en van den bijgelovigen Afgodsdienst onder de laatsten.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Gevolgen van Jesus *leere en verrichtingen, geduurende zijn leven.*

I BOEK V Hoofdst. na C. G. Jaar 30-33.

JESUS predikt

Drie of vier jaren (*) volhardde JESUS, met die leere te verkondigen, en door wonderwerken te beves-

(*) De Euängelisten hebben hunne verhalen nopens JESUS niet onderscheidenlijk, door de opgave van achtervolgende Tijdsbepalingen, gekenmerkt, ook hebben de oudste Christenen dezelve niet onderscheiden voor de na-

vestigen, van welke wij, in het voorgaande Hoofdstuk, de korte schetze, naar waarheid, en genoegzaam

I. BOEK V Hoofdst. na C. G. Jaar 30-33.

komelingschap opgemerkt. De éene en anderen vergenoegden zich met de hoofdzaak, gelijk wij boven (*Bladz.* 52) reeds aangemerkt hebben. Van hier het verschil over den tijd, hoe lang JESUS, in het openbaar, gepredikt hebbe. Waarömtrent wij reeds, bij de kerkelijke schrijvers der eerste eeuwen na CHRISTUS, uitëenlopende gevoelens vinden. IRENEUS, een schrijver van de tweede eeuw, is in dit stuk zeer buitensporig, volgends hem, zal JESUS 16 en meer jaren in zijn openbaar leeraärambt verkeerd hebben. Dezelfde schrijver bericht ons, dat anderen, bijzonder de *Gnostiken*, slechts *één* jaar aan de openbare prediking van JESUS toeschrijven, waar in verscheiden oude Kerkleeraärs, onder anderen CLEMENS *van Alexandrië*, met hun overëenkomen. EUSEBIUS en EPIPHANIUS stellen daar voor *twee* jaaren. ORIGENES is zich zelven, in dit stuk, niet gelijk, IGNATIUS eindelijk, en sommige anderen, bepalen dezen tijd op drie jaren, of drie jaren en eenige maanden. Onder de hedendaagschen zijn sommigen voor *één* jaar, gelijk MANN en PRIESTLEY; anderen voor drie of vier, sommigen zelfs voor omtrent vijf jaren. Zoo veel is zeker, dat men, uit de Euängelisten, kan opmaken, dat 'er ten minsten vier, zo niet vijf, Paaschfeesten hebben plaats gehad, geduurende den loop van JESUS prediking, zoodat hij, op het vierde Paaschfeest, indien niet op het vijfde, gekruist is geworden. Men leze hier over SCHUTTE *Euang. Jaarb.* I. *Deel Bladz.* 291. volg. welke meent, dat het Paaschfeest, waar op JESUS gekruist is, voor het vijfde na zijnen doop moet gerekend worden.

drie of vier jaren lang.

I BOEK V Hoofdst. na C. G. Jaar 30-33.

zaam met JESUS eigen woorden, uit de *Euängelisten*, hebben opgegeven. Meest onthield hij zich in *Galileë*, en de noordelijke deelen van het Joodsche land, op de Feestdagen echter begaf hij zich, doorgaands na *Jerusalem*, alwaar hij, in de hoofdstad des lands, in den Tempel, zijne leere en verrichtingen voortzettede.

JESUS leert enkel onder de Jooden.

Hoe zeer de leere van JESUS algemeen alle menschen betrof, en het heil van het menschdom, in het gemeen, bedoelde, echter bepaalde JESUS zich, geduurende zijn leven, alleenlijk tot de *Jooden*, aan welke de beloften, in voorgaande tijden geschied, in de eerste plaats, behoorden. Wij vinden niet meer dan één of twee voorbeelden van wonderwerken, door JESUS aan Heidenen verricht, bij welke hij zich ook achterlijk hield, hoewel, gelijk de uitkomst toonde, enkel met oogmerk, opdat blijken zoude, dat, dewijl bij Heidenen grooter geloof gevonden werd dan bij Jooden, men het niet aan de meerder zedelijke waardigheid der Jooden moest toeschrijven, dat de verkondiging van het Godsrijk het eerst aan hun geschiedde. Insgelijks hebben wij gezien, dat hij, eene enkele keer, ook aan *Samaritanen* zijne leere heeft verkondigd, als tot een voorspel van die algemeene verkondiging zijner leere, welke, na zijnen dood, plaats zou hebben.

Opgang van JESUS leere onder de Jooden, en tegen-

Alhoewel JESUS geene uitwendige vertoning had, welke hem aanzien bij de menschen kon geven, en hij volstrekt geenen steun in iet vond, het welk de menschen gewoon zijn, hoog te schatten en te bewonderen, echter kon de klaarblijklijkheid zijner leere,

re, de verhevene en tevens eenvouwig overredende wijze, op welke hij dezelve voordroeg, benevens de wonderen, die hij verrichtede, alles gestaafd door zijn uitmuntend karakter en zuivere deugd, niet nalaten, eenen grooten opgang te maken in het Joodsche land, voornaamlijk bij zoodanige gesteldheid der omstandigheden, als wij, hier voor, beschreven hebben. Velen werden, door zijne leere en wonderen, overreed, om hem geloof te geven, en steeds was hij van eene menigte volks verzeld, begeerig, om zijne leere te hooren, en zijne wonderen te zien. Velen ondertusschen volgden hem, uit verkeerde inzichten, om den broode, en met verwachting van een aardsch Joodsch rijk, het welk zij onderstelden, dat hij zou oprichten, waar toe men algemeen genegen was, hem de behulpzame hand te bieden, en waarömtrent men zijn ongenoegen toonde, wanneer hij deze denkbeelden en pogingen tegenging. De Joodsche geestelijkheid en aanzienlijken, hoe zeer zijne wonderwerken niet kunnende loochenen, noch zijne leere wederleggen, ergerden zich nogthans aan hem, omdat hij aan de denkbeelden niet beäntwoordde, welke zij van den MESSIÄS gevormd hadden, omdat hij, schoon den Godsdienst, zoo als die, naar de wet van MOSES, in den Tempel werd uitgeoefend, zorgvuldig waarnemende, nogthans niet alleen hunne uitleggingen en bijvoegzelen, openlijk, afkeurde en tegensprak, maar ook, omdat hij, over het geheel, te kennen gaf, dat hij op eenen enkel uitwendigen eeredienst geenen prijs stelde: Door al het welk, hunne tijdelijke belangen, aanzien, en gezag in

I BOEK V Hoofdst. na C. G. Jaar 30-33.

stand tegen dezelve.

I BOEK V Hoofdst. na C. G. Jaar 30-33.

in de waagschaal werd gesteld, terwijl JESUS, tevens, verre van hen te vleijen, hunne heerschzucht, geveinsdheid, en andere ondeugden, bij alle gepaste gelegenheden, ontdekte en ernstigst bestrafte, reden genoeg, waarom zij 'er steeds op uit waren, om hem in zijne woorden te verstrikken, of bij het volk zijn gezag te benemen, en zelfs gehaat te maken, door zijn karakter en gedrag te lasteren, of zijne wonderwerken, als gevolgen van zijn verdrag of verstandhouding met eenen boozen geest, in verdenking te brengen.

Onderzoek, of de leere van JESUS, reeds bij zijn leven, opgang gemaakt heeft bij de Heidenen. Brieven van en aan ABGARUS.

Niettegenstaande JESUS niet buiten de grenzen van het *Joodsche* land gepredikt heeft, behoeft het ons echter niet te verwonderen; dat het gerucht van den wonderdoenden leeraar, in wien velen, als in den MESSIAS, geloofden, zich tevens door de aangrenzende landen verspreid hebbe. Trouwens, wij ontmoeten daar van de blijken bij de Euangelisten (*). In het bijzonder verhaalt men eene merkwaardige geschiedenis, die hier toe betreklijk, en van velen voor echt en geloofwaardig aangenomen is. Zeker Koning van de stad *Edessa*, gelegen over den *Eufraat* in *Mesopotamië* (†), ten dien tijde levende, ABGARUS, of gelijk anderen den naam lezen, AGBARUS, was door eene zwaare ziekte aangetast; van de wonder-

(*) MATTH. IV. 24. JOANN. XII. 21.

(†) Van deze Stad *Edessa*, hoofdstad van het landschap *Osroëne*, thans gemeenlijk *Orfa* of *Urfa* geheten, en die men voor het oude *Erech* (*Gen.* I - 10.) houdt, zie men mijne *Aardrijksk. des Bijbels* VI deel Bladz. 99.

derbare genezingen van JESUS CHRISTUS gehoord hebbende, zal deze vorst aan den Profeet eenen brief van den volgenden inhoud geschreven hebben:

II BOEK V Hoofdst. na C. G. Jaar 30-33.

„ ABGARUS, Koning van *Edessa*, wenscht den „ grooten behouder JESUS CHRISTUS, die, in de „ landstreek van *Jerusalem*, verschenen is, heil!"

„ De werken en genezingen, die gij, zonder art„ zenijën en kruiden, verricht hebt, zijn mij ter ooren „ gekomen, als ook, dat gij de zwaarste en gevaar„ lijkste krankheden kunt genezen. Daar uit oor„ deel ik, óf dat gij God zijt, die uit den hemel „ tot ons is nedergedaald, of Gods Zoon. Der„ halven, wil ik u, met dit mijn schrijven, gebeden „ hebben, dat gij de moeite neemt, van tot mij te „ komen, om mij van de ziekte, aan welke ik lij„ de, te genezen. Trouwens, ik heb ook verno„ men, dat de Jooden u trachten te dooden. Ik „ heb eene kleine maar deftige stad, die ons beiden „ genoeg kan zijn, om aldaar in vrede en rust te „ leven."

Hier op zou de Zaligmaker schriftelijk geäntwoord hebben, als volgt:

„ Zalig zijt gij, ABGARUS, dat gij, zonder mij „ gezien te hebben, in mij gelooft: want, van mij „ is geschreven, dat de genen, die mij gezien heb„ ben, in mij niet geloven, opdat de genen, die mij „ niet gezien hebben, in mij geloven, en leven. „ Wat aangaat uw verzoek, om tot u te komen: „ Ik moet noodzaaklijk alles, waartoe ik gezonden „ ben, hier volbrengen, en na de vervulling daar „ van, weder opgenomen worden tot hem, die mij

I BOEK V. Hoofdst. na C. G. Jaar 30-33.

„ gezonden heeft. Nadat ik zal opgenomen zijn, „ zal ik iemand mijner leerlingen tot u zenden, om „ uwe ziel te genezen, en u en den uwen het le- „ ven te fchenken."

EUSEBIUS, die deze gebeurenis het eerst verhaalt (*), verzekert ons, dat hij deze brieven in het Grieksch vertaald heeft uit het oorfpronglijk *Sijrisch*, zoo als hij ze gevonden had in de *Archiven* der ftad *Edesfa* zelve, in welke de gebeurenis geplaatst werd in het jaar 340 der *Edesfeenfche* Tijdrekening, die dezelfde is met de Jaartelling der *Seleuciden*, welk jaar overëenftemt met het XVde jaar der regering van Keizer TIBERIUS, in het welk JESUS zijne openbare prediking begon te aanvaarden. Vervolgends voegt EUSEBIUS, uit dezelfde Archiven, hier een omftandig verhaal bij, hoe, na JESUS hemelvaart, de Apostel JUDAS, die ook THOMAS heette, door eene Godlijke aandrift, THADDEUS, éénen der LXX leerlingen van JESUS, na *Edesfa* gezonden hebbe, om in die ftad het Euängelie te prediken, welke bij zekeren TOBIÄS *Tobiäszoon* zijn' intrek genomen hebbende, vele wonderwerken in die ftad verrichtede. Dit aan den Koning bericht zijnde, ontbood deze den leeräar, van wien hij verftond, dat dezelve thans gekomen was, om de belofte van JESUS te vervullen, terwijl de Koning aan THADDEUS verzekerde, dat hij zoo oprecht in JESUS geloofde, dat hij den Jooden, die hem gekruist hadden, den oorlog deswegens zou hebben aangedaan, indien hij de Romeinen niet ontzien had.

Hier

(*) *Hist. Eccles.* I. 13.

Hier op genas THADDEUS den Koning, door oplegging der handen, van zijne kwaal, deed nog vele wonderwerken, en predikte het Euängelie met een gelukkig gevolg.

I BOEK. V Hoofdst. na C. G. Jaar 30-33.

Naderhand is dit verhaal met nog meer bijzonderheden vermeerderd. Dus schrijft EVAGRIUS (*), twee eeuwen na EUSEBIUS, dat JESUS, te gelijk met zijnen brief, ook zijne afbeelding, en wel, niet door eenig mensch, maar door Godlijk vermogen, ontworpen, aan ABGARUS gezonden zal hebben, van welke afbeelding, de overlevering verder meldt, dat zij eenigen tijd daarna te *Konstantinopolen*, en eindelijk naa *Italië* gekomen is, alwaar *Rome* en *Genua* elkänder het bezit dezer beeldenis betwisten.

PROKOPIUS, anders een geloofwaardig schrijver, maakt (†) van dezelfde geschiedenis insgelijks gewag, en zegt, dat de ingezetenen van *Edessa* hunne stad voor onwinbaar hielden, uit hoofde eener belofte, welke bij die gelegenheid van JESUS zou geschied zijn.

De onëchtheid dezer brieven aangetoond.

Wat moeten wij van deze geheele geschiedenis denken? Roomsche schrijvers, zelfs een VALOIS, een TILLEMONT, en anderen, welke gewoon zijn de oude Kerkschrijvers zeer hoog te achten, niet alleen, maar ook Protestanten, CAVE, GRABE enz. houden dezelve voor waar. Ondertusschen hebben wij alle reden, om het verhaal voor een verdichtzel te verklaren; waarömtrent niemand zwarigheid zal maken met ons

(*) *Hist. Eccl.* IV. 27.

(†) *De Bello Pers.* II. 12.

I BOEK V Hoofdst. na C. G. Jaar 30-33.

ons in te ftemmen, voor zoo veel het bijvoegzel van JESUS afbeelding, en van de onwinbaarheid der ftad *Edesfa*; betreft, maar zelfs kan het verhaal van EUSEBIUS den toets niet doorftaan. De Euängelisten, en de Handelingen der Apostelen, zwijgen niet alleên van deze zoo merkwaardige gebeurenis, maar ook maakt geen één Christenfchrijver vóór EUSEBIUS, geduurende drie eeuwen, daar van het minfte gewag. De brieven zoo van ABGARUS als van CHRISTUS hebben inwendige kenmerken van verdichting. Hoe, zouden de Christenen, indien JESUS waarlijk dezen brief gefchreven had, denzelven niet, van eerften af, als een Godlijk gefchrift erkend en gelezen hebben? En, letten wij op den inhoud dezer brieven; die van den Koning bevat eene ongerijmdheid en onbeftaanbaarheid, welke men in den vorst niet onderftellen kan. Hij befluit, uit de wonderen van JESUS, voorbarig genoeg, dat deze *God*, of *Gods Zoon* is, dit volgt toch niet, de Profeeten hebben toch immers wonderwerken verricht: Vervolgends wil de Koning met dezen *God*, of *Gods Zoon*, zijne ftad of rijk deêlen, als zijnde voor hun beiden tot een gerust leven genoegzaam. Hoe ftrookt dit? Het antwoord van JESUS is duidelijk faamgefteld, uit fommige fpreuken van den Bijbel, en zelfs uit zulken, die JESUS eerst na zijne opftanding uit de dooden gefproken heeft. En, waaröm ftelt JESUS, in dien brief, 's Konings genezing uit tot na zijnen dood? Was dit zijne gewoonte, dat hij de genen uitftelde en wachten liet, welken hij hulp wilde bewijzen? Ook geeft JESUS aan den vorst geen onderwijs, nopens zijne twijfeling,

ling, of hij JESUS als God, of Gods Zoon, moest erkennen enz. De tijdsbepaling der geschiedenis toont ook derzelver onwaarheid aan, dewijl, gelijk wij zeiden, het jaar, waar in dezelve gebeurd zou zijn, het jaar is, waar in JESUS eerst begon te prediken. Eindelijk, de bijzonderheden van het verhaal bij EUSEBIUS ſtrijden zoodanig met den inhoud dezer brieven, dat de ééne de anderen omverſtooten. Volgends dit verhaal toch, komt THADDEUS te *Edesſa*, doet daar wonderen, welke aan den Koning bericht worden, en dus komt hij, langs eenen omweg, bij den vorst, daar men, volgends den brief van JESUS, zou verwacht hebben, dat hij regelrecht aan den Koning zou gezonden zijn geworden. Verders, wij kennen geenen Apostel JUDAS, die ook THOMAS genoemd zou zijn, terwijl integendeel de Apostel JUDAS THADDEUS wordt bijgenaamd. Alle deze redenen moeten ons overtuigen, dat deze geheele geſchiedenis ongegrond, en een bloot verdichtzel is.

Maar, wat zal men dan maken van de geloofwaardigheid en goede trouw van EUSEBIUS, die deze brieven en het geheele verhaal getuigt, gevonden te hebben, in de *Archiven* van *Edesſa*, in het oorſpronglijk *Syrisch*, waar uit hij beiden vertaald medeelt? Op deze vraag antwoorde ik, dat men de goede trouw van EUSEBIUS niet behoeft te verdenken, maar van ligtgelovigheid kunnen wij hem, in dit geval, niet vrijplijten. Men behoeft niet te twijfelen, dat men aan dezen geſchiedſchrijver, welke van Keizer KONSTANTYN verlof had, om alle ſtaats- en andere openbare papieren, tot het opſtellen zijner

I BOEK V Hoofdst. na C. G. Jaar 30-33.

Kerkgeschiedenis, te mogen gebruiken, deze brieven en dit verhaal zal hebben ter hand gesteld, als te vinden in de Archiven van *Edessa*. Maar, deze stukken zelve waren verdicht, waarschijnlijk, om de gemeente te *Edessa* een grooter aanzien te geven, en het ontbrak EUSEBIUS alleenlijk aan een oordeel des onderscheids, om deze verdichting te ontdekken. Wij vinden meer voorbeelden van dergelijke ligtgelovigheid bij de oude Kerkschrijvers, dus liet zich JUSTINUS de *Martelaar* vertellen, dat zekere oude overblijfzels van gebouwen de cellen of kamertjens waren, in welke de LXX overzetters het Oude Testament in het Grieksch vertaald hadden, en nu schreef de goede Kerkvader, ter goeder trouwe, dat hij de kamertjens gezien had, welke voor de LXX overzetters hadden gediend (*). Ja, EUSEBIUS zelve heeft ons nog een soortgelijk voorbeeld in zich zelven gegeven, wanneer hij ons verhaalt (†), dat hij in de stad *Paneäs*, of *Caesarea Filippi* het Standbeeld gezien heb-

(*) Men behoeft, om deze ligtgelovigheid, op deze oude Kerkelijke Schrijvers, niet te laag neder te zien, het heugt mij, in de *Commentarii de rebus Cardinalis* QUIRINI, welke, in deze eeuw, door ons land gereisd heeft, *pag.* 72. *Ed. Brix.* of *pag.* 68 *edit. Lips.* gelezen te hebben, hoe deze prelaat ter goeder trouw verhaalt, dat het beeld van ERASMUS te *Rotterdam*, als de klok slaat, een blad omkeert van het boek, het welk het in de hand houdt. Wij weten, in welken zin, men aan de kinderen vertelt, dat dit beeld een blad omkeert, wanneer het de klok *hoort* slaan.

(†) *Hist. Eccles.* VII. 18.

hebbe, het welk de vrouw, door JESUS van eenen twaalfjarigen vloed genezen (*), welke uit deze ſtad geboortig zal geweest zijn, van metaal had laten oprichten, ter gedachtenis van deze weldadige genezing, verbeeldende JESUS zelven, die aan eene voor hem nederknielende en met gevouwen handen den zoom van zijn kleed aanrakende, vrouw de hand toereikt. Maar, wie zal zich laten overreden, dat eene arme *Joodſche* vrouw, welke alle hare bezittingen aan de geneesheeren beſteed had, tot hare genezing, gelijk MARKUS uitdruklijk meldt, een metalen Standbeeld zal hebben laten oprichten, daar nogthans de Jooden, in 't gemeen, omtrent beelden ongunſtig dachten? Zelfs ſpreekt EUSEBIUS, niettegenſtaande hij zegt, dit beeld gezien te hebben, zeer twijfelächtig van het oogmerk van deszelfs oprichting, ſchoon hij, te gelijk, ſchrijft, dat de nieuwbekeerden uit de Heidenen al vroeg de gewoonte hadden, om de beelden van JESUS, en de voornaamſte Apostelen, PETRUS en PAULUS, ter gedachtenis te hebben, gelijk men gewoon was, de beeldenisſen van groote mannen en weldoeners te bewaren. Hoe het zij, het is zeer waarſchijnlijk, dat het beeld, het welk EUSEBIUS gezien heeft, het beeld was van den eenen of anderen Heidenſchen Wijsgeer, bij voorbeeld, van APOLLONIUS, of van eenen of anderen Keizer, bij voorbeeld, TITUS VESPASIANUS, en BERENICE, dochter van Koning AGRIPPA,

I BOEK V Hoofdſt. na C. G. Jaar 30-33.

(*) MATTH. IX. 20-22. MARK. V. 25-34. LUK. VIII. 43-48.

I BOEK V Hoofdſt. na C. G. Jaar 30-33.

PA, dewijl men, in de overlevering, aan de gemelde vrouw ook dezen naam BERENICE geeft, of liever, dat de ſtad *Paneäs* in de gedaante eener vrouw wordt afgebeeld, aan de voeten van den Keizer HADRIANUS, van wien deze ſtad eenige weldaad zal ontvangen hebben; gelijk BEAUSOBRE het eerſte, en HASAEUS, met vele waarſchijnlijkheid, het laatſte gegist heeft. (*)

Het waare oogmerk van JESUS leere en verrichtingen.

Na dit alles beſluiten wij: JESUS heeft, bij zijn leven, zich met zijn leere en prediking bij de Jooden bepaald, zijne Apostelen en Leerlingen zouden deze zijne leere, na zijnen dood, aan de Heidenen mededeelen. Deze aanmerking leidt ons, om nog, met één woord, van het oogmerk van JESUS leere en verrichtingen te ſpreken. JESUS leere was, in den grond, ten opzichte der Joodſche Kerk, geene nieuwe leere, zij behelsde de volmaking en vervulling van alles, wat van ouds in de leere, plegtigheden, en voorzeggingen dier Kerk vervat was. Hij was toch niet gekomen, om de wet te niet te doen, maar te vervullen. Deze leere was alleen in zoo verre nieuw, dat zij de oude waarheden in kracht daarſtelde, duidelijk, klaar en algemeen toepaslijk op het menschdom, zonder onderſcheid van volken, maakte, de voorzeggingen vervulde, met één woord, den Godsdienst, in deszelfs hemelſchen en geestelijken aart openbaarde. JESUS heeft zich ook, zoo lang hij leefde, niet van de Jood-

(*) Men zie meer van dit Standbeeld in mijne *Aardrijksk. des Bijbels* IV *Deel Bladz.* 439. en VENEMA *Hist. Eccles. Tom.* IV. *pag.* 75.

Joodſche Kerk afgezonderd, geene bijzondere maatſchappij of genootſchap van aanhangers gevormd, veel min dezelve naar de wijze van wereldlijke genootſchappen of maatſchappijën ingericht, of aan eenig opperhoofd onderworpen. Zijn doel was openlijk, waarheid en verlichting onder de menſchen te verſpreiden, en allen tot Godzaligheid en deugd te brengen en te verëenigen. Tot dit verheven doel, en niet tot het vormen van een menschlijk uitwendig genootſchap, ſtrekten ook de plegtigheden van Doop en Avondmaal, door hem ingeſteld. Ondertusſchen had dit alles, uit den eigen aart, eene ſtrekking, indien de Jooden dit heil, het welk hun gepredikt werd, niet hadden miskend, en indien de Heidenen het geloof in JESUS omhelsden, dat het geen in den Joodſchen Godsdienst de afzondering der volken begunſtigde, en het geen in denzelven enkel uitwendig of voorbeeldig was, van zelve een einde moest nemen, en dat het Bijgeloof en Veelgodendom der Heidenſche volken, als onbeſtaanbaar met het licht der waarheid, tot niet moest vervallen. Doch, dit alles zou zich met den tijd, en door den voortgang van zijne leere, als van zelve ontwikkelen; het Geestelijk Godsrijk, het welk JESUS grondvestede, zou in zijn geestelijk en hemelsch wezen altijd blijven, en van tijd tot tijd, meer algemeen uitgebreid worden,

I BOEK V Hoofdſt. na C. G. Jaar 30-33.

ZESDE HOOFDSTUK.

Jesus *dood*, *Opstanding en Hemelvaart.*

I BOEK VI Hoofdst. na C. G. Jaar 33.

Overgang tot het verhaal van JESUS Dood, Opstanding en Hemelvaart.

JESUS, aan zijne bestemming, voor zoo ver de verlichting van het menschdom betrof, volgends het Godlijk ontwerp, voldaan hebbende, moest nu, zich zelven voor het menschdom ook opöfferen, den dood ondergaan, op den derden dag in het leven herrijzen, en tot zijnen Hemelschen Vader wederkeeren, alles, gelijk hij zelve te voren te kennen gegeven, en zelfs aan de Jooden, van eersten af, tot een teken en bewijs van zijnen Godlijken oorsprong, gesteld had. In het verhaal van deze gebeurenissen, zullen wij weder den zelfden weg der Voorzienigheid kunnen opmerken, volgends welken het Godsrijk niet bestaat in menschlijken luister, maar in hemelsche kracht en heerlijkheid.

Kort voor het Paaschfeest, invallende in het 33ste jaar der gewone jaartelling, welke de Christenen volgen, had JESUS zijnen vriend LAZARUS, te *Bethanië*, uit de dood opgewekt. Onmidlijk na dit doorluchtig wonderwerk, het welk niet in twijfel kon getrokken worden, deed hij eene soort van plegtige intrede in *Jerusalem*, onder de toejuiching der menigte, als de groote Profeet, of MESSIÄS, op eene wijze, welke hem volkomen voegde, en zijns waardig was. Bij deze gelegenheid zuiverde hij andermaal, met het gezag van eenen Gods-Profeet, den

I BOEK VI Hoofdst. na C. G. Jaar 33.

den, reeds bij het begin van zijne openbare verrichtingen, door hem gezuiverden, maar terstond weder ontheiligden Tempel, en besloot dus zijne ambtswaarneming, op dezelfde wijze, als hij die aanvaard had.

JESUS gevangen.

De Joodsche Raad en geestelijkheid, de zaak eene zoo ernstige wending ziende nemen, stelde thans, op voorstel van den Hoogenpriester KAJAFAS, dat het beter ware, dat één mensch voor het volk stierf, dan dat het gantsche volk verloren ging, vast, om, zoodra het Paaschfeest, waar op men, wegens den toevloed der vreemdelingen, voor oproer beducht was, voorbij zou wezen, JESUS te vangen en ter dood te brengen. Maar JESUS bereidde zich, intusschen, tot eenen vrijwilligen dood, met de verhevenste bedaardheid van geest, en de liefderijkste zorgvuldigheid voor zijne leerlingen en vrienden. Hij waarschuwde dezen, dat zijn dood, op dit zelfde aanstaande Paaschfeest, zou gebeuren, hij wees hun den verrader aan, die hem zou overleveren, en onderhield hen, met leerzame en bemoedigende redenen, die van zijne tederste liefde jegens hen getuigden. Alles, wat JESUS voorzegd had, gebeurde ook. JUDAS ISKARIÖTH, één zijner leerlingen, door gierigheid gedreven, en door eene bestraffing, welke hij, dezer dagen, van JESUS ontvangen had, tot wraak opgespoord, zich bij den Joodschen Raad vervoegd hebbende, kwam met hun overëen, om, voor eene somme gelds, zijnen meester, zonder opschudding onder het volk te veröorzaken, in hunne handen te leveren; verzeld van eenen troep gerechtsdienaars, onder welken zich ook verscheiden Joodsche geestelijken mengden, ge-

I BOEK VI Hoofdst. na C. G. Jaar 33.

leidde hij die naar eene plaats, buiten Jerusalem, waar JESUS zich des nachts onthield, en waar hij thans den bangsten zielestrijd, onder het gevoel van het geduchte van zijn lijden en sterven voor de menschen, met een herhaald ernstig doch te gelijk onderwerpelijk gebed tot zijnen Vader, naauwlijks had doorgestaan. Een kusch was het teken, door den verrader gegeven, waar op de bende toeschoot, en JESUS gevangen nam, doch niet, dan na dat deze blijken gegeven had, dat hij zich vrijwillig overgaf, dewijl hij, in het eerst, door een enkel woord, de bende zoo vertzaagde, dat zij terug deinsde, en in verwarring ter aarde stortte, en vervolgends den ontijdigen ijver van PETRUS, die het zwaard trok, om zijn' meester te beschermen, bestrafte, en de wonde, door hem aan eenen dienstknecht van den Hoogenpriester toegebracht, wonderdadig heelde, tevens voor zijne vrienden, de Apostelen, een vrij geleide bezorgende, die hem ook allen verlieten, behalven PETRUS, welke hem van verre volgde.

Voor den Joodschen Raad te recht gesteld.

De Joodsche Raad, bevond zich, den uitslag afwachtende, in het paleis van den Hoogenpriester, alwaar JESUS terstond in verhoor genomen werd, waar in hij, van alle menschen verlaten, en zelfs door PETRUS verloochend, welke verloochening hij ook te voren voorzegd had, zich zoo waardiglijk en standvastig gedroeg, dat de Raad, te vergeefs, alle pogingen inspande, om eenige schijnbare beschuldiging tegen hem op te sporen, tot dat men zijne rondborstige belijdenis, welke hij, op de bezwering van den Hoogenpriester, voor den Raad aflegde, dat hij de

de MESSIAS, de Zoon van den levenden God, was, als eene Godslastering uitleggende, hem, op dien grond, ter dood veröordeelde.

I BOEK VI Hoofdst. na C. G. Jaar 33.

In den vroegen morgenstond kwam de Raad weder bij één, om het gevelde vonnis te bekrachtigen, en vervolgends JESUS aan den Romeinschen landvoogd over te leveren, opdat die hetzelve bevestigen en ten uitvoer zou doen stellen, dewijl de Jooden het recht van leven en dood verloren hadden, zedert hun land eene Provincie van het Romeinsche Rijk geworden was. Voor dezen Raad verscheen de verrader JUDAS, vol wanhopend berouw verklarende, dat hij onschuldig bloed verraden had, en den loon van zijn verraad voor hunne voeten werpende, waar na hij zich zelven het leven ging benemen.

En ter dood veröordeeld.

PONTIUS PILATUS was thans, van wegen den Keizer TIBERIUS, landvoogd van *Judeë*, een man, van wien de geleerde Jood FILO van *Alexandrië* schrijft: „ Zijne gantsche bediening was een geduurig tooneel van het recht te verkopen, van roof, „ geweldenarij, en alle godloze stukken; van het pijnigen, en ombrengen van onschuldigen, zonder „ hen te recht te stellen, of te vonnisfen, en van „ allerleië woeste wreedheid!" En evenwel ziet men dezen man van zoodanig karakter in de uiterste verlegenheid, hoe met JESUS te handelen. Hij is, niettegenstaande de hevige beschuldigingen van den Joodsche Raad, dra volkomen overtuigd van de zuivere onschuld van JESUS, en beschouwt, in dezen beschuldigden, in deszelfs achtbaar zwijgen, zoo wel als in zijn gepast en deftig spreken, ja in zijn gehee-

JESUS door PILATUS en HERODES onschuldig verklaard, doch echter ter dood overgegeven en gekruist.

I BOEK VI Hoofdst. na C. G. Jaar 33.

heele voorkomen, zoo veel waardigheids, dat hij alle pogingen in het werk ſtelde, om JESUS te behouden, na vruchteloos beproefd te hebben, zich van dit netelig rechtsgeding te ontſlaan, door JESUS, als een Galileër, na den Viervorst HERODES te verzenden, welke zich, thans, bij gelegenheid van het Feest, in *Jeruſalem* bevond. Vrees voor oproer, en dat men hem bij den Keizer zou beklagen, perste hem, na eene openlijke betuiging van in dezen gedwongen te handelen, de bevestiging van het door de Jooden geſtreken doodvonnis over JESUS af, het welk terſtond voltrokken werd. JESUS werd gekruist, en onderging de doodſtraffe, die bij de *Romeinen* de ſchandelijkſte was, maar hij had dit zelve, reeds lang te voren, voorzegd.

JESUS dood.

JESUS leed deze ſtraffe, en onderging den dood, op die wijze, welke geſchikt was, om de opmerkzaamheid van allen op te wekken. Aan den éénen kant gevoelde hij, daar hij voor het menschdom ſtierf, alle de bitterheden des doods, gelijk uit zijne hartbrekende klagt blijken kon: „ Mijn God! „ Mijn God! waaröm hebt gij mij verlaten?" Maar aan den anderen kant was hij, in zijn lijden en ſterven, dezelfde deugdzame, verheven, Godlijke perſoon, die hij zich, bij zijn leven, betoond had. Hij bad voor zijne beulen, hij beloofde aan éénen der misdadigers, die met hem gekruist waren, nog dien dag, het genot van zaligheid in zijn Koningrijk, hij bewees zijne liefderijke zorge omtrent zijne moeder, welke hij aan zijnen vriend JOÄNNES aanbeval, en nu alles volbracht hebbende, beval hij, met vertrouwen, zijnen geest aan zijnen hemelſchen Vader.

De

Op den derden dag na zijnen dood _ verliet JESUS, weder levende, het graf, terwijl de aarde beefde.

Bladz. 133.

I BOEK VI Hoofdst. na C. G. Jaar 33.

De gantſche Natuur ſcheen met den dood van JESUS bewogen. Eene geweldige aardbeving, voorgegaan door eene ſchrikbarende duisternis (*), deed bergen en rotzen ſplijten, en uit de graven, in dezelven uitgehouwen, gingen, na JESUS opſtanding, eenige verſtorven Heiligen, levend uit, welke aan velen te *Jeruſalem* verſcheenen zijn. Ook ſcheurde het voorhangzel, het welk, in den Tempel, het heilige van het allerheiligſte afzonderde. Geen wonder, dat alle aanſchouwers verbaasd ſtonden, en de Heidenſche hoofdman uitriep: „Waarlijk! deze man was een Zoon van God!" Wonderen, bij denzelven, voorgevallen.

Op denzelfden dag, werd JESUS, door de zorg van NIKODEMUS en JOSEF *van Arimatheä*, nog voor den avond, met welken de Sabbath een' aanvang nam, onder uitdruklijke toelating van PILATUS, begraven, terwijl de Joodſche overigheid van denzelfden ſtadhouder eene wacht ſoldaten verkreeg, die zij bij het graf, welks mond met een' grooten ſteen geſloten was, plaatſten, en den ſteen bovendien verzegelden, ten einde, gelijk zij voorwendden, voor te komen, dewijl JESUS voorzegd had, dat hij na drie dagen zou verrijzen, dat zijne aanhangers het lijk wegnemen en verbergen, en dan voorgeven zouden, dat hij waarlijk weder levend geworden was. Begravenis van JESUS.

Deze voorzorg was ijdel. Op den derden dag na zijnen dood, des zondags, verliet JESUS, weder levende, het graf, terwijl de aarde beefde, en een En- JESUS opſtanding.

(*) Ik mag hier niet voorbijgaan, aan te tekenen, dat EUSEBIUS, en andere ſchrijvers, een bericht aanhalen van FLEGON den *Trallïaan*, een vrijgelaten ſlaaf van Keizer

I BOEK VI Hoofdſt. na C. G. Jaar 33.

Engel, nedergedaald uit den Hemel, den ſteen van het graf wegwentelde, op wiens verſchijning de Romeinſche wacht van het graf vluchtte, en aan de Joodſche overigheid bericht bracht, wat 'er was voorgevallen.

En hemelvaart.

Eenige vrouwen, vriendinnen van JESUS, wilden hem, na zijne dood, de laatſte eere bewijzen, en waren, in den vroegen morgen, zonder dat zij iet van eene *Romeinſche* wacht wisten, na het graf gegaan, om zijn lijk te balſemen. Bij het graf gekomen, vonden zij hetzelve open en ledig, maar zagen vervolgends Engelen, welke haar van de opſtanding van JESUS kennis gaven; vervolgends verſcheen de verrezen JESUS eerst aan MARIÄ MAGDALENA, toen aan de andere vrouwen, en daarna, nog dien zelfden dag, eerst aan dezen en genen van zijne leerlingen afzonderlijk, en ten laatſten aan allen des avonds, THOMAS uitgezonderd. Opmerklijk is het, dat deze leerlingen van JESUS zoo ongelovig waren, niettegenſtaande JESUS voorheen dooden voor hunne oogen opgewekt, en hun zijne opſtanding zoo dikwijls beloofd had, dat zij niet eer zich verzekerd hielden, van zijne opſtanding, voor dat zij hem zelven gezien, betast, met hem geſproken, en gegeten hadden, zoodat wij te min reden hebben, om hun getuigenis te ver-

HADRIÄAN, in de IIde eeuw, doch wiens werk verloren is geraakt: „dat onder Keizer TIBERIUS, *ten tijde der* „ *volle maan*, eene volkomene zonnezwijm zij voorge „ vallen" enz. Men zie hier over SCHUTTE *Heil. Jaarb.* I *Deel Bladz.* 250 volgg.

verdenken. Geduurende veertig dagen vertoonde zich JESUS aan hun, eenmaal zelfs aan meer dan vijfhonderd van zijne vrienden te gelijk, hun nader de geheimen van het Godsrijk verklarende, en hun den Godlijken Geest belovende, die hen in ſtaat zou ſtellen, om dat rijk, op den grondſlag, door hem gelegd, verder in de wereld te verbreiden. Waarna hij, van den Olijfberg, buiten *Jeruſalem*, voor het oog zijner leerlingen, hen gezegend hebbende, na den hemel, tot zijnen Vader, wederkeerde.

I BOEK VI Hoofdſt. na C. G. Jaar 33.

Wij maken, omtrent den dood van JESUS, en deszelfs gevolgen, dezelfde aanmerking, welke wij reeds *Bladz.* 61. omtrent zijne geſchiedenis, in het gemeen gemaakt hebben: Bij zijne diepſte vernedering, openbaren zich voor het geloof de blijken van zijne Godlijkheid, terwijl, zelfs bij zijne verheerlijking, door zijne opſtanding en hemelvaart, van dezelve volſtrekt niet meer, openlijk en algemeen, vernomen werd, dan genoegzaam was, om het ongeloof onveräntwoordelijk te ſtellen; ten einde de hemelſche en geestelijke natuur van zijnen Godsdienst, in deszelfs zuiverheid, bewaard zoude blijven. Uit deze aanmerking moet men de bedenking beöordeelen, welke, als eene tegenwerping tegen de waarheid van JESUS opſtanding, wordt ingebracht, dat JESUS zich, na zijne opſtanding, alleen aan zijne vrienden, maar niet aan de *Jooden*, of aan PILATUS, vertoond heeft, en dat hij alleen voor de oogen zijner vrienden ten hemel is gevaren. Trouwens, indien JESUS zijne heerlijkheid en zegepraal luisterrijk, voor het oog van al het volk, had geöpenbaard, zulks zou niet overeen-

Beſluit van JESUS geſchiedenis.

I BOEK VI Hoofdst. na C. G. Jaar 33.

eenkomstig geweest zijn met de inzichten der Godheid, welke zich, in het geheele beloop zijner geschiedenis, openbaren. Om dezelfde reden, waaröm HERODES van de geboorte van JESUS bericht ontving, door de komst der Oostersche *Magi*, en niet anders, om die zelfde reden ontvingen de Joodsche overheden enkel kennis van JESUS opstanding, door de Romeinsche wacht. Het geloof echter ontving, in het één en ander geval, hemelsche en ontwijfelbare verzekeringen, terwijl aan het ongeloof alle verönt-schuldiging ontnomen was; daar HERODES, door zijne wreedheid jegens de kinderen te *Bethlehem*, en thans de *Joodsche* Raad, door het omkopen der wacht, om eene onbestaanbare onwaarheid te verspreiden, dat JESUS leerlingen zijn lijk hadden gestolen, ten duidelijksten hebben geöpenbaard, dat hun ongeloof voor geene overtuiging vatbaar was.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Geloofwaardigheid van Jesus *Geschiedenis.*

I BOEK VII Hoofdst. na C. G. Jaar 33.

De waare bronnen

Wij hebben de Geschiedenis van JESUS voorgedragen, zoo als dezelve gevonden wordt, in de vier *Euängeliën*, van MATTHEUS, MARKUS, LUKAS, en JOÄNNES. Wij zullen van dezelven, op zijne plaats, breeder spreken. Hier merken wij alleen aan, dât deze schriften alle kenmerken van echtheid en geloofwaardigheid in zich bevatten, welke eene gezon-

zonde oordeelkunde in eenig boek of geschrift met recht eischen kan. Zij zijn, van de eerste eeuw van het Christendom af, eenparig erkend voor de schriften van die schrijvers, wier naam zij voeren; men heeft ze, in de eerste eeuw reeds, ten gebruike der Christenen, bij welke het Grieksch niet gemeenzaam was, vertaald in het *Sijrisch*, in de Oostersche, en in het Latijn, in de Westersche landen. In schriften, verders, die men, van eersten af, als Godlijk, beschouwde, en als den grond van den Godsdienst aanmerkte, kan men niet anders verwachten, of men zal alle zorgvuldigheid hebben gebruikt, om dezelve zuiver te bezitten. Ook heeft men geene bewijzen kunnen bijbrengen van eenige schijnbare vervalsching, welke deze vier Geschiedschrijvers zouden ondergaan hebben. Alles, wat zij schrijven, stemt in, met hunnen leeftijd, en met de omstandigheden, onder welke zij geschreven hebben.

I BOEK VII Hoofdst. na C. G. Jaar 33.

van JESUS geschiedenis zijn de vier Euangeliën.

De echtheid dezer Geschiedverhalen erkend zijnde, kan men aan de geloofwaardigheid der schrijvers niet twijfelen, allen geven zij de duidelijkste bewijzen, dat zij noch bedriegers noch dweepers waren, hunne wijze van verhalen is eenvouwig, zij melden hunne eigene misslagen ongeveinsd en oprecht; zij komen in het hoofdzaakelijke zoo overëen, dat 'er geene tegenstrijdigheid tusschen hen plaats heeft, en verschillen echter genoeg in bijzaken, om te doen opmerken, dat zij niet met malkanderen hebben saamgespannen.

Deze schriften zijn echt en geloofwaardig.

De verhalen dezer vier schrijvers, twee van welken, als Apostelen, JESUS gestadig verzeld hebben,

ter-

I BOEK VII Hoofdſt. na C. G. Jaar 33.

terwijl de twee anderen met zijne Apostelen eene lange en gemeenzame verkering gehad hebben, en derzelver reisgenoten geweest zijn, worden in alle de overige boeken des Nieuwen Testaments, duidelijk, onderſteld, en even daar door bekrachtigd.

Oorzaken, waaröm wij bij de gelijktijtige ſchrijvers zoo weinig van JESUS verrichtingen lezen.

Schoon wij, uit LUKAS weten, dat reeds vroeg, het welk men ook, volgends den aart der zaken, kon verwachten, velen, het geen zij van de verrichtingen van JESUS wisten, of gehoord hadden, in geſchrift hebben geſteld, echter hebben wij, behalven de vier bekende Euängelieſchrijvers, niets overig, het welk wij voor echt erkennen kunnen. Ook vinden wij, bij andere, dan Christen-ſchrijvers, van dien tijd, ſlechts zeer weinig van JESUS aangetekend, waar over wij ons niet behoeven te verwonderen, dewijl de ſchrijvers van dien tijd geen acht op de Christenen geſlagen hebben, die zij nog onder de Jooden begrepen, en naderhand, toen het Christendom meer opgang maakte, hetzelve naar de vooröordeelen van hunnen Godsdienst beſchouwd en beöordeeld hebben; of wel, daadelijk tot hen zijn overgegaan, en het Christendom aangenomen hebben.

Schoon zij de hoofdzaak bevestigen.

Dit is genoeg: Dat JESUS, ten tijde van Keizer TIBERIUS, onder den ſtadhouder PONTIUS PILATUS, geleefd heeft, en gekruist is geworden, is, in het gemeen, van Jooden, en Heidenen, erkend. Dat hij wonderen verricht heeft, hebben de eerſte beſtrijders van het Christendom, onder Jooden en Heidenen, niet geloochend, ſchoon zij dezelve of verkleinden, of 'er natuurlijke redenen van poogden te geven, of ze aan den invloed van zekere geheime kundigheden toe-

toeſchreven. De Engelſche Godgeleerde NATHANAËL LARDNER heeft, opzetlijk, zijn werk gemaakt, om de geloofwaardigheid der Euängelie-Geſchiedenis te betoogen, als ook, om alle die plaatzen uit Joodſche en Heidenſche ſchrijvers te verzamelen, welke bijzonderheden behelzen, door welke deze geſchiedenis kan bevestigd worden. Omtrent dit onderwerp behoort men met alle omzichtigheid te werk te gaan, alzoo de Christenſchrijvers, na de Euängelisten en Apostelen, niet zelden te ligtgelovig alles aangrepen, wat zij dachten, dat tot ſtaving van de goede zaak van het Christendom dienen kon. Wij hebben daar van, in het geen van ABGARUS verhaald wordt, reeds een voorbeeld gevonden.

I BOEK VII Hoofdſt. na C. G. Jaar 33.

Twee belangrijke getuigenisſen, waar op de Kerkvaders zich bijzonder beroepen, het één van den Richter PILATUS zelven, het ander van den Joodſchen Geſchiedſchrijver JOSEFUS, mogen wij hier ter plaatze niet voorbijgaan.

Onderzoek nopens het bericht van PILATUS.

Reeds in de tweede eeuw na CHRISTUS geboorte, beriep JUSTINUS de *Martelaar* zich, in zijn eerſte veräntwoordingſchrift voor de Christenen, op de berichten, welke PILATUS, aangaande JESUS, aan den Keizer TIBERIUS gezonden zal hebben, uit welke de Keizers van zijnen tijd zien konden, dat alles waarheid was, het geen hij, JUSTINUS, van de geſchiedenis en dood van JESUS voordroeg. In die zelfde eeuw, beriep zich insgelijks TERTULLIANUS, in zijne veräntwoording voor de Christenen, op deze berichten van PILATUS, 'er bijvoegende, dat deze berichten van den ſtadhouder dien invloed hadden

I BOEK VII Hoofdst. na C. G. Jaar 33.

op den Keizer TIBERIUS, dat deze aan den Raad te *Rome* een voorſtel deed, om JESUS onder het getal der Goden te plaatzen, doch, het welk door den Raad werd geweigerd, omdat hij zelve deze eere niet had willen aannemen. (*) Desniettemin, zegt hij, bleef TIBERIUS den Christenen welgezind, en dreigde de zulken te willen ſtraffen, welke de Christenen zouden willen beſchuldigen. EUSEBIUS heeft, in zijne *Kerkgeſchiedenis* (†), de woorden van TERTULLIANUS aangevoerd, na verhaald te hebben, dat PILATUS niet alleen den dood, maar ook de opſtanding van JESUS bericht hebbe, als ook, dat velen in hem geloofden. Men mag hier wel niet twijfelen, of PILATUS zal aan den Keizer een *Proces verbaal* hebben overgezonden, van het rechtsgeding en den dood van JESUS; zulks was de pligt der Romeinſche landvoogden, en de zaak was voor PILATUS gewigtig genoeg. Ondertusſchen blijkt het ons duidelijk, dat de eerſte Christenen dit bericht van PILATUS zelve niet gelezen hebben, dewijl zij het anders wel zouden hebben bijgebracht en overgenomen. Die brieven, welke nog onder den naam van PILATUS voor handen zijn, geven, door hunnen ſtijl en inhoud beide,

(*) In dezen zin heeft OROSIUS reeds de woorden van TERTULLIANUS genomen, en men ſchijnt, in de daad, bij TERTULLIANUS te moeten lezen: *Senatus, quia in ſe non probaverat*, in plaats van: *quia ipſe non probaverat*. Alhoewel EUSEBIUS de gewoone lezing volgt, en ze in eenen anderen zin verklaart.

(†) *Libr.* II. *Cap.* 2.

de, blijken genoeg, dat zij, in laater tijd, verdicht zijn. In het begin der vierde eeuw eerst, hebben de Heidenen, vermoeid, omdat de Christenen zich gedurig op de Handelingen van PILATUS beriepen, zekere zoodanige Handelingen, of berichten van PILATUS, in het licht gebracht, die ten nadeele van JESUS ſtrekten, maar derzelver valschheid werd terſtond, zelfs reeds uit de dagtekening, openbaar. (*) Doch, wat aanbelangt, het geen TERTULLIANUS 'er bijvoegt, van het voorſtel, door TIBERIUS aan den Romeinſchen Raad gedaan, daarömtrent blijft vele reden van twijfeling over. Is het te denken, dat PILATUS zich in den lof van JESUS zoo zeer zou hebben uitgelaten, dat TIBERIUS, welke, men weet, dat van de Goden en Godsdienst geen werk maakte, een voorſtel gedaan zou hebben, om JESUS onder de Goden te plaatzen, eenen Joodſchen man, daar evenwel TIBERIUS voor de Jooden geene achting had? Hoe kan men geloven, dat TIBERIUS zich omtrent de Christenen gunſtig verklaard zou hebben, die, echter ten zijnen tijde, zich nog niet van de Jooden hadden afgezonderd? Men voegt hier nog bij, dat de Romeinſche Raad het voorſtel van TIBERIUS niet zou hebben durven van de hand te wijzen, indien deze vorst hetzelve waarlijk gedaan had, doch, daar op kan men uitzonderen, dat de Raad zijne weigering met den glimp van vleijerij bekleedde, omdat, naamelijk, TIBERIUS deze eere voor zich zelven geweigerd had. Wij behoeven echter

I BOEK VII Hoofdſt. na C. G. Jaar 33.

TER-

(*) EUSEB. *Hist. Eccles.* II. 2. en IX. 5.

I BOEK VII Hoofdst. na C. G. Jaar 33.

TERTULLIANUS niet te verdenken, als of hij deze bijzonderheid verdicht had. Te weten, wanneer de Christenen zich beriepen op de berichten van PILATUS aan TIBERIUS, en de Heidenen daar op zwegen, hebben de eersten ligtelijk kunnen besluiten, dat deze berichten vereerend waren voor JESUS; dit besluit werd, gelijk het gaat, allengs als waarheid voortgeplant, met bijvoegzelen vermeerderd, en dus door TERTULLIANUS, en op deszelfs gezag, door EUSEBIUS overgenomen. (*)

En het getuigenis van JOSEFUS.

Het ander getuigenis nopens JESUS, waar van wij spreken moeten, is dat van JOSEFUS, den Joodschen Geschiedschrijver, (†) het welk van dezen inhoud is. „In dezen tijd leefde ook JESUS, een wijs man, „ indien men hem een' man mag noemen; want hij „ verrichtte geheel vreemde en wonderbare werken, „ en was een leeräar van menschen, welke geneigd „ zijn, de waarheid aan te nemen, zoodat niet al„ leen vele Jooden, maar ook Grieken, hem aan„ hingen. Deze was de CHRISTUS; en niettegen„ staande PILATUS hem, op de beschuldiging der „ aanzienlijksten onder ons, tot den kruisdood ge„ doemd had; evenwel hielden zij, die hem eens „ liefgekregen hadden, niet op, hem hoog te ach„ ten; trouwens, hij vertoonde zich weder aan hun

„ ten

(*) Men zie, over deze *acta* of berichten van PILATUS, VENEMA *Tom.* III. *Hist. Eccl. pag.* 548-549. LILIENTHAL *Oord. Bijbelverkl.* XVI. *Deel. Bladz.* 119. enz. SCHUTTE *Heil. Jaarb.* III. *Deel. Bladz.* 14. volg.

(†) *J. Oudh.* XVIII. 3-3.

„ ten derden dage, het welk, benevens duizend andere wonderbare dingen, de Godlijke Profeeten van hem getuigd hadden. En nog, tot op den dag van heden, heeft het genootfchap van hun, die den naam van Christenen voeren, niet opgehouden te „ zijn." Over dit getuigenis van JOSEFUS zijn de gedachten der geleerden zeer verfchillende. Sommigen willen aan deszelfs echtheid geheel niet twijfelen, anderen achten deze geheele plaats voor ingefchoven, en door eenen of anderen Christen in de werken van JOSEFUS ingelascht, eindelijk is 'er een derde gevoelen, het welk den middenweg houdt, en meent, dat ja wel JOSEFUS, te dezer plaats, iet van JESUS zal gezegd hebben, maar dat men, door invullingen en veränderingen, den zin zijner gezegden verwrongen zal hebben. Het is zeer moeielijk, hier omtrent eene beflisfende uitfpraak te doen. Aan den éénen kant, fchijnen de bewoordingen in de aangehaalde plaats niet te voegen in den mond van JOSEFUS, eenen Jood. Zal die openlijk belijden, dat JESUS de CHRISTUS, de MESSIÄS, is, dat de Profeeten van hem voorzegd hebben? enz. Aan den anderen kant, zou JOSEFUS dan geheel van JESUS gezwegen hebben, daar hij van JOÄNNES *den Dooper* fpreekt, en ook den dood van den Apostel JAKOBUS verhaalt, dien hij den broeder van JESUS, *gezegd* CHRISTUS, noemt? Het is waar, alle de nog overige Handfchriften van JOSEFUS hebben deze plaats, maar daartegen, leest men dezelve niet, in de gelijkluidende plaats van dezen fchrijver, in zijn boek over den *Joodfchen* oorlog.

I BOEK VII Hoofdst. na C. G. Jaar 33.

EUSEBIUS heeft, in twee van zijne werken (*), deze plaats aangehaald, gelijk ook HIERONYMUS (†), maar daartegen maakt geen één ouder Christenschrijver, van dezelve gewag, zelfs ORIGENES niet, in zijn eerste boek tegen CELSUS, alwaar hij echter de getuigenissen van JOSEFUS nopens JOÄNNES *den Dooper* en JAKOBUS gewaagt. Veiligst schijnt men te besluiten, wanneer men gelooft, dat 'er in deze plaats van JOSEFUS bijvoegzels zijn ingebracht, waar uit echter niet volgt, dat zij geheel verdicht zou wezen, schoon wij niet kunnen bepalen, wat eigenlijk en oorspronglijk van JOSEFUS, en wat van eene laater hand ingelascht zij. Genoeg is het, dat de Geschiedenis van JESUS van soortgelijke getuigenissen volstrekt niet afhangt. Al had JOSEFUS geheel gezwegen van JESUS, door dit stilzwijgen zou deze Geschiedenis niets in geloofwaardigheid verliezen, dewijl men reden voor zulk stilzwijgen zou kunnen ontdekken, onder anderen in de verlegenheid, waar in JOSEFUS zich kon bevinden, wat hij van JESUS zou of moest schrijven; gelijk aan de andere zijde, de waarheid van het Christendom bij deze plaats niet veel kan winnen, indien toch JOSEFUS dit had kunnen schrijven, zonder een Christen te worden. (§) ACHT-

(*) *Demonstrat. Euang.* III. 7. en *Hist. Eccles.* I. 11.

(†) *De Script. Eccl. C.* 13.

(§) Men zie behalven VENEMA *Tom.* III. *Hist. Eccles. pag.* 105. LILIENTHAL *Oordeelk. Bijbelverkl.* XVI. *Deel Bladz.* 67. volgg. mijnen *Bijb. Verd.* VI. *Deel Bladz.* 169. volgg.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Geschiedenis der aanhangers en belijders van Jesus, *van zijne Hemelvaart, tot den dood van den Joodschen Koning* Herodes Agrippa!

Van de Gebeurenissen van JESUS leerlingen, na de Hemelvaart van hunnen grooten Meester, en hunne verrichtingen, kunnen wij ons, alleenlijk, met volkomene zekerheid, verlaten, op het geen LUKAS, de Euängelist, ons daar van verhaalt, in zijn tweede boek, *de Handelingen der Apostelen* genoemd, vergeleken met het geen de brieven der Apostelen, die wij onder de boeken van het Nieuwe Testament bezitten, ons aan de hand geven. Andere verhalen van de lotgevallen der Apostelen zijn, of fabelächtig, of ten minsten onzeker, en aan twijfelingen onderhevig; omdat ons gelijktijdige Christen-Geschiedschrijvers ontbreken, en men, in de volgende eeuwen, al spoedig, aan de zucht voor het wonderbare te veel toegaf. Laat ons de zekere Geschiedenis volgen.

I BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 33.

Verkiezing van MATTHIÄS tot Apostel.

Nadat JESUS ten Hemel gevaren was, bleven zijne vrienden te *Jerusalem*, alwaar zij in ééne der Tempelzalen, naar de gewoonte van godvruchtige lieden, daaglijks bijéénkwamen, den Heiligen Geest, dien hun leeräar hun beloofd had, van hem afwach-

I BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 33.

tende. In ééne van deze vergaderingen, in welke een getal van omtrent 120 perfonen bij één was, werdt, op voorftel van PETRUS, befloten, het twaalftal der Apostelen weder aan te vullen, door de verkiezing van eenen uit hun midden, in de plaats van den verrader JUDAS. Met eenparige ftemmen, koos men twee perfonen uit, JOSEF BARSABAS, JUSTUS bijgenaamd, en MATTHIÄS; van welke de laatfte, na een plegtig gebed tot God, bij het lot verkozen, en eenparig bij de elf Apostelen gevoegd werdt. (*)

Nedérdaling van den H. Geest.

Tien dagen na JESUS Hemelvaart, op het Pinkfterfeest, bevonden zich alle de vrienden van JESUS, reeds in den vroegen morgen, in de Tempelzaal, waar zij gewoon waren, bij een te komen. Onverwachts, hoort men, van den Hemel, een gedruis, als van eenen geweldig gedreven wind, welke het gantfche gebouw vervullende, zich naar het vertrek der Apostelen en vrienden van JESUS ftrekte, alwaar uitfchietende Vuurvlammen zich op hen verdeelden, en, in de gedaante van vuurige tongen, op hen zetten, waar van het uitwerkzel was eene wonderbare geestverrukking, in welke zij allen, vervuld met den H. Geest, in vreemde talen, den lof van God vermeldden. Het volk, of de feestvierende menigte, welke zich thans in de voorhoven van den Tempel bevond, meest Jooden uit vreemde landen, en

(*) HANDEL. I. 12-26. — MOSHEIM *opheld. tot de Kerk-Gefch.* I. *Deel Bladz.* 54. gelooft, dat MATTHIÄS, bij ftemming, tot Apostel verkozen is, en niet bij het lot. Zijne gisfing heeft geen genoegzaam bewijs voor zich.

en Joodengenoten, ſtond verbaasd op dit wonderverſchijnzel, en liep te hoop naa de kamer der *Galileërs*, waar heen de richting van het wonderverſchijnſel ſtrekte. De eerst-inkomenden, in dit vertrek binnen gegaan, zagen en hoorden dit wonder met ontzetting, terwijl anderen, misſchien van de achterſten, en waarſchijnlijk *Jeruſalemmers*, die geene vreemde talen verſtonden, tot heilloos ſpotten overſloegen, en deze vreemde uitwerkzels aan dronkenſchap, ontſtaan uit het onmatig gebruik van den offerwijn, toeſchreven: welke lastering, ter oore der Apostelen gekomen zijnde, rezen zij allen op, en plaatſten zich, met PETRUS aan het hoofd, zoodanig, dat zij nu van de geheele menigte konden gezien en gehoord worden, en nu hield PETRUS eene zoo nadruklijke en gepaste redenvoering, ter wederlegging en beſchaming van den laster, en ter verklaring van dit wonderbaar verſchijnzel, dat niet min dan 3,000 perſonen, daar door getroffen en overtuigd, zich bij de vrienden van JESUS voegden, en vervolgends, door den doop, als zijne belijders, aangenomen en ingewijd werden. (*)

I BOEK VIII Hoofdſt. na C. G. Jaar 33.

Dus

(*) HANDEL. II. — De gronden, op welke mijne voorſtelling dezer gebeurenis, uit LUKAS, rust, zal de lezer breeder uitgehaald vinden in mijnen *Bijbel Verd.* VI. *Deel Bladz.* 88. en volg. Ik heb aldaar *Bladz.* 92. ook, met anderen, aangemerkt, dat zeer waarſchijnlijk dit het zelfde wondergeval is, waar van, doch verwardelijk, TACITUS *Hist. Lib.* V. *Cap.* 13. en JOSEFUS *de Bello* VI. 5. 3. *pag.* 389. gewagen. Te weten, onder de voorte-

I BOEK VIII Hoofdſt. na C. G. Jaar 33.

Dus vervulde JESUS zijne beloften, aan zijne Apostelen gedaan, voor welke dit alles van het hoogſte aanbelang was. De Godlijke Geest rustte hen thans toe, tot het werk van hunne zending, en vervulde hen, met kennis en wijsheid, met moed, ſtandvastigheid, ijver, bedaardheid, zoodat zij hunne Euängelieverkondiging, met nadruk, aanvaardden, en met kracht doorzetteden, zonder iemand of iet te ontzien. De gaven der talen kon hun, in het vervolg, bij gelegenheden, van groot nut zijn, als zij ééns, onder volken, bij welke zij, noch met de Griekſche, noch met de Hebreeuwſche taal, zoo als zij toen onder de Jooden geſproken werd, te recht zouden komen, het Euängelie zouden moeten verkondigen.

Onderzoek, over den aart van de gave der talen.

Ondertusſchen, moeten wij ons van deze gave der talen, welke thans aan de Apostelen geſchonken werd, een recht denkbeeld maken. Men moet deze gave vergelijken met de andere buitengewoone gaven van den Heiligen Geest, welke de Apostelen ontvingen, en welke ook andere Christenen, in dien tijd, deelächtig werden. Deze gaven konden niet, naar willekeur, uitgeöefend worden van de genen, die dezelve ontvangen hadden, zij waren wondergaven, welke zij, alleen in geestdrift, en als het voor de

kenen van *Jeruſalems* verwoesting, zou ook dit geweest zijn, dat de Priesters des nachts, of 's morgens vroeg, op zeker Pinkſterfeest, in den Tempel, eerst eene *beweging en gedruis*, maar daar na ook eene *ſtem*, als van eene groote ſchare, vernomen hebben, zeggende: *Laat ons van hier vertrekken!*

de belangen van het Christendom nodig was, uitöefenden. Op deze wijze kan men ook de verscheiden gevoelens der uitleggeren over deze gave der talen verëenigen, bij voorbeeld, dat van SALMASIUS, welke dezelve, in de Apostelen, alleen tot dezen Pinksterdag bepaalde, van ERNESTI, dat dezelve niet nodig waren tot, en dus ook niet bedoeld hebben, de uitbreiding van het Euängelie onder vreemde volken, waar toe de Grieksche taal genoeg volstaan kon. enz. Deze onze opvatting stemt ook overëen met het geen wij van de gave der talen lezen, I KOR. XII. en XIV. enz. ——

Andere buitengewone gaven van den H. Geest.

Uit deze beide Hoofdstukken van gemelden brief van PAULUS aan de gemeente te *Korinthe*, zien wij tevens, welke en hoedanige buitengewone gaven de Heilige Geest aan de Apostelen, en vervolgends door deze, aan de eerste Christenen heeft medegedeeld. PAULUS zegt I KOR. XII. 8. „Aan den éénen wordt „door dien Geest geschonken ervarenheid in de leere der Godlijke wijsheid, aan eenen anderen uitgebreide kundigheden — aan een' ander weder geloof (dat is, een bijzonder en krachtdadig vertrouwen op God,) aan een' ander de gave van genezingen, aan een' anderen werkingen van wonderkrachten; aan een' ander Godlijke ingeving; aan een' ander vermogen, om de Geesten [en ingevingen] te beöordeelen en te onderscheiden; aan een' ander onderscheiden soorten van talen; en weder aan een' ander de gave van uitlegging en vertolking." Men moet de uitleggers raadplegen, over den aart en het onderscheid dezer gaven, hier

is

I BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 33.

is het ons genoeg, op te merken, dat deze gaven allen geöefend werden, en zich openbaarden, wanneer de Heilige Geest de Apostelen en Christenen met eene bijzondere geestdrift vervulde en bezielde, bij gelegenheden, waar dezelve ftrekken konden tot verfterking en bemoediging van reeds gelovende, of tot overtuiging van ongelovige, menfchen.

Een kreupele genezen door PETRUS en JOÄNNES, en derzelver verhoor voor den Raad.

Op dien zelfden dag, gelijk waarfchijnlijk is (*) wanneer, bij de morgen-godsdienstöefening, in den Tempel, de Heilige Geest was uitgeftort over de Apostelen, begaven zich de beide Apostelen PETRUS en JOÄNNES, ten tijde van het avond-gebed, namiddag om drie uuren, weder na den Tempel, wanneer zij eenen man, die van de geboorte af kreupel geweest was, op eene wonderdadige wijze, herftelden, welk wonderwerk op het volk, het welk zich in den Tempel bevond, naar het fchijnt, thans meest *Jerufalemmers*, die het avond-gebed plagten bij te wonen, dien indruk maakte, dat zij opene ooren leenden aan de redenen, met welke PETRUS hun JESUS, als den MESSIÄS, predikte, en, ten getale van wel 5,000, aan die prediking geloof gaven.

Deze toeloop des volks wekte de aandacht der Priesteren, bijzonder van de *Sadduceefche* gezindte, omdat de Apostelen in JESUS de opftanding der doo-

(*) Men zie den *Bijbel Verd.* VI *Deel Bladz.* 108. Anderen ftellen dit geval laater, en SCHUTTE verfchuift het zelfs tot het volgende jaar. Zie *Heil. Jaarb.* III *Deel. Bladz.* 22. *volgg.*

dooden verkondigden. Men nam dan de beide Apostelen in hechtenis, en bracht hen, den volgenden morgen, voor den Raad, alwaar PETRUS, met dezelfde vrijmoedigheid, als daags te voren in den Tempel, sprak, JESUS, als den MESSIÄS, en eenigen Zaligmaker der menschen, voordragende. De Raad was verlegen. Het wonder was openbaar, de genezen man zelve was tegenwoordig, en het gebeurde, in den morgen des vorigen dags, kon hun ook niet onbekend wezen. Ja, de kracht van zeggen zelve, die de Apostelen, schoon ongeleerde lieden, betoonden, deed hen verbaasd en verwonderd staan. Zij durfden, derhalven, ook uit vreeze voor het volk, niet meer doen, dan dat zij den Apostelen ten scherpsten verboden, verder in den naam van JESUS te leeren en te redenen: maar de Apostelen verklaarden rondborstig, dat zij, daar toe een uitdruklijk bevel van God hebbende, zich verpligt vonden, om met deze verkondiging voort te gaan, het aan het eigen oordeel des Raads overlatende, of men Gode niet meer dan den menschen gehoorzamen moest? De Raad, hier tegen niets wetende in te brengen, ontsloeg hen, met herhaling van hun verbod en bedreiging. (*)

Eerste gemeente te Jerusalem.

Dus hadden de Apostelen van JESUS eenen aanvang gemaakt van hun ambt, en eene gemeente te *Jerusalem* gesticht. Deze gemeente bestond uit inwoners van *Jerusalem*, en uit vreemdelingen, geboren Jooden en Joodengenoten; in dezelve vertoonde zich de waare Geest van JESUS en zijnen Godsdienst.

De

(*) HAND. III. en IV.

I BOEK VIII Hoofdſt. na C. G. Jaar 33.

De eerſte belijders van JESUS hadden, zegt LUKAS (*), één hart en ééne ziel, zijnde volmaakt eensgezind. Volhardende in de leere der Apostelen aangaande JESUS, oefenden zij onderling de liefderijkſte gemeenſchap, en verëenigden zich tot gemeenſchappelijke gebeden; liefdemaaltijden, tot welke ook het gedachtenismaal van JESUS lijden en dood behoorde, bevestigden deze naauwe verëeniging der gemoederen. Dus waren zij, daaglijks, bij malkanderen, in hunne bijzondere huizen, maar ook in den Tempel, ten blijke, dat zij geheel niet dachten, om zich van de Joodſche Kerk af te zonderen. Gulhartige weltevredenheid en oprechte eenvouwigheid van het hart maakte hen eerwaardig tevens en beminlijk bij hunne medeburgeren; maar vooräl wekten zij aller hoogächting en genegenheid, door de daaden van menschlievendheid en goedwilligheid, welke zij uitöefenden, jegens armen en onvermogenden, tot wier onderhoud de meervermogenden gewillig hunne bezittingen beſteedden, verkopende zelfs hunne vaste goederen, en het geld aan de Apostelen brengende, om daar van de noodlijdenden te onderhouden, of die zelve aan behoeftigen uitdeelende, zoodat men, naar waarheid, van hun kon getuigen, dat zij alles onderling gemeen, en voor elkanderen ten dienst hadden (†).

On-

(*) HAND. IV. 32.

(†) HAND. II. 44. vergel. IV. 32. Het zou een verkeerd denkbeeld zijn, indien men het bericht van LUKAS wilde verſtaan, van eene zoodanige gemeenſchap van goederen, waar bij alle bijzonder eigendom werd te niet

Ondertusschen kan men uit deze bijzonderheid dit gevolg afleiden, dat deze eerste gemeente te *Jerusalem*, niet enkel uit eenige geringe arme en behoeftige lieden bestaan hebbe; gelijk sommigen, alhoewel door onderscheiden beginzelen gedreven, gedacht hebben. Neen, zij bestond uit lieden van allerleiën, meest echter van den burgerstand. (*)

I BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 33.

Bestond niet enkel uit arme lieden.

Door hare Godsvrucht en deugd verwierf de gemeente van JESUS belijderen te *Jerusalem* zich eene algemeene achting, en nam van dag tot dag toe in getal van leden, die, en door de overtuiging der waarheid, en door de kracht van het voorbeeld, en door de wonderen, welke de Apostelen, van tijd tot tijd, verrichtten, overgehaald werden, om zich bij haar te voegen. Deze waren de gelukkige uitwerkingen van den Godsdienst, wanneer dezelve zuiver en eenvouwig door zijne belijders betracht werd. Spoedig nogthans slopen 'er menschen in, wier bedoelingen niet oprecht waren. Een voorbeeld hier van was zekere ANANIÄS, welke een stuk lands, het welk hem toekwam, verkocht hebbende, den koopprijs aan de Apostelen bracht, doch daar van, met medeweten van zijne huisvrouw SAPFIRA, een gedeelte terug gehouden had. Wanneer men dit geval uit het rechte oogpunt beschouwt, had hier eene snoodheid van hui-

Geduchte straf over ANANIÄS en SAPFIRA.

che-

gedaan. Neen, elk bleef meester van zijne bezittingen, en oefende zijne milddaadigheid vrijwillig en ongedwongen uit. Zie *Bijb. Verd.* III. *Deel. Bladz.* 192, 193.

(*) Men vergelijke MOSHEIM *Ned. Opheld. der Kerk-Gesch.* I *Deel. Bladz.* 109.

I BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 33.

chelaarij, geveinsdheid, en heb- of eerzucht plaats. PETRUS ontdekte het boos opzet van leugen en bedrog, en, op zijne bestraffing, stortte ANANIäS, en na hem, zijne huisvrouw SAPFIRA, plotsling neder, en God verklaarde, door het strafwonder, openlijk, dat de Godsdienst van zijnen Zoon geene geveinsdheid d..den kan. (*)

Deze gebeurenis staafde tevens het gezag der Apostelen, waar door de gemeente, daaglijks, aanwies in getal van belijders, te meer, daar de weldadige wonderen, door de Apostelen verricht, zoo algemeen erkend werden, dat men, niet alleen uit *Jerusalem*, maar zelfs van de omgelegen steden en vlekken, de zieken aanbracht, en die op straat, op bedden en matrasfen, nederlegde, opdat, als PETRUS voorbijkwam, zijne schaduw hen slechts mogt beschaduwen; gelijk zij dan ook allen genezen werden. (†)

De Apostelen in hechtenis genomen, en wonderdadig verlost.

Twee jaaren omtrent, gingen de Apostelen, ongehinderd, op deze wijze, voort, de leere van hunnen meester te verbreiden, maar, in het jaar 35, een' opstand, onder de *Samaritanen*, door eenen THEUDAS, die zich voor iet groots uitgaf, verwekt, en door PILATUS, ten strengsten, niet zonder wreedheid gestraft zijnde (§), werd deze landvoogd, daar over, door de *Samaritanen*, en over dergelijke wreedheden ook door de *Jooden* bij VITELLIUS,

(*) Men vergelijke mijnen *Bijb. Verd.* IV. *Deel. Bladz.* 131 volg.

(†) HAND. V. 12-16.

(§) HAND. V. 36.

LIUS, Romeinschen stadhouder in *Syrië*, aangeklaagd, waar door zijne achting en gezag zoodanig afnam, gelijk hij ook kort daarna na *Rome* werdt opgezonden, dat KAJAFAS, de Hoogenpriester, en de Joodsche Raad, het thans waagden, de Apostelen in hechtenis te nemen, om hen te recht te stellen, en den voortgang der nieuwe leere in ééns te stuiten. Doch, wat gebeurt? De Apostelen worden, des nachts, door eenen Engel, uit de gevangenis verlost, en ontvangen bevel, om hunne prediking, den volgenden dag, in den Tempel, te vervolgen, gelijk zij, op de Goddelijke bescherming vertrouwende, deeden. De Raad, door dit geval bedremmeld, liet wel de Apostelen voor zich brengen, maar durfde, hoe zeer, door derzelver vrijmoedige redenen, verbitterd, hun niet aan het leven komen; men besloot, op het voorstel van GAMALIËL, deze zaak op haar beloop te laten, en vergenoegde zich, de Apostelen te doen geesselen, en het verbod te herhalen, dat zij in den naam van JESUS niet meer leeren zouden. (*)

I BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 33.

De Apostelen lieten zich, hier door, niet afschrikken. Integendeel, zij gingen, met wakkerheid en vol moeds, voort met leeren, zoo in den Tempel, als in bijzondere huizen.

De gemeente van JESUS belijders te *Jerusalem* bestond, zoo als uit het bovenverhaalde blijkbaar is, uit tweederlei, of, zo men wel, uit driederlei soort van *Jooden*, die het geloof in JESUS hadden aan-

Twist over het uitdeelen der aalmoessen. Verkie-

(*) HAND. V

I BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 35.

zing van zeven Diakonen.

aangenomen, te weten, uit ingezetenen van *Jerusalem*, en het Joodsche land, die men *Hebreën* noemde, omdat zij de Hebreeuwsche taal spraken, uit vreemde *Jooden*, *Hellenisten* of *Griekfche* genaamd, omdat zij, in vreemde landen, bijzonder door alle de gewesten van het Romeinsche Rijk verspreid, de *Griekfche* taal gebruikten, en eindelijk, uit *Joodengenoten*, dat is, oorspronglijke *Heidenen*, die tot den Joodschen Godsdienst bekeerd, en uit denzelven verders tot den Godsdienst van JESUS overgegaan waren. Deze allen waren, gelijk wij gezien hebben, onderling op het naauwst in liefde vereënigd, ook hadden zij eene gemeene kas, ter verzorging van hunne behoeftigen, van weduwen en noodlijdenden. Doch, als nu de gemeente vermenigvuldigde, begonnen de *Hellenisten*, of vreemdelingen, onder dezelve te vermoeden, dat de *Hebreeuwsche* leden zich nog het oude voorrecht boven hen aanmatigden, het welk de Hebreeuwsche Jooden zich boven de Hellenisten gewoon waren toe te schrijven, en verbeeldden zich, dat hunne weduwen bij de anderen wel eens achter moesten staan, en bij de bedeelingen voorbijgegaan werden. Spoedig echter werden alle kwaade gevolgen, die uit zoodanige vermoedens en klagten dreigden te ontspringen, door de wijsheid der Apostelen voorgekomen. Op hun voorstel, werden 'er door de geheele gemeente zeven mannen, van onbesproken deugd en kunde in de leere van JESUS, die ook de gaven van den Heiligen Geest deelächtig waren, verkozen, om als bedienaars (*Diakonen*) de algemeene kas te bestuuren, de zorg

voor

voor de behoeftigen op zich te nemen, en de bedeeling der aalmoesſen te regelen. De verkozenen waren, STEFANUS, FILIPPUS, PROCHORUS, NIKANOR, TIMON, PARMENAS, en NIKOLAUS. Waarſchijnlijk, waren de drie eerſte *Hebreën*, en de volgende drie *Hellenisten*, NIKOLAUS was een Joodengenoot van *Alexandrië*. Door deze verſtandige en onpartijdige ſchikking, werd de eensgezindheid onder de gemeente volkomen bevestigd. (*)

I BOEK VIII Hoofdſt. na C. G. Jaar 35.

Op deze wijze verkreeg het gezelſchap van JESUS aanhangeren, allengs, eene meer maatſchappelijke of genoodſchappelijke gedaante, en dewijl de verkozen *Diakonen* de Apostelen, in het prediken en leeren, ijverig onderſteunden, breidde het geloof zich ſterk uit, zoodat zelfs een aantal Priesters tot het geloof in JESUS overkwamen. (†)

STEFANUS, eerſte bloedgetuigen.

Boven allen muntede de *Diakon* STEFANUS uit in werkzaamheid, door leere en wonderen, ter uitbreiding van het Euängelie. Op zekeren tijd, over den Godsdienst in redentwist geraakt met eenige Jooden, die hunne bijzondere Sijnagogen in *Jeruſalem* hadden, beſchuldigden dezen, toen zij de kracht zijner redenen niet konden wederſtaan, hem van lastering tegen de wet en Godsdienst van Moſes, en tegen den Tempel. Voor den Raad geſleept, hield STEFANUS, in wien de Raad, met verbazing, het voorkomen, als van een' Engel, opmerkte, eene nadruklijke redenvoering, in welke hij, uit de geſchie-

(*) HAND. VI. 1-6.
(†) HAND. VI. 7.

I BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 35.

ſchiedenis des Joodſchen volks, bewees, hoe hetzelve, alſchoon uitwendig veel werks ſchijnende te maken van den Godsdienst, echter, in de daad, zich vijändig tegen het wezen van den Godsdienst, ongehoorzaam aan MOSES en zijne wetten, en haatlijk jegens alle voorſtanders van den Godsdienst, gedragen had, waar na hij, dit alles op den Raad toepasſende, hun verweet, dat zij, volmaaktelijk, door het haaten en lasteren van JESUS en zijne leere, het voorbeeld hunner voorvaderen volgden, en den Heiligen Geest wederſtonden. Op deze toepasſing berstede hun het hart van ſpijt en woede, welke ten top ſteeg, toen STEFANUS hun eene hemelſche openbaring, welke hij, tot zijne bemoediging, op dien eigen ſtond, ontving, in welke hij, in den geöpenden Hemel, JESUS zag ſtaan aan de rechte hand van God, bekend maakte. Zonder verdere rechtspleging, viel men, in woede, op den deugdzamen man aan, en ſleepte hem buiten de ſtad, alwaar men hem, die te midden van deze omſtandigheden, zijne bedaardheid behield, en in zijne laatſte oogenblikken nog, naar het voorbeeld van zijnen meester, voor zijne moordenaren bad, ter dood ſteenigde; waarna zijn ligchaam, door eenige Godvruchtige lieden, ter aarde beſteld werd. (*)

Verdere vervolging tegen de Christenen.

Dus was STEFANUS de eerſte *martelaar*, of bloedgetuigen, gelijk men, met dezen naam, die oorſpronglijk *Grieksch* is, naderhand, die genen benoemd en verëerd heeft, welke hunne belijdenis, door

(*) HAND. VI. en VII.

door het ondergaan van vervolgingen en den dood, standvastig hebben blijven betuigen en bekrachtigen. De woede der ongelovige *Jooden* was, met de dood van STEFANUS, niet voldaan. Men vervolgde ook de overige leden der gemeente, alleen lezen wij niet, dat men de Apostelen thans beledigd hebbe, misschien uit ontzag voor hun wondervermogen, waar door het volk voor hun zoo grooten eerbied hadt, dat men hen vreesde te mishandelen.

I BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 35.

Van alle de vervolgers betoonde zeker jongeling SAULUS, naderhand PAULUS, den grootsten ijver. Deze was een Hebreeuwsche Jood, uit *Tarsus*, eene stad in *Cilicië*, opgevoed in alle de geleerdheid der *Hebreën*, hebbende te *Jerusalem* de lessen genoten van den vermaarden *Farizeeschen* leeräar GAMALIËL, men meent ook, uit sommige plaatzen zijner schriften, te mogen opmaken, dat hij in de Griekse geleerdheid niet geheel onërvaren is geweest, welke in zijne geboortestad *Tarsus* zeer in bloei was. Hoe het zij, hij was, naar de wet en derzelver verklaring door de Joodsche meesters, een gemoedlijk en godsdienstig jongeling, vol vuur en ijver, welke hem, daar hij de aanhangers van JESUS beschouwde, als afvalligen of minächters van den Mosaïschen Godsdienst, zoo ver vervoerde, dat hij niet alleen bij den moord van STEFANUS, met genoegen, regenwoordig was, wanneer hij de klederen der getuigen, die den eersten steen op dezen bloedgetuigen wierpen, bewaarde, maar ook vervolgends, gesterkt met last en volmagt van wegens den Raad, in de huizen der belijders van JESUS indrong, en hen, zoo vrouwen als man-

Aangebonden door SAULUS, naderhand PAULUS,

I BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 35.

nen, in de gevangenis fleepte. Of 'er van dezen ook eenigen ter dood zijn gebracht, wordt ons niet gemeld. ——

Uitbreiding van JESUS leer buiten Jerufalem.

Ondertusfchen had deze vervolging geene andere uitwerking, dan welke de vervolging der waarheid, doorgaands, pleegt te hebben; de waarheid wordt daar door meer bekend en uitgebreid. Zoo gebeurde het ook nu. JESUS aanhangers, door deze vervolging, allerwegen zich verftroojende, verkondigden, waar zij kwamen, de leere van het Euängelie. Uit de zekere berichten van LUKAS kunnen wij echter niet opmaken, dat de aanhangers van JESUS, bij deze gelegenheid, verre buiten de grenzen des Joodfchen lands gekomen zijn; en het geen naderhand is voorgewend, dat MARIÄ MAGDALENA, MARTHA, LAZARUS, JOSEF *van Arimatheä*, en meer anderen, reeds ten dezen tijde, in *Gallië*, of *Frankryk*, gekomen, en de leere van JESUS gepredikt, ja dat JOSEF zulks zelfs in *Brittanië* zou gedaan hebben, luidt al te fabelächtig, en is, met reden, voor lang, als een verdichtzel, verworpen.

FILIPPUS predikt te Samariä.

De vervolging fchijnt bijzonder gericht te zijn geweest, tegen het gezelfchap der *Diakonen*, die in de gemeente te *Jerufalem* waren aangefteld, tot het welk STEFANUS behoorde. Ten minften FILIPPUS, insgelijks één van deze *Diakonen*, begaf zich, om de vervolging te ontgaan, in het gebied der *Samaritanen*, onder welken hij de leere van JESUS verkondigde, en met wonderwerken ftaafde, waar door vele *Samaritanen* tot het geloof werden overgebracht.

JESUS zelve had reeds onder dit volk de eerfte za-

zaden zijner leere, niet zonder vrucht, geſtrooid, doch, daar bij was het tot hier toe gebleven, zelfs had JESUS zijne Apostelen, toen hij hen, nog bij zijn leven, uitzond, om te prediken, uitdruklijk verboden, eenig vlek der Samaritanen, zoo min als der Heidenen, te bezoeken. Volgends het Godlijk ontwerp toch, moest zijne leere eerst aan de Jooden verkondigd worden, van hun zou dezelve zich tot andere volken uitbreiden. En, in de daad, indien de Jooden het Christendom hadden aangenomen en recht gekend, zij zouden, zelve gelukkig, ook andere volken dit geluk deelächtig gemaakt hebben. Thans moest hun ongeloof de aanleiding geven, dat het Euängelie eerst onder de *Samaritanen*, vervolgends ook onder de Heidenen, verkondigd werd. (*)

I BOEK VIII Hoofdſt. na C. G. Jaar 35.

In de ſtad van *Samariä*, bevond zich thans zeker *Samaritaan*, SIMON, de *Magus* (†) of Tooveraar bijgenaamd, een ſnood volksbedrieger, die zich op zijne ervarenheid in de *Magie* of Toverkunde, met welke kunst men in het Oosten van ouds zoo veel ophad, en die in eene gemeenzame verkering met de geesten, en het vermogen, om wonderbare zaken door derzelver hulp uit te richten, beſtaan zal hebben,

SIMON de Toveraar.

(*) ROM. XI. 11, 12.

(†) Hij is misſchien dezelfde bedrieger, die 18 jaaren daarna, DRUSILLA, dochter van AGRIPPA den I, van haren man AZIZUS, Koning der *Emeſers* aftroonde, en bewoog, om aan den Stadhouder FELIX te trouwen. JOSEFUS *J. Oudh.* XX. 7. 2. *pag.* 979.

I BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 35.

ben, en welke reeds vroeg, in *Egypte*, tot eene soort van wetenschap gemaakt was, beroemde. Deze SIMON zich voor een' buitengewoon persoon uitgevende, zoodat men hem de *groote kracht van God* noemde, had eenen grooten aanhang onder het volk. Maar de kracht der leere, en de wonderen, door FILIPPUS verricht, gingen zijne begoochelingen zoo ver te boven, dat het volk, in groot getal, hem verliet, en de leere van FILIPPUS aannam, ja de bedrieger zelve erkende de meerderheid van FILIPPUS boven zich, en liet zich zelfs door hem doopen. —

Op de tijding van den voorspoedigen uitslag van FILIPPUS prediking onder de *Samaritanen*, zonden de Apostelen, uit hun midden, PETRUS en JOÄNNES derwaards, welke, door hun gebed en onder oplegging der handen, de buitengewone gaven van den Heiligen Geest, voor deze nieuwe gemeente verwierven. Dit was een voorrecht, alleen aan de Apostelen eigen, dat de wondervermogens, welke zij zelve bezaten, op hun gebed, aan die genen werden medegedeeld, welke oprecht het Euängelie van JESUS aannamen, en in hem geloofden. De bovengemelde SIMON stond thans nog meer verbaasd, doch, zich verbeeldende, dat deze uitwerkzels waren toe te schrijven aan den hooger graad van verlichting dezer Apostelen in de geheime wetenschap der *Magie*, bood hij hun eene aanzienlijke somme gelds aan, indien zij hem deze kundigheden en magt ook wilden schenken. Wegens deze laage en onwaardige denkbeelden, en wegens zijn valsch hart, alleen bedacht,

om

om het volk te bedriegen, bestrafte PETRUS hem zoo nadruklijk, dat hij, met schrik getroffen, de Apostelen smeekte, om, door hunne voorbidding, de Godlijke straffen van hem af te wenden. (*)

I BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 35.

In de geschiedenis des Bijbels lezen wij niets meer van dezen SIMON; in het vervolg, echter, zal hij ons weder voorkomen. Dit alleen moest hier nog aangetekend worden: Men heeft, in laater tijden, naar hem, den naam *Simonie* gebruikt, wanneer iemand zich Kerkelijke ambten en bedieningen, door geld of kuiperijën, verkreeg, of dezelve, op zoodanige wijze, aan anderen bezorgde. Van welke benaming de oorzaak, ongetwijfeld, daar in zal te zoeken zijn, omdat men zich verbeeldde, dat zij, welke tot Kerkelijke ambten werden ingewijd, bij die inwijding, de genadegaven van den Heiligen Geest ontvingen. Ondertusschen ziet elk ligt, dat het dezen SIMON niet te doen was, om eenige Kerkelijke waardigheid, hij wilde alleen de geheime kundigheden van de Apostelen koopen, welke hij waande, dat zij bezaten, om daar door wonderen te verrichten. ——

Een Ethiopiër, staatsbediende van de Koningin KANDACE door FILIPPUS gedoopt.

Nadat de beide Apostelen, PETRUS en JOÄNNES, na *Jerusalem* waren wedergekeerd, hebbende op hunne terugreize, in alle *Samaritaansche* plaatzen en dorpen, het Euängelie verkondigd, ontving FILIPPUS, door een' Engel van God, bevel, om zich op den landweg tusschen *Jerusalem* en *Gaza* te begeven. Hier ontmoette hij eenen *Ethiopiër*, een' staats- be-

(*) HAND. VIII. 4-24.

I BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 35.

bedienden van de *Ethiöpische* Koningin KANDACE, welke, te *Jerusalem* zijnen Godsdienst verricht hebbende, naa huis keerde. Deze las, op zijn' rijtuig, de plaats van JESAIA (*), welke het lijden van den MESSIÄS voorzegt. FILIPPUS sprak hem aan, verklaarde hem, op zijn verzoek, deze voorzegging, en maakte hem, met zoo veel overtuiging en nadruk, de leere van JESUS bekend, dat de hoveling geloofde, en zich terstond, als een belijder van JESUS, liet doopen. Waarna FILIPPUS, door den Geest van God weggenomen, en te *Asdod*, in het *Filistijnsche*, overgebracht werd, alwaar hij, gelijk ook langs de geheele zeekust, in alle plaatzen, tot *Caesarea* toe, voortging, het Euängelie te verkondigen.

Deze staatsbediende der *Ethiöpische* Koningin, op zoo bijzondere wijze, tot het geloof gebracht, zal, bij zijne terugkomst, niet nagelaten hebben, van deze zaak te spreken, en JESUS, als den Verlosser der menschen, gelijk hij hem nu kende en beleed, ook aan anderen bekend te maken, het welk ook IRENEUS, (†) en EUSEBIUS, (§) van hem verhalen. Doch, als de laatstgemelde dezen man den *eersten Heiden* noemt, die het Christengeloof heeft aangenomen, kan men hem zulks, niet zonder bepaling, toestaan. Hij was wel een Heiden van geboorte, maar, dewijl hij te *Jerusalem* den Godsdienst waarnam, en de schriften van JESAIA las, kan men niet an-

(*) JES. LIII.
(†) *Adv. hæres. Libr.* III. *Cap.* 12.
(§) *Hist. Eccles.* II. 1.

anders besluiten, of hij is een Joodengenoot geweest, die den Joodschen Godsdienst aangenomen had, en beleed. —

I BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 35.

Bekering van SAULUS of PAULUS.

De vervolging tegen de belijders van JESUS hield, ondertusschen, te *Jerusalem* nog aan; zij dreigde zelfs meer en grooter onheilen. SAULUS, wien wij gezien hebben, dat, bij dezelve, den grootsten ijver betoonde, niet kunnende dulden, dat de leere van JESUS ook buiten *Jerusalem*, ja zelfs tot *Damascus*, de hoofdstad van *Syrië* toe, zich ongestoord uitbreidde, liet zich van den Hoogen Raad eene schriftelijke volmagt geven, aan de Joodsche Sijnagogen te *Damaskus* (*), ten einde de belijders van JESUS, welke hij daar mogt aantreffen, zoo mannen als vrouwen, gevangen na *Jerusalem* te voeren. Doch, op zijne reize derwaards, werd deze vervolger, onder weg, op eene wonderbare wijze, door eene verschijning van JESUS zelven, in zijnen loop gestuit, en niet alleen herschapen in eenen be-

(*) De Romeinsche Stadhouder van *Syrië*, VITELLIUS, die in dit jaar 35 in *Syrië* kwam, was den Jooden zeer gunstig, waar uit men verklaren kan, dat de Joodsche Raad eene zoodanige onderneming te *Damaskus* durfde wagen; ten zij men met anderen wilde denken, dat de *Arabische* Koning ARETAS, een Jood en vriend der Jooden, toen reeds meester van *Damascus* geweest zij. Volgends JUSTINUS *M. Dial. cum Trijph. p.* 51, 53, 109. enz. zonden de Jooden allerwegen boden en brieven, om de buitenlandsche Jooden tegen de Christenen op te hitzen.

I BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 35.

belijder van JESUS, maar hem werd, onmidlijk door JESUS zelven, de last opgedragen, om, als Apostel, tot de twaalf overige Apostelen toegevoegd, het Euängelie, en wel voornaamlijk onder de Heidenen, te verkondigen. De bekeering van SAULUS, naderhand PAULUS genoemd, de oorzaak van welke naamsverwisseling niet genoegzaam zeker blijkt, is, naar de meeste waarschijnlijkheid, gebeurd in het 35 jaar na CHRISTUS geboorte, in het 21ste jaar van TIBERIUS. Door dezelve is de waarheid van het Christendom ongemeen bevestigd, en de bestrijders van dezen Godsdienst vinden 'er zich mede verlegen, en in de engte gebracht. PAULUS heeft zelve meermalen, in zijne geschriften en brieven, 'er van gesproken, en ze, in alle hare bijzonderheden, in zijn verhoor voor den Joodschen Koning AGRIPPA, en den Romeinschen stadhouder, in eene volle vergadering der aanzienlijkste personen, onbewimpeld, voorgedragen. Hij kan, onmogelijk, in dit geval bedrogen zijn geweest; zulk iet van hem te vermoeden, verbiedt zijn gantsche karakter; even min kan hij hetzelve verzonnen hebben, om anderen te bedriegen. Of zou een wijs en standvastig man, in aanzien bij de overigheid en Priesterschap, eensklaps, overgaan tot eene partij, welke hij tot hier toe veracht en gehaat had, en bij welke hij niet dan gevaren en rampen te wachten kon hebben? (*)

Het gevolg van deze bekering van PAULUS was, dat

(*) Men vergelijke den *Bijb. Verd.* IV. *Deel Bladz.* 134. en de schrijvers, daar aangehaald.

dat hij, in *Damaskus*, door ANANIAS, eenen belijder van JESUS, gedoopt zijnde, in die ſtad, waar hij gekomen was, om JESUS aanhangeren te vervolgen, nu zelve JESUS aan de Jooden aldaar predikte, als den Zoon van God en den MESSIÄS (*). Drie jaren lang onthield hij zich te *Damaskus*, en in het nabuurig *Arabië* (†), voordat hij na *Jeruſalem* wederkeerde, gelijk wij zoo aanſtonds nader zien zullen.

I BOEK VIII Hoofdſt. na C. G. Jaar 35.

Ondertusſchen werd de landvoogd PILATUS in het jaar 36 door VITELLIUS na *Rome* opgezonden, om zich, wegens de beſchuldigingen, tegen hem door de Jooden ingebracht, te verdedigen, welke Keizer echter reeds overleden was, eer PILATUS daar aankwam, in het voorjaar van het jaar 35, wordende door KAJUS KALIGULA opgevolgd, welke 3 jaren, 10 maanden, en 8 dagen, geregeerd heeft. Deze zal, indien de berichten geloof verdienen, PILATUS na *Vienne* in *Frankryk* gebannen hebben, alwaar hij, zegt men, doch het geen insgelijks onzeker is, de handen aan zichzelven geſlagen zal hebben.

Dood van Keizer TIBERIUS. PILATUS afgezet en gebannen.

Terſtond in het begin van zijne regeering, ontſloeg KAJUS KALIGULA den kleinzoon van HERODES *den Grooten*, HERODES AGRIPPA, uit de gevangenis, waar in TIBERIUS hem geworpen had, en verklaarde hem tot Koning, ſchenkende hem het viervorſtendom van zijnen Oom FILIPPUS. Zijn andere Oom, HERODES ANTIPAS, hem den

HERODES AGRIPPA I. wordt Koning. HERODES ANTIPAS afgezet en gebannen.

(*) HAND. IX. 20-22.

(†) GAL. I. 17-18.

I BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 36-39.

den Koninglijken titel benijdende, begaf zich hier op, op aanftoken van zijne gemaalin, de bekende HERODIAS na *Rome*, om insgelijks den Koninglijken titel te bekomen, maar AGRIPPA zond hem onmidlijk zekeren FORTUNATUS achter na, met brieven van befchuldigingen tegen hem, welke bij den Keizer zoo veel ingang vonden, dat hij HERODES ANTIPAS na *Lions* in ballingfchap zond, in welke de trotfche HERODIAS hem verzelde, wordende zijn viervorftendom van *Galileä* door den Keizer aan AGRIPPA gefchonken.

Rampen der Jooden onder Keizer KAJUS.

Onder de regering van dezen Keizer KAJUS KALIGULA, welke vorst niet zelden zulke ongerijmdheden bedreef, dat men dezelve aan vlagen van krankzinnigheid toefchreef, hadden de Jooden meer dan ééne onäangename bejegening te verduuren —— KAJUS matigde zich Godlijke eere aan, en wilde voor eenen God gehouden, en, als zoodanig, aangebeden worden. Hij gaf zelfs bevel, om zijn beeld, als van eene Godheid, in den Tempel te *Jerufalem* te plaatzen. Gelukkig voor de Jooden, dat PETRONIUS, thans landvoogd van *Syrië*, op het fmeeken der Jooden, zoo lang, met het uitvoeren van dit bevel, draalde, tot hetzelve door den Keizer, op aanhouden van Koning AGRIPPA, werd herroepen. Evenwel vernieuwde hij dit bevel weder, en zou het toen ten uitvoer hebben gebracht, indien hij niet door eene famenzweering ware omgebracht geworden ——

FILO de Jood in

Nog zwaarer waren de verdrukkingen, welke de Jooden te *Alexandrië*, onder den laadvoogd van *Egyp-*

Egypte, FLACCUS AVILLIUS, dulden moesten. Hun werd het burgerrecht ontnomen, en zij van hunne bezittingen beroofd, velen zelfs werden gepijnigd, en ter dood gebracht, waaröm zij, in het jaar 40, eenige afgevaardigden aan den Keizer zonden, om hunne bezwaren in te brengen, en recht te vorderen. Onder deze afgezondenen was ook FILO, *de Jood* bijgenaamd, (*) Deze afgevaardigden werden door den dwaazen Keizer met spot en beschimping behandeld, en konden niets van hem verwerven, tot hij hun hun afscheid gaf, met deze of dergelijke woorden: „Deze menschen komen mij niet zoo kwaad, „ als wel ongelukkig en onverstandig, voor, alzoo „ zij niet geloven willen, dat ik aan de Godlijke „ natuur deelhebbe."

I BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 36-39.

gezantschap gezonden aan dezen Keizer.

Deze wederwaardigheden, welke den Jooden bejegenden, werkten, gepaard met de bekeering van PAULUS

Vrede der gemeente te Jerusalem: won-

(*) Wij hebben van dezen geleerden Jood reeds gesproken *Inleid. Bladz.* XXXIV. Hier zal ik 'er alleen bijvoegen, dat men bij PHOTIUS (*Biblioth. Cod.* 105.) een bericht vindt, dat FILO voor een' tijd een Christen zou geweest zijn, naderhand echter weder afgevallen tot het Joodendom, als ook dat EUSEBIUS verhaalt, (*Hist. Eccl.* II. 17.) dat hij met PETRUS te Rome vriendschappelijke verkering zal gehad hebben. Doch, deze berichten strijden met de tijdrekening, alzoo PETRUS niet zoo vroeg te *Rome* geweest is, en zij schijnen alleen daar uit haren oorsprong genomen te hebben, dat de oude Kerkvaders de *Therapeuten* in *Egypte* voor Christenen hebben gehouden. Zie boven *Bladz.* 15.

I BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 36-39.

deren door PETRUS verricht.

LUS, mede, dat de vervolging tegen de belijders van JESUS, na het jaar 35, niet werd voortgezet, zoodat zij, geduurende de jaaren 36 tot 44, rust en vrede genoten ;welken tijd PETRUS, onder anderen, zich te nutte maakte, om geheel het Joodfche land door te reizen, ten einde de gemeenten alöm te bevestigen, en te verfterken in hun geloof, en de Euängelieleere te verkondigen. Op deze reize genas hij, onder andere wonderen, die hij verrichtte, zekeren AENEäS, die acht jaaren geraakt en lam geweest was, en te *Joppe*, wekte hij eene Godvruchtige weduwe uit de dooden op. (*)

Bekeering van KORNELIUS.

Tot nog toe waren geene anderen, dan *Jooden*, en zulke Joodengenoten, die door befnijdenis in de Joodfche Kerk waren ingelijfd, tot het geloof in JESUS gebracht, doch aan zulke Heidenen, welke wel den Afgodsdienst hadden verlaten, en den eenigen waaren God verëerden, maar zich niet lieten befnijden, was het Euängelie nog niet verkondigd. Met zoodanige *Joodengenooten der Poorte*, gelijk men hen noemde, hielden de *Jooden* geene gemeenzame verkeering. Allengs moest zich het plan der Godheid ontwikkelen, en de Godsdienst van JESUS, volgends zijne beftemming, ook onder de Heidenen uitgebreid worden. De eerfte ftap daar toe was de bekeering van zoodanige Joodengenooten der Poorte, die, als 't ware, tusfchen de Jooden en Heidenen in ftonden, tot het geloof in JESUS. Zekere KORNELIUS, een Romeinsch bevelhebber, welke thans te *Caefarea* in be-

(*) HANDEL. IX. 31-43.

bezetting lag, en zoodanig een Joodengenoot, en tevens een oprecht godvreezend man was, ontving van een' Engel, die hem verscheen, bevel, om PETRUS van *Joppe* te ontbieden, welke hem nader omtrent den Godsdienst verlichten zou. Ten zelfden tijde, als de afgevaardigden van KORNELIUS te *Joppe* kwamen, had deze Apostel, in eene Geestverrukking, een hemelsch gezicht, waar bij hem allerhande soorten van dieren werden vertoond, en hem gelast, om die, zonder onderscheid, tot spijze te gebruiken, en als hij zich, tot drie malen toe, op de wet beriep, die hem verbood, iet *Onreins* te eeten, vermaande hem eene hemelsche stem, dat hij niet onheilig zou achten, het geen God gereinigd had — Terwijl hij nog bij zich zelven overdacht, wat dit gezicht beduiden mogt, klopten de afgevaardigden van KORNELIUS aan de huisdeur, en PETRUS, door eene inspraak van den Geest van God opgewekt, en tevens nu het oogmerk van het hemelsch gezicht begrijpende, begaf zich met hun na *Caesarea*, alwaar hij aan den hopman KORNELIUS, en zijne vrienden, de leere van JESUS ontvouwde, erkennende, dat hij nu klaarlijk inzag, dat God geen aannemer des persoons zij, noch eenig volk, met uitsluiting van alle anderen, begunstige, maar integendeel, dat onder alle volken een ieder, die hem vreest, en gerechtigheid en deugd beöefent, hem aangenaam is. Terwijl PETRUS nog sprak, ontvingen KORNELIUS en zijne vrienden den Heiligen Geest, en spraken, in Geestverrukking, met vreemde talen, op welke blijk van Godlijke werking PETRUS geene zwarigheid

I BOEK VIII Hoofdst.
na C. G. Jaar 36 39.

I BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 40.

maakte, om hen, als gelovigen, door den doop, in den Godsdienst van JESUS te laten inwijden. Toen PETRUS te *Jerusalem* wederkeerde, namen sommigen hem, in het eerst wel, kwalijk, dat hij onbesnedenen had laten doopen, doch hij, hun alle de bijzonderheden van het voorgevallene verklaard hebbende, verheerlijkte men eenparig God, die, op deze wijze, ook aan de Heidenen begonnen had, zijne genade te openbaren. (*) Deze belangrijke gebeurenis moet, volgends de waarschijnlijkste berekening, omtrent het 40ste jaar na CHRISTUS geboorte, zijn voorgevallen.

SAULUS te Jerusalem aan de Apostelen voorgesteld, ontvangt daar van JESUS zijne roeping, als Apostel der Heidenen.

Voor dat PETRUS de nu verhaalde reize van *Jerusalem* ondernam, was SAULUS genoodzaakt geweest, *Damascus* te verlaten, dewijl de Jooden hem aldaar lagen legden, zijnde zij daar toe aangemoedigd, doordien ARETAS, een *Arabisch* vorst, die een ijveräar was voor den Joodschen Godsdienst, thans de magt te *Damascus* in handen had. Deszelfs stadhouder de stad bezet hebbende, opdat SAULUS niet zou ontkomen, werd deze door de belijders van JESUS, bij nacht, in eene mande over de stadsmuur nedergelaten (†), begevende zich na *Jerusalem*, drie jaaren na zijne bekeering, en dus in het jaar 39, alwaar hij, door BARNABAS aan de Apostelen voorgesteld zijnde, zich slechts veertien dagen heeft opgehouden, hebbende, geduurende zijn verblijf aldaar, alleen met de Apostelen PETRUS en JAKOBUS eeni-

(*) HAND. IX-XI.

(†) 2 KOR. X. 32.

eenige nadere verkeering gehad. De haat van eenige *Hellenistische* of Griekschsprekende Jooden, die hem naar het leven stonden, en een uitdruklijk bevel van JESUS, welke hem, in den Tempel zijn gebed doende, in eene Geestverrukking, verscheen, en hem den last opdroeg, om aan de Heidensche volken, in andere gewesten, het Euängelie te verkondigen, deeden hem Jerusalem verlaten, en zich, vooreerst, na zijne geboortestad *Tarsus* in *Cilicië* begeven. (*)

I BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 40.

PAULUS zelve heeft, in zijnen brief aan de *Galaten* (†), uit deze bijzonderheden, betoogd, dat hij zijne zending, als Apostel der Heidenen, niet van menschen, maar van God en JESUS zelven, had, en in de daad, het is van belang, dit op te merken, dat hij, drie jaaren lang na zijne bekeering, te *Damaskus* en in het aangrenzend *Arabië*, het Euängelie verkondigd heeft, voor dat hij te *Jerusalem* is gekomen, alwaar hij toen slechts veertien dagen vertoefde, en dus niet verdacht kan wezen, van met de Apostelen saamgespannen, of met hun een overleg en ontwerp gesmeed te hebben, waar van hij de uitvoering op zich zou hebben genomen.

De belijders van JESUS, het eerst, te *Antiöchië* Christenen genoemd.

Doch, keren wij terug, om de gevolgen te beschouwen, welke de vervolging tegen de gemeente te *Jerusalem* zedert den dood van STEFANUS gehad heeft. Door de verstrooijing van de leden dezer gemeen-

(*) HAND. IX. 20-30. vergel. HAND. XXII. 17-21. en 2 KOR. XII. 1-4.

(†) GAL. I. 18, 19.

I BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 40.

meente, was het Euängelie, zedert het jaar 35, voortgeplant, zelfs buiten de grenzen van het Joodsche land, door geheel *Fenicië*, op het Eiland *Cyprus*, en in *Syrië*, en voornaamlijk, in de hoofdstad van dat land, *Antiöchië*, aan de rivier *Orontes*. Echter had zich deze voortplanting van het *Euängelie* alleen tot *Jooden* en besneden Joodengenoten bepaald. Doch, eenige belijders van JESUS, welke oorspronglijk waren uit *Cyprus* en *Cyrene*, eene stad en landschap, op de zeekust van *Afrika*, ten westen van *Egypte*, omtrent het jaar 40, te *Antiöchië* gekomen, wendden zich bijzonder tot de *Hellenistische* of *Grieksch*-sprekende Jooden, met zoo gelukkig gevolg, dat zich te *Antiöchië* spoedig eene zeer aanzienlijke gemeente vestigde. Op het bericht van dezen voorspoed, werd BARNABAS, een aanzienlijk lid der gemeente van *Jerusalem*, zijnde een *Leviet*, en van afkomst, een *Cypriër* (*), door de Apostelen naa *Antiöchië* gezonden, welke de nieuwe gemeente aldaar in het geloof versterkte, en door zijn onderwijs verder een aanzienlijk getal menschen tot het geloof in JESUS overhaalde. Vervolgends, oordeelende, dat hem SAULUS in deze groote gemeente van bijzonderen dienst zou kunnen zijn, deed hij een' uitstap na *Tarsus*, om SAULUS op te zoeken, en met zich na *Antiöchië* te nemen, alwaar zij beiden, met de gemeente, in openbare bijëenkomsten, te onderwijzen, een geheel jaar doorbrachten. En nu werden

(*) HAND. IV. 36.

den de belijders van JESUS, hier te *Antiöchië*, het eerst *Christenen* genoemd. (*) Tot hier toe waren zij, door hunne vijänden, *Nazareërs*, of *Nazarethanen*, en *Galileërs*, genoemd, omdat JESUS te *Nazareth* opgevoed, en zijne eerste leerlingen uit *Galileë* waren. De aanhangers van JESUS noemden malkanderen, *broeders*, *heiligen*, *gelovigen*, *leerlingen* enz. Thans werden zij, voor het eerst, *Christenen* genoemd, naar CHRISTUS, zonder dat de geschiedenis echter, in 't bijzonder, meldt, door wien hun deze naam gegeven is, doch, dit verdient opmerking, dat wij, nergens in het N. T., dezen naam door de *Christenen* zelven van zich gebruikt vinden, zij schijnen dus van de ongelovigen met dezen naam genoemd te wezen, zoo zegt de Koning AGRIPPA (HAND. XXVI. 28.) ,, Gij beweegt mij bijna, een *Christen* te ,, worden·" En PETRUS schrijft, (I PETR. IV. 16.) ,, Indien iemand lijdt, als een Christen enz." In vervolg van tijd, is deze naam in algemeen gebruik gekomen, te meer, dewijl de Christenen 'er eene eere in begonnen te stellen, dat zij den naam voerden van hem, dien zij als den CHRISTUS, den *gezalfden* Koning van het Godsrijk, verëerden.

I BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 46.

Om dezen tijd kwamen eenige *Profeeten*, die de gave der Voorzegging hadden, van *Jerusalem*, onder welke zekere AGABUS; als deze door eene bijzondere aandrift des Heiligen Geestes voorzeide, dat 'er een duure tijd en hongersnood op handen was, welke ook omtrent vier jaaren daarna plaats gehad heeft,

AGABUS voorzegt een hongersnood. PAULUS en BARNABAS na Jerusalem

(*) HAND. XI. 26.

I BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 40.

gezonden, met onderstand voor de gemeente aldaar.

heeft, onder den Keizer KLAUDIUS, gelijk wij, uit de geschiedschrijvers van dien tijd, weten, was de gemeente te *Antiòchië*, welke stad rijk en vermogend was, terstond bedacht, om liefdegaven te verzamelen voor de gemeente te *Jerusalem*, welke zij als hare moederkerk aanmerkte; met deze liefdegaven werden PAULUS en BARNABAS na *Jerusalem* gezonden.

KLAUDIUS volgt KAJUS op, als Romeinsch Keizer. Jaar 41.

De gemelde Keizer KLAUDIUS was de opvolger van den Keizer KAJUS KALIGULA, die, in het jaar 41, door eene samenzweering, van het leven beroofd was. Deze begunstigde, niet minder dan zijn voorzaat KAJUS, den meergemelden HERODES AGRIPPA I, en gaf hem, bij de landschappen, die hij reeds bezat, nog *Judeë* en *Samarië*, ook schonk hij, door het geheele Romeinsche gebied, groote voorrechten aan de Jooden.

AGRIPPA laat JAKOBUS den Apostel onthoofden, en PETRUS gevangen zetten, die wonderbaar verlost wordt. Jaar 44.

AGRIPPA kwam, in het begin van het jaar 44, van *Rome* te *Jerusalem* aan, kort voor Paaschen. Deze vorst, de gunst der *Jooden* zoekende te winnen, wier haat tegen de Christenen steeds voortduurde, schoon zij, door de omstandigheden der tijden, belet waren, denzelven, daadlijk, uit te oefenen, begon, terstond na zijne overkomst, door eene nieuwe vervolging, de rust der Christenen te stooren. Begrijpende, dat hij, in zijn oogmerk, het best zou slagen, indien hij de hoofden en aanzienlijksten aantastede, liet hij, vooreerst, den Apostel JAKOBUS vatten, en met het zwaard ter dood brengen. Deze JAKOBUS is die, welken men gemeenlijk den *Ouderen* noemt, de broeder van den Apostel JOÄNNES, Zoon van ZEBEDEUS, met zijnen broeder en met PETRUS, toegelaten tot de naauwste gemeenzame verkering

met

met JESUS, boven alle de overige Apostelen. Dus was de één dezer broederen de eerste der Apostelen, die, en wel als martelaar, of bloedgetuigen, gestorven is, terwijl zijn broeder JOÄNNES de langstlevende van alle de Apostelen geweest is. Uit het geheele beloop der Geschiedenis, is het derhalven blijkbaar, dat deze Apostel *Jerusalem* nooit verlaten heeft, om in verre landen het Euängelie te verkondigen, waar uit men besluiten mag, wat 'er zij, van het geen men, zedert de negende eeuw, in *Spanje* verhaald, en geloofd heeft, dat hij naamlijk in dat land het Euängelie zou verkondigd hebben; ook weet men, uit PAULUS brief aan de gemeente te *Rome*, dat toen de leere van JESUS in *Spanje* nog niet bekend was. Met recht, erkende daaröm RODERICH XIMENES, Aardsbisschop van *Toledo*, op de *Lateraansche* Kerkvergadering in het jaar 1215, dat hem geen bewijs voor dit voorgeven bekend was, zelfs heeft de Kardinaal BARONIUS (*) dit verhaal voor twijfelächtig gehouden. In de daad, het zelve strijdt met de waare geschiedenis, en rust enkel op het getuigenis van eenige bijgelovige geestelijken en ligtgelovig gemeen van de negende eeuw, wanneer men voorgegeven heeft, dat men het lichaam van dezen Apostel, te *Compostella* in *Gallicië*, zou gevonden hebben, het welk ontallijke wonderen verrichtede, en waarheen, van dien tijd af, menigvuldige bedevaarten ondernomen zijn, welke deze stad eere en rijkdommen hebben bezorgd. Men heeft ook vergeefs deze uitvlucht gemaakt, dat het lijk van

I BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 44.

(*) *Ann. Eccl. ad. ann.* 816. *n.* 49.

I BOEK VIII Hoofdſt. na C. G. Jaar 44.

van dezen Apostel, eerst na zijnen marteldood, te ſcheep na *Gallicië* zou zijn overgebracht, alwaar het, wegens de vervolgingen, lang verborgen gelegen hebbe, tot het door een buitengewoon licht ontdekt zal zijn. Men weet, hoe dergelijke verdichtzelen hunnen oorſprong veeläl verſchuldigd waren, aan de zucht van Christelijke gemeenten naar de eere, van door Apostelen geſticht te zijn, waar bij, in laater tijden, gelijk in het tegenwoordig geval, het tijdelijk voordeel, voor de geestelijkheid van zoodanige Kerken, voornaamlijk van veel gewigt was. De bijzonderheid, welke EUSEBIUS (*) verhaalt, dat naamlijk, de ſoldaat, welke den Apostel voor het gericht geleidde, of, gelijk anderen het verſtaan, zijn beſchuldiger, die hem had aangebracht, door de ſtandvastigheid van JAKOBUS bewogen, een Christen geworden, en van JAKOBUS vergiffenis en den vredekus ontvangen hebbende, met hem gedood zou zijn, heeft wel geene ongerijmdheid of ſtrijdigheid, maar verdient echter weinig geloof. Indien iet zoodanigs bij deze gelegenheid ware gebeurd, zou toch LUKAS, naar alle waarſchijnlijkheid, niet nagelaten hebben, hetzelve aan te tekenen.

AGRIPPA ziende, dat de Jooden genoegen namen, in het geen hij tegen de Apostelen begonnen had, nam vervolgends den Apostel PETRUS gevangen, ten einde dien, na het Paaschfeest, insgelijks, ter dood te brengen. Maar, op het ſterk en ernſtig gebed der Christenen, werd PETRUS, door eenen Engel

(*) *Hist. Eccles.* II. 9.

gel wonderbaarlijk verlost, en begaf zich na *Caesareä.* ——

I. BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 44.

Dood van Koning AGRIPPA.

Hier bij bepaalde zich de woede dezer vervolging. De vervolger werd, nog dat zelfde jaar, door den dood, overvallen, bij welke JOSEFUS, niet min dan LUKAS, eene buitengewone tusschenkomst der Godlijke Voorzienigheid erkent. AGRIPPA, bij gelegenheid van een feest, in het openbaar, gehoor verleenende, aan de afgevaardigden van *Tyrus* en *Sidon*, hield, koninglijk uitgedoscht zijnde, eene redenvoering, welke van het volk, met eene laage vleijerij, werd toegejuicht, als hoorde men de stem van eenen God. Doch, op het oogenblik, als hij zich dezen lof liet welgevallen, sloeg hem een Engel van God, met eene walglijke kwaal, waar bij de wormen hem levende verteerden, en waar aan hij stierf. Dus eenvouwig luidt het verhaal bij LUKAS (*). JOSEFUS (†), die hier mede in de hoofdzaak overëenstemt, voegt 'er nog eenige bijzonderheden bij. De Koning zag, op hetzelfde oogenblik, als hij de stem der vleijerij hoorde, een' nachtuil, op een touw boven zijn hoofd zitten, welken hij voor een' *bode* of *Engel van onheil* hield, en voelde, op dien eigen stond, eene smartlijke pijn in de ingewanden, door welke vijf dagen achter één afgemarteld zijnde, stierf hij, in het 54ste jaar van zijnen ouderdom, het 7de zijner regering, te rekenen van het jaar zijner eerste verheffing door Keizer KAJUS.

AGRIP-

(*) HAND. XII.

(†) *J. Oudh.* XIX. 8. 2.

I BOEK VIII Hoofdst. na C. G. Jaar 44.

Judeë weder eene Romeinsche provintie.

AGRIPPA I. liet eenen zoon na van denzelfden naam, doch Keizer KLAUDIUS vergunde aan dezen de opvolging niet in zijns vaders Koningrijk, onder voorwendzel van zijne jongheid, maar, in de daad, omdat zijne hovelingen op de landvoogdij vlaschten, en maakte *Judeë*, op nieuw, tot eene Romeinsche Provintie, wordende KUSPIUS FADUS als landvoogd derwaards gezonden, onder wiens bestuur de hongersnood is voorgevallen, welken AGABUS voorspeld had.

De vervolging houdt op.

Door den dood des vervolgers, en de verändering in de staatsgesteldheid des lands, had de gemeente te *Jerusalem* weder rust van de vervolging, ook keerde PETRUS wederöm derwaards, gelijk wij hem, in 't vervolg, daar ontmoeten zullen, en de leere van JESUS werd meer en meer uitgebreid.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Geschiedenis van de voortplanting van het Christendom, bijzonder door den Apostel Paulus, *tot deszelfs eerste gevangenis te* Rome.

I BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 44.

Zending van PAU-

Omtrent dezen tijd, keerden PAULUS, en BARNABAS, hunnen last te *Jerusalem* volbracht hebbende, na *Antiöchië* te rug, verzeld van JOÄNNES, bijgenaamd MARKUS, als hunnen dienaar. De gemeente te *Antiöchië* was, thans, nevens die te *Jerusalem*, in grooten bloei, hebbende verscheiden voor-

na-

name leeräars, gelijk die te *Jerusalem* de Apostelen. Op zekeren dag, als deze leeräars hunnen Godsdienst met de gemeente verrichtten, gebood de Heilige Geest, waarschijnlijk door éénen der leden van deze vergadering, dat men BARNABAS en PAULUS zou afzenden, om het Euängelie voort te planten. Na een plegtig vasten, en bidden, werden dan deze twee waardige mannen, met oplegging der handen, en onder uitbondige zegenwenschen, afgezonden: dit gebeurde in het jaar 45. Zij begaven zich eerst na het eiland *Cyprus*, het vaderland van BARNABAS, het welk zij doorreisden tot *Pafos* toe, in alle steden, waar de Jooden Sijnagogen hadden, het Euängelie verkondigende. Te *Pafos* had de *Romeinsche* landvoogd van het Eiland, thans de Proconsul SERGIUS PAULUS, zijn verblijf. Deze ontbood de beide Euängelieverkondigers bij zich, om hunne leere van hun te hooren. Hij had tot hier toe veel werks gemaakt van zekeren Jood BARJESUS, ELYMAS, of de Tooveraar, of *Magus*, bijgenaamd, naar zijne ervarenheid in geheime kunsten en verborgen wetenschappen, een' bedrieger, gelijk SIMON in *Samarië* was. Als deze den Apostelen tegensprak, en den Proconsul van het geloof in JESUS afschrikte, bestrafte PAULUS hem, en kondigde hem, door eene Godlijke aandrift, aan, dat hij op stond blind zou worden, gelijk ook gebeurde. Het welk dien indruk op den landvoogd maakte, dat hij de Euängelieleer omhelsde, en het geloof in JESUS beleed. Dewijl SAULUS, na dezen, door LUKAS, niet meer SAULUS, maar PAULUS genoemd wordt,

I BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 45.

LUS en BARNABAS, tot voortplanting van het Euängelie.

I BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 45.

wordt, is het zeer waarschhijnlijk, dat hij zijnen naam dus, naar den naam van dezen landvoogd, heeft gebogen, te liever, omdat de naam PAULUS meer geschikt was voor de Heidenen, onder welken hij voortäan het Euängelie verkondigde.

Joännes Markus, hun dienaar, keert te rug na Jerusalem.

Van *Pafos* stak PAULUS met zijn gezelschap over na het vaste land van *Klein-Asië*, alwaar JOÄNNES MARKUS, hun dienaar, hen te *Perge*, eene stad van *Pamfijlië*, verliet, en na *Jerusalem* keerde, niet zonder misnoegen van PAULUS, gelijk wij, in het vervolg, zien zullen.

Het Euängelie aan de Heidenen verkondigd.

Tot hier vervoegden deze Euängelieverkondigers zich het eerst en naast aan de Jooden, doch te *Antiöchië*, in het landschap *Pisidië*, gekomen, maakte hunne prediking zoo grooten opgang, dat bijna de geheele stad in de Joodsche Sijnagoge te samen kwam, om hen te hooren, welke toeloop ook der Heidenen den trotschen Jooden zoodanig tegen de borst stiet, dat zij de Apostelen niet alleen wederspraken, maar zelfs tot schelden en lasteren oversloegen. Waar op de beide Apostelen, vrijmoedig en rondborstig, die merkwaardige verklaring deeden, dat, dewijl de Jooden, door hun ongeloof, toonden, zich zelven het eeuwig leven onwaardig te oordeelen, zij zich van nu af tot de Heidenen zouden wenden, aan welke de oude Profeeten deze genade reeds voorzegd hadden. Deze verklaring ontvingen de Heidenen met blijdschap, zoodat velen, uit deze stad en de omliggende oorden, het geloof aannamen. Maar, de Jooden, eenige vroome en aanzienlijke vrouwen opgemaakt hebbende, wisten eene vervolging tegen PAULUS en

BAR-

BARNABAS te verwekken, en hen met geweld uit de ſtad te verdrijven. (*)

Zich naa *Ikonië* begeven hebbende, onthielden zij zich aldaar een' geruimen tijd, makende vele Jooden en Heidenen tot belijders van het Christendom, tot dat de ongelovige Jooden het gemeen tegen hen gaande maakten, om welks woede te ontwijken, de Apostelen zich na *Lystren* en *Derbe*, ſteden van *Lycaönië*, begaven. In de eerstgemelde ſtad, een kreupel mensch wonderdaadig genezen hebbende, konden zij, ter naauwernood, de bijgelovige meenigte beletten, om aan hun te offeren, dewijl deze Heidenen in de verbeelding waren gekomen, dat hunne Goden, JUPITER, dus noemden zij BARNABAS, en MERKURIUS, voor wien zij PAULUS aanzagen, omdat die het woord deed, in menschlijke gedaante, hen waren komen bezoeken. Doch, dat zelfde gemeen liet zich, vervolgends, door zendelingen der Jooden uit *Ikonië* en *Piſidisch Antiöchië*, zoodanig opſtoken, dat zij PAULUS, in eenen oploop, mishandelden, en ſteenigden, en voor dood de ſtad uit ſleepten. Maar, als zij, die de leere van JESUS in die ſtad hadden aangenomen, kwamen toelopen, om hem te beweenen, ſtond deze Apostel op, als of hij geen letzel ontvangen had, en ging met hun de ſtad weder in, alwaar hij echter ſlechts korten tijd vertoefde, begevende zich met BARNABAS na *Derbe*, eene nabuurige ſtad, alwaar zij, met eenen goeden uitſlag, hunne prediking hervatteden.

Hier

(*) HAND. XIII.

I BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 45.

Hier bepaalden zij hunne tegenswoordige reize, en keerden, langs den zelfden weg, dien zij gekomen waren, te rug, de gemeenten, die zij, uit *Jooden* en Heidenen, maar voornaamlijk Heidenen, gesticht hadden, en die bloot stonden voor allerhande mishandelingen, versterkende, en tot standvastigheid vermanende, dewijl toch de belijdenis van het Christendom met vele wederwaardigheden en vervolgingen gepaard moest gaan: eene wijze van voorstelling, die hen van dezen Godsdienst zou hebben moeten afschrikken, indien zij niet vastelijk van deszelfs Godlijkheid overtuigd waren geweest.

Oudsten in deze gemeenten aangesteld.

Onder deze omstandigheden, daar de bekeerde Jooden, verëenigd met bekeerde Heidenen, onmogelijk langer in de gemeenschap der ongelovige Jooden konden blijven, welke hen, in alle opzichten, vijändelijk behandelden, bracht de aart der zake het mede, dat zij tot gemeenten of genootschappen gevormd werden, ten einde, door gemeenschappelijke Godsdienstöefening, aanhoudend onderwijs, en onderlinge beraadslaging, malkanderen te vertroosten, en tegen de ondernemingen der ongelovigen te beveiligen. Met dit oogmerk, stelden PAULUS en BARNABAS, bij alle deze gemeenten, zekere opzieners aan, onder den naam van *Oudsten*, of *Ouderlingen*, welke zij, onder een plegtig bidden en vasten, in hun ambt inhuldigden. (*) Wij zullen, in het vervolg, gelegenheid vinden, om breder van zoodanige Oudsten, of Ouderlingen, als door de Apostelen zijn aangesteld, en van derzelver ambt, te spreken. Om-

(*) Men leze HAND. XIII en XIV.

Omtrent het jaar 48, na *Antiöchië* in *Syrië*, van waar zij afgezonden waren, te rug gekomen, deeden PAULUS en BARNABAS aan de gemeente aldaar verflag van den voorfpoedigen uitflag hunner zending, het welk, met blijdfchap en dankzegging tot God, werd aangehoord en goedgekeurd.

I BOEK IX Hoofdft. na C. G. Jaar 48.

Terugkomst van PAULUS en BARNABAS te Antiöchië.

Tot dus ver had zich, onder de Christenen, geen verfchil van gevoelens geöpenbaard; maar thans gaf de bekeering van onbefneden Heidenen aanleiding tot een verfchil, het welk deze eensgezindheid der gemoederen niet weinig ontrustte, en langen tijd de bron van veel kwaad onder de Christenen geweest is. Eenige bekeerde Jooden, uit *Judeë* te *Antiöchië* gekomen, en daar vele Christenbroeders vindende, die onbefneden waren, ergerden zich daar over, en beweerden, dat de Christenen, die uit de Heidenen waren overgekomen, door de befnijdenis, in de gemeenfchap der *Israelitifche* Kerk moesten worden ingelijfd, alzoo niemand kon zalig worden, dan die befneden was, volgends de wet van MOSES. Vergeefs verzetten PAULUS en BARNABAS zich hier tegen, de gemelde ijveräars kregen aanhang, en 'er ontftond veel twist en verwarring, in de gemeente te *Antiöchië*, niet zonder vreeze van eene geheele fcheuring. Sommigen van deze lieden maakten de gemelde zwarigheid, alleen door eene dwaling van hun verftand, en te fterke gehechtheid aan de voorvaderlijke zeden, maar bij anderen, waren booze drijfveeren in het fpel, gelijk wij, uit de brieven van PAULUS, bijzonder den brief aan de *Galaten*, weten, fchijnheiligheid naamlijk en eerzucht, afgunst je-

Twist over de befnijdenis der bekeerde Heidenen.

I BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 48.

jegens den voorspoed en invloed van PAULUS en zijnen vriend BARNABAS, maar tevens ook vreeze voor de gevolgen, welke deze *vrijheid* van het Christendom bij de ongelovige Jooden zou kunnen hebben, door hen tot vervolging van de Christenen aan te spooren.

Toen de twist, voornaamlijk aangevuurd door sommigen, die tot de gezindte der *Farizeën* behoord hadden, hooger en hooger liep, besloot de gemeente van *Antiöchie* PAULUS en BARNABAS, welke de besnijdenis voor de Heidenen niet nodig keurden, verzeld van eenige anderen, waarschijnlijk lieden van het tegengesteld gevoelen, na *Jerusalem* te zenden, om het gevoelen der Apostelen en oudsten der gemeente aldaar over deze twistvraag in te nemen, en daar over derzelver oordeel te verstaan.

PAULUS, die nu in geen 14 jaren te *Jerusalem* geweest was, ondernam deze reize te gewilliger, omdat hij, deswegens, ook eene Godlijke Openbaring ontvangen had, zijnde hij, tevens, zoo wel verzekerd van de gegrondheid, van het geen hij beweerde, dat hij ook zekeren TITUS, denzelfden, aan wien hij naderhand den brief geschreven heeft, dien wij in de verzameling der schriften van het N. T. lezen, uit Heidensche ouders geboren, maar die het Christengeloof had aangenomen, met zich nam, zonder dat deze besneden was. (*) Ook gaven deze afgevaardigden, op hunne reize door *Fenicië* en *Samarië*, overäl aan de Christenen bericht van de-

ze

(*) GAL. II. 1-4.

ze bekering der Heidenen; het welk door hen, met blijdschap, ontvangen werd.

Te *Jerusalem* aangekomen, werden zij van de gemeente aldaar vriendelijk ontvangen, en, opening gegeven hebbende van het oogmerk hunner zending, kwamen de Apostelen, benevens de Oudsten, en de leden der gemeente bij een, om, in eene opzetlijk daar toe aangelegde vergadering, dit belangrijk voorstel in overweging te nemen.

I BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 49.

Kerkvergadering te Jerusalem.

Het verdient, dat wij alle de bijzonderheden van deze vergadering naauwkeurig opmerken, om dat sommigen dezelve de eerste Kerkvergadering der Christenen genoemd hebben; welke benaming nogthans anderen niet willen gebruiken, naardien men, door Kerkvergaderingen, (of *Conciliën*), in den Kerkelijken stijl, zoodanige vergaderingen verstaat, in welke leden of afgevaardigden van meer gemeenten te samen komen, om over de belangen der Kerk te handelen, leerstukken te bepalen, en daar over uitspraak te doen. Deze woordenstrijd, op zich zelve van geen aanbelang, is echter gewigtig, wegens de gevolgen, welke men, naderhand, daar uit heeft afgeleid, wanneer men, over het gezag der Kerkvergaderingen, heeft beginnen te twisten.

De verschilvraag, over welke de tegenwoordige vergadering bijëenkwam, was niet gering te achten: Zij betrof de vrijheid van het Christendom, met betrekking tot de Joodsche gebruiken en Kerkplegtigheden. Veel kon, over en weder, over dezelve gezegd worden, te meer, daar JESUS des aangaande niets, uitdruklijk, had geleerd.

I BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 49.

De vergadering zelve beſtond uit de Apostelen en de Oudſten der gemeente te *Jeruſalem*, doch behalven dezen waren 'er ook leden van de gemeente tegenwoordig, zoo velen zulks goedvonden, gelijk wij uit HAND. XV. 22. beſluiten moeten. Men zou, misſchien, hebben verwacht, dat de Apostelen de onfeilbaarheid in het leeren, welke hun voorrecht was, te hulp genomen, en dus op ééns de vraag beſlist zouden hebben. Doch, dit duldde de aart van dien Godsdienst niet, welken zij predikten, welke, hoe zeer met Godlijk gezag bekleed, echter den weg van overtuiging inſlaat, en onderzoek aanprijst. Men ſprak dus, met alle vrijheid van gevoelen, van weêrskanten, over het gewigtig onderwerp, eindelijk deed PETRUS opmerken, hoe hij, op eene Godlijke roeping, het eerst aan Heidenen, die onbeſneden waren, het Euangelie verkondigd, en dezelve, door den doop, had laten inwijden, hebbende God zelven, door hun den Heiligen Geest te ſchenken, getoond, geen onderſcheid te maken tusſchen Jooden en Heidenen, na hunne harten door het geloof gereinigd te hebben. En waaröm zou men verder gaan dan God, of meer vorderen, dan God gevorderd had, door, den belijderen van het geloof, het juk der Kerkplegtigheden, op nieuw, op den hals te leggen, daar de genade van den Heere JESUS het eenige middel van zaligheid voor Jooden en Heidenen beide was?

Dit voorſtel van PETRUS trof de vergadering, het werd ontegenzeglijk geſtaafd, door de wonderwerken, welke de prediking van PAULUS en BARNABAS onder

der de Heidenen verzeld en voorſpoedig gemaakt hadden, en alle de leden waren overtuigd, dat de bekeerden uit de Heidenen, volgends het blijkbaar oogmerk van God, niet moesten verpligt worden, tot het waarnemen der Joodſche Kerkplegtigheden.

Van deze overtuiging der vergadering, bediende zich thans de Apostel, JAKOBUS, de *kleine* bijgenaamd, om het beſluit op te maken, en hetzelve in voorſlag te brengen. Hij merkte uit de ſchriften der Profeeten aan, dat de bekeering der Heidenen, daar in, voorzegd was, in eenen volſtrekten zin, zonder dat 'er van hunne verpligting tot het waarnemen der Joodſche Kerkplegtigheden werd gewaagd, en beſloot, dienvolgends, dat men den bekeerden Heidenen deswegens geene verdere moeilijkheid moest aandoen; maar aan den anderen kant oordeelde hij, dat de nieuwbekeerden uit de Heidenen, uit aanmerking, van den eerbied der Jooden voor de wet van MOSES, aan welke zij zoo lang gewoon waren, die inſchiklijkheid dienden te gebruiken, dat zij zich onthielden van alles, wat de nadere gemeenſchaps-oefening tusſchen de Jooden en Heidenen zou kunnen belemmeren, bij voorbeeld, gemeenſchap met de afgoden, hoererij, en het eten van het verſtikte en van bloed; voorwaarden, waar toe de Jooden ook gewoon waren, de zoogenoemde *Joodengenooten der Poorte* te verpligten.

De vergadering vond dit voorſtel van JAKOBUS eenparig goed, en PAULUS, de grootſte voorſtander van de Christelijke vrijheid zelve, berustte te eer hier in, omdat hij de kwaade gevolgen van dezen

I BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 49.

twist voorzag, van welken ingeslopen valsche broeders, die zich listig bij de Christenen vervoegd hadden, zich bedienen zouden, ten einde de Christenen geheel van hunne vrijheid te ontzetten, en weder tot slavernij te brengen, daaröm week hij, voor een' tijd, en gaf aan de omstandigheden wijs en voorzichtig toe. (*)

Op deze wijze dan, werd het besluit opgemaakt, en schriftelijk aan de gemeente te *Antiöchië*, en aan de overige gemeenten in *Syrië* en *Cilicië* bericht, in eenen brief, om welken over te brengen, en deszelfs inhoud, volgends het oogmerk der vergadering, ook mondeling te verklaren en aan te dringen, benevens PAULUS en BARNABAS, nog twee kundige en ijverige lieden, JUDAS BARSABAS en SILAS of SYLVANUS, verkozen werden. Deze brief behelsde, niet een bevel of voorschrift, maar het goeddunken der vergadering, gegrond op redenen, uit den aart van JESUS Godsdienst, en uit de schriften der Profeeten, ontleend, ook overëenkomstig het geen de Heilige Geest reeds niet duister had geöpenbaard, in het geval van KORNELIUS en de zijnen, en in zoo vele wonderwerken, welke de prediking van PAULUS en BARNABAS verzeld hadden (†), zonder dat de onfeilbaarheid der Apostelen hier in aanmerking kwam.

Op deze wijze, was deze vergadering, welken naam

(*) GAL. II. 4, 5.

(†) Dit is duidelijk de bedoeling der woorden, „Het „ heeft den H. Geest goedgedacht. HAND. XV. 28."

naam men ook aan dezelve verkiest te geven, een waardig voorbeeld voor alle Kerkvergaderingen van volgende tijden, indien men flechts hetzelve had nagevolgd. Ook bleek de eensgezindheid en overëenftemming der Apostelen uit het genomen befluit ten vollen. Niemand had iet bij de leere van PAULUS te voegen, integendeel JAKOBUS, PETRUS, en JOÄNNES, hem de hand ten teken van gemeenfchap toereikende, lieten aan hem en BARNABAS de bediening van het Euängelie onder de Heidenen gerust over, alleen verzoekende, dat zij hunne armen indachtig zouden wezen. (*)

I BOEK IX Hoofdft. na C. G. Jaar 49.

Met dit befluit, en den brief der Apostelen en der gemeente te *Jerufalem*, keerden PAULUS en BARNABAS, benevens de afgevaardigden der vergadering, na *Antiöchië*, alwaar men den uitflag dezer zaak, met genoegen en blijdfchap, vernam.

Dus was, door dit wijs en voorzichtig gedrag, de twist, voor het tegenwoordige, beteugeld. Ondertusfchen blijkt ons, uit de volgende gebeurenisfen, dat dezelve niet voor altijd weggenomen en gedempt was. Niet zelden gebeurde het, dat de bekeerden uit de Heidenen de vrijheid van het Christendom te ver uitftrekten, en aanleiding gaven tot ergernisfen, gelijk wij, uit de brieven van PAULUS aan de gemeente te *Korinthe*, weten, terwijl, van den anderen kant, vele Christenen uit de Jooden voor de onderhouding der *Mofaïfche* wet zoo fterk ijverden, dat zij derzelver onderhouding noodzaaklijk ftelden,

PAULUS beftraft PETRUS,

(*) GAL. II. 6-10.

I BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 49.

den, tot des menschen rechtvaardiging voor God, gelijk wij uit den brief van denzelfden Apostel aan de *Galaten* verstaan. PETRUS zelve gaf daar toe niet weinig aanleiding, door zijn onvoorzichtig gedrag te *Antiöchië*, alwaar hij, kort hier na, gekomen is, terwijl PAULUS zich nog daar bevond. In het eerst hier gemeenschappelijk met de Christenen uit de Heidenen verkeerd, en met hun gemeenzaam gegeten en gedronken hebbende, onttrok PETRUS zich aan deze gemeenzaamheid, nadat zekere afgezondenen van den Apostel JAKOBUS daar gekomen waren, zich achterlijk houdende, uit vrees voor de Christenen, die besneden waren. Zijn voorbeeld had zoo veel invloed, dat de overige Christenen uit de *Jooden*, ja BARNABAS zelve, hem navolgden; weshalven PAULUS zich genoodzaakt zag, PETRUS, deswegens, ten overstaan van allen, aan te spreken, en hem van zijnen misslag in dezen te overtuigen. Wij zien uit dit voorbeeld, het welk PAULUS zoo oprecht in zijnen brief aan de *Galaten* (*) verhaalt, dat de Apostelen, onderling, volkomen gelijk stonden. Men ontdekt 'er hunne eerlijkheid in, dat zij malkanderen eenen misslag ernstig onder het oog brengen, en eindelijk, dat zij, hoe zeer onfeilbaar in de leere, nogthans menschen waren, blootgesteld voor misstappen. Doch, hier van, spreken wij, in het vervolg, nader.

Reizen van PAULUS tot

Na deze gebeurenis zwijgt de zekere geschiedenis der Apostelen, die wij in LUKAS tweede boek vinden,

(*) GAL. II. 11-21.

den, geheel van de verrichtingen en lotgevallen der overige Apostelen, en LUKAS bepaalt zich enkel tot PAULUS, en deszelfs reizen, ter voortplanting van het Euängelie onder de Heidenen, waar van de reden eenvouwig deze is, dewijl hij zelve, voor een groot gedeelte, dien Apostel op deze zijne reizen verzeld heeft.

I BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 49.

voortplanting van het Euängelie.

Nog in het zelfde jaar 49 na C. G. ondernam PAULUS deze gewigtige reizen, doch, thans niet in gezelschap met BARNABAS, met wien hij verschil gekregen had, niet over de leere van het Christendom, maar of zij JOÄNNES MARKUS weder, als hunnen dienaar, zouden medenemen, het welk PAULUS niet wilde, omdat deze hen, op hunne eerste reize, verlaten had. (*) Elk dezer Euängeliepredikers nam, derhalven, eenen bijzonderen weg. BARNABAS, van MARKUS verzeld, begaf zich weder eerst na zijn vaderland *Cyprus*, maar PAULUS, hebbende SILAS, dien sommigen voor den zelfden met LUKAS houden (†), zeker een' der beide afgevaardigden van de gemeente van *Jerusalem*, tot reisgenoot verkozen, nam de reize door *Syrië* en *Cilicië*, om de Christenen in deze landen, die, bij zijne eerste reize, het geloof omhelsd hadden, in het geloof te versterken. Te *Lystren* gekomen, nam hij van daar TIMOTHEUS, zijnen leerling, ook met zich tot reisgenoot. Dezen, die van eene Joodsche moeder en Heidenschen vader geboren was, liet PAULUS besnijden, ten

(*) Zie boven *Bladz.* 182

(†) Vergel. SCHUTTE *Heil. Jaarb.* III *Deel Bladz.* 76.

I BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 49.

ten einde de Jooden geene ergernis tegen hem zouden opvatten, als hij eenen onbesneden jongeling tot zijnen reisgenoot en medehelper had, zijnde het geval hier geheel anders dan met TITUS, van wien wij boven (*Bladz.* 186) gesproken hebben.

Het Euängelie door PAULUS in Europa gebracht.

De landen doorgereisd hebbende, in welke hij te voren reeds gepredikt had, zette de Apostel thans zijne reize verder voort, door *Frygië* en *Galatië*, overäl vele bekeerlingen makende, en gemeenten stichtende. In het eigenlijk zoogenoemd landschap *Asië*, en vervolgends in *Bithynië*, zijnen arbeid willende vervolgen, werd hij door den Heiligen Geest, wiens invloed en bestuur hij volgde, verhinderd, en te *Troas*, op het uiterste van *Asië*, waar de overvaart op *Europa* gemaklijk was, gekomen zijnde, ontdekte zich de voorname reden, waaröm God niet gewild had, dat PAULUS, voor ditmaal, verder in *Asië* zou voortreizen. *Europa* moest ook, door het licht der waarheid, bestraald worden. In een nachtgezicht, werd PAULUS aangemaand, om na *Macedonië* over te komen, gelijk hij ook derwaards overstak, hebbende thans ook, zekerlijk, LUKAS in zijn gezelschap, gelijk wij, uit dien schrijver zelven, weten. ———

Wondergebeurenissen te Filippi.

Te *Filippi*, eene Romeinsche volkplanting, ééne der hoofdsteden van *Macedonië*, predikte PAULUS, met een goed gevolg, de leer van het Euängelie, onder anderen werd eene aanzienlijke vrouw, LYDIä, eene Heidin, die in purper handel dreef, uit de stad *Thyatira*, tot het Christendom bekeerd. Doch eene slavin, die eene waarzegster en buikspreekster was,

waar-

waar door hare heeren en meesters groot voordeel van haar hadden, PAULUS en zijn gezelſchap op ſtraat naroepende, dat zij dienaars waren van den allerhoogſten God, die den weg der zaligheid boodſchapten, dreef PAULUS, die zoodanig getuigenis niet nodig had, den waarzeggenden geest, in den naam van JESUS, van haar uit; waar van het gevolg was, dat hare heeren PAULUS en SILAS bij de overheid beſchuldigden, dat zij de ſtad in rep en roer brachten, door nieuwe en onder de Romeinen niet te dulden zeden te verkondigen. De overheid liet hen, onverhoord, geesſelen en in de gevangenis werpen. Doch des nachts ſprongen alle de deuren der gevangenis, door eene geweldige aardbeving, open, terwijl te gelijk de boejen van de beide onſchuldige gevangenen afvielen. Dit wonder maakte op den ſtokwaarder of cipier dien indruk, dat hij met zijn huisgezin zich door PAULUS en SILAS liet onderwijzen en doopen. Des morgens zond ook de overheid bevel, om hen op vrijë voeten te ſtellen. Doch, dewijl deze ſtad *Filippi* de eerſte in *Europa* was, en tevens de eerſte, waar eene Romeinſche overheid zich tegen de verkondigers van het Euängelie verzet had, oordeelde PAULUS, zijne waardigheid te moeten handhaven, opdat het niet zou ſchijnen, als of 'er eenige wettige reden van ſchuld voor deze behandeling geweest ware. Zich, derhalven, op zijn Romeinsch burgerrecht, gelijk hij een geboren Romeinsch burger was, beroepende, eischte hij, dat de overheid zelve, op eene voldoende wijze, hen met eere ontſlaan zoude, gelijk geſchiedde, waar na

I BOEK IX Hoofdſt. na C. G. Jaar 49.

I BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 49.

zij verder na *Thesfalonica*, de hoofdftad van geheel *Macedonië*, thans *Salonichi* genoemd, reisden.

Oproer te Thesfalonica.

Hier weder het Euängelie met goeden voorfpoed predikende, verwekten de ongelovige Jooden, door het opruiden van het graauw, een' oploop. Men fleepte zekeren JASON, bij wien PAULUS en SILAS gehuisvest waren, voor de ftads overheid, met de befchuldiging, dat de Christenen, in plaats van den Keizer, JESUS als Koning verkondigden. Bij onderzoek bleek de ongerijmdheid dezer lastering, en JASON werd ontflagen. Evenwel oordeelden PAULUS en die het raadzaam, de ftad te verlaten, en zich na *Bereën* te begeven.

Te *Bereën* vonden zij de *Jooden* veel edeler gezind, dan te *Thesfalonica*, alzoo zij hun werk maakten, om de leere van PAULUS, met de fchriften van MOSES en de oude Profeeten, te vergelijken, of zij daar mede overëenkwamen, waar van het gevolg was, dat velen van hun, als ook vele Heidenen, met overtuiging van hun gemoed, deze leere aannamen. ——

Maar, de *Jooden* van *Thesfalonica* kwamen ook herwaards, om het gemeen ook hier op te ftoken. Dewijl nu hunne woede voornaamlijk tegen PAULUS gericht was, waarfchijnlijk, omdat zij hem, weléer een' ijveräar voor de wet, zijnen afval, gelijk zij het noemden, niet vergeven konden, als ook, omdat hij, volgends zijn karakter, het Euängelie met den meesten nadruk verkondigde, befloten de Christenen te *Bereën* den Apostel, in het geheim, na *Athenen* te geleiden, terwijl zijne reisgenoten nog eene poos te *Bereën* bleven. *Athe-*

Athenen, hoe zeer ook verbasterd, was nog ſteeds de zetel der Griekſche geleerdheid en wijsgeerte, der kunsten en wetenſchappen, vernuft, goeden ſmaak en beſchaafde zeden, maar tevens zeer afgodisch, en als de verzamelplaats der Goden van alle volken. Hier vond PAULUS eene waardige plaats, waar de kracht en eenvouwigheid van dien Godsdienst, welken hij verkondigde, over de menschlijke wijsheid, kon zegevieren. Volgends zijne gewoonte, leerde hij hier wederöm eerst de *Jooden* in hunne Sijnagoge, maar ook ſprak hij op de openbare marktplaats met de genen, die zich daar bevonden, van de waarheden van den Godsdienst, bijzonder van JESUS, en van de *opſtanding* der dooden. Onder zijne toehoorers waren ook Wijsgeeren van de gezindte der *Epicuristen* en *Stoïcijnen*, welke met hem over deze onderwerpen in redentwist raakten, terwijl anderen hem, al ſpottende, voor een' windmaker, en verkondiger van nieuwe Godheden, uitmaakten.

I BOEK IX Hoofdſt. na C. G. Jaar 49.

PAULUS verdedigt de Christenleere te *Athenen* voor den *Areöpagus*.

Het hoofdkarakter der *Atheniënzen* was nieuwsgierigheid naar alles, wat vreemd en nieuw was. Men bracht, derhalven, PAULUS voor den Raad der *Areöpagiten*, die op den heuvel aan MARS geheiligd, *Areöpagus*, zijne zittingen hield, en tot wier kennisneming ook de zaken van den Godsdienst behoorden, hebbende dezen Raad eene wet, die de doodſtraf ſtelde tegen iemand, welke, eigendunklijk, nieuwe Goden invoerde. Voor dezen Raad was SOKRATES te recht geſteld, en ter dood veröordeeld, toen hij zijnen landgenoten zuiverer denkbeelden van Godsdienst en zedekunde leerde. Voor dezen

I BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 49.

zen Raad nu verdedigde zich PAULUS, op eene wijze, welke volkomen waardig was, aan den Geest, die hem bestuurde. Zonder de waarheid te verdonkeren of te verwrikken, wist hij dezelve zoo innemend en overredend voor te dragen, dat, schoon men hem niet toeliet, zijne redenen te voleinden, men hem echter vrijsprak, niet alleen, maar zelfs nam een lid van den Raad, DIONYSIUS genaamd, de leere van JESUS aan, van welken DIONYSIUS den *Areöpagiet*, men, naderhand, vele fabelen verdicht, en aan wien men één en ander geschrift toegekend heeft, waar van wij, in het vervolg, spreken zullen, hier alleen aanmerkende, dat hij, volgends de oude overlevering bij EUSEBIUS (*), de eerste *Bisschop* te *Athene* zal geweest zijn, het welk men aan kan nemen, mids dit woord *Bisschop*, in dien zin, verstaande, welken het, ten dezen tijde, had.

PAULUS komt te *Korinthe*.

Van *Athenen* reisde PAULUS na *Korinthe*, eene stad, niet min dan *Athenen*, vermaard door beschaafdheid van zeden en geleerdheid, doch alwaar een sterke koophandel weelde en dartelheid had ingevoerd. In deze stad hield PAULUS zich een jaar en zes maanden op, hebbende daar toe eene geschikte gelegenheid, alzoo hij hier zekeren AQUILAS, eenen Godvruchtigen *Jood* uit *Pontus*, met zijne huisvrouw PRISCILLA, ontmoette, bij welke lieden hij dezen tijd vertoefde, zich het onderhoud verschaffende, met het weven van tenten, of misschien tapijten, het welk het handwerk van deze lieden, als ook van PAULUS, was,

(*) *Hist. Eccles.* III. 4.

was, gelijk alle *Joodsche* Geleerden gewoon waren, eenig handwerk te drijven.

I BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 49.

De gemelde AQUILAS was van *Rome* te *Korinthe* gekomen, omdat Keizer KLAUDIUS alle *Jooden* uit *Rome* verdreven had, het welk OROSIUS (*) zegt, gebeurd te zijn, in het negende regeringsjaar van dezen Keizer, volgends JOSEFUS. In dit laatste nu dwaalt OROSIUS wel, dewijl JOSEFUS van dit geval niet spreekt, doch, daar uit volgt niet, dat deze schrijver niet de rechte tijdsbepaling zou hebben opgegeven. SUETONIUS (†) schrijft, in het gemeen, dat „ KLAUDIUS de Jooden, die door aanstoking van „ CHRESTUS, geduurig oproeren veröorzaakten, uit „ *Rome* verdreven heeft." Velen hebben gemeend, dat SUETONIUS, door dezen CHRESTUS, CHRISTUS heeft verstaan, en vervolgends uit zijne woorden afgeleid, dat KLAUDIUS eene vervolging tegen de *Christenen* zou hebben aangericht, daar toe aangezet zijnde, door de geduurige opschuddingen, welke de ongelovige Jooden, uit haat tegen de Christenen, veröorzaakten, welke men, valschlijk, op rekening der Christenen zal gezet hebben; ook merken zij aan, dat de Grieken en Romeinen meermalen den naam CHRISTUS en *Christenen* in CHRESTUS en *Chrestenen*, als hun meer gewoon, veränderd hebben. Met anderen echter geloof ik liever, dat men door CHRESTUS, in deze plaats van SUETONIUS, niet CHRISTUS

Keizer KLAUDIUS verdrijft de Jooden uit *Rome*.

(*) *Hist.* VII. 6. *pag.* 469.

(†) *Claud.* C. 25. *Judaeos, impulsore* CHRESTO, *assidue tumultuantes, Roma expulit.*

I BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 49.

TUS te verstaan, noch aan eene vervolging, bepaaldelijk tegen de *Christenen*, als zoodanig, aangericht, te denken hebbe. TACITUS, een tijdgenoot en vriend van SUETONIUS, noemt, waar hij van JESUS spreekt, denzelven duidelijk CHRISTUS, niet CHRESTUS, en SUETONIUS zelve gebruikt, in het leven van NERO, insgelijks de benaming van *Christenen*, niet *Chrestenen.* Ook spreekt LUKAS (*) niet van een verdrijven der *Christenen* uit *Rome*, maar der Jooden, alhoewel de Christenen mede die stad verlaten moesten, omdat zij, door de Romeinen, voor *Jooden* werden gehouden, en nog niet als een afzonderlijk genootschap bekend waren.

GALLIO landvoogd van *Achaje* weigert zich met de Jooden en Christenen te bemoejen.

PAULUS reisgenoten SILAS en TIMOTHEUS zich, met gunstige berichten van de gemeenten in *Macedonië*, weder bij PAULUS vervoegd hebbende, het welk in het jaar 50 kan gesteld worden, voelde de Apostel zoo veel te meer aandrang van den Geest, om aan de *Jooden* te betuigen, dat JESUS de MESSIÄS zij. Doch, schoon velen, en onder dezen KRISPUS, de opperste van de Joodsche Sijnagoge zelve, het geloof in JESUS aannamen, echter bleef het gros der Jooden PAULUS hardnekkig wederstaan, zoodat hij zich genoodzaakt zag, onder eene plegtige betuiging, zich van hun tot de Heidenen te wenden, en in het huis van zekeren JUSTUS, het welk naast de Joodsche Sijnagoge stond, eene afzonderlijk leerschool oprichtte; tevens werd de Apostel bemoedigd, door een gezicht, waar in JESUS hem

(*) HAND. XVIII. 2.

hem vermaande, onbeſchroomd en zonder vreeze voort te varen, gelijk PAULUS deed, met dat gevolg, dat te *Korinthe* eene aanzienlijke gemeente gevestigd werd. Maar, als nu GALLIO, wien men, gemeenlijk, voor eenen broeder van den Wijsgeer SENECA houdt (*), ſchoon zulks twijfelächtig is, dewijl geen der oude ſchrijveren den broeder van SENECA *Proconſul* noemt, als, zeg ik, GALLIO landvoogd van *Achaje* was, onder den titel van *Proconſul*, verwekten de ongelovige Jooden te *Korinthe* eenen opſtand, en ſleepten PAULUS voor den Rechterſtoel van den landvoogd, hem beſchuldigende, dat hij de menſchen God, op eene wijze, leerde dienen, welke tegen hunne wet ſtreed. GALLIO weigerde zich, eenigzins, met hunne Godsdienst-verſchillen in te laten, waar op zij blootgeſteld werden aan de beſchimping der *Grieken*, welke zelfs SOSTHENES, wien de Jooden, gelijk men zou mogen gisſen, in de plaats van KRISPUS, tot opperſten der Sijnagoge, verkozen hadden, wakker afklopten, zonder dat GALLIO zich met deze zaak verder bemoeide.

I BOEK IX Hoofdſt. na C. G. Jaar 50.

In het begin van het jaar 51 vertrok PAULUS, verzeld van AQUILAS en PRISCILLA van *Korinthe*, en deed, op deze reize, de ſtad *Efeze* aan, alwaar hij, hoe zeer daar toe verzocht zijnde, echter niet vertoefde, alzoo hij, vóór het aanſtaande Paaschfeest, te *Jeruſalem* wilde zijn, welke ſtad hij bezocht, en het feest gevierd hebbende, kwam hij we-

PAULUS komt te *Efeze*.

(*) Vergel. SCHUTTE *Heil. Jaarb.* III *Deel Bladz.* 81.

I BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 51.

weder te *Antiöchië* in *Syrië*, van waar hij zijne reize aanvaard had, te rug.

Derde reize van PAULUS in *Asië*.

Hier eenigen tijd vertoefd hebbende, aanvaardde de Apostel, nog in het zelfde jaar, zijne derde reize na *Asië*, om de gemeenten aldaar, welke door verscheiden bedenklijke verschillen en de woelingen van valsche leeräaren, met betrekking tot de vrijheid der Christenen, en andere stukken, ontrust werden, te bezoeken, en in het geloof, het welk hij onder hen gepredikt had, te bevestigen. De bovenste, of noordelijke, landschappen van *Klein-Asië* doorreisd hebbende, kwam de Apostel, voor de tweede keer, te *Efeze*. ——

Bericht van APOLLOS.

Inmiddels was zekere APOLLOS, een geleerde Jood, uit *Alexändrië* in *Egypte*, te *Efeze* aangekomen. Deze had, tot hier toe, alleen kennis van den doop en leere van JOÄNNES den *Dooper*, (*) maar te *Efeze*, door AQUILAS en PRISCILLA onderwezen zijnde, dat JESUS de MESSIÄS was, dien JOÄNNES had aangekondigd, reisde hij na *Achaje*, en leerde te *Korinthe*, met veel kracht van overtuiging, dewijl hij een welsprekend man was, dat JESUS de MESSIÄS is. (†) Ondertusschen had zijne komst en prediking aldaar noodlottig kunnen zijn voor de *Korinthische* gemeente, welke zich spoedig in partijschappen verdeelde, die zich, naar de namen van de vermaarde leeräaren, KEFAS of PETRUS, APOLLOS,

(*) Vergelijk, het geen boven *Bladz.* 92. volgg. van de leerlingen van JOÄNNES gezegd is.

(†) HAND. XVIII. 23-28. vergel. I KOR. III. 6. enz.

LOS, en PAULUS, onderscheidden, het welk vele verwarringen veröorzaakte, die PAULUS aanspoorden, om eenen herderlijken brief aan de gemeente te *Korinthe* te schrijven, gelijk hij reeds meer zoodanige brieven aan andere gemeenten geschreven had, ten einde hen tot eensgezindheid en liefde te vermanen, en hun de leere en pligten des geloofs in te scherpen. ——

Bij zijne komst te *Efeze*, vond PAULUS aldaar nog tien of twaalf lieden, welke, even als APOLLOS, leerlingen van JOÄNNES waren; aan deze verklaarde hij de geschiedenis van JESUS, en hen in JESUS naam gedoopt hebbende, deelde hij hun de gaven van den Heiligen Geest mede.

Wonderen, door PAULUS te *Efeze* verricht.

Drie maanden lang verkondigde PAULUS hier te *Efeze* het Euängelie in de Sijnagogen der Jooden, doch, als het gros der Jooden niet alleen in hun ongeloof volhardde, maar zelfs, gelijk elders, tot schelden en lasteren overfloeg, zonderde PAULUS zich, ook hier, van hun af, en de leerplaats van zekeren TYRANNUS gehuurd hebbende, onderwees hij de Euängelieleer twee jaaren lang openlijk in dezelve, zoodat zijn geheele verblijf te *Efeze*, saamgenomen, drie jaaren uitmaakte (*). Het onderwijs van den Apostel ging gepaard met verbazende wonderen, zoo zelfs, dat men des Apostels zweet- en gordeldoeken tot de kranken bracht, wanneer, volgends LUKAS, de ziekten van hun weeken, en de booze geesten van hun uitvoeren.

Wij

(*) HAND. XIX. 8 en 10. vergel. HAND. XX. 31.

I BOEK IX Hoofdſt. na C. G. Jaar 51.

Aanmerking over deze wonderen.

Wij kunnen niet nalaten, in het voorbijgaan, hier eene aanmerking te plaatzen over deze wonderen, door PAULUS te *Efeze* verricht. Uit het gene wij, tot hier toe, van de Apostelen van JESUS verhaald hebben, zien wij, dat zij, ter ſtaving van hunne prediking, wonderwerken verricht hebben, doch niet telkens, niet overäl. Te weten, zij oefenden dit wondervermogen, niet naar willekeur, maar alleen, door aandrift van den Heiligen Geest, en met die wijsheid, welke ook JESUS zelve betoond had, naar mate de omſtandigheden al of niet wonderwerken vorderden. Waar de menſchen, meer verlicht en beſchaafd, door overtuiging der waarheid te winnen waren, doch waar dan ook, te gelijk, wonderwerken, wegens hun ongeloof aan buitengewone gebeurenisſen, dikwijls vruchteloos bleven, daar werden dezelven niet verkwist. Te *Efeze* had men veel op, met bovennatuurlijke dingen, hier konden waare wonderwerken de ijdelheid der bijgelovigheden beſchamen, en de menſchen daar van afbrengen, en PAULUS deed ook, in de daad, in deze ſtad zeer vele en groote wonderen.

Eenige Jooden, die zich hier voor geestenbezweerers uitgaven, ondernamen, deze wonderen van PAULUS voor ſoortgelijke bezweeringen aanziende, den naam van JESUS, tot hun oogmerk, te gebruiken, doch de booze geest, welken zij dus bezworen, liet zich daar door niet bedwingen, maar mishandelde hen zoodanig, dat zij de vlucht moesten nemen. Velen werden, op deze wijze, tot het Christendom overgehaald, en te *Efeze* eene aanzienlijke gemeente ge-

I BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 51.

gesticht. Zulken, die te voren aan bijgelovigheden der toverkunsten waren overgegeven, en boeken, over de geheime wetenschappen handelende, bezaten, brachten dezelve hervoort, en verbrandden ze, openlijk, in groote menigte.

Oproer tegen PAULUS te *Efeze*.

PAULUS, ruim twee jaaren te *Efeze* hebbende doorgebracht, was nu voornemens, nog eene reize na *Macedonië* en *Achaje* te doen, wanneer hij te *Efeze* in een oogschijnlijk levensgevaar raakte. *Efeze* was vermaard, door den Tempel van *Diäna*, welke voor één der wereldwonderen gehouden werd, zekere zilversmid, DEMETRIUS genaamd, maakte vele afbeeldzels van dezen Tempel in het klein, waar van hij groote winsten had. Door de uitbreiding van het Christendom, verloor het bijgeloof zijne waarde, en de afbeeldzels van DIÄNA's Tempel werden niet zoo veel meer verkocht. Hij hield dit zijnen medekunstenaren voor, 'er, als 't ware, zijne bekommering bijvoegende, dat de veréëring en dienst der Godin zelve in verval zou komen. Met dezen dus samenspannende, verwekte hij een' oploop onder het gemeen, het welk de geheele stad in verwarring bracht; men sleepte twee van PAULUS reisgenoten GAÏUS en ARISTARCHUS, die *Macedoniërs* waren, met geweld, na de openbare schouwplaats, werwaards PAULUS zich insgelijks wilde begeven, om, gelijk waarschijnlijk is, door zijne redenen het volk tot bedaren te brengen, maar de Christenen, en zelfs de Heidensche opzieners van den schouwburg, hielden hem te rug. De Jooden, het zij PAULUS willende bezwaren, of wel voor de gevolgen van de-

I BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 54.

zen oploop ook voor zich vrezende, deeden eenen ALEXANDER, waarschijnlijk denzelfden, over wiens tegenstand tegen het Euängelie PAULUS, in zijne brieven aan TIMOTHEUS (*), zich beklaagt, optreden, om het volk aan te spreken, het welk hem weigerde gehoor te geven, en door zijn geschreeuw hem belette te spreken. Eindelijk vond de stadsschrijver middel, om het gemeen te bedaren, hun onder anderen onder het oog brengende, dat PAULUS en zijne vrienden immers hunne Goden niet gelasterd hadden, waar uit men ziet, met welke bedaarde voorzichtigheid zich deze, in hun prediken, gedroegen. Zonder, met verkeerden ijver, het Heidensch Bijgeloof aan te tasten, vergenoegden zij zich, die waarheden stellig te leeren, door welke het Bijgeloof van zelve vervallen moest.

PAULUS verdere reize door *Macedonië* in *Griekenland.*

Nadat het oproer gestild was, ging PAULUS van *Efeze* op reize na *Macedonië*, en *Griekenland*, tevens voornemens zijnde, om in die landen eene inzameling van penningen, ten behoeve van de Christenen te *Jerusalem*, te doen, en die derwaards over te brengen, waar na hij besloten had, de stad *Rome*, de toenmalige hoofdstad der wereld, te bezoeken, alwaar wel reeds eene gemeente van Christenen verzameld, maar nog geen Apostel geweest was, om aan dezelve, ter bevestiging van hun geloof, de buitengewone gaven des Heiligen Geestes mede te deelen. Hij schreef ook, op deze reize door *Griekenland*, zijnen brief aan de gemeente te *Rome*,

waar

(*) 1. TIMOTH. I. 20. 2. TIMOTH. IV. 14.

waar in hij aan dezelve, tevens, van dit zijn voornemen kennis gaf.

I BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 55.

Te weten, de Jooden, en dus ook de Christenen, waren thans weder vrij na *Rome* gekeerd, dewijl hunne verbanning, met den dood van Keizer KLAUDIUS, een einde had genomen. Deze overleed in het jaar 54, wordende opgevolgd door NERO, welke, wegens zijne wreedheid, zoo berucht is geworden. ——

Keizer KLAUDIUS sterft, NERO volgt hem op.

Drie maanden bragt PAULUS, met zijne reize door *Griekenland*, door, waar na hij, in het jaar 55, van *Filippi* in *Macedonië* weder na *Asië* keerde. Te *Troäs* gekomen, alwaar hij eene week vertoefde, leerde hij de gemeente, op den eersten dag der week, dat is, op Zondag, (*) en vierde met haar het avondmaal, ter gedachtenis van JESUS dood. Hier gaf hij aan eenen jongeling, die uit het venster gevallen was, het leven weder — *Efeze* voor dit maal niet willende aandoen, ontbood hij de ouderlingen der gemeente aldaar, welke ook *Opzieners* of *Bisschoppen* genoemd worden (†), bij zich te *Milete*, van welke hij een teder en aandoenlijk afscheid nam, dewijl hij hun verzekerde, dat zij hem, in persoon, niet weder zouden zien. Op zijne verdere reize na *Jerusalem*, voorzeide hem meer dan één Profeet, en onder anderen AGABUS, dat hij te *Jerusalem* gevangen en aan de Heidenen overgeleverd zou worden, waaröm de Christenen hem zochten te

PAULUS terugreize na *Jerusalem*.

(*) HANDEL. XX. 7.

(†) HAND. XX. 28.

I BOEK IX. Hoofdst. na C. G. Jaar 55.

te bewegen, om niet na *Jerusalem* te gaan, maar de Apostel, deze voorzeggingen eer als eene roeping aanziende, om zijne reize te vervorderen, verklaarde, bereid te zijn, om vóór de goede zaak van JESUS niet alleen banden, maar zelfs de dood, te ondergaan; zijne reize derhalven voortzettende, kwam hij te *Jerusalem* aan, alwaar hij van de Christenen, met gulhartige blijdschap, verwelkomd werd.

Toestand der Jooden ten dezen tijde.

Laat ons, voordat wij, het geen PAULUS thans te *Jerusalem* bejegend is, te boek stellen, kortelijk zien, welke veränderingen 'er, geduurende de afwezendheid van den Apostel, in het Joodsche land waren voorgevallen, en, hoedanig de tegenwoordige toestand was van dit volk.

Wij hebben boven (*) gezien, dat Keizer KLAUDIUS, na den dood van Koning AGRIPPA den eersten, het Joodsche land weder tot eene Romeinsche Provintie gemaakt had, die bestuurd werd, door eenen Romeinschen landvoogd, KUSPIUS FADUS. Met moeite onderwierpen zich de Jooden op nieuw aan het gebied der Romeinsche landvoogden, en de wanörden, roverijën, en oproeren, welke den naderenden ondergang van hunnen Staat voorspelden, namen van dag tot dag toe. FADUS had reeds vele moeite, om die oproerigen onder de Jooden, welke, onder schijn van ijverige voorstanders der vrijheid te zijn, met moordpriemen onder hunne kleederen gewapend, alles onveilig maakten, te beteugelen. Ook stond 'er, ten dezen tijde, een bedrieger op, dien JOSEFUS THEU-

(*) *Bladz.* 180.

THEUDAS noemt, doch waarschijnlijk in den naam een' misslag begaande, alzoo THEUDAS reeds eenige jaren vroeger een' opstand gemaakt had, welke echter weinig betekende (†). Deze bedrieger, welke zich thans voordeed, maakte de Jooden wijs, dat hij hen droogvoets door den Jordaan zou leiden, doch de landvoogd, eenig krijgsvolk uitgezonden hebbende, verstrooide den verzamelden hoop, en de bedrieger zelve werd onthoofd, en zijn hoofd na *Jerusalem* gebragt.

I BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 55.

De opvolger van FADUS was TIBERIUS ALEXANDER, een tot het Heidendom afgevallen Jood van het Priesterlijk geslacht. Geduurende zijn bestuur, overleed HERODES, Koning van *Calchis*, die het opzicht had gehad over de Tempelschatten te *Jerusalem*, en de magt, om Hoogenpriesters aan te stellen, welke voorrechten thans, door den Keizer, benevens het Koningrijk van dezen HERODES, aan AGRIPPA II. Zoon van AGRIPPA I. geschonken werden, welke daardoor een' grooten invloed op de Joodsche zaken bekwam.

Onder den volgenden landvoogd VENTIDIUS KUMANUS, die, in het jaar 48, het bestuur aanvaarde, bersteden de onlusten openlijker uit. Op een Paaschfeest had een Romeinsch soldaat, die aan de Tempelpoort de wacht had, de onbeschaamdheid, van zich, op eene onbetaamlijke wijze, te ontbloten. Deze ontheiliging van den Tempel ontstak de woede der Jooden, welke van den landvoogd, niet zonder bedrei-

KUMANUS landvoogd.

(*) Zie boven *Bladz.* 154.

I BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 55.

dreiging, wraak eischten; maar deze joeg hen, door zijn krijgsvolk, uit één, in welke verwarring eenige duizend Jooden het leven verloren. Bij eene andere gelegenheid, verscheurde een Romeinsch soldaat een afschrift van MOSES wet, waar op de Jooden zoo hevigen oploop verwekten, dat de landvoogd genoodzaakt was, den soldaat te doen onthoofden. Maar, als hij in het jaar 51 den *Jooden* recht weigerde tegen de *Samaritanen*, en de *Jooden* daaröm zich zelven, door vijändlijkheden tegen de *Samaritanen*, wreekten, waar door daaglijks buitensporigheden gepleegd werden, werd KUMANUS, in het jaar 53 opöntboden, en in ballingschap verzonden, hebbende ANTONIUS KLAUDIUS FELIX tot zijn' opvolger.

NERO volgt KLAUDIUS in het Keizerrijk op.

Het volgende jaar overleed Keizer KLAUDIUS, gelijk wij gezegd hebben, en zijn stiefzoon, NERO, beklom den troon van het Romeinsche Rijk, welke eerst, zoo lang hij den Wijsgeer SENECA tot raadgever had, goede hoop van zich deed opvatten, maar, weldra, door broeder- en moedermoord, door de uitgezochtste wreedheden, wellusten, snood en laag gedrag, meer dan 13 jaaren lang, *Rome* en het Rijk deed zuchten, tot dat eindelijk alles tegen hem opstond, en hij, uit wanhoop, de handen aan zich zelven sloeg.

Landvoogdij van FELIX.

De *Jooden* hadden echter, van de wreedheid en spoorloosheden van NERO, geene nadeelige ondervinding. Hij begunstigde veeleer den Koning AGRIPPA II, wien hij, behalven het geen deze vorst van den Keizer KLAUDIUS ontvangen had, nog een gedeelte van *Galileë* en *Pereë* schonk. Maar FELIX, de land-

landvoogd van *Judeë*, regeerde, gelijk TACITUS ons bericht, de *Jooden*, met de willekeurigheid van eenen oppervorst, en op de wijze van ſlaven. Het land krielde van rovers en moordenaars, als ook van valſche Profeeten, en zulke lieden gaven zich den naam van *zeloten*, *yveräars*, voor Godsdienst en vrijheid; terwijl FELIX, bij gelegenheid van alle zoodanige openbare onrusten, voedzel vond, voor zijne wreedheid en gierigheid. Onder de gemelde valſche Profeeten en bedriegers, was ook een *Egyptiſche* Jood, die, aan het hoofd van 4,000 moordenaren zijnde, vele menſchen, door beloften van aanſtaande verlosſing en Godlijke wonderen, overhaalde, om hem te volgen. Maar, zijn' aanhang, door de *Romeinen*, uit één gejaagd zijnde, heeft men van hem zelven niets meer vernomen.

I BOEK. IX Hoofdſt. na C. G. Jaar 55.

Van FESTUS.

Na twee jaaren, werd FELIX, door Keizer NERO opöntboden, en PORCIUS FESTUS, in zijne plaats, als landvoogd, gezonden, welke, geduurende zijn beſtuur, de handen vol werks had, wegens de verwarring, moorden, en oproeren, die het land vervulden; de Priesters zelve, in partijën tegen malkanderen verdeeld, maakten van de moordenaren gebruik, en voerden een' ſoort van oorlog onder malkanderen, terwijl het geheele land door rovers onveilig gemaakt werd.

PAULUS te *Jeruſalem* gevangen.

Zoodanig was de ſtaat van zaken, in het *Joodſche* land, toen PAULUS van zijne laatſte reize te *Jeruſalem* kwam, opdat wij den draad onzer geſchiedenis weder opvatten. Daags na zijn aankomst, vervoegde PAULUS zich, bij den Apostel JAKOBUS,

I BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 55.

den *Kleinen* genoemd, zijnde misschien de andere Apostelen thans reeds van *Jerusalem* vertrokken, aan dezen, en de oudsten of Ouderlingen der *Jerusalemsche* gemeente, verslag doende van zijne verrichtingen onder de Heidenen, verheerlijkten zij God deswegens, maar gaven hem tevens te verstaan, dat de laster hem nagaf, als of hij de wet van MOSES afgeschaft, en niet alleen de Heidenen, maar ook de *Jooden*, van het onderhouden der besnijdenis, en andere plegtigheden, ontslagen wilde hebben, waar over de *Joodsche Christenen* zich, uit verkleefdheid aan de wet, zeer ergerden. Zij stelden hem, daaröm, voor, ten einde alle nadeelige indrukken weg te nemen, dewijl 'er thans vier lieden bij hun waren, die eene gelofte op zich hadden genomen, dat hij zich met dezelve heiligen, en de kosten, ter voldoening der gelofte, voor hun dragen zou, dewijl dus zou blijken, dat hij de vaderlijke wetten en plegtigheden eerbiedigde. Schoon nu de verdenking tegen PAULUS geen' grond had, dewijl deze Apostel, hoe zeer ijverende voor de Christelijke vrijheid, echter zich altijd gewacht had, de Jooden te hinderen, in hunne Godsdienstige oefeningen, zijnde veel meer ten dezen opzichte, den Jooden een Jood, gelijk den Heidenen een Heiden, en allen alles, wat zoodanige bijzaken betrof; te weten, hij liet de afschaffing der *Mosaische* wetten, die hij, met recht, op den duur, onbestaanbaar rekende met den geest van het Christendom, even gelijk JESUS zelve gedaan had, aan den tijd over, alleen de Christenen, in alle zijne redenen en schriften, voorbereidende, om de vooröordeelen

len daar omtrent af te leggen; alſchoon zeg ik, deze verdenking ongegrond was, evenwel ſchikte PAULUS zich gewillig, naar het voorſtel van de opzieners der gemeente, opdat alle ergernisſen verhoed werden.

Maar, als hij zich nu, ter vervulling van het geen hij op zich genomen had, in den Tempel bevond, verwekten eenige Jooden uit *Aſië*, die thans te *Jeruſalem* waren, zich verbeeldende, dat de Apostel éénen zijner reisgenoten, TROFIMUS van *Efeze*, die onbeſneden was, en dien zij bij hem in de ſtad gezien hadden, met zich in den Tempel gebracht had, deswegens een oproer: onder een woedend geſchreeuw, dat hij de man was, die allerwegen tegen den Joodſchen Godsdienst en zeden predikte, en die zich nu zelfs aan Tempelſchennis had ſchuldig gemaakt, door eenen Heiden in dit Heiligdom te brengen, vielen zij op PAULUS aan, dien men, gewis, in den oploop, zou hebben omgebracht, indien niet de Romeinſche bevelhebber KLAUDIUS LYSIÄS, welke de bezetting op het Kasteel *Antoniä*, bij den Tempel, gebood, ware toegeſchoten, en PAULUS, hoewel niet zonder moeite, uit de handen der oproerelingen gered, en in bewaring genomen had.

Op zijn verzoek, liet deze bevelhebber, die PAULUS eerst aangezien had voor dien *Egyptenaar*, van wien wij hier voor gewaagd hebben, den Apostel toe, om het volk aan te ſpreken. Het volk luisterde, terwijl PAULUS hun een bericht gaf van zijne voorgaande levenswijze en ijver voor den Godsdienst, men hield zich ſtil, toen hij zijne bekeering tot het Chris-

I BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 55.

Christendom verhaalde, maar zoodra hij ſprak, van zijne zending door JESUS, om den Heidenen de zaligheid te verkondigen, berstte de woede op nieuw los, men eischte zijnen dood, en het volk dreigde tot geweld over te ſlaan; de bevelhebber, de reden van dit geweld niet begrijpende, beval, PAULUS te geesſelen, om hem dus tot bekentenis te brengen, wat hij mogt misdaan hebben. PAULUS beriep zich op zijn *Romeinsch* burgerrecht, en de hoofdman, dit eerbiedigende, beſloot hem voor den Joodſchen Hoogenraad te ſtellen, opdat die zijne zaak, gerechtelijk, onderzoeken mogt.

PAULUS voor den Joodſchen Raad verhoord.

Doch, wanneer PAULUS hier voor den Raad zijne veräntwoording begon, met de verklaring, dat hij, altijd, als een goed burger, met een goed geweten voor God, geleefd en gewandeld had, gebood de Hoogenpriester ANANIÄS, wien dit begin te ſtout voorkwam, hem op den mond te ſlaan. Over zulk een onwaardig gedrag was PAULUS, die, als *Romeinsch* burger, niet voor zijnen bevoegden richter ſtond, veröntwaardigd. Vrij levendig dreef hij den Hoogenpriester toe: „God zal u ſlaan, gij gepleisterde wand! Gij huichelaar, die eene uitwendige vertoning maakt van Godsdienſtigheid! Zit gij, om mij, naar de wet, te oordeelen, en beveelt gij, mij, tegen alle wet en reden, te ſlaan?" Doch, als de omſtanders hem het ontzag herïnnerden, het welk men aan den Hoogenpriester verſchuldigd was, verſchoonde hij zich, dat hij hem niet als Hoogenpriester gekend had, dewijl hij anders wel wist, dat de Godlijke wet verbood, de hoofden en

beſtuurers des volks oneërbiedig te bejegenen. Te weten, PAULUS was lange jaaren, van *Jeruſalem* afwezig geweest, en de zaken ſtonden zoo verward, dat telkens Hoogenpriesters afgezet, en anderen in derzelver plaats werden aangeſteld.

I BOEK IX Hoofdſt. na C. G. Jaar 55.

PAULUS ziende, dat de geheele Raad partijdig tegen hem was, en wetende, dat zij uit *Farizeën* en *Sadduceën* beſtond, verklaarde, dat hij een *Farizeër*, een zoon van een' *Farizeër*, was, en dat hij, ondertusſchen, aangeklaagd werd, omdat hij de opſtanding der dooden leeräarde; gelijk dit waarlijk zijne hoofdleere was, dat JESUS uit de dooden was opgeſtaan. Nu verdeelde zich de Raad, de *Farizeën* trokken de partij voor PAULUS, en vonden geene misdaad in hem. De tweedragt rees zelfs hier door, in den Raad, zoo hoog, dat de Romeinſche bevelhebber PAULUS, door de ſoldaten, weder naa de hoofwacht deed geleiden.

Des nachts werd PAULUS bemoedigd, door JESUS zelven, die aan hem verſcheen, en hem gerust ſtelde, dewijl de Apostel van hem ook te *Rome* getuigen moest, gelijk hij te *Jeruſalem* gedaan had.

Intusſchen was de verbittering tegen PAULUS zoo groot, dat omtrent veertig *Jooden* eene ſamenzwering maakten, om hem het leven te benemen. De bevelhebber LYSIÄS, hier van kennis bekomen hebbende, zond PAULUS, onder een goed geleide ruiters na *Caeſareä*, alwaar de landvoogd FELIX zijn verblijf had, belastende tevens zijne beſchuldigers, hunne aanklagte bij den landvoogd in te brengen, opdat die dezelve beöordeelde.

Na

I BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 55.

PAULUS voor den land-voogd FELIX be-fchul-digd.

Na eenige dagen verfcheenen deze befchuldigers, beftaande uit eenige leden van den *Joodfchen* Raad, met den Hoogenpriester ANANIÄS, verzeld van eenen advocaat of voorfpraak, TERTULLUS. De befchuldiging, welke zij inbrachten, beftond hoofzaaklijk hier in, dat PAULUS, als één der voornaamfte hoofden van de partij der *Nazarenen*, (zoo noemde men de *Christenen*, uit verächting,) door het geheele Romeinfche Rijk, onder de Jooden oproer gefticht, en nu ook den Tempel te *Jerufalem* ontheiligd had. PAULUS verdedigde zich deftig en manlijk, wederleggende deze befchuldiging, met zoo veel nadruks, dat zijne befchuldigers befchaamd ftonden. FELIX, de Jooden te vriend willende houden, verfchoof het verder rechtsgeding, tot de overfte LYSIÄS, in perfoon, hem nader opheldering zou gegeven hebben, en hield PAULUS, inmiddels, in vrijë bewaring, zoodat ook zijne bloedverwanten en vrienden hem vrij mogten bezoeken.

FELIX was getrouwd met DRUSILLA, eene *Joodin*, dochter van den Joodfchen Koning AGRIPPA den Iften, die haren man, den Koning van *Emefa* of *Emesfa*, en zelfs haren Godsdienst, door de kunftenarijën van eenen SIMON, verlaten had, om met FELIX te trouwen (*). Eens liet FELIX den gevangen PAULUS voor zich en zijne huisvrouw komen, ten einde iet nader van hem, aangaande zijne leere, te vernemen, maar, als de Apostel, bij deze gelegenheid, met ernst, fprak van de deugd van rechtvaar-

(*) Vergelijk boven *Bladz.* 161.

vaardigheid en kuiſche matigheid, en van het toekomend algemeen oordeel over der menſchen daaden, vond FELIX zich zoo getroffen, dat hij zijn geſprek afbrak, en den Apostel tot nader gelegenheid heen zond. Ook ſprak hij hem, van tijd tot tijd, doch alleen op hoop, dat PAULUS hem geld aan zou bieden voor zijn ontſlag, het welk echter niet gebeurde.

Als de tijd van FELIX ſtadhouderſchap verlopen was, vertrok hij na *Rome*, latende PAULUS in hechtenis blijven, en deszelfs zaak ter beſlisſing voor zijn' opvolger overlatende.

Festus landvoogd.

Naauwlijks was PORCIUS FESTUS, de nieuwe landvoogd, in zijne landvoogdij aangekomen, of de Jooden ſpraken hem over PAULUS aan, begeerende, dat deze na *Jeruſalem* overgebracht, en daar te recht geſteld zou worden, hebbende geen ander oogmerk, dan den eedverwanten gelegenheid te geven, hem onder weg te vermoorden. FESTUS weigerde, naar hun voorſtel te horen, maar bracht PAULUS te *Caeſareä* in het verhoor, alwaar PAULUS andermaal zijne zaak met die overtuiging bepleitede, dat de beſchuldigers niets wisten te antwoorden. Evenwel deed FESTUS thans aan PAULUS het voorſtel, of hij te *Jeruſalem* de uitſpraak van zijn geding wilde ontvangen, maar de Apostel, bewust van de moorddadige voornemens der Jooden, weigerde zulks, en het lang dralen moede, waar door hij ook verhinderd werd, in zijn gewigtig werk, de verkondiging van het Euängelie, beriep zich, als een Romeinsch burger, op des Keizers richterſtoel te *Rome*, des te geruster, omdat hij wist, dat hij te *Rome* zelve het

I BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 55.

het Euängelie zou verkondigen. Zoodanige beroeping op den Keizer kon aan eenen Romeinschen burger, door den landvoogd, niet geweigerd worden, gelijk dezelve dan ook door FESTUS aan PAULUS thans werd toegestaan.

PAULUS veräntwoording voor FESTUS en Koning AGRIPPA.

Wanneer een landvoogd gevangenen na *Rome* ter beöordeeling opzond, was hij verpligt, daar bij een bericht te voegen van den aart der beschuldiging en der misdaad, FESTUS was omtrent PAULUS verlegen. Hij, als een Heiden, had van de Godsdienstverschillen, over welke de Jooden PAULUS beschuldigden, geene duidelijke begrippen, het was hem daaröm zeer aangenaam, dat hij, ten dezen tijd, een bezoek kreeg van den Koning AGRIPPA II, en deszelfs zuster BERENICE, en dewijl ook deze begeerig was, iet nader van PAULUS leere te vernemen, werd de Apostel nogmaal, voor den Koning, deszelfs zuster, den landvoogd, en eene talrijke vergadering van de aanzienlijkste lieden, gebracht, alwaar hij eene zoo treffende en nadruklijke veräntwoording hield, dat FESTUS, die van den Joodschen Godsdienst niets wist, den Apostel in de reden viel, als iemand, die, door al te groote geleerdheid, raaskalde. Maar, PAULUS, zich bedaard ontschuldigende, beriep zich op den Koning AGRIPPA, die, als een Jood, van de gronden zijner leere niet onkundig kon zijn, en drong op denzelven, met het gezag der Profeetische schriften, zoo sterk aan, dat hij dit, ten minsten dubbelzinnig, antwoord geven moest, dat hij hem bijna bewegen zou, een *Christen* te worden. Alle de toehorers waren overtuigd,

van

van PAULUS onschuld, doch, dewijl hij zich op den Keizer beroepen had, oordeelden zij, dat hij na *Rome* moest worden opgezonden.

I BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 55.

De Apostel werd, dienvolgends, met eenige andere gevangenen, aan eenen *Romeinschen* hoofdman, JULIUS genaamd, een bescheiden en menschlievend man, overgegeven, om na *Rome* gevoerd te worden. De reize was, door tegenwind en storm, langdurig en gevaarlijk. Door een *Levantijn*, of hevigen stormwind, overvallen, had men de hoop van behoudenis reeds opgegeven, maar PAULUS, door een' hemelsch gezicht bemoedigd, vertroostte de schepelingen, met de verzekering, dat men wel schipbreuk lijden, doch dat niemand daar bij het leven zou verliezen. Men leed ook schipbreuk aan een eiland, toen *Melite*, thans *Maltha* genoemd. Doch, alle de schepelingen bereikten gelukkig het strand. Door de eilanders met veel gastvrijheid ontvangen, gebeurde het, dat PAULUS, zich met anderen bij een vuur van rijzeren droogende en warmende, een adder aan de hand bleef hangen, welke hij echter, zonder eenig letzel, afschudde, waar door de Eilanders een hoog gevoelen van hem opvatteden, het welk, versterkt, door de wonderdadige genezingen, die PAULUS aan verscheiden kranken verrichtede, aanleiding gaf, dat PAULUS de drie maanden, die hij op het Eiland, wegens den winter, doorbracht, met nut en voordeel voor de Christenleere besteeden kon.

PAULUS na *Rome* gevoerd.

Den winter voorbij, en de zee weder open zijnde, werd in het voorjaar 56 de reize voortgezet, en PAULUS, te *Rome* aangekomen, aan den be-

En aldaar twee jaren in eene vrije

I BOEK IX Hoofdst. na C. G. Jaar 56.

bewaring gehouden.

velhebber der Keizerlijke lijfwacht, thans AFRANIUS BURRHUS, een' eerlijk en rechtſchapen man, die, met den Wijsgeer SENECA, hofmeester of opvoeder van Keizer NERO geweest was, overgeleverd. De gunſtige berichten van den hopman JULIUS, aangaande het voorgevallene op de reize, en dewijl ook het bericht van den landvoogd FESTUS niets nadeeligs voor PAULUS kon bevatten, gelijk ook, tot hier toe, geene beſchuldigingen tegen PAULUS uit *Judeë* waren ingekomen, bezorgden PAULUS een vrij goed onthaal bij den deugdzamen BURRHUS; hem werd vergund, op zich zelven te wonen, in een eigen gehuurd huis, alwaar hij door een' ſoldaat bewaard werd, terwijl ieder vrijheid had, om hem te bezoeken, gelijk vele Christenen, welke te *Rome* waren, hem reeds buiten de ſtad te gemoet waren gekomen, wier ontmoeting hem vele vreugde gegeven had.

Drie dagen na zijne aankomst, ontbood PAULUS de voornaamſte Jooden uit *Rome* bij zich, aan welke hij alle zijne omſtandigheden en zijne onſchuld bloot en open legde, en hoe hij, enkel om den MESSIÄS, op wien toch de Jooden alle hunne hoop ſtelden, in deze banden gekomen was. De *Jooden* gaven hem ten antwoord, dat zij, geene berichten hoegenaamd, aangaande hem, uit *Judeë* ontvangen hadden, maar dat zij verlangden, van hem zelven te verſtaan, wat hij eigenlijk gevoelde en leerde, dewijl zij wisten, dat zijne leere alöm, en door zeer velen, werd tegengeſproken. Op eenen daar toe bepaalden dag, kwamen zij, ten dien einde, weder, in groot aantal, bij PAULUS, welke hun toen, breedvoerig,

de

de leere van het *Euängelie* van JESUS verklaarde, sommigen onder hun namen het Euängelie aan, maar anderen bleven hunne volksvooröordeelen behouden, aan welke PAULUS hun ongeloof, met de woorden van den Profeet JESAIA, onder het oog bracht, onder betuiging, dat de zaligheid, welke zij verwierpen, aan de Heidenen verkondigd, en door dezelven aangenomen zou worden.

Op deze wijze bleef PAULUS, twee geheele jaaren, in hechtenis, in eene eigene gehuurde woning, alwaar hij allen ontving, die hem bezochten, terwijl hij, onverhinderd, met alle vrijmoedige openhartigheid, het Godsrijk predikte, en de leere van JESUS CHRISTUS leerde en onderwees.

Tot hier toe gaan de zekere Bijbelgeschiedenissen; hier mede sluit LUKAS, welke PAULUS nog verzelde, zijn tweede Boek. Het geen zedert, tot aan het einde der eerste eeuw, met betrekking tot de Christenen, gebeurd is, ligt veeläl in het duister, en is min of meer onzeker, door gebrek aan echte gelijktijdige berichten, terwijl het de berichten, die wij, desäangaande, hier en daar, verstrooid ontmoeten, aan een behoorlijk verband en samenhang mangelt. Doch, eer wij deze geschiedenis verder vervolgen, willen wij, in het volgende *Hoofdstuk*, den lezer mededelen, het geen wij, van de verrichtingen der overige Apostelen, hebben kunnen opzamelen.

TIEN-

TIENDE HOOFDSTUK.

Berichten nopens de verrichtingen en lotgevallen der overige Apostelen.

I BOEK X Hoofdst. na C. G. Jaar 56.

Waaröm de H. schrift zich voornaamlijk bepaalt tot de verrichtingen van PETRUS en PAULUS.

Het is niet gemaklijk, de vraag te beäntwoorden, waaröm de Heilige schriften ons geene vollediger berichten geven, wat de overige Apostelen, bij de eerste stichting en uitbreiding der Christen Kerk, verricht hebben, en welke lotgevallen hun, tot aan hunnen dood, bejegend zijn. Zoo veel alleen kunnen wij zeggen, maar dit zal ook den bescheiden vrager, ligtelijk, voldoen: De voorbeelden van twee der werkzaamsten onder de Apostelen, PETRUS en PAULUS, waren genoegzaam, om ons te leeren, op welke wijze, en door welke middelen, de leere van JESUS, in het eerst, onder *Jooden* en Heidenen, door de Apostelen, die toch allen één gemeenschaplijk doel hadden, de voortplanting der waare verlichting onder de menschen, en die, hoofdzaaklijk, dezelfde middelen tot dat doel gebruikten, krachtige overtuiging der waarheid naamlijk, is gevestigd en uitgebreid.

Waaröm LUKAS, bijzonder, zich bij PETRUS en PAULUS, en derzelver verrichtingen en lotgevallen bepaalt? Deze vraag kunnen wij gemaklijker beäntwoorden. PETRUS had, in gevolge het geen JESUS van hem voorzegd had (*), tot het stichten der Christen-

(*) MATTH. XVI. 18.

tenkerk onder de Jooden, het eerst en meest geärbeid, ook had hij den eersten grond gelegd, om insgelijks Heidenen tot het geloof in JESUS te brengen, gelijk wij, in ons vorig verhaal, gezien hebben. Van PAULUS was LUKAS zelve reisgenoot, op de meesten zijner togten tot uitbreiding van het Euängelie, en hij verzelde hem na *Rome*, dus kon hij van hem met meer zekerheid schrijven, dan van eenigen anderen Apostel.

Ondertusschen zijn 'er berichten genoeg voorhanden, welke de overige Apostelen en Apostolische mannen betreffen, doch, dezelve zijn hier en daar slechts verstrooid te vinden, en, wat het ergste is, voor het grootste gedeelte, verdicht en fabelächtig. Al vroeg sloeg men te ligt geloof aan volksvertellingen, die dikwijls uitgedacht werden, om aan deze of geene gemeente, door den naam van eenen Apostel, aanzien, of aan het een of ander leerstuk, gezag bij te zetten. In de derde eeuw, verdichtte men reeds schriften en handelingen op den naam der Apostelen, welke van HIËRONYMUS, en andere aanzienlijke leeräaren, te ligtgelovig werden aangenomen en begunstigd. Men verzamelde alle soortgelijke verhalen en overleveringen, in afzonderlijke boeken en opstellen, welke men onder den naam van eenigen ouden schrijver in het licht gaf, ten einde ze geloofbaar te maken. Men heeft derhalven alle omzichtigheid nodig, om, met een juist oordeel, het waare van het valsche, het echte van het onëchte, te schiften, het welk, zedert de scheiding tusschen de Roomsche Kerk en de Protestanten, allernoodzaaklijkst geworden is.

I BOEK X Hoofdst. na C. G. Jaar 56.

De Apostelen blijven 12 jaaren te *Jerusalem.*

In het gemeen, verhaalt ons EUSEBIUS (*), uit APOLLONIUS, eenen schrijver der tweede eeuw, van welken wij niet anders weten, dan dat hij tegen de *Montanisten* geschreven heeft, dat de Apostelen, in gevolge een bevel van JESUS, zich, nog twaalf jaaren na JESUS hemelvaart, te *Jerusalem* hebben opgehouden, eer zij, van daar, zich door de geheele wereld hebben verspreid, om, volgends hunne roeping, het Euängelie aan alle volken te verkondigen. Van waar de gemelde APOLLONIUS dit bericht ontleend hebbe, weten wij niet, maar, alhoewel reeds vóór EUSEBIUS, CLEMENS *van Alexandrië* (†) uit een verdicht boek, *de Prediking van* PETRUS genoemd, hetzelfde verhaalt, is het 'er echter ver af, dat wij het voor echt en waar kunnen aannemen. LUKAS verhaalt ons wel, in zijn Euängelie (*Hoofdst.* XXIV. 49.) dat JESUS, voor hij ten hemel keerde, aan zijne Apostelen bevolen heeft, te *Jerusalem* te blijven, tot dat zij met kracht uit de hoogte toegerust zouden zijn, maar deze Euängelist heeft geen woord, van de tijdsbepaling van *twaalf* jaaren. In het jaar 35 vinden wij PETRUS en JOÄNNES reeds in *Samarië*, het Euängelie verkondigende, en de gaven des Heiligen Geestes aan de nieuwbekeerden aldaar mededeelende (§). Integendeel, waren de Apostelen, toen in het jaar 48 de vergadering te *Jerusalem* gehouden werd, over het ontstaan verschil no-

(*) *Hist. Eccles.* V. 18.

(†) *Stromat.* VI. 5.

(§) Boven *Blad.*

nopens de besnijdenis der Christenen uit de Heidenen, nog in die stad tegenwoordig. Doch, toen PAULUS, de laatste keer, in het jaar 55 te *Jerusalem* kwam, schijnt hij daar nog alleenlijk den Apostel JAKOBUS gevonden te hebben, zoodat de overige Apostelen geächt kunnen worden, toen reeds die hoofdstad des Joodschen lands te hebben verlaten. Het bovengemeld bericht komt daaröm te meer verdacht voor, omdat het in verband staat, met het geen EUSEBIUS uit ORIGENES bijbrengt (*), dat de Apostelen, bij hun vertrek, de landen, in welke zij het Euängelie zouden prediken, onder malkanderen, bij het lot, zouden bestemd en verdeeld hebben, het welk strijdig is, met de betrekking, in welke de Apostelen tot de gemeenten, niet van deze of gene, maar van alle plaatzen, stonden.

Bijzonderheden van den Apostel ANDREÄS.

In het bijzonder, vinden wij de volgende berichten van elken der Apostelen verhaald. ANDREÄS, de broeder van PETRUS, één der eersten, die JESUS als leerling, volgde (JOÄNN. I. 37-40.) zal, bij de gewaande verdeling der landen, tusschen de Apostelen, de Noordelijke en *Scythische* gewesten tot zijn deel verkregen, en ingevolge van dien, de reize derwaards door *Kappadocië*, *Galatië* en *Bithynië*, over den *Pontus Euxinus*, of zwarte zee, ondernomen, en in *Scythië*, *Sogdianië*, en *Kolchis*, het Euängelie gepredikt hebben; van daar wedergekeerd, zal hij te *Byzantium*, naderhand *Konstantinopolen*, eene gemeente gesticht, en STACHIS, tot eersten Bis-

(*) *Hist. Eccles.* III. 1.

I BOEK X Hoofdst. na C. G. Jaar 56.

Bisschop derzelve ingewijd hebben. Latere berichten laten hem het Christendom in *Muscovië* of *Rusland* uitbreiden. Ook zal hij, vervolgends, *Thracië*, *Macedonië*, *Thessalië*, en *Egypte* doorreisd hebben, en eindelijk te *Patren* in *Achaje*, op bevel van den *Proconsul*, wiens gemalin en broeder hij tot het Christendom bekeerd had, gekruist zijn, en wel niet met een kruis van de gewone gedaante, maar in de gedaante van de letter X, het welk men daaröm een *St. Andries kruis* gewoon is te noemen. Eindelijk, schrijft men aan zijne beenderen, die nog in verscheiden Kerken van *Italië* en *Frankryk*, gelijk zijn ligchaam te *Amalfi*, in het rijk van *Napels*, bewaard zullen zijn, vele wonderwerken toe. Men heeft onder zijnen naam, een *Euängelie* verdicht, gelijk 'er ook nog een verdicht stuk is, te weten, een brief der Ouderlingen en Diäkonen van *Achaje*, waar in de omstandigheden van zijn' dood verhaald worden.

Jakobus den ouden.

Wat laater verdichtzelen, bij de echte geschiedenis van den Apostel JAKOBUS, den ouden, of groteren, bijgenaamd, die, waarschijnlijk, *Jerusalem* nooit verlaten heeft, gevoegd hebben, is door ons reeds hier voor gemeld; hij wordt doorgaands met eenen staf en schelp afgebeeld, om ons aan zijnen wonderdoenden staf te herïnneren. Van het Euängelie en andere verdichte schriften, welke men hem toeëigent, heeft FABRICIUS gehandeld. (*)

Filippus.

FILIPPUS, dien men van den Diäkon FILIPPUS wel moet onderscheiden, welke ons, in het beloop der geschie-

(*) *In Cod. Pseudepigr.* N. T.

ſchiedenis, is voorgekomen, was, insgelijks één der eerstgeroepen Apostelen van JESUS: deze het Euängelie langen tijd in de *Scythiſche* landen verkondigd hebbende, en van daar wedergekeerd zijnde in *Aſië*, kwam eindelijk te *Hiërapolis*, in *Frygië*, alwaar hij tot zijn' dood toe gebleven is. Daar omtrent verhaalt de beuzelächtige ſchrijver NICEFORUS, dat deze ſtad in de diepſte Afgoderij verzonken lag, wordende, onder andere Godheden, aldaar eene ſlang aangebeden. Doch FILIPPUS, met zijne zuster MARIAMNE, daar gekomen, won, door prediken en vermanen, zoo veel op de gemoederen van velen, dat zij de Afgoderij verzaakten en in CHRISTUS geloofden. Dit maakte de Afgodendienaars zoo verwoed, dat zij op hem aanviëlen, en hem aan een kruis hechtten. Andere berichten echter luiden, dat hij in die ſtad, in hoogen ouderdom, een' natuurlijken dood geſtorven, en dat voor hem zelfs een grafteken opgericht zal zijn, tusſchen zijne twee dochteren. Ook aan hem heeft men een *Euängelie* toegedicht.

BARTHOLOMEUS, anders NATHANAËL, (want dezen ſchijnt men voor den zelven te moeten houden, zijnde NATHANAËL zijn eigen, en BARTHOLOMEUS, als of men zeide THOLMAI's of PTOLEMEUS Zoon, zijn bijnaam,) is volgends SOCRATES (*), en anderen, tot in *Indië* gekomen, om het Euängelie te prediken. Doch dewijl de ouden het woord *Indië*, in zoo verſchillende betekenisſen, namen, en SOCRATES dit *Indië* omſchrijft, als grenzende aan *Aethiö-* BARTHOLOMEUS,

pië,

(*) *Hist. Eccl.* I. 19.

I BOEK X Hoofdst. na C. G. Jaar 56.

pië, zal men hier, waarſchijnlijk, aan *gelukkig Arabië* moeten denken, niettegenſtaande EUSEBIUS, die van deze togten van den Apostel BARTHOLOMEUS ook, in het voorbijgaan, gewag maakt (*), de *Oosterſche* volken noemt, bij welke volken ook PANTENUS, een leeräar in de ſchool van *Alexandrië*, in de volgende eeuw, gekomen zal zijn, en bij hen het Euängelie van MATTHEUS, in het Hebreeuwsch geſchreven, gevonden zal hebben. Hoe het zij, deze Apostel moet dan, vervolgends, weder na het Westen van *Aſië* terug gekeerd zijn, alwaar hij, te gelijk met FILIPPUS, te *Hiërapolis* zal gepredikt hebben; ook zal hij, volgends CHRYSOSTOMUS, de inwoners van *Lycaönië* tot het Christendom hebben overgebracht. Eindelijk te *Albanopolis*, eene ſtad van *Groot Armenië*, het volk van de Afgoderij pogende af te trekken, zal de bevelhebber dier plaats last gegeven hebben, om hem te kruisſigen, welke ſtraf hij, met groote ſtandvastigheid, hebbe doorgeſtaan, ſtichtende en vertroostende de Christenen tot het einde van zijn leven toe. ———

THOMAS. THOMAS, anders ook *Didymus* of de *tweeling* genoemd, dien men, doorgaands, voor *ongeloviger* houdt, dan de overige Apostelen, alhoewel wij niet meer van hem lezen, dan dat hij alleenlijk een genoegzaam bewijs voor zijn geloof vorderde, het welk hij ook ontving, (†) zal, gelijk wij gezien hebben, door het zenden van THADDEUS, veel aandeel gehad heb-

(*) *Hist. Eccl.* V. 10.

(†) JOÄNN. XX. 24-29.

hebben aan de bekeering van ABGARUS, Koning van *Edessa*, vervolgends viel *Parthië* en *Persië* hem ten deel, om in die landen het Christendom te verkondigen. In deze landstreken, zou hij, indien wij CHRYSOSTOMUS geloven, die Oostersche Wijzen, welke aan JESUS, in zijne kindsheid, hunne hulde waren komen betoonen, ontmoet zou hebben, welke hij doopte, en tot zijne medeärbeiders met zich nam. Deze Apostel zal geheel tot in *Oostïndië* gekomen zijn, en op de Kust van *Coromandel* eene gemeente van Christenen gesticht hebben; in de hoofdstad *Malapur* vele Heidenen, en zelfs den vorst van dat land, SAGAMO, bekeerd hebbende, zal hij van de *Brahmans*, of Priesters, terwijl hij bij een graf op de knieën lag te bidden, met eene lans doorstoken en omgebracht zijn.

Men vindt heden nog Christenen, op de Kust van *Malabaar*, die zich *St. Thomas Christenen* noemen (*), en voorwenden, dat hunne vooröuders, door dezen Apostel, tot het Christendom bekeerd zijn. Ondertusschen is het zeer waarschijnlijk, dat deze lieden hun Christendom niet hebben, van den Apostel THOMAS, maar van eenen *Nestoriäanschen* leeräar, THOMAS, die eenige eeuwen laater geleefd heeft. (†)

JAKOBUS, met den bijnaam van den *Kleinen*, gemeen-

(*) Men leze MILLAR *voortplanting van het Christendom* I *Deel Bladz.* 540. en II *Deel Bladz.* 676.

(†) Men zie, behalven LA CROZE *Hist. du Christianisme des Jndes*, ook WITS. *Misc. Sacr. Tom.* II. *pag.* 352. welke ook *pag.* 327. GEORG. HORNIUS wederlegt,

I BOEK X Hoofdst. na C. G. Jaar 56.

meenlijk onderscheiden, van den anderen Apostel JAKOBUS, den Grooten, van wien reeds gesproken is, was een Zoon van ALFEUS, maar wordt door PAULUS GAL. I. 19. een *broeder* des Heeren genoemd. Hier uit ontstaat de vraag: Hoe is hij de broeder van JESUS? Sommige ouden hebben ons verhaald, dat JOSEF, de man van MARIä, bij eene andere vrouw, welke hij vóór MARIä gehad zal hebben, dezen JAKOBUS, en zijne broeders, zal verwekt hebben. Zekere HELVIDIUS, tegen wien HIëRONYMUS de pen heeft gevoerd, wilde, dat MARIä, na JESUS, nog dezen JAKOBUS, en meer kinderen, bij JOSEF, zal gebaard hebben. Dit laatste gevoelen is, ook in onzen tijd, door eenige geleerden vernieuwd. Sommige ouden hebben zelfs drie personen, met den naam JAKOBUS, onderscheiden, twee Apostelen, JAKOBUS den Grooten, Zoon van ZEBEDEUS, die door HERODES AGRIPPA onthoofd is geworden, JAKOBUS, Zoon van ALFEUS, den *Kleinen* bijgenaamd, en JAKOBUS, den broeder van JESUS, dien zij tot eersten Bisschop van *Jerusalem* maken. Dit alles is echter onnodig, gelijk wij, in de schriften van het N. T., indedaad, van niet meer dan twee JAKOBUSSEN, beide Apostelen, lezen. Onze JAKOBUS was een Zoon, gelijk wij zeiden, van ALFEUS, welke ook KLOPAS, of KLEöPAS heet, en man was van MARIä, de Zuster van JESUS moeder, zoodat de be-

die zich verbeeldde, dat deze Apostel THOMAS aan de inwoners der nieuwe wereld, of *America*, het Euängelie gepredikt zou hebben.

benaming van *broeder des Heeren*, in eenen ruimeren zin, in de betekenis van *neef* of *bloedverwant*, moet genomen worden. (*) Dewijl deze Apostel, tot zijn' dood toe, bestendig te *Jerusalem* gebleven is, zelfs na het vertrek der overige Apostelen van daar, kan hij, deswegens, in eenen ruimen zin, zeer wel *Bisschop* van de gemeente aldaar genoemd worden; wij hebben van hem nog eenen brief over, onder de heilige schriften des N. T. Deze JAKOBUS wordt, niet alleen door de Christenschrijvers, maar ook door JOSEFUS, geroemd, als een in alle deugden uitmuntend man, en een ijverig voorstander van den Godsdienst, van waar hij den eernaam van den *rechtvaardigen*, en *Vader des volks* (†), heeft ontvangen. Van zijnen dood, zullen wij, in het vervolg van onze geschiedenis, op zijne plaats, verhalen. ——

SIMON van *Kana*.

SIMON, van *Kana*, *zelotes*, of de *yveräar* bijgenaamd, moet niet verward worden, met SIMON, den Zoon van KLEOPAS, wien EUSEBIUS (§) als Bisschop van de gemeente te *Jerusalem*, na den dood van den Apostel JAKOBUS, beschrijft; hij zal, indien wij NICEFORUS (**) geloof geven, de brui-

de-

(*) VENEMA *Hist. Eccl. Tom.* III. *pag.* 166.

(†) Deze is de betekenis van den naam *Obliam*, welke hem, volgends HEGESIPPUS, bij EUSEBIUS *Hist. Eccl.* II. 23. gegeven werd, en niet *Sterkte des volks*, gelijk die schrijver het verklaart. VENEMA *Tom.* III. *pag.* 169.

(†) *Hist. Eccles.* III. II.

(**) *Hist. Eccles.* VI. 30.

I BOEK X Hoofdst. na C. G. Jaar 56.

degom te *Kana* geweest zijn, op wiens bruiloft JESUS wijn in water veränderde. Volgends sommigen, zal hij, in *Egypte*, het Euängelie gepredikt hebbende, na *Mesopotamië*, en, met JUDAS den Apostel na *Persië* gereisd zijn, alwaar zij beiden, na eene groote menigte Christenen aangewonnen te hebben, hunne prediking met hun bloed verzegeld hebben. Maar, volgends anderen, (*) zal hij, na *Egypte*, en andere landschappen van *Africa*, bezocht te hebben, in *Britannië* gekomen zijn, alwaar hij, het licht van het Euängelie ontstoken hebbende, aan een kruis gehecht zal wezen.

MATTHEUS.

Van MATTHEUS, die de schrijver is van het *Euängelie*, zijn de overleveringen onderling zeer verschillende. Sommigen verhalen, dat hij, het Euängelie, in *Macedonië*, *Syrië*, *Parthië*, *Medië* en *Ethiöpië*, gepredikt hebbende, in eene stad van dit land, welke zij *Naddaber* noemen, een geweldigen dood zal geleden hebben, terwijl anderen hem zijn eigen natuurlijken dood sterven laten. Zijn lijk zal na *Salerni*, in het rijk van *Napels*, overgebracht zijn geworden.

JUDAS.

JUDAS, anders ook THADDEUS, en LEBBEUS, broeder van JAKOBUS den *Kleinen*, wordt gezegd in *Persië*, vele jaaren lang, het Christendom te hebben voortgeplant, tot hij ten laatsten door de Afgodendienaars, op eene wreede wijze, ter dood gebracht is.

MATTHIAS.

Omtrent MATTHIÄS is alles volmaakt onzeker. Lang

(*) *Menologia Graeca ad d. X Maji.*

Lang in het Joodſche land gebleven zijnde, zal hij, naderhand, vele landen van het Oosten doorreisd hebben, maar, als hij eindelijk bij een onbeſchaafd en barbaarsch volk gekomen was, zal hij daar geſteenigd en onthoofd, of gelijk andere berichten luiden, gekruist zijn.

I BOEK X Hoofdſt. na C. G. Jaar 56.

Behalven dezen zijn van de Apostelen nog drie overig, PETRUS, PAULUS en JOÄNNES. Van deze heb ik, in dit *Hoofdſtuk*, niet geſproken, omdat wij derzelver verrichtingen, in het achterëenvolgend geſchiedverhaal, gepaster kunnen invlechten, waar toe wij thans wederkeeren, na alvoorens, met verlof des lezers, over het geen, in dit *Hoofdſtuk*, ons is voorgekomen, ééne en andere aanmerking gemaakt te hebben.

Aanmerkingen over deze berichten.

Het geen wij van de reizen, verrichtingen, en dood van deze Apostelen hebben bijgebracht, ſteunt niet op het gezag van ſchrijveren, uit de drie eerſte eeuwen van het Christendom, alle deze berichten zijn van later tijd, en zoo onderling verſchillende en met verdichtzelen opgevuld, dat wij 'er ons in geene deelen op verlaten kunnen.

Men laat genoegzaam alle deze Apostelen eenen geweldigen dood ſterven, daar van nu weet geen ſchrijver der drie eerſte eeuwen na CHRISTUS. Deze berichten ons zulks alleen, van PETRUS, PAULUS, en de beide JAKOBUSSEN, dat zij, door de vijänden van het Christendom, ter dood gebracht zijn. Waarſchijnlijk heeft de te verre gaande eerbied voor de *Martelaren*, in volgende eeuwen, aanleiding gegeven, dat men de Apostelen vooräl van de-

ze

I BOEK X Hoofdst. na C. G. Jaar 56.

ze eere niet heeft willen uitsluiten. Hier kwam bij, dat de Apostelen, in den Bijbel, *getuigen* (*Martijres*) genoemd worden; dit woord, het welk, in 't gemeen, eenen *leeräar* betekent, nam men, in den meer bepaalden zin, dien hetzelve, in laater tijden, verkregen heeft, om, bijzonderlijk, zulk een' getuigen van den Godsdienst aan te duiden, die zijn getuigenis met zijn bloed verzegelde. (*)

Ten derden, de bijzondere gemeenten der Christenen stelden 'er al vroeg eene eere in, dat zij zich beroemen konden, van eenen Apostel, of vermaarden leeräar, gesticht te zijn, waar van ons reeds meer voorbeelden zijn voorgekomen, hier door is het gebeurd, dat men die Apostelen, en andere in de Heilige schrift vermaarde personen, gelijk MARIÄ MAGDALENA, JOSEF *van Arimathea*, LAZARUS, DIONYSIUS *den Areopagier*, en anderen, hier en daar gemeenten heeft laten stichten, welke zich op het verblijf dezer mannen onder hen, bij derzelver leven, of op hunne overblijfzelen na hunnen dood, hebben beroemd.

Of PETRUS te *Antiöchië* Bisschop is geweest.

Uit deze aanmerking kan men ook de bron opdelven, uit welke de overlevering zal voortgevloeid zijn, die den Apostel PETRUS tot Bisschop van *Antiöchië*, geduurende acht jaaren, en vervolgends tot Bisschop van *Rome* voor 25 jaaren, maakt. Wat het eerste betreft, dat PETRUS Bisschop te *Antiöchië* geweest zij, is geheel ongelooflijk, niet alleen, omdat

(*) MOSHEIM *Comment. de reb. Christ. ante Constant. M. p.* 381-384.

dat het geheel niet overëenkomt, met hetgeen wij, in het Nieuwe Testament, van de verrichtingen der Apostelen lezen; maar ook, omdat, hetgeen wij van PETRUS, in de echte geschiedenis van LUKAS, vinden, zoo ten aanzien der zaken zelve, als ten aanzien des tijds, met deze overlevering volstrekt strijdig is. PETRUS heeft zich wel, gelijk wij gezien hebben (*), in het jaar 49, te *Antiöchië* bevonden, doch, geenszins, als Bisschop dier gemeente, en van daar tot aan den dood van NERO, onder wiens regering, gelijk wij zien zullen, volgends de meestwaarschijnlijke berichten, PETRUS den dood zal ondergaan hebben, zijn niet meer dan 20 jaaren. Behalven, dat men vragen kan, welke betrekking PETRUS toch, boven de andere Apostelen, gehad hebbe tot de gemeente van *Antiöchië*, bij welke veeleer PAULUS en BARNABAS zich zoo verdiend gemaakt hebben? Ook noemt EUSEBIUS (†), eenvouwig, EVODIUS, eersten Bisschop van *Antiöchië*, gelijk IGNATIUS den tweeden, uit welke plaats duidelijk blijkt, dat, wanneer dezelfde schrijver elders (§) IGNATIUS den tweeden Bisschop van *Antiöchië* na PETRUS noemt, hij dan in dien zin moet verstaan worden, dat hij het algemeen leeräarämbt van PETRUS, als Apostel, bedoelt. Het is, om deze en andere redenen, dat zelfs Roomschgezinde schrijvers, de-

ze

(*) *Bladz.* 192.

(†) *Hist. Eccles.* III. 22.

(§) *Hist. Eccles.* III. 36.

I BOEK X Hoofdst. na C. G. Jaar 56.

ze overlevering voor verdacht en ongegrond houden. (*)

Of hij te *Rome* 25 jaren Bisschop geweest is?

De overlevering, dat PETRUS, vervolgends, 25 jaren te *Rome* Bisschop zal geweest zijn, is even ongegrond, en, zeer waarschijnlijk, uit dezelfde bron voortgevloeid. *Rome*, de aanzienlijkste stad der wereld, scheen aan de gemeente der Christenen aldaar aanzien en eere boven andere gemeenten bij te zetten, en niets scheen derhalven natuurlijker, dan dat deze gemeente aan den eersten en voornaamsten Apostel, waar voor men PETRUS hield, hare eerste vestiging te danken had. Van waar, in het bijzonder, de overlevering haren oorsprong hebbe, dat PETRUS juist 25 jaren Bisschop te *Rome* zal geweest zijn, is moeilijker te zeggen. Misschien waren van den tijd, dat deze gemeente eenen aanvang genomen had, tot op den dood van PETRUS, 25 jaren verlopen.

Vooreërst, merken wij aan, dat PETRUS, gewis, geen 25 jaren te *Rome* Bisschop heeft kunnen zijn. Men heeft, van de vierde eeuw af, verhaald, dat hij, in het tweede jaar van Keizer KLAUDIUS, dat is, het 43ste jaar na C. G., te *Rome* gekomen zij, en daar eene gemeente gesticht hebbende, dezelve, 25 jaren lang, als Bisschop bestuurd heeft. Nu ontmoeten wij hem nog in het jaar 49 te *Antiöchië*, gelijk wij gezien hebben. Naderhand heeft hij eene rei-

(*) Bij voorb. TILLEMONT *Mem. pour servir à l'Hist. Eccles. T.* I. *P.* II. *pag.* 448. *sqq.*

reize gedaan, door eenige landschappen van *Klein-Asië*, gelijk men, uit zijnen eersten brief, schijnt te kunnen opmaken. Deze brief is geschreven te *Babylon*, alwaar zich PETRUS, derhalven, toen moet bevonden hebben. Ik weet wel, dat, volgends EUSEBIUS (*) en HIËRONYMUS (†), velen der oude Christenen dezen naam oneigenlijk genomen, en, door *Babylon*, *Rome* verstaan hebben, doch, het is zeer waarschijnlijk, dat men deze verklaring, die zich door geene reden aanprijst, hebbe uitgedacht, om de overlevering, van PETRUS langduurig verblijf te *Rome*, geloofbaar te maken, te ligter, omdat de Jooden gewoon waren, verscheiden voorzeggingen der Profeeten, van het *Babylonische* rijk, op het *Romeinsche* toe te passen, en, door *Babylon*, *Rome* te verstaan. *Babylon*, in dien Brief van PETRUS, is, naar den eenvouwigen briefstijl, eigenlijk te nemen, het zij dan van *Babylon* in *Egypte*, of liever van *Babylon*, of het landschap *Babylonië*, alwaar, ten dien tijde, vele Jooden woonden (§). Eindelijk de inhoud en inrichting van PAULUS Brief aan de *Romeinen* leert vrij duidelijk, dat, toen PAULUS dien Brief schreef, nog geen Apostel, en dus ook PETRUS niet, te *Rome* was, noch geweest was, dewijl deze gemeente de buitengewone gaven van den Heiligen Geest nog niet ontvangen had. Meer ande-

I BOEK X Hoofdst. na C. G. Jaar 56.

(*) *Hist. Eccles.* II. 15.

(†) *Catal. SS. Eccles. C.* 8.

(§) Vergel. mijne *Aardrijksk. des Bijbels* VI *Deel Bladz.* 44.

I BOEK X Hoofdſt. na C. G. Jaar 56.

dere bewijzen ga ik voorbij, te liever, omdat de oude Christenſchrijvers zelve het niet ééns zijn, omtrent den tijd van PETRUS komst te *Rome*, LACTANTIUS (*), bij voorbeeld, ſtelt dezelve, veel waarſchijnlijker, eerst onder de regeering van Keizer NERO. ——

Dit is dan zeker, PETRUS is niet 25 jaaren Bisſchop te *Rome* geweest. Dit erkennen de geleerdſte Roomschkatholijke ſchrijvers, PAGI, VALOIS, en BALUZE. Wij kunnen nog een' ſtap verder gaan, en

PETRUS is geen Bisſchop te *Rome* geweest.

Ten tweeden zeggen: PETRUS is te *Rome* geen Bisſchop geweest. Dit toch ſtrijdt niet alleen, gelijk wij reeds gezien hebben, met het ambt en de beſtemming der Apostelen, welke aan geene bijzondere gemeente verbonden waren; maar ook kan men geenen enkelen ſchrijver, uit de eerſte eeuwen, aanhalen, die van deze waardigheid van PETRUS iet weet, IRENEUS (†) meldt, uitdruklijk, dat PETRUS en PAULUS het ambt van Bisſchop te *Rome* aan LINUS hebben opgedragen. En de Schrijver van de *Apostoliſche verördeningen* (§), welk werk omtrent het einde der derde eeuw is opgeſteld, laat PETRUS zeggen: „ Tot eerſten Bisſchop van *Rome* is LINUS, „ de Zoon van KLAUDIA, door PAULUS; en na „ deszelfs dood, door mij PETRUS, KLEMENS tot „ tweeden Bisſchop aldaar ingewijd." EUSEBIUS (**) ver-

(*) *De Mortib. Perſecutt.* C. 2.

(†) *Adv. haeres.* III. 3.

(§) *Conſtitution. Apost.* VII. 46.

(**) *Hist. Eccles.* III. 2,4. vergel. V. 6.

verhaalt, insgelijks, niets anders, dan dat, na den marteldood van PETRUS en PAULUS, die hij als gemeenſchappelijke leeräars en opzieners dezer gemeente beſchouwt, LINUS de *eerſte* Bisſchop derzelve geweest is. Het is waar, dat in een ander werk van EUSEBIUS (*) gelezen wordt, dat PETRUS, de gemeente te *Antiöchië* geſticht hebbende, in het jaar 43 na *Rome* gezonden zij, alwaar hij 25 jaren Bisſchop van die gemeente geweest is. Doch, wij hebben dat werk van EUSEBIUS niet meer, in het oorſpronglijk Grieksch, uitgezonderd eenige brokſtukken, en het is zeer waarſchijnlijk, dat de Latijnſche vertaler HIËRONYMUS deze plaats, ter liefde der overlevering, heeft ingelascht, ten zij men wilde geloven, dat EUSEBIUS zich zelven zou hebben tegengeſproken. En dan nog weten wij, dat HIËRONYMUS zelve elders (†) erkent, dat de naam *Bisſchop*, of Opziener, in den leeftijd der Apostelen, aan meer dan éénen leeräar in eene gemeente te gelijk eigen geweest is.

I BOEK X Hoofdſt. na C. G. Jaar 56.

Is PETRUS geen Bisſchop geweest te *Rome*, dan vervalt ook wel de later overlevering, welke eerst met de vierde eeuw eenen aanvang neemt, en van welken de voorgaande eeuwen niets weten, dat PETRUS een algemeen Bisſchop en hoofd van alle de Christen-Kerken zal geweest zijn. In de verſchillen der Godgeleerden, over dit onderwerp, treden wij niet, wij tekenen alleen aan, dat de oudſte Kerkelijke Geſchiede-

PETRUS is geen algemeen Bisſchop geweest.

(*) *Chron. ad.* A. C. 43.

(†) *Comment. in Ep. ad Tit. Cap.* I.

I BOEK X Hoofdst. na C. G. Jaar 56.

denis geene ſpooren van deze waardigheid, maar wel veel, het welk daar mede ſtrijdt, oplevert.

Of PETRUS te *Rome* geweest is?

De menigte verdichtzelen, met welke de Geſchiedenis van PETRUS verduisterd is, van welke wij 'er, behalven de reeds aangewezene, nog andere, in het vervolg van ons verhaal, ontmoeten zullen, heeft zelfs ſommige geleerde mannen bewogen, om geheel te ontkennen, dat PETRUS ooit te *Rome* geweest zou zijn. (*) Doch, het getuigenis van alle oude Kerkelijke ſchrijvers, is daar omtrent zoo eenparig, dat men alle geſchiedkundig geloof ſchijnt te moeten verzaken, wanneer men hetzelve, in dit geval, zou willen verwerpen. De geheele Christen Oudheid ſtemt overëen, dat PETRUS den marteldood te *Rome*, onder Keizer NERO, ondergaan heeft, gelijk wij zulks op zijne plaats zien zullen.

Alles, wat wij, tot hier toe, van de bron van verſcheiden overleveringen gezegd hebben, wordt door de volgende aanmerking bevestigd. Waaröm heeft men toch PAULUS, die, bij de Christen-Kerk, zich zoo verdienſtelijk gemaakt heeft, niet tot Bisſchop van de ééne of andere gemeente, in het bijzonder, gemaakt? Waaröm heeft de overlevering van hem zoo weinig bijzonderheden verdicht? Eenvouwig,

(*) De verhandeling van FR. SPANHEIM over dit onderwerp is bekend. De laatſte, die PETRUS verblijf te *Rome* volſtrekt geloochend heeft, is ARCHIBALD BOWER in zijne *Historie der Pauſen*, doch, hij heeft, bij de redenen van SPANHEIM, geene nieuwe van eenig gewigt gevoegd.

wig, omdat de breedvoeriger echte geſchiedenis, welke wij van zijne lotgevallen hebben, niet toeliet, dat de zucht tot verdichtzelen hier hare rol ſpeelde, dewijl zij, door de echte geſchiedenis, ligtelijk kon wederlegd en beſchaamd worden.

I BOEK X Hoofdſt. na C. G. Jaar 56.

Doch, het is tijd, om, na dezen uitſtap, tot de meer zekere geregelde geſchiedenis weder te keeren; het zou toch niet de moeite belonen, indien wij verder den lezer, met verdichtzelen, wilden vermoeijen, welke later eeuwen hebben uitgedacht, omdat men toch iet wilde weten, bij voorbeeld, van het uitëinde van MARIÄ, de moeder van JESUS, en van andere perſonen, welke in het Nieuwe Testament voorkomen, en van welke de waare of waarſchijnlijke geſchiedenis verders zwijgt. Wij zullen, misſchien, ſommigen van dezelven, op onzen weg, nog weder ontmoeten.

ELFDE HOOFDSTUK.

Vervolg der Geſchiedenis, van de gevangenis van den Apostel Paulus *te Rome, tot den dood van den Apostel* Joännes.

Wij hebben den Apostel PAULUS in zijne vrijë bewaring te *Rome* gelaten; geduurende dezelve was hij niet onledig, maar ijverigst werkzaam, in het verkondigen van de leere van het Christendom. Alzoo het ſpoedig bekend werd, om welke reden deze man uit *Judeë* gevangen was overgevoerd, waren

I BOEK XI Hoofdſt. na C. G. Jaar 56.

Verrichtingen

I BOEK XI Hoofdst. na C. G. Jaar 56.

van PAULUS, geduurende zijne gevangenis.

ren velen begerig, om van hem zijne leere te hooren, en de kracht der waarheid overreedde zelfs velen onder de lijfwachten en hovelingen, en misschien wel sommigen uit het geslacht van NERO, gelijk men kan opmaken uit den Brief van PAULUS, aan de Christenen te *Filippi*, (*) welke door hem, met andere Brieven, in deze gevangenis, geschreven is; ook kregen de Christenen, te *Rome*, moed uit PAULUS banden, en verkondigden met te meer vrijmoedigheid het woord van God (†). Dus strekte deze gevangenis van PAULUS, in de daad, tot voordeel van het Christendom. Onder de aanzienlijke personen, die, ten dezen tijde, te *Rome* tot het Christendom bekeerd zijn, schijnt men te mogen tellen POMPONIA GRAECINA, huisvrouw van den Romeinschen *Consul*, of Burgemeester, PLAUTIUS, welke TACITUS (§) verhaalt, dat, onder NERO, aangeklaagd is geworden, als *schuldig aan uitheemsch Bijgeloof*, eene benaming, waar mede de Heidenen het *Christendom* plagten aan te duiden. Dewijl men vermoeden kon, of wist, dat PAULUS ook aan den vermaarden Wijsgeer SENECA, des Keizers leermeester, bekend is geworden, heeft dit, in later tijd, aanleiding gegeven, tot het verdichten van eene briefwisseling, tusschen deze beide vermaarde personen, doch, welke men enkel behoeft in te zien, om van derzelver valschheid overtuigd te worden.

Na

(*) FILIPP. I. 12, 13. IV. 22.

(†) FILIPP. I. 14.

(§) *Ann.* XIII. 32,

Paulus ontslagen van zijne gevangenis. Zijne reizen na zijn ontslag.

Na twee jaren, en dus in het jaar 58, werd PAULUS, volgends verscheiden berichten der oude schrijvers, welke ook uit eenige bijzonderheden, in PAULUS Brieven aan die van *Filippi*, en *Kolosse*, geduurende zijne gevangenis geschreven, bevestigd worden, ontslagen en op vrijë voeten gesteld, waarschijnlijk, omdat 'er tegen hem geene nadere beschuldigingen uit *Judeë* waren aangekomen, waar door eenige schuld of misdaad in hem bewezen kon worden. Uit de aangehaalde Brieven, maar voornaamlijk uit den Brief aan FILEEMON, in welken PAULUS dezen zijnen vriend te *Kolosse* verzoekt, een huis voor hem te huuren, besluit men, dat de Apostel, na zijn ontslag uit deze bewaring, terstond op reize gegaan is, na *Klein-Asië*. Hier de gemeenten, door hem voor dezen gesticht, bezocht hebbende, zal hij, eindelijk, zijn voornemen, om naa *Spanje* te reizen, werkstellig gemaakt, en in dat land, als ook in *Gallië* en *Brittannië*, (*Frankryk* en *Engeland*,) het Euängelie verkondigd hebben. Uit *Spanje* moet PAULUS naa *Griekenland* zijn wedergekeerd, indien hij, toen eerst, op het Eiland *Kreta* gemeenten heeft gesticht, over welke hij TITUS, zijnen leerling, als Opziener, liet blijven, gelijk wij uit zijnen Brief aan TITUS weten.

Met alle deze reizen zal PAULUS eenige jaaren hebben doorgebracht, tot hij, ten laatsten, in het jaar 66, voor de tweedemaal, te *Rome* gekomen is; in gezelschap van PETRUS, volgends een bericht van DIONYSIUS, Bisschop van *Korinthe*,

I BOEK XI Hoofdst. na C. G. Jaar 58.

the, in de tweede eeuw, bij EUSEBIUS aangehaald. (*)

Ik ſprak van deze reizen, en verrichtingen, van PAULUS, na zijn ontſlag uit zijne eerſte gevangenis, dus twijfelächtig, omdat wij daar van geene geregelde en aanëengeſchakelde geſchiedverhalen hebben, waaröm wij ons, met gisſingen en waarſchijnlijkheden, moeten vergenoegen. (†)

De Apostel JAKOBUS de Kleine, door de Jooden te *Jeruſalem* ter dood gebracht.

Zedert de gevangenneming van PAULUS te *Jeruſalem*, en zijne overvoering na *Rome*, lezen wij weinig of niets van de lotgevallen der *Christenen* te *Jeruſalem*, of in het Joodſche land. De verwarringen en verdeeldheden namen, in dat ongelukkig land, hoe langer hoe meer, de overhand, en het ontzag voor den Romeinſchen landvoogd beteugelde hen, dat hun haat tegen de Christenen niet in woede uitberſtede. Wat zij zouden verricht hebben, indien zij de handen hadden vrij gehad, kunnen wij opmaken, uit de onderneming van den Hoogenpriester ANANUS. De landvoogd FESTUS in het jaar 62 overleden zijnde, werd ALBINUS, door den Keizer NERO, tot zijn' opvolger verkozen. Vóór dat deze van *Rome* kon aangekomen zijn, matigde de Hoogenpriester zich de magt aan; en, den Hoogen Raad der Jooden bijëengeroepen hebbende, daagde hij den Apostel JAKOBUS den *Kleinen*, van wien wij boven geſpro-

(*) *Hist. Eccles.* II. 25.

(†) Men leze VENEMA *Hist. Eccles. Tom.* III. *pag.* 272, 273. SCHUTTE *H. Jaarb.* III *Deel Bladz.* 129. volgg.

ſproken hebben, benevens nog eenige anderen voor deszelfs rechtbank, hen beſchuldigende, van de wet geſchonden te hebben. En, zoo groot was zijn invloed, dat deze Apostel, hoe zeer zijne deugd, zelfs bij de *Jooden*, geëerbiedigd was, ter dood veröordeeld, en vervolgends geſteenigd werd. Deze handelwijze van den Hoogenpriester, die een *Sadduceër* was, werd echter door zeer vele deugdzame lieden afgekeurd, en als ten hoogſten onrechtmatig beſchouwd, zij klaagden 'er over aan den Koning AGRIPPA, en aan den nieuwen landvoogd ALBINUS, welke laatſte, in hevige uitdrukkingen, den Hoogenpriester beſtrafte, terwijl de Koning hem van zijn Hoogenpriesterſchap ontzette, het welk hij ſlechts drie maanden bekleed had. Dus verhaalt JOSEFUS deze merkwaardige geſchiedenis (*). ORIGENES, in zijn werk tegen CELSUS, voegt 'er bij, (het welk ook EUSEBIUS heeft,) dat JOSEFUS aanmerkt, dat, om den moord, aan dezen rechtvaardigen begaan, de ondergang van hun volk den Jooden zou overgekomen zijn. Dit leest men thans nergens bij JOSEFUS, en zal dus een misſlag van het geheugen bij ORIGENES wezen, daar uit ontſtaan, omdat JOSEFUS, even te voren (†), deze aanmerking maakt, bij gelegenheid van den moord, aan den Hoogenpriester JONATHAN gepleegd, welke door moordenaren, daar toe van den landvoogd FELIX opgemaakt, in den Tempel zelven was omgebracht.

I BOEK XI Hoofdſt. na C. G. Jaar 62.

Som-

(*) *J. Oudh.* XX. 9. 1.
(†) *J. Oudh.* XX. 8. 5.

I BOEK XI Hoofdst. na C. G. Jaar 62.

Sommige later oordeelkundigen (*) hebben dit geheele verhaal van JOSEFUS, aangaande den dood van JAKOBUS, voor verdicht, en voor eene inlasfching, gehouden, doch zonder reden. Men zegt wel, dat het verhaal van JOSEFUS veel verfchilt van dat van HEGESIPPUS bij EUSEBIUS (†), het welk wij erkennen, maar het verhaal van HEGESIPPUS is opgevuld met openbare verfierfelen, daar dat van JOSEFUS zich, door zijne eenvouwigheid, aanprijst. Dus verhaalt HEGESIPPUS, dat JAKOBUS den toegang gehad hebbe in het Heilige der Heiligen, dat zijne knieën met eelt begroeid waren, door zijn aanhoudend knielend bidden, en dergelijke. Ook verhaalt hij, dat, de Jooden aan JAKOBUS gevraagd hebbende, *welke de deur van* JESUS *ware* (§)? En hij antwoordende, *dat* JESUS *de Zaligmaker zij* ! de *Jooden* hem gebracht hebben op de tinne van den Tempel, willende, dat hij van daar het volk zou toeroepen, dat JESUS de CHRISTUS niet ware, maar, als de Apostel, met luider ftem, het tegendeel aan het volk verzekerde, hebben zij hem van boven neder geworpen, toen gefteenigd, en eindelijk met een vollers-ftok dood

(*) Onder anderen J. CLERICUS *Art. Crit. Part.* III. *Sect.* I. *Cap.* 14.

(†) *Hist. Eccl.* II. 23.

(§) Waarfchijnlijk heeft HEGESIPPUS gehoord, dat zij hem vraagden: welke de *Thorah* (de wet, de leere) van JESUS ware? Dit *Thorah* heeft hij verwisfeld, met het Griekfche *Thura*, *deur* of *poorte*, van daar de onverftaanbare vraag: *welke de deure van* JESUS *ware?*

dood geslagen. De lezer oordeele zelve, hoe veel waarschijnlijker het verhaal van JOSEFUS zij! Maar, zou deze zich aan den dood van eenen *Christen*-leeräar, gelijk JAKOBUS was, hebben laten gelegen zijn? Zou die hem gewigtig genoeg geweest zijn, om 'er gewag van te maken? Ik antwoorde: De gevolgen, welke deze moord had, het ongenoegen van vele aanzienlijke Jooden, bij welke JAKOBUS, wegens zijne deugd, en ijverig waarnemen der wet, in achting was, en eindelijk, dat deze moord de reden was, waaröm de snoode Hoogenpriester werd afgezet, maakten deze gebeurenis voor JOSEFUS niet slechts belangrijk, maar noodzaaklijk, om ze eene plaats, in zijne Geschiedenis des Joodschen volks, te geven. (*)

I BOEK XI Hoofdst. na C. G. Jaar 62.

De landvoogd ALBINUS vermeerderde, door zijne geldgierigheid en roofzucht, de rampen der *Jooden*, tot hij, na twee jaaren, door NERO opöntboden, en door GESSIUS FLORUS opgevolgd werd, in het jaar 64. Deze maakte het nog erger, dan alle zijne voorzaten, en, wanneer de *Jooden* hem bij den Keizer beschuldigden, deed hij, ten einde onveräntwoordelijk te blijven, met opzet, alles wat mogelijk was, om de *Jooden* tot eenen opstand, als 't ware, te noodzaken, gelijk dan ook dezelve werklijk uitberstede, en de oorlog tegen de *Romeinen* eenen aanvang nam, in het jaar 66, gelijk wij, op zijne plaats, zien zullen.

Één of twee jaren te vooren, hadden de Christenen

NERO vervolgt

(*) Vergel. mijnen *Bijb. Verded.* VI *Deel Bladz.* 168.

I BOEK XI Hoofdst. na C. G. Jaar 64.

de Christenen.

nen eenen zwaaren ramp door te ſtaan, NERO, die, zijne eerſte zachtäartigheid afgelegd hebbende, zich een' dwingeland en monſter van wreedheid betoonde, was de eerſte, onder de Heidenſche vorsten, die hen begon te vervolgen. Met deze vervolging gedroeg het zich dus toe. In het tiende jaar van NERO's regering, het jaar 64 na CHRISTUS, ontſtond te *Rome* een felle brand, waar door het grootſte gedeelte der ſtad in de asſche gelegd werd, onzeker, zegt TACITUS (*), bij toeval, of door toedoen van dezen vorst zelven; ſchoon het gerucht algemeen liep, dat NERO zelve den brand geſticht, en onder het flakkeren van de vlam, een liedjen, op den brand van *Troje*, gezongen had; zijnde, gelijk men zeide, daar toe bewogen, uit brooddronkene dartelheid, en verwaanden hoogmoed, om de ſtad heerlijker te herbouwen, en naar zijnen naam te benoemen. Vergeefs ſtelde NERO alles in het werk, om dit gerucht te ſtuiten, het zelve had zoo veel gronds, dat het meer en meer aanwies (†). Eindelijk bedacht hij, om den algemeenen haat van zich af te leenen, de *Christenen*, als aanleggers van dezen ramp, te beſchuldigen, *welke*, gelijk TACITUS zich uitdrukt, *bij het volk wegens hunne ſnoode daaden in den haat waren*; SUETONIUS (§) noemt hen *een ſoort van menſchen van een nieuw en ſnood Bijgeloof.* Deze deed hij de uitgezochtſte ſtraffen ondergaan. Eerst werden zij

(*) *Ann.* XV. 37.

(†) TACIT. l. c. *Cap.* 44. SUETONIUS *Ner. Cap.* 38.

(§) *Ner. Cap.* 16.

zij gevat, die belijdenis deeden van het Christendom; vervolgends werd eene groote menigte, welke deze ontdekten, niet zoo zeer van de misdaad van brandstichting, als wel van haat tegen het menschlijke geslacht, overtuigd. Men bracht hen niet slechts om hals, maar men deed het, met de schamperste bespottingen en onnatuurlijkste wreedheden; zoodat zij met huiden van wilde dieren bedekt, van de honden werden verscheurd, of zij werden aan kruisen gehecht, of aangestoken, en als nachtlichten, wanneer het daglicht ophield, verbrand. Om dit wreede schouwspel te genieten, had dit monster zijne tuinen ten besten gegeven: terwijl hij ondertusschen de renbaanspelen hield, en, in het gewaad van een' voerman, zich onder het graauw mengde; of in een' kring van menschen stond. Hier door, schoon men de Christenen voor schuldig hield, en voor zulken, die de zwaarste straffen verdienden, werd evenwel het medelijden opgewekt, gemerkt zij om hals raakten, niet ten nutte van het gemeen, maar om aan de wreedheid van één' mensch te voldoen.

Aanmerkingen over deze vervolging.

Wij hebben geöordeeld, wegens het gewigt der zaak, dit geheel verhaal van TACITUS, het welk ook, door andere schrijvers, bevestigd wordt (*), hier te moeten plaatzen, ten einde 'er eenige aanmerkingen over te maken.

Vooreerst: Het strekt tot een gunstig vooröordeel voor de Christenen, dat hun eerste openbare vervolger en vijand NERO is, een monster der natuur, die al-

(*) Bij voorb. JUVENALIS doelt hier op *Sat.* I. *vs.* 155-157. alwaar men den *Scholiäst* moet nalezen.

I BOEK XI Hoofdſt. na C. G. Jaar 64.

allen godsdienst en deugd, ja de menschlijkheid zelve, met voeten trad.

Ten tweeden: Wanneer men doordenkt, ſtrekt ook deze omſtandigheid tot eere van het Christendom: De Christenen worden, door den wreedäart, niet vervolgd, om hunnen Godsdienst. Neen! De brand, volgends het algemeen niet ongegrond gerucht, door NERO zelven geboden en geſticht, wordt tot een voorwendzel gebruikt, om de onſchuldige Christenen, op het wreedst, te mishandelen. In de daad, deze plaats van TACITUS is voor de *Christenen* zeer belangrijk. Deze Schrijver erkent de onſchuld der Christenen, in dit opzicht, en getuigt, dat het gantſche volk, met hen, als onſchuldigen, medelijden had.

Maar, het zal, het geen onze derde aanmerking is, niet zonder reden, verwondering baaren, dat deze zelfde achtbare ſchrijver, TACITUS, zich omtrent de Christenen zoo ſterk uitdrukt, zeggende, dat zij, wegens hunne *ſchelmſtukken* (*flagitia*) in den gemeenen haat waren, noemende hunnen Godsdienst een *verderflijk Bijgeloof*, hen beſchuldigende van *haat tegen het menschdom*, en hen beſchouwende, als *ſchuldigen* (niet aan brandſtichting, maar aan andere euveldaaden, welke hij echter niet uitdrukt,) en als *zulken*, *die de zwaarſte ſtraffen verdiend hadden*; gelijk SUETONIUS hen, insgelijks, menſchen van een *ſnood* of *kwaaddoend* Bijgeloof noemt. Ook blijkt ons uit de brieven van PAULUS en uit den eerſten brief van PETRUS (*), dat de

(*) I PETR. II. 12. III. 16. IV. 15.

de *Christenen* niet alleen van het gemeen veracht en gehaat werden, maar ook dat men kwalijk van hun ſprak, en hen lasterde, als *Kwaaddoeners*. Welke waren toch wel de redenen en oorzaken, die tot deze lasteringen, en tot dezen haat des volks, aanleiding gaven? Het is niet moeilijk, deze vraag te beäntwoorden. De Christenen werden, in het eerst, door de Heidenen, niet van de *Jooden* onderſcheiden, nu weet men, dat de Jooden beſchuldigd werden, van eenen algemeenen haat tegen het menschdom, eene beſchuldiging, tot welke zij, door hunne volkstrotsheid, en verächtlijke behandeling omtrent de Heidenen, meer dan te veel grond gaven. Deze beſchuldiging werd ook op de Christenen overgebracht, dewijl men hen, in het eerst, voor Jooden hield.

I BOEK XI Hoofdſt. na C. G. Jaar 64.

Maar, behalven dit, wij hebben, in ons geſchiedverhaal, gezien, hoe de Jooden allerhande lasteringen uitdachten, met welke zij de Christenen bij de Heidenen in haat brachten, zoodat het hun, in meer dan éénе plaats, gelukte, het graauw tegen hen gaande te maken, en oproeren te verwekken. Zij beſchuldigden hen, van nieuwe gevoelens en zeden, die voor de Romeinen niet te dulden waren; hunne leere van het Koningrijk van God, door JESUS opgericht, werd aangemerkt, als oproerig tegen den Keizer en het Romeinſche Rijk. Hun redelijke en geestelijke Godsdienst, die de uiterlijke plegtigheden van den Joodſchen Godsdienst op derzelver rechte waarde ſtelde, en den Heidenſchen Afgodsdienst volſtrekt, als Bijgeloof, verwierp, werd als Ongodsdienſtigheid en Zedenloosheid uitgekreten. Ja, wij heb-

I BOEK XI Hoofdst. na C. G. Jaar 64.

ben zelfs voorbeelden gezien, hoe kunstenaars en werklieden, en anderen, die, van hunnen Volksgodsdienst en bijgelovigheden, voordeel trokken, en nu, waar het Christendom de overhand nam, verlies leden, daardoor in het harnas werden gejaagd, en het volk wisten gaande te maken. ——

Dit alles gebeurde eenen PAULUS en zijne Reisgenoten, niettegenstaande deze, met wijsheid en voorzichtigheid, te werk gingen, en een leven leidden, het welk met de leere van het Christendom overëenkwam, maar, 'er waren 'er onder de Christenen, welke, of door al te grooten ijver en naauwgezetheid, die men in sommigen dweepzucht kon noemen, of door een verkeerd begrip en misbruik van de Christelijke vrijheid, of door andere wangevoelens, gelijk wij, in het vervolg, van de *Gnostieken*, zullen zien, meer dan te veel voedzel gaven aan de bovengemelde lasteringen en haat des volks; terwijl men, zonder de zaak behoorlijk te onderzoeken, dezer lieden buitensporigheden aan de *Christenen* in het gemeen toeschreef.

Dit zal, denk ik, voor tegenswoordig genoeg wezen, om reden te geven, van de nadeelige beschrijving, welke wij, bij TACITUS en SUETONIUS, van de Christenen vinden.

Algemeene aanmerkingen over de vervolgingen der Christe-

Bij gelegenheid dezer eerste vervolging der Christenen onder NERO, zal het niet ongepast wezen, hier nog eenige algemeene aanmerkingen te plaatzen.

Verscheiden Kerkelijke schrijvers spreken van *tien* vervolgingen, die de Christenen van de Heidenen zouden geleden hebben, van welke deze onder NERO

de

de eerste was. Doch, de geschiedenis stemt hier mede niet overëen: trouwens, indien men door vervolgingen verstaan wil zoodanige, die, op Keizerlijke bevelen, door het geheele Romeinsche Rijk, eenigen tijd geduurd hebben, met één woord, hoofdvervolgingen, zal men geene tien vervolgingen kunnen aanwijzen, en wil men 'er bijzondere vervolgingen, in deze of gene stad, of landschap, door landvoogden, of door een oproerig gemeen, verwekt, toe betrekken, dan zal het getal veel grooter wezen. De waarheid is, dat de Kerkelijke Schrijvers dit tiental ontleend hebben, uit eenige kwalijk begrepen plaatzen in de *Openbaring* van JOÄNNES. (*)

I BOEK XI Hoofdst. na C. G. 'Jaar 64.

nen door de Heidenen.

Maar, het volgende is van meer belang: Men merkt aan, dat de *Romeinen* zeer verdraagzaam waren, in het stuk van den Godsdienst, hier uit vloeit de vraag voort: Hoe komt het dan, dat de Heidenen de Christenen zoo streng en dikwijls vervolgd hebben? En sommigen hebben, in de daad, gemeend, te moeten beweeren, dat de Christenen zelve, het zij, door hunne dweepzucht en geestdrijverij, of door hunne stijfhoofdigheid, of door een misdadig gedrag, oorzaak geweest zijn, van deze strenge behandeling jegens hen. (†)

Tot beäntwoording van deze vraag dient, het geen

(*) *Openb.* II. 10. XVII. 12. enz.

(†) Soortgelijke aanmerkingen komen onder anderen voor bij GIBBON, in zijne *Geschied. van den val en ondergang van het Romeinsche Rijk.* Men leze verders over dit onderwerp WARBURTON *Godl. zending van* MOSES II *Deel Bladz.* 73 volgg.

I BOEK XI Hoofdſt. na C. G. Jaar 64.

geen wij, hier voor (*), in het gemeen, van de verdraagzaamheid der Heidenen, omtrent den Godsdienst, hebben aangemerkt. De Christenleere is van dien aart, dat zij zich niet met alle Godsdienſten veréénigen kan. Deze leere brengt de menſchen af, van den dienst van valſche Goden, en van de bijgelovigheid, tot den dienst van den éénen waaren God, in geest en waarheid. Waar zij de overhand krijgt, vervalt het Bijgeloof van zelve. Daar moest dan eene worſteling tusſchen haar en het Heidensch Bijgeloof ontſtaan, even gelijk de Jooden, die voor hunne uiterlijke Kerkplegtigheden ijverden, haar niet hadden kunnen verdragen.

In de tweede plaats, moet men aanmerken, dat de vervolgingen, die de Christenen van de Heidenen geleden hebben, haren grond niet zoo zeer hadden, in de leere, en Godsdienst, der Christenen, op zich zelve, en als zoodanig. De onderſcheiden vervolgingen hadden onderſcheiden aanleidende oorzaken. Die onder NERO, gelijk wij gezien hebben, had ten voorwendzel de valſche beſchuldiging van brandſtichting; van de volgende zullen wij de aanleidende oorzaken, op hare plaats, ontmoeten, wanneer wij ook zullen zien, dat, ja ſomtijds ook, een kwalijkgeplaatſte ijver van Christenen de woede der Heidenen getergd en aangehitst hebbe. Doch, van één of ander bijzonder geval tot alle te willen beſluiten, zou onredelijk wezen.

Ondertusſchen is het 'er zoo ver af, dat deze vervol-

(*) *Bladz.* 32 en 33.

volgingen iet nadeeligs tegen de Christenen zouden bewijzen, dat zij veel meer ééne der merkwaardigste omstandigheden van hunne geschiedenis uitmaken. JESUS had zijnen aanhangeren, meermalen, voorzegd, dat zij in de wereld verdrukkingen zouden ondergaan, maar hen tevens bemoedigd, met de verzekering, dat al het geweld der hel tegen zijne Kerk en Rijk niets zou vermogen; en zeker, hoe zeer deze algemeene haat en vervolgingen van Jooden en Heidenen, schijnen mogten onbestaanbaar te zijn, met de bijzondere Godlijke oogmerken, om, door middel van den Godsdienst van JESUS, de wereld te verlichten en te verbeteren, weinige middelen hebben zoo veel tot de eere, algemeener bekendmaking, en spoediger uitbreiding van het Christendom, toegebracht, dan juist deze vervolgingen. De haat en laster moest strekken, gelijk de Apostelen zulks, ten sterksten, in hunne brieven aandringen, om de Christenen des te behoedzamer te maken, in hun gedrag. De wreedheid, die jegens hen werd uitgeöefend, en zich, door uitgezochte en nieuwverzonnen peinigingen, openbaarde, wekte medelijden. De standvastigheid en onverschrokkenheid van hun, die in deze vervolgingen omkwamen, maakte de opmerkzaamheid op eenen Godsdienst gaande, welke zijne belijders, met zulken meer dan menschlijken moed, tegen folteringen en dood wapende. Men vatte eerbied op voor deze lijders, welke de Christenen *Martelaaren*, of bloedgetuigen, noemden, eerbied, die spoedig zelfs de palen te buiten ging, en in bijgelovigheid ontäarte. Eindelijk, wanneer menschlijke en recht-

I BOEK XI Hoofdst. na C. G. Jaar 64.

I BOEK XI Hoofdst. na C. G. Jaar 64.

vaardige richters de zaak der Christenen onderzochten, ontdekten zij niet alleen, in derzelver leere en Godsdienst, niets nadeeligs voor den Staat, maar moesten integendeel achting voor den Godsdienst, en voor de deugd der Christenen, opvatten. Het voorbeeld van PLINIUS zal ons dit, op zijne plaats, bewijzen, onder de regeering van NERO hebben wij een treffend voorbeeld, in POMPONIA GRAECINA, van welke wij boven (*) gewaagd hebben. Deze doorluchtige vrouw, van uitheemsch Bijgeloof, (het Christendom,) beschuldigd wordende, werd aan de beöordeeling van haren man overgelaten. Deze, volgends de vooröuderlijke zeden, in tegenwoordigheid zijner naastbestaanden, over het leven en de eere zijner huisvrouw alles gerechtelijk onderzocht hebbende, verklaarde haar onschuldig. (†) Doch, het is tijd, dat wij tot de geschiedenis wederkeeren.

Hoe ver zich de vervolging van NERO hebbe uitgestrekt.

Men is onzeker, of deze vervolging der *Christenen*, door NERO, zich buiten *Rome* uitgestrekt, en ook in de Provintiën van het *Romeinsche* Rijk, gewoed heeft. Na DODWELL, CLERICUS en anderen, is ook VENEMA (§) van gedachten, dat deze vervolging zich alleen bepaald heeft tot de stad *Rome*, terwijl RUINART en anderen, met MOSHEIM, SCHRÖCK, SCHUTTE (**) meenen, dat zij zich ook tot de Provintiën des Ro-

(*) *Bladz.* 242.

(†) TACITUS *Ann.* XIII. 32.

(§) *Hist. Eccles. Tom.* III. *pag.* 281.

(**) *Heil. Jaarb.* III *Deel Bladz.* 152. vergel. *Bladz.* 131.

Romeinſchen Rijks hebbe uitgeſtrekt. Aan den éénen kant zegt men: Daar is geen duidelijke blijk, dat de Christenen, ten dezen tijde, elders dan te *Rome* vervolgd zijn geworden; ook merkt men aan, dat de Christenen te *Rome*, niet om hunnen Godsdienst, maar als ſtichters van den brand dezer hoofdſtad, ter dood gebracht werden, waar uit men beſluit, dat de *Christenen* in de Provintiën hier onder niet hebben kunnen betrokken worden. Van den anderen kant, ſchoon erkennende, dat men geen duidelijk bewijs voor eene meer uitgeſtrekte vervolging heeft, (ten zij men gebruik mogt maken van een opſchrift, op eenen ouden ſteen, onder de puinhoopen van het dorp *Marqueſia*, in *Portugal*, zoo men zegt, gevonden, het welk ſpreekt van het uitroejen der genen, die het menschlijk geſlacht een *nieuw Bijgeloof inſtampten*, dat is, der Christenen, in dat gewest, onder NERO, doch, welk opſchrift den meesten geleerden verdacht voorkomt, alhoewel SCHUTTE pogingen doet, om deszelfs echtheid te verdedigen,) meent men echter, uit ſommige gezegden van oude ſchrijveren, te kunnen beſluiten, dat ook in de Provintiën de Christenen mishandeld zijn geworden. SCHUTTE wil zelfs, dat TACITUS dit, genoegzaam ſtellig, verhaalt, maar hij heeft de gezegden van dezen Geſchiedſchrijver verkeerdelijk opgevat. De woorden zijn: „ Dat „ verderſlijk *Bijgeloof* werd voor het tegenwoordige „ geſtuit, doch borst eerlang weêr uit: niet alleen „ in *Judeä*, alwaar dat kwaad zijn begin genomen „ had, maar ook in *Rome*." Doch TACITUS ſpreekt aldaar, gelijk duidelijk uit het verband blijkt, van

I BOEK XI Hoofdst. na C. G. Jaar 64.

den dood van CHRISTUS, door welken *voor het tegenwoordige*, dat is, *toen*, niet nu, onder NERO, het Bijgeloof, dat is, het Christendom, gestuit werd. De volgende plaatzen zijn van meer belang. Uit eene plaats van TERTULLIÄAN, (*) meent men te kunnen besluiten, dat NERO wetten tegen de Christenen heeft uitgegeven, van welke hunne vijanden ook in de Provintiën gebruik konden maken. Doch, dewijl wij deze wetten zelve niet kunnen lezen, kunnen wij ook niet, met zekerheid, bepalen, of die tegen de Christenen, als Christenen, dan wel als brandstichters, gegeven zijn. Even duister is eene plaats van SULPICIUS SEVERUS (†), „Dus vong „men aan tegen de Christenen te woeden. *Nader-* „*hand* werd de *Godsdienst* ook, door het maken „van wetten, verboden: en, volgends openlijk „afgekondigde bevelen, stond het niet vrij, een „*Christen* te zijn!" Trouwens, men kan, hier, niet genoeg onderscheiden, of deze Schrijver, met deze woorden, nog de tijden van NERO, of de volgende tijden van DOMITIÄAN enz., bedoelt. Eindelijk besluit men, uit de beschuldiging der Christenen, juist het tegendeel, van het geen de bovengemelde geleerden daar uit besloten hadden; en men meent, dat het waarschijnlijk zij, dat men lieden, welke men beschuldigde, de hoofdstad des Rijks in brand gestoken te hebben, en die, buitendien, van haat tegen den Staat en het gantsche menschdom verdacht waren,

(*) *Apolog.* C. 4.

(†) *Hist. Sacr.* II. 29.

ren, niet alleen in de Hoofdſtad, maar alöm, het geheele Rijk door, zal vervolgd hebben. Een beſcheiden lezer zal, in deze onzekerheid, den Geſchiedſchrijver niet kwalijk nemen, dat hij liefst niets beſlisſe.

I BOEK XI Hoofdſt. na C. G. Jaar 64.

Hoe lang zij geduurd hebbe?

Even min zeker kunnen wij zeggen, hoe lang deze woede geduurd hebbe? Dewijl PETRUS en PAULUS, gelijk men gemeenlijk denkt, in het jaar 68, het laatſte jaar van NERO's regeering, den marteldood ondergaan hebben, ſchijnt men te moeten denken, dat deze vervolging geduurd zal hebben tot den dood van NERO, doch, anderen geloven, dat zij binnen één jaar geëindigd zij, wanneer de eerſte woede, wegens de brandſtichting, bedaarde, en het volk, gelijk TACITUS meldt, medelijden begon te krijgen, met de onſchuldige Christenen. Ook kan men naauwlijks begrijpen, hoe of waaröm PETRUS en PAULUS, geduurende het woeden der vervolging, te *Rome* zouden gekomen zijn, en, als 't ware, het vuur in den mond zouden gelopen hebben.

Getal der martelaren.

Zekerlijk, hebben, in deze vervolging, vele Christenen het leven verloren, ſchoon wij derzelver juist getal niet kunnen weten. Over het algemeen moet hier aangemerkt worden, dat veeläl, in de overlevering, nopens de vervolgingen der Christenen, het getal der Martelaren, veel te hoog wordt opgegeven. H. DODWELL (*) heeft dit aangetoond, ſchoon deze geleerde man tot een ander uiterſten vervallen is, en het getal te zeer verminderd heeft. Het is zoo, dat, bij de meeste vervolgingen, de aanzienlijk-

(*) *Disſert. Cijprian. XI. de paucitate martijrum.*

I BOEK XI Hoofdst. na C. G. Jaar 64.

lijkften onder de Christenen, hunne leeräars, en de Opzieners der Kerke, het grootfte gevaar liepen, terwijl menfchen van geringer ftand vrijkwamen; ook waren de vervolgingen niet allen van dezelfde natuur: wanneer men de Christenen opzetlijk opzocht, geraakten 'er meer in lijden, dan wanneer men wachtte, tot zij aangebracht en befchuldigd werden. Ook is het waar, dat de bijzondere verhalen en gefchiedenisfen der martelaren, met eene oneïndige menigte van verdichtzelen, ten minften vergrootingen van het wonderbare, zijn vervuld; evenwel is het aantal der martelaren, desniettegenftaande, aanzienlijk genoeg, gelijk blijkt uit het werk van THEOD. RUINART, (*) in het welk hij, vrij naauwkeurig, de geloofwaardigften van deze gefchiedenisfen der Martelaren heeft bijëenverzameld. PETRUS HOFSTEDE heeft, insgelijks, eene verhandeling gefchreven *over het klein getal der echte Martelaren*, niet echter in den zin van DODWELL, maar met betrekking tot zulken, die, in de daad, den naam van Martelaren waardig te achten zijn. Te weten, vele Christenen hebben zich, door onkunde en verkeerden ijver, door dweepächtige beginzelen, of andere min oprechte beweegredenen gedreven, zelve in het gevaar gebracht. Ook hebben, gelijk wij, in het vervolg, zien zullen, alle de bijzondere gezindheden der Christenen hunne Martelaren gehad; daar echter, een waar Martelaar alleen zulk iemand is, die, met redelijke kennis en overtuiging der waarheid, met alle wijze om-

(*) *Acta Sincera martijrum.*

omzichtigheid en bescheidenheid dezelve belijdende en belevende, deswegens, zonder zijn toedoen of schuld, in ongelegenheid gekomen, aan den Godsdienst, en niet slechts aan eenige bijzonder opgevatte mening, zelfs tot den dood toe, getrouw blijft.

I BOEK XI Hoofdst. na C. G. Jaar 64.

Marteldood van PETRUS en PAULUS.

Onder die genen, welke, vervolgends, onder NERO, den marteldood geleden hebben, waren de Apostelen PETRUS en PAULUS de voornaamsten; hier omtrent komen alle Christenschrijvers over één, hoewel zij, ten aanzien van het jaar, de nadere aanleiding tot, en de omstandigheden van hunnen dood, verschillen, en zelfs, gedeeltelijk, vele onwaarschijnlijkheden verhalen. PAULUS dood schijnt, met veel waarschijnlijkheid, die men, onder anderen, uit zijnen tweeden Brief aan TIMOTHEUS, opmaakt, gesteld te worden, in het laatste jaar van NERO's regering, het 68 na CHRISTUS geboorte, toen deze zich in *Griekenland* bevond, en aan HELIUS, een vrijgelaten slaaf, met POLYKLETUS, zoo wreed als hij zelve, alle zijne magt, geduurende zijne afwezendheid, had opgedragen. Sommige dagtafelen van Martelaren stellen zelfs de dood van den Apostel, bepaaldelijk, op den 22 Februarij van dat jaar, zijnde hij met het zwaard onthoofd. (*)

Of PETRUS, te gelijk met PAULUS, dan wel reeds vroeger, volgends sommigen, wel vier of vijf jaaren vroeger, en dus in de vervolging van het jaar 64, zij ter dood gebracht, is onzeker, alzoo de oude Schrijvers daaromtrent verschillen, en het voor ons niet mogelijk is, hier iet, met zekerheid, te beslissen. No-

(*) SCHUTTE *Heil. Jaarb.* III. *Deel Bladz* 148 volgg.

I BOEK XI Hoofdst. na C. G. Jaar 68.

Nopens de aanleidende gelegenheid tot, en sommige bijzonderheden van den dood dezer Apostelen, verhalen, of liever beuzelen, sommige berichten, ten opzichte van PETRUS, dat deze Apostel te *Rome* met SIMON den Tooveräar getwist hebbe, welke, door zijne bedriegerijën, het volk zoo had begoocheld, dat men hem Godlijke eere bewezen, en een standbeeld opgericht hebbe, met dit opschrift: SIMONI SANCTO DEO: *aan den Heiligen God* SIMON! (*) Eindelijk wendde de Tooveräar voor, te kunnen vliegen, doch, als hij deze kunst te werk stelde, is hij, op het gebed van PETRUS, gevallen, en brak den hals. Dit verdichtzel van het vliegen van SIMON is, hoogstwaarschijnlijk, ontstaan, uit het geval van zekeren IKARUS, welke, in een schouwspel, zullende vliegen, daar in miste, en naast de loge of zitplaats van NERO nederviel, het welk SUETONIUS verhaalt (†). Deze val en dood van SIMON zou aanleiding gegeven hebben tot de vervolging tegen PETRUS, welke Apostel zich eerst de stad uit wilde

(*) Dit verhaalt JUSTINUS *de Martelaar* in zijne Iste *Veräntwoording Cap.* 34. Doch deze goede Kerkvader is hier deerlijk misleid, het zij door anderen, of door zich zelven. Het opschrift, waarop hij doelde, is, onder den Paus GREGORIUS XIII, op het Eiland in den *Tiber* gevonden, en luidt dus: SEMONI SANCO DEO FIDIO: *aan den Verbondsgod* SEMO SANCUS. Deze was eene oude *Sabijnsche* Godheid, welke bij het sluiten van *verbonden* aangeroepen werd.

(†) *Vit. Ner. Cap.* XII.

De Apostel verzocht, dat men hem, met het hoofd nederwaards mogt kruisfigen, het welk hem werd ingewilligd.

Bladz. 263

de begeven, om het gevaar te ontgaan, maar buiten de Poort was JESUS hem te gemoet gekomen, wien PETRUS vragende: *Heere! waar gaat Gij?* ten antwoord kreeg: *Ik ga, om wederöm gekruist te worden?* PETRUS, hier door beschaamd, keerde te rug, werd gevat, en ten kruisdood verwezen; als dit vonnis aan hem stond uitgevoerd te worden, verzocht de Apostel, niet begeerende, met CHRISTUS gelijk gesteld te worden, dat men hem met het hoofd nederwaards mogt kruisfigen, het welk hem werd ingewilligd. Zeker, indien dit in de daad zoo gebeurd ware, zou men den Apostel niet kunnen vrijspreken van eene gemaakte nederigheid! Het verhaal van de verschijning van JESUS schijnt uitgedacht te zijn, uit het geen PETRUS schrijft, in zijnen II *Brief Hoofdst.* I. 14. dat JESUS hem geöpenbaard had, dat het verlaten van zijne aardsche hut (zijn ligchaam), haast aanstaande was. Alle deze bijkomende bijzonderheden dan latende, voor het geen zij zijn, zal dit alleen, als zeker, kunnen aangenomen worden, dat PETRUS te *Rome*, onder NERO, den marteldood geleden heeft, gelijk JESUS hem dit laatste duidelijk voorzegd had. (*)

I BOEK XI Hoofdst. na C. G. Jaar 68.

Volgends KLEMENS *van Alexandrië* (†) zal de huisvrouw van PETRUS, kort voor haren echtgenoot, insgelijks, als eene martelaresse gestorven zijn, wordende door den Apostel, tot aan haar einde, bemoedigd, met de woorden: Vrouw! gedenk aan den Heere! De

(*) JOÄNN. XXI. 18. vergel. ook. JOÄNN. XIII. 39.
(†) Bij EUSEB. *Hist. Eccles.* III. 30.

I BOEK XI Hoofdst. na C. G. Jaar 68.

De aanleiding tot de gevangenis en dood van den Apostel PAULUS zou daar door gegeven zijn, dat deze éénc der bijwijven van NERO tot het Christendom bekeerd zou hebben, welke daar op van haar vorig godloos leven, en van den dwingeland, een afkeer had getoond, waaröm deze zijne woede tegen den Apostel gewend, en hem ter dood gebracht hebbe.

Hoe het ook zij, wij kunnen niet twijfelen, of deze beide Apostelen hebben, het geen zij, tot verlichting van het menschdom, aangaande JESUS geleerd hadden, onder den dwingeland NERO, met hunnen dood verzegeld, dewijl alle de oude Schrijvers daar in overëenstemmen (*). Dertig en meer jaren hadden zij, met ijver, en aanhoudendheid, zonder moeite of gevaren te ontzien, besteed, om de Christenkerk te stichten, en uit te breiden, met mond en pen, terwijl hun levensgedrag met hunne leere overëenstemde, en zij zich even vreemd van dweepzucht en geestdrijverij, als van bedrog en ondeugd, betoonden. Hebbende bij hunnen dood, dien zij, voor JESUS leere en Godsdienst, leden, dien troost, dat zij zoo vele, en onder deze zoo aanzienlijke, gemeenten, door hun gesticht, in dien bloeiënden staat nalieten, dat dezelve, schoon van hun opzicht beroofd, nogthans de waare leere behouden, en tegen den aanval van allerhande vijänden handhaven konden. ———

Na den dood van NERO, welke, in dat zelfde jaar 68, de handen aan zich zelven sloeg, uit vrees voor

(*) EUSEB. *Hist. Eccles.* II. 25. III. 1.

voor GALBA, die, in *Gallië*, als Keizer was uitgeroepen, en dien het Romeinsche volk, als zijnen verlosser, beschouwde, hadden de Christenen eenigen tijd rust van de Heidenen; ook waren de Jooden thans in zoodanige omstandigheden, dat zij, aan het vervolgen der Christenen, niet denken konden, als genoeg met zich zelven te doen hebbende.

I BOEK XI Hoofdst. na C. G. Jaar 68.

Joodsche oorlog.

Te weten, gelijk wij boven hebben verhaald, in het jaar *66*, was, onder den landvoogd GESSIUS FLORUS, de oorlog tusschen hen en de Romeinen uitgeborsten, welke een einde van hun gemeenebest maakte, en hunne Stad en Tempel verwoestte, waar door de voorzeggingen van DANIËL, maar bijzonder die van JESUS, die dezen ondergang, voor 30 jaren, had aangekondigd, ten stipsten vervuld werden; wordende daardoor, insgelijks, het groot pleitgeding tusschen de Christenkerk en de Joodsche Sijnagoge beslist, en, door het bestuur der Godlijke Voorzienigheid, de Kerkplegtigheden, door MOSES verördend, afgeschaft, en dus de Christenen, zichtbaar, bepaald tot dien dienst van God in Geest en Waarheid, welken JESUS gepredikt, en waar toe hij zelve, en vervolgends zijne Apostelen, de gemoederen, door onderwijs en verlichting, hadden voorbereid.

Deze geheel merkwaardige oorlog, door JOSEFUS, in een afzonderlijk werk, over den *Joodschen Oorlog*, breedvoerig, en naauwkeurig beschreven, is zoo vol merkwaardigheden, dat Heidenen, zoo wel als Jooden, erkend hebben, dat de Godheid, daar in, op eene tastbare wijze, hare magt en rechtvaardigheid hebbe verheerlijkt.

I BOEK XI Hoofdst. na C. G. Jaar 68.

Voortekenen vóór dezen oorlog.

Vóór dat deze oorlog eenen aanvang nam, gingen 'er eenige vreemde wondergebeurenissen en voortekens vooräf; welke niet alleen JOSEFUS breedvoerig vermeldt, maar waar van ook TACITUS (*) gewaagt; zoodat men, zonder het gezag van deze beide achtbare Schrijvers tegen te spreken, derzelver waarheid niet in twijfel trekken, of ze enkel voor bloote verbeeldingen houden kan, en zulks te min, omdat ook JESUS (†) reeds voorzegd had, dat soortgelijke wondertekenen de verwoesting van *Jerusalem* zouden vooräfgaan, als ook, omdat sommigen onder de voortekenen, door JOSEFUS verhaald, naar eene groote waarschijnlijkheid, dezelfde zijn, die, volgends het Nieuwe Testament, op het Paaschfeest van JESUS dood, en het daar op gevolgde Pinksterfeest, zijn voorgevallen.

De Christenen verlaten Jerusalem.

De Christenen moesten, bijzonder, deze voortekenen opmerken, en als waarschuwingen aanzien, om *Jerusalem* en het Joodsche land te verlaten. Reeds te voren, waren de Apostelen, door de Jooden, op velerleië wijzen vervolgd, en sommigen zelfs ter dood gebracht zijnde, van daar vertrokken, om het Euängelie, onder anderen volken, te verkondigen; en bovendien, werd aan alle de gelovigen, die tot de Kerk te *Jerusalem* behoorden, door eene Godspraak, welke aan de uitmuntendsten onder hen, in eene openbaring, vóór den oorlog, gegeven werd, bevolen, uit de Stad te vertrekken, en zekere Stad in *Pereë* over

(*) *Hist. Libr.* V.

(†) MATTH. XXIV.

over den *Jordaan*, *Pella* genoemd, welke onmidlijk onder het gebied van Koning AGRIPPA II ftond, te gaan bewonen, werwaards dan ook de Christenen uit *Jerufalem* vertrokken. Zoodat de Hoofdftad, en geheel *Judeë*, ten eenemaal van heilige mannen ontbloot werden: wanneer hen, die CHRISTUS en zijne Apostelen zoo zeer mishandeld hadden, eindelijk de Godlijke wraak bezocht, om dat geheele geflacht der Godlozen uit het menschdom ten gronde toe uit te roejen. Dit verhaalt EUSEBIUS (*), en 'er is geene reden, om dit verhaal te verwerpen; dewijl toch ook JOSEFUS, op meer dan ééne plaats, van de verfchriklijke zedenloosheid der Jooden fprekende, verklaart, dat dezelve zoo hoog ging, dat, indien God de Romeinen niet gezonden had, om hen te ftraffen, 'er vuur van den hemel had moeten dalen, om de ftad, gelijk eertijds *Sodom* en *Gomorrha*, te verdelgen.

I BOEK XI Hoofdft. na C. G. Jaar 68.

In het jaar 67 werd FLAVIUS VESPASIANUS, de kundigfte en dapperfte veldheer, dien de Romeinen, ten dezen tijde, hadden, door NERO, na *Judeë* gezonden, om den Joodfchen oorlog te voeren. Deze veröverde, in den veldtogt van dat jaar, geheel *Galileë*, en trok, in het volgende jaar 68, het landfchap *Judeë* in, dringende tot aan *Jericho* toe door; maar, alzoo de ftaat van zaken te *Rome* zeer verward was, alwaar GALBA, aan de verwachting, die men van hem opgevat had, niet voldaan hebbende, in

GALBA, OTHO en VITELLIUS, Romeinfche Keizers.

(*) *Hist. Eccl.* III. 5.

in het begin van het jaar 69, omgebracht werd, na eene korte regering van zeven maanden en zeven dagen, wordende, door de lijfwacht, OTHO in zijne plaats op den troon verheven, terwijl de Duitsche legers, ten zelfden tijd, VITELLIUS als Keizer uitriepen, tegen wien OTHO, eenen veldslag verloren hebbende, na eene regering van 3 maanden, zich zelven liever ombracht, dan dat hij den burgerkrijg wilde vervolgen, en welke VITELLIUS den Keizerlijken troon insgelijks niet langer dan acht maanden en vijf dagen bezat; alzoo, zeg ik, de staat van zaken te *Rome* zeer verward was, werd de oorlog tegen de Jooden, van den zomer des jaars 68, tot het laatste van het jaar 69, geschorst.

Verre van dit uitstel zich ten nutte te maken, namen, onder de Jooden, de verdeeldheden en scheuringen, gepaard met roof en moord, de overhand. Dit ongelukkig volk woedde in zijne eigene ingewanden, en alle beleid en wijsheid scheen hetzelve begeven te hebben. Drie partijën oorloogden niet min onderling met malkanderen, dan met de Romeinen; zoodat JOSEFUS schrijft, dat, al waren ook de Romeinsche legers niet opgekomen, deze rampzaligen zelve de stad vernield en verwoest zouden hebben.

Vespasianus wordt Keizer.

In het jaar 69, werd VESPASIANUS, door zijn leger, en de overige Romeinsche legiöenen in het Oosten, als Keizer, uitgeroepen, waar op hij zelve na *Rome* gekeerd, om bezit van den troon te nemen, het beleid van den Joodschen oorlog aan zijnen Zoon

TITUS

TITUS VESPASIANUS overliet, welke, in de maand April van het jaar 70, met zijn leger voor *Jerusalem* rukte, en de ſtad van alle kanten inſloot.

I BOEK XI Hoofdſt. na C. G. Jaar 70.

Jeruſalem belegerd.

Daar is, in de geſchiedenis der volken, geen voorbeeld van eene zoo merkwaardige belegering, noch van zoo vele rampen, in eene belegerde Stad te gelijk ſamenlopende, als deze belegering van *Jeruſalem*: „Geene Stad," ſchrijft JOSEFUS, die zich, in perſoon, in het leger der *Romeinen* bevond, „heeft, „ zedert de Schepping, zulke verſchriklijke rampen „ geleden, geene was ooit zoo vol volks, het welk „ zoo vruchtbaar was, in allerlei ſoort van God- „ loosheid." Dewijl de belegering juist op een Paaschfeest eenen aanvang nam, waren de Jooden van alle oorden derwaards ſaamgevloeid, in des te grooter menigte, omdat zij, in den jongſten nood van hun volk en Godsdienst, denzelven niet wilden verlaten, verwachtende tevens, op de toezeggingen van verſcheiden bedriegers, eene bovennatuurlijke hemelſche uitredding en verlosſing. Ondertusſchen, ontſtond, door deze groote menigte menſchen, in de ſtad, de allerijslijkſte hongersnood, welke verhaast werd, doordien de partijën, tegen malkanderen woedende, menigmalen brand verwekten, waar door de voorraad van levensmiddelen, die men zoo nodig had, door de vlammen verteerd werden. Zoo groot was de hongersnood, dat men, gulzig, menſchenvleesch verſlond, ja dat moeders hare eigene kinderen ſlachtten en aten; de ſtraten en platte daken der huizen waren bedekt met uitgeteerde ligchamen, naar ſchimmen gelijkende, en met van honger geſtorven

I BOEK XI Hoofdst. na C. G. Jaar 70.

lijken: derzelver ſtank bracht eene pest te wege, waar aan menigten ſtierven, zoodat de levenden niet in ſtaat waren, de dooden te begraven, maar die over de muuren buiten de Stad wierpen. Zoodanig was TITUS, de veldheer, op dit gezicht, ontroerd, dat hij, de handen ten hemel heffende, uitriep, dat dit zijn werk, zijne ſchuld, niet was. Niettegenſtaande dezen hooggaanden nood, was het Joodſche volk, tot razernij toe, hardnekkig, willende geen het minſte gehoor geven, aan de voorſtellen, en aanbiedingen van TITUS, noch aan de vermaningen van den Koning AGRIPPA, JOSEFUS, en anderen; ja zelfs, wanneer iemand der voorzichtigſte burgeren, in de ſtad, de woede poogde te doen bedaren, en gematigder handelwijze aanprees, werd hij, als een vijänd van volk en Godsdienst, nedergeſabeld en afgemaakt.

Ingenomen en verwoest

Dewijl de Stad, door natuur en kunst beide, zeer ſterk en bijna onverwinlijk was, en de Jooden zich, als wanhopige menſchen, met alle die woede, welke hun geestdrift hun inblies, verdedigden, duurde de belegering lang; den 14 Julij, hield het dagelijksch offer in den Tempel op, en den 10 Augustus werd dit Heiligdom, het welk eene ſterkte op zich zelve uitmaakte, ſtormenderhand, overweldigd, en, niettegenſtaande TITUS, in een' daags te voren gehouden krijgsraad, beſloten had, dit prachtig gebouw te ſpaaren, waar toe hij ook, met roepen, bidden, dreigen, ja ſlaan van zijn eigen volk, zijn uiterſte best deed, als van hooger hand, in brand geſtoken. Op den tweeden, of volgends de rekening van ande-

deren, op den achtften September, werd, eindelijk, ook het overige der ftad met ftorm veröverd, alles ter nedergemaakt, en de ftad verbrand en verwoest.

I BOEK XI Hoofdft. na C. G. Jaar 70

Na het bemagtigen der ftad, erkende TITUS, hare fterkte, befchouwende, dat eene meer dan menschlijke magt hem dezelve had doen vermeesteren; dit verhaalt niet alleen JOSEFUS, maar ook andere Schrijvers, FILOSTRATUS (*) bij voorbeeld, meldt ons, dat TITUS, wanneer, na het innemen van *Jerufalem*, de nabuurige volken hem, als overwinnaar, eene gouden kroon aanboden, die geweigerd hebbe aan te nemen, zeggende, dat hij dit werk niet verricht, maar dat de toorn der Goden, die duidelijk gebleken was, de Stad in zijne handen gegeven had.

Het getal der menfchen, welke, geduurende de belegering, in de Stad zijn omgekomen, gaat het geloof bijkans te boven. JOSEFUS fpreekt van een milliöen en honderdduizend, TACITUS van zesmaal honderdduizend. Zeven en negentigduizend werden gevangen, waar van de aanzienlijkften de zegepraal van TITUS te *Rome* moesten verfieren, die ouder waren dan zeventien jaren, werden na *Opper-Egypte* gezonden, om in de mijnen te arbeiden, of na de Provintiën gevoerd, om in de fchouwfpelen te vechten, of voor de wilde beesten geworpen te worden; die jonger waren, werden tot flaven verkocht. In langen tijd, werd aan geen' Jood toegeftaan, nader bij de verwoeste ftad te komen, dan tot aan

En-

(*) *Vit. Apollon.* VI. 29.

I BOEK XI Hoofdst. na C. G. Jaar 74.

Emmaus, om van daar hare verwoesting te beweenen. ——

De overblijfzelen des oorlogs duurden tot het jaar 73 of 74, waar bij nog eenige duizenden Jooden omkwamen, ook werd de Tempel, dien de Jooden te *Heliöpolis* in *Egypte* hadden, van alle zijne sieraden beroofd, en gesloten, zoodat 'er geen voetstap van den openbaren eeredienst der Jooden overbleef.

Met deze verwoesting van Stad en Tempel hield het Joodsche volk op, een onäfhanglijk volk uit te maken; van toen af zijn de Jooden, als ballingen, verstrooid door de geheele wereld, hoewel zij zich nooit, welke lotgevallen hun ook zijn overgekomen, met andere volken vermengd hebben, maar tot onze tijden toe een afgezonderd volk gebleven zijn.

Dood van AGRIPPA II.

Dewijl wij, meermalen, van den Joodschen Koning AGRIPPA II, gesproken hebben, zal het den lezer niet onäangenaam zijn, als wij hier aantekenen, dat hij, met zijne Zuster BERENICE, TITUS na *Rome* verzeld heeft. TITUS had zoo groote liefde voor deze Vorstin opgevat, dat hij haar zelfs beloofde te trouwen, welke belofte hij echter niet heeft kunnen volvoeren, omdat het Romeinsche volk 'er zich openlijk tegen verzettede. AGRIPPA zelve, zegt men, is te *Rome* gestorven, in het 90ste jaar na CHRISTUS geboorte, het 70 van zijnen ouderdom. Hij was de laatste, uit het geslacht van HERODES, die den naam van Koning gevoerd heeft, terwijl, volgends de aantekening van JOSEFUS, het geheele geslacht van den dwingeland, HERODES den *Grooten*, binnen den tijd van éénc eeuw, is uitgestorven.

Door

Toestand der Christenen.

Door deze gebeurenis waren de Christenen voortaan vrij van vervolgingen van den kant der Jooden, gelijk zij, over het geheel, veel invloed op de zaken van het Christendom moet gehad hebben, hoewel ons desäangaande geene uitdruklijke berichten voorkomen. Geduurende de verwarringen in het *Romeinsche* Rijk, onder GALBA, OTHO en VITELLIUS, en onder de regering der goede Vorsten FLAVIUS en TITUS VESPASIANUS, Vader en Zoon, welke laatste de *wellust van het menschlijk geslacht* genoemd werd, hadden zij ook rust van de Heidensche volken, en konden de waarheid, die zij geloofden, zelve beleven, en verder voortplanten.

Door de Apostelen, van welke thans JOÄNNES en FILIPPUS nog in het leven overig waren (*), was de Christengodsdienst reeds zeer ver uitgebreid. Men moge, daarömtrent, door verdichtzelen veel vergroot hebben, wanneer men, bij voorbeeld, van eene prediking van het Christendom in *Amerika*, als ook in *China* (†), reeds in de eerste eeuw van het Christendom, gewaagt; veel moge onzeker wezen, dit echter is boven allen twijfel, dat, door den arbeid der Apostelen, bijzonder van PAULUS, door het geheele *Romeinsche* Rijk, Christenen gevonden werden, in *Asië*, *Europa*, en een gedeelte van *Afrika*. Men had, onder anderen, eenige aanzienlijke

(*) EUSEB. *Hist. Eccles.* III. 31.

(†) DEGUIGNES in zijn *Onderzoek over de Christenen, in de 7de eeuw zich in* China *bevindende*, heeft dit echter voor waarschijnlijk gehouden.

I BOEK XI Hoofdst. na C. G. Jaar 74.

ke gemeenten, in voorname Steden, gelijk te *Jerusalem*, vóór de verwoesting dezer Stad, te *Antiöchië* in *Syrië*, te *Alexandrië* in *Egypte*, en te *Rome*, welke als hoofd- of moederkerken kunnen aangemerkt worden, van waar de leere van JESUS in andere kleiner fteden en de omgelegen vlekken werd voortgeplant.

Opvolging der Bisfchoppen.

De Kerkelijke Schrijvers hebben ons de Bisfchoppen, of Opzieners dezer gemeenten, als opvolgers van de Apostelen, of Apostolifche mannen, vertoond, en derzelver opvolging verhaald, doch, de benaming van *Bisfchop* genomen in den zin, welken dezelve in hunnen tijd had. Dus zal, bij voorbeeld, TIMOTHEUS de eerfte Bisfchop te *Efeze*, TITUS, op het Eiland *Creta*, geweest zijn; maar, bijzonder, heeft EUSEBIUS, in zijne Kerkgefchiedenis, zijn werk gemaakt, om de opvolging der Bisfchoppen van de Kerken van *Jerufalem*, *Antiöchië*, *Alexandrië*, en *Rome* op te tekenen. Hij geeft ons (*) eene lijst van 15 Bisfchoppen van de gemeente van *Jerufalem*, beginnende, met den Apostel JAKOBUS, tot aan de tijden van den Keizer ADRIÄAN of HADRIÄAN, allen uit de Joodfche Christenen. Insgelijks noemt hij de Bisfchoppen van *Antiöchië*, den eerften EVODIUS, en den tweeden IGNATIUS, die, onder TRAJANUS, den marteldood geleden heeft. Van de Kerk te *Alexandrië* in *Egypte* zal MARKUS, de Euängelist, de reisgenoot van BARNABAS en PAULUS, en leerling van PETRUS, de eerfte Bisfchop

(*) *Hist. Eccl.* IV. 5.

ſchop geweest zijn, en na hem (*) ANNIANUS, in het 8ſte jaar van NERO, 61 na CHRISTUS geboorte, een man, gelijk EUSEBIUS (†) hem noemt, van God bemind, en in allen opzichte wonderbaar. Na 22 jaaren, was zijn opvolger AVILIUS, die deze gemeente 13 jaaren, en dus tot aan de tijden van TRAJANUS beſtuurd heeft.

Opvolging der Bisſchoppen te Rome.

Omtrent de opvolging der eerſte Bisſchoppen te *Rome*, waaröp echter, volgends de Roomschgezinde Godgeleerden, zoo veel aankomt, is alles onzeker. De Griekſche Kerk leidt deze opvolging af van PETRUS en PAULUS, de Latijnſche, van PETRUS alleen. Dit is zeker, dat van beide deze Apostelen, PAULUS voornaamlijk, bij de gemeente te *Rome*, zich bijzonder verdienſtelijk gemaakt hebbe; ja, dat men van ouds PAULUS, die, vroeger dan PETRUS, te *Rome* geweest is, in die gemeente niet alleen met PETRUS gelijk, maar, in zeker opzicht, zelfs boven hem geſteld heeft, ſchijnen de zegels der oude *Roomſche* Bisſchoppen te bewijzen, welke de beeldenisſen dezer beide Apostelen vertoonden, en wel zoo, dat PAULUS daarbij de rechtehand bekleedde. Omtrent de onmiddelijke opvolgers dezer Apostelen, verſchillen de Schrijvers. Een paar oude Bisſchopslijsten van *Rome* noemen als eersten Bisſchop LINUS, van het jaar 56 na CHRISTUS tot 67,

(*) Niet na zijn dood, gelijk EUSEBIUS ſchijnt te kennen te geven. Dewijl PAULUS nog van hem ſpreekt 2 TIM. IV. 11. en PETRUS, I. PETR. V. 13.

(†) *Hist. Eccles.* II. 24.

I BOEK XI Hoofdst. na C. G. Jaar 74.

67, elf jaaren, en laten op hem volgen CLEMENS, van het jaar 67 tot 76, negen jaaren. Volgends de *Apostolische Vastſtellingen*, is CLEMENS, door den Apostel PETRUS, nog voor zijn dood, tot Bisſchop van Rome aangeſteld: (*) En hier in komen de oude Christenſchrijvers vrij wel overëen, dat zij LINUS, van welken PAULUS ſpreekt (2 TIMOTH. IV. 21.) eerſten Bisſchop van *Rome* noemden, doch, wanneer en hoe lang hij dezen post hebbe waargenomen, daarömtrent verſchilt men. Volgends de aangehaalde lijsten, zal hij deze waardigheid, nog bij het leven der beide Apostelen PETRUS en PAULUS, bekleed hebben, terwijl EUSEBIUS en anderen hem, na den dood der Apostelen, als derzelver opvolger, noemen, en hem twaalf jaaren toeſchrijven, tot aan het jaar 79 of 80. Nog grooter is het verſchil, omtrent den opvolger van LINUS, deze is, volgends de bovengemelde Lijsten en de *Apostolische Vastſtellingen*, CLEMENS van het jaar 67 tot 76 negen jaaren, maar, volgends EUSEBIUS en HIËRONYMUS, moet tusſchen LINUS en CLEMENS ingevuld worden CLETUS of ANENCLETUS, geduurende 12 jaaren, zoodat CLEMENS eerst, in het jaar 91 of 92, Bisſchop te *Rome* zou geworden zijn; op CLEMENS zal gevolgd zijn, geduurende acht jaaren, EUARESTUS, en na hem ALEXANDER, welke den marteldood zal geleden hebben, onder TRAJANUS, doch die, volgends EUSEBIUS, zijn eigen dood geſtorven is, in het derde jaar van ADRIÄAN, of HADRIÄAN, den

(*) Vergel. boven *Bladz.* 238.

den opvolger van TRAJANUS. Zoo onzeker is de eerste opvolging der Bisschoppen van *Rome*, welke onzekerheid, voor een groot gedeelte, ontstaan is, uit eene willekeurige betekenis; die men aan het woord *Bisschop*, in het vervolg, gehecht heeft, zoodat men opzieners en leeräars dezer gemeente, die, gelijktijdig, derzelver belangen waarnamen, den éénen den anderen heeft laten opvolgen. Deze onzekerheid en verwarring heeft aan de Roomschgezinde Schrijvers vele moeite gekost, terwijl Protestantsche Schrijvers vele geleerdheid en schranderheid hebben aangewend, om derzelver onderstellingen te keer te gaan, en de oude berichten met malkanderen te vereffenen en overëen te brengen, zonder dat men zeggen kan, dat de éénе of andere volkomen geslaagd zijn. Dit alleen kan men, ten besluit, opmaken, dat de Kerk te *Rome*, eerst na den dood der Apostelen, *Bisschoppen*, in den laateren Kerkelijken zin van dit woord, gehad hebbe; waar uit van zelve volgt, dat deze Kerk geenen invloed van eerstheid of gezag, in dezen tijd, op andere gemeenten heeft kunnen oefenen, welke allen, veeleer, van elkander onäfhanglijk waren.

Reden, waaróm men van de Christenen na de Apostelen zoo weinig leest.

Over het algemeen is men weinig onderricht, van de omstandigheden, in welken de Christenen verkeerd hebben, na den dood der Apostelen PETRUS en PAULUS, tot aan de regering van den Keizer TRAJANUS toe, hier uit hebben DODWELL, en na hem bijzonder VITRINGA (*) afgeleid, dat de eer-ste

(*) *Dissert. Sacr.* IV. 7.

I BOEK XI Hoofdſt. na C. G. Jaar 74.

ſte ijver der Christenen merklijk verkoeld zijnde, het Christendom ook, geduurende dien tijd, geene voortgangen gemaakt heeft; wie ondertusſchen het natuurlijk beloop van zaken nagaat, zal zich van deze gaping, die wij hier aantreffen, ligtelijk reden kunnen geven. De Christenen hadden, in de eerſte tijden, na de Apostelen, geene Schrijvers; het Christendom werkte veeleer, overëenkomſtig zijne geäartheid, in ſtilheid voort; het welk ook de waare reden was, waaröm Heidenſche Schrijvers, zoo Wijsgeeren, als Geſchiedſchrijvers, zoo weinig gewag van hun maken, en geen acht op hen ſlaan, zonder dat men met GIBBON behoeft te denken, dat de oorzaak daar van te zoeken zij, in het klein getal van Christenen op zich zelve, het geen wij reeds gezien hebben, dat, ten tijde der Apostelen, al vrij aanmerklijk geweest is. Ook hebben de tijdsomſtandigheden, de oorlog in het Joodſche land, en de verwarringen in het Romeinſche Rijk, veel toegebracht, dat de Christenen, in die jaaren, zoo weinig opziens en geruchts in de wereld gemaakt hebben, alhoewel wij, uit het geen, in het vervolg, gebeurde, moeten beſluiten, dat zij zich, geduurende deze ſchijnbare ſtilte, aanmerklijk vermenigvuldigd hebben.

De Christenen genieten rust onder VESPASIANUS en TITUS.

Dus genoten de Christenen eene ſtille rust, geduurende de regeering van FLAVIUS VESPASIANUS, die ons, als een goed en verſtandig vorst, beſchreven wordt, insgelijks onder de korte regering van TITUS, die zijnen Vader in het jaar 79 was opgevolgd, welke vorst, door zijne beminlijke hoedanigheden, gelijk wij zeiden, den eernaam verwierf, van de *lust en het*

ver-

vermaak des menschlijken geslachts te zijn. Doch deze loflijke vorst, niet langer dan ruim twee jaaren, na zijns vaders dood, geregeerd hebbende, had, in het jaar 81, tot zijnen opvolger zijnen broeder DOMITIÄAN, die, even gelijk NERO, in het begin, eenen prijswaardigen vorst beloofde, maar weldra dien dwingeland, in alle zijne ondeugden, navolgde, ja te boven ging.

I BOEK XI Hoofdst. na C. G. Jaar 81.

Vervolging der Christenen onder DOMITIÄAN.

Het is opmerklijk, dat de Christenen, die, onder de goede Keizers VESPASIANUS en TITUS, in hunne rust ongestoord gelaten waren, juist weder, onder eenen wreedäart en dwingeland, even gelijk te voren onder NERO, voor vervolging werden blootgesteld. DOMITIÄAN was een vijänd, gelijk ons de Heidensche Schrijvers zelve berichten, van alles, wat braaf en deugdzaam was, en, gelijk zijn geweten hem zelve beschuldigde, dat hij zich, naar verdienste, bij allen haatlijk gemaakt had, zoo was hij ook vol vrees en achterdocht, bijzonder in de laatste jaaren zijner regering, die 15 jaaren geduurd heeft. De Christengodsdienst had, te *Rome* zelve, zoo grooten opgang gemaakt, dat zelfs aanzienlijke mannen, en onder die nabestaanden van het Keizerlijk Huis, denzelven hadden omhelsd. De deugd en stille ingetogenheid dezer aanzienlijke mannen maakte hen bij den achterdochtigen DOMITIÄAN verdacht, te meer, omdat men, de Christenen nog met de Jooden verwarrende, die, thans, wegens hunne hardnekkigheid, in den laatsten oorlog, betoond, voornaamlijk in haat waren, niet kon verdragen, dat deze lieden het Joodsche Bijgeloof, gelijk men het

noem-

I BOEK XI Hoofdſt. na C. G. Jaar 96.

noemde, omhelsden; waarbij kwam, dat deze Keizer, tot die zinloosheid vervallen zijnde, dat hij zich zelven *Heer* en *God* noemde, en dus ook van anderen genoemd willende worden (*), de Christenen, volgends de grondbeginzelen van hunnen Godsdienst, hem dien titel moesten weigeren, waar door zij blootgeſteld werden, voor de beſchuldiging van Majeſteitsſchennis tegen den Keizer. Doch, behalven deze algemeene aanleiding, welke ook EUSEBIUS vermeldt (†), verhaalt HEGESIPPUS, bij denzelfden Geſchiedſchrijver aangehaald, nog deze bijzonderheid: Bij de Christengemeente van Jeruſalem, die, ſchoon, na de verwoesting dezer Stad, elders heen geweken, dien naam echter bleef behouden, waren nog ſteeds afſtammelingen uit DAVIDS geſlacht, en nabeſtaanden van JESUS, in achting; gelijk nu zelfs VESPASIANUS, de Vader, volgends EUSEBIUS, alhoewel dit ſlechts, als een gerucht, opgevende (§), de nakomelingen van DAVID, onder de Jooden, had laten opzoeken, ten einde dat Koninglijk geſlacht uit te roejen, zoo werd de achterdocht van DOMITIÄAN gaande gemaakt, wanneer eenige *Ketters*, (dus noemt hen HEGESIPPUS,) deze nabeſtaanden van JESUS aanbrachten, als, insgelijks, tot DAVIDS Koninglijk Stamhuis behoorende. DOMITIÄAN, die ook van JESUS, als eenen Koning, gehoord had, liet deze lieden vatten, en voor zich brengen. Maar, als

(*) SUETON. *Domit. Cap.* 13.

(†) *Hist. Eccles.* III. 17-20.

(§) *Hist. Eccl.* III. 12.

als hij zag, dat zij flechts geringe lieden waren, die hem het eelt hunner handen, ten bewijze, dat zij van den landbouw leefden, vertoonden, hem tevens, op zijne vragen aangaande JESUS en deszelfs Rijk, den hemelfchen en geestelijken aart van dit Rijk verklarende, liet hij hen, hunne geringheid veräehtende, los, en weder na hun land keeren. Ook herriep hij, zegt men, zijne bevelfchriften tegen de Christenen, en ftaakte derzelver vervolging.

Wat 'er ook van dit verhaal van HEGESIPPUS zij, zeker genoeg is het, dat de vervolging, onder DOMITIÄAN, niet lang geduurd kan hebben, alzoo zij, in het 15de of laatfte jaar van zijne regeering en leven, eerst eenen aanvang nam, en nog door hem zelven, ten minften, door zijnen opvolger, den Keizer NERVA, geëindigd is geworden, waar omtrent de oude Schrijvers verfchillen. (*)

Ook fchijnt deze vervolging niet zeer zwaar, of met veel bloedgerichten, verzeld geweest te zijn, maar meest in verbanningen beftaan te hebben, welke ballingen echter, kort daar na, door Keizer NERVA, terug werden geroepen. DODWELL meent zelfs, dat 'er, geduurende dezelve, niemand der Christenen ter dood gebracht zij. Doch, EUSEBIUS verzekert uitdruklijk het tegendeel, en zijn verhaal wordt daar omtrent bekrachtigd, door eene plaats uit DIO CASSIUS (†), en zijn verkorter XIPHILINUS, volgends welke eenige aanzienlijke lieden, als FLAVIUS

CLE-

(*) Vergelijk VENEMA *Hist. Eccles. Tom.* III. *pag.* 344.

(†) *Hist. Rom. Libr.* LXVII. *pag.* 766. A.

I BOEK XI Hoofdſt. na C. G. Jaar 96.

CLEMENS, die Burgemeester, (*Conſul*,) te *Rome* geweest is, een bloedverwant van den Keizer DOMITIÄAN, uit het geſlacht der FLAVIUSSEN, ACILIUS GLABRIO, insgelijks een man van burgemeesterlijke waardigheid, en *vele* anderen ter dood zijn gebracht, zijnde ook FLAVIA DOMITILLA, de vrouw, of volgends anderen, de nicht van gemelden CLEMENS, na het Eiland *Pandataria* gebannen. Deze Heidenſche Schrijver der Romeinſche Geſchiedenis geeft, als gronden van beſchuldiging tegen deze lieden op, Godsverloochening en verkleefdheid aan de Joodſche zeden; beſchuldigingen, welke men, ten dezen tijde, aan de Christenen te last legde, omdat zij de Heidenſche Goden en Godsdienst verwierpen, en met de Jooden voor dezelfden gehouden werden. SUETONIUS (*), die insgelijks den dood van FLAVIUS CLEMENS verhaalt, en zegt, dat deze aanzienlijke man, op een *zeer ligt vermoeden*, door DOMITIÄAN is omgebracht, noemt hem eenen man van *eene zeer verächtelijke vadzigheid*, of *traagheid*; te weten, het was, in het oog der Heidenen, traagheid, of vadzigheid, dat de Christenen zich, zoo veel mogelijk, van de groote wereld afzonderden, niet, zegt SCHRÖCK te recht, als of zij geloofden, dat hun Godsdienst hen alleen tot ledige beſpiegelingen, zonder tot nut van het algemeen werkzaam te zijn, bepaalde, maar, omdat de Afgodsdienst en het algemeen zedenverderf overäl verleidingen tot zondigen aanboden. Ik wil dus aan GIB-

(*) *In Domit. Cap.* 15.

GIBBON, die, in zijne Geschiedenis van den val des Romeinschen Rijks, in twijfel trekt, of DOMITIÄAN wel als een vervolger der Christenen is aan te merken, wel toegeven, dat DOMITIÄAN, zoo min als NERO, de Christenen vervolgd heeft, als Christenen, maar als lieden, jegens welke hij argwaan had opgevat; doch, dit kan niet worden toegestaan, dat zij, die bij deze gelegenheid geleden hebben, zelve de schuld van hun onheil gehad zouden hebben, gelijk deze Geschiedschrijver wil. Het tegendeel toch blijkt, uit het weinige, dat ons daar van bericht wordt, oogschijnlijk genoeg.

I. BOEK XI Hoofdst. na C. G. Jaar 96.

Onder de genen, welke de vervolging van DOMITIÄAN getroffen zal hebben, was bijzonder de Apostel JOÄNNES, zoon van ZEBEDEUS. Wij moeten, bij deze gelegenheid, de bijzonderheden opzamelen, welke wij van dezen Apostel aantreffen, en dezelve, met oordeel, beschouwen. Van JOÄNNES, den jongsten der Apostelen, en den bijzonderen vriend en lieveling van JESUS, geduurende zijn leven, aan wien deze ook, bij zijn sterven, zijne moeder MARIÄ heeft aanbevolen, lezen wij, in de echte Bijbelgeschiedenis, niets meer, na de vergadering te *Jerusalem*, in het jaar 49. Toen PAULUS, de laatste keer, te *Jerusalem* kwam, moet JOÄNNES deze stad reeds verlaten hebben, dewijl PAULUS van alle de Apostelen alleen JAKOBUS nog in die hoofdstad vond. Volgends EUSEBIUS (*) was hem, bij de verdeeling der landen, onder de Apostelen, *Asië* bij het

Verhaal van JOÄNNES, den Apostel.

(*) *Hist. Eccles.* III. 1.

het lot toegewezen, om daar het Euängelie te prediken, doch, wij hebben reeds in het voorgaande het onwaarſchijnlijke van deze gewaande verdeeling aangemerkt. Daar is eene oude overlevering, dat hij het Euängelie zou verkondigd hebben, aan de *Parthen*, maar deze overlevering ſchijnt alleen daar in gegrond te zijn, dat de eerſte algemeene Brief van JOÄNNES ten opſchrift heeft, *ad Parthos*, als men nu overweegt, gelijk dit zeer waarſchijnlijk is, dat dit opſchrift, eigenlijk, behoorde gelezen te worden, *ad Sparſos*, (*aan de verſtrooilingen*), ſtort deze grond in, en met denzelven vervalt de overlevering, die daar op ſteunde. Sommigen beweeren, dat hij, reeds onder de regeering van KLAUDIUS, zich in *Klein-Aſië*, bijzonder te *Efeze*, hebbe onthouden, dan ook dit ſtrijdt met de echte geſchiedenis van LUKAS, die, bij alle de reizen en verrichtingen van PAULUS in *Klein-Aſië* en te *Efeze*, van JOÄNNES, met geen woord, gewaagt. Waar hij zich dus, intusſchen, onthouden mag hebben, weten wij niet. Dat hij, na het jaar 62, waar in JAKOBUS de *Jonge* of de *Kleine* geſteenigd is, met andere Apostelen te *Jeruſalem* wedergekomen zou zijn, om daar SIMEÖN, zoon van KLEÖPAS, tot opvolger van JAKOBUS, in de Bisſchoppelijke waardigheid, in te huldigen, noemt EUSEBIUS zelve (*) enkel een *gerucht*, en dit gerucht is bovendien zeer onwaarſchijnlijk. Zekerer is het, dat hij, in het laatst van zijn leven, werklijk, in *Klein-Aſië* en te *Efeze*, zich onthouden, en voor het welzijn der Ker-

(*) *Hist. Eccles.* III. 11.

Kerken van *Klein-Asië* gezorgd heeft, dezelve van Opzieners voorziende, (*) onder welke geroemd worden POLYKARPUS, Bisschop van *Smyrna*, die, in den Brief der gemeente van *Smyrna*, een *Apostolisch* en *Profetisch leeräar* genoemd wordt. (†) PAPIAS, Bisschop van *Hiërapolis* in *Frygië*, een toehoorer of leerling van JOÄNNES (§), en tijdgenoot van POLYKARPUS, een man van den ouden tijd, en die met de ouden verkeerd heeft (**), en meer anderen, van welke wij, in het vervolg, meer zullen moeten spreken.

I BOEK XI Hoofdst. na C. G. Jaar 96.

Of JOÄNNES in kokenden olie geworpen is?

Bij gelegenheid der vervolging van DOMITIÄAN, werd JOÄNNES van *Efeze* na *Rome* overgebracht, en daar, in een' Ketel met ziedenden olie geworpen, uit welke hij, door een Godlijk wonderwerk, onverzeerd ontkomen zijnde, na het Eiland *Pathmos*, hedendaags *Palmosa*, in den *Archipel*, is gebannen geworden. Dat JOÄNNES zich op dit Eiland, als deelgenoot aan de wederwaardigheden, dus ook aan het Rijk en aan de standvastige lijdzaamheid van JESUS CHRISTUS, bevonden hebbe, om de Godlijke leere, en het getuigenis van JESUS CHRISTUS, lezen wij in het Boek, de *Openbaring*, I. 9, de zin van welke woorden geen andere, volgends

(*) TERTULLIANUS *advers. Marcion. L.* IV. *p.* 415. *ed. Rigalt. Paris.* 1675. in folio. CLEMENS *Alexandr.* en uit hem EUSEBIUS *Hist. Eccles.* III. 23.

(†) EUSEB. *Hist. Eccles.* IV. 15.

(§) IRENEUS *adv. haer.* V. 33.

(**) EUSEB. *Hist. Eccl.* III. 36.

I BOEK XI Hoofdst. na C. G. Jaar 96.

gends dit verband, schijnt te wezen, dan dat JOÄNNES daar gebannen is geweest, vervolgd zijnde, om de prediking van het Euängelie. Maar dat hij in kokenden of ziedenden olie geworpen zij, en zonder letzel daar uit gekomen, steunt alleen op het gezag van TERTULLIANUS (*), van wien het HIËRONYMUS en anderen na hem, gelijk het schijnt, hebben overgenomen; en dit gezag is niet toereikende, om de geloofwaardigheid dezer gebeurenis te staven. Zelfs, alschoon men het gezag van TERTULLIÄAN op zich zelve wilde laten gelden, en hem niet van ligtgelovigheid verdenken, dan nog weet men, dat bijzonder dit zijn werk, waar in dit verhaal voorkomt, op vele plaatzen, inlasschingen van eene laater hand niet ontgaan heeft. Trouwens, gelijk wij gezien hebben, de vervolging van DOMITIÄAN bepaalde zich meest tot bannen en in ballingschap zenden. Ook was deze straf, om iemand in ziedenden olie te werpen, bij de *Romeinen* niet in gebruik, hoewel men, ten opzichte van dit laatste, zou kunnen vragen, wat de wreedheid niet al verzint, wanneer zij ééns aan het woeden slaat? Doch, het eerste, als ook het stilzwijgen van alle de ouden, schijnt genoegzaam te zijn, om dit verhaal, als een verdichtzel, te doen verwerpen. (†)

Daar

(*) *De praescrip. adv. haeret.* C. 36.

(†) HEUMAN in *Biblioth. Brem.* en MOSHEIM *in Dissert. ad. H. E. pertinentibus*, hebben over de al of niet geloofwaardigheid van dit geval getwist, en alles, wat daar van gezegd kon worden, uitgeput.

Daar is 'er, onder de geleerden, gevonden, die de woorden *Openb.* I. 9., dus hebben opgevat, dat dezelve alleen te kennen zouden geven, dat JOÄNNES zich, op het Eiland *Pathmos*, bevonden hebbe, om daar het Euängelie te verkondigen, en die dus zelfs ontkennen, het geen van zijne ballingſchap verhaald wordt — (*) Doch, gelijk wij zeiden, deze betekenis kunnen de woorden te dier plaats niet hebben, en dus zou men ook alle de oude Schrijvers moeten tegenſpreken. Iet anders is het, wanneer ſommigen de ballingſchap van JOÄNNES onder NERO, en niet onder DOMITIÄAN, ſtellen, ſteunende, voornaamlijk, op eene aantekening van den *Syriſchen* overzetter der *Openbaring*, welke dit opſchrift, aan het hoofd van dit Boek, zet: „ De „ Openbaring aan JOÄNNES, den Euängelist, van „ God geſchied, op het Eiland *Pathmos*, naa het „ welk hij van Keizer NERO gebannen was." (†) Maar het gezag van dezen onbekenden vertaler is, zoo min als eenige redenkavelingen, die men maakt, in ſtaat, om, tegen het getuigenis van EUSEBIUS, IRENEUS, en anderen, het welk ook met de geſchiedenis, en het gevoelen der oude Kerken, beter overëenkomt, op te wegen.

I BOEK XI Hoofdſt. na C. G. Jaar 96.

JOÄNNES, uit zijne ballingſchap, het zij door DOMITIÄAN zelven, of door NERVA, die dezen dwingeland, in het jaar 96, in het Keizerrijk opvolgde, en hetzelve ruim één jaar bekleedde, zijnde in

NERVA Keizer, JOÄNNES uit zijne ballingſchap te-

(*) J. VAN DEN HONERT *Diſſ. apocal.* IV.

(†) SCHUTTE *Heil. Jaarb.* I *Deel Bladz.* 374. volgg.

I BOEK XI Hoofdst. na C. G. Jaar 98.

rug geroepen.

in het jaar 98 overleden, terug geroepen, heeft den overigen tijd van zijn leven in *Klein-Asië*, en wel bijzonder te *Efeze*, doorgebracht, zonder dat ons iet van zijne verrichtingen, geduurende die jaaren, met zekerheid, blijkt. Alleen zoo veel weten wij, in het gemeen, dat hij, onvermoeid, zijne pogingen tot welzijn der Christengemeenten heeft voortgezet, die van Opzieners verzorgende, en zelve, zóo lang hij kon, in perſoon bezoekende, tot hij, in eenen hoogen ouderdom, van ten minſten 90 jaren, onder de regering van TRAJANUS, die NERVA, welke hem tot Zoon had aangenomen, in het jaar 98 is opgevolgd, en wel, in het derde jaar van dezen Vorst, dus omtrent 100 jaren na CHRISTUS geboorte, gelijk EUSEBIUS en HIëRONYMUS ſchrijven, hoewel anderen, omtrent het eigenlijk jaar van zijnen dood, verſchillen, een' zachten dood, gelijk JESUS, volgends zijn eigen verhaal (*), hem niet duister voorzegd en beloofd had, na alle de overige Apostelen overleefd te hebben, geſtorven, en te *Efeze* begraven is.

Eenige bijzonderheden van den Apostel JOäNNES.

De oude Christenſchrijvers hebben ons, echter, nog eenige bijzonderheden nopens dezen Apostel, die tot zijne laatſte levensjaren behoren, gemeld, welke, hoe onzeker zij ook zijn, door ons niet voorbijgegaan mogen worden. Dus verhaalt men van hem, dat hij ééns, in een bad zijnde, en vernemende, dat CERINTHUS, de Ketter, van wien wij in 't vervolg ſpreken zullen, zich in hetzelfde bad bevond,

(*) Joänn. XXI. 22.

vond, zou gezegd hebben: „Laat ons vlieden, op„ dat het bad niet instorte, dewijl CERINTHUS, „ de vijänd der waarheid, daar is." Deze bijzonderheid verhaalt IRENEUS, en wel uit den mond van POLYKARPUS, den leerling van JOÄNNES, uit IRENEUS heeft ook EUSEBIUS ze overgenomen, in zijne Kerkelijke Geschiedenis (*). Dat JOÄNNES de Christenen gewaarschuwd hebbe, tegen eene te gemeenzame verkering en omgang met CERINTHUS, is geloofbaar, en overëenkomstig zijn voorschrift, in zijnen tweeden Brief *vers* 10. „Indien iemand „ tot u mogt komen, en nogthans deze leere niet „ aankleeft, ontvangt hem niet in uw huis [als „ een Christen,] groet hem niet, als zoodanig; „ want, die hem, als een' Christen, zou groeten, „ zou even daardoor toonen, deel te nemen aan „ zijne ondeugende werken." Maar, of het geval, naar de letter, gebeurd zij, mag, met recht, in twijfel getrokken worden. Meer strookt met den zachtmoedigen aart van den Apostel JOÄNNES, en met den geest van het Euängelie, het geen HIËRONYMUS (†) verhaalt, dat hij, in zijnen hoogen ouderdom, buiten staat zijnde, meer of langer in de vergadering der Christenen te kunnen redenen, tot het laatst toe, deze woorden herhaalde: *Kinderkens! hebt malkanderen lief!*

I BOEK XI Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

Dus is 'er nog een verhaal, bij CLEMENS van *Alex-*

(*) *Libr.* III. *Cap.* 28.

(†) *Comment. ad. Epist. ad. Gal. Cap.* VI.

I BOEK XI Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

Alexandrië (*), van eenen jongeling, welke door JOÄNNES aan zekeren Bisfchop, op eene bijzondere wijze, aanbevolen zijnde, tot een ongebonden en liederlijk leven vervallen, en hoofd eener bende ftruikrovers geworden was. Dezen zal JOÄNNES, te paard geftegen, in het bosch, waar hij zich ophield, hebben opgezocht, en toen hij hem, door fchaamte getroffen, poogde te ontvluchten, te voet nagelopen, door bidden en fmeeken tot ftaan gekregen, en door zijne vriendelijkheid en kracht van redenen weder te recht gebracht hebben. Deze gebeurenis op zich zelve heeft niets, dat zich zelve tegenfpreekt, of ongeloofbaar voorkomt, dat JOÄNNES zich aan het heil van eenen jongeling, dien hij éénmaal zijne zorge had waardig gekeurd, zoo veel liet gelegen zijn, en dat het zijnen ijver gelukte, denzelven weder op den weg der deugd en des Godsdiensts te rug te voeren. Doch, 'er zijn, in het verhaal, bijzonder in de redenen, die JOÄNNES zou gebruikt hebben, verfcheiden bijzonderheden, die naar laater opfiering der gebeurenis fmaken, gelijk dan CLEMENS zelve zijn verhaal dus begint: „Hoor „ eene fabel, of vertelling, welke echter in zich zelve „ geene fabel, maar eene waare gebeurenis is."

Daar worden nog andere verhalen van JOÄNNES gevonden, doch meest al van dien aart, dat zij niet

(*) In zijne verhandeling *over de Rijken, die zalig worden* §. XLII. *Opp. Tom.* II. *pag* 958 - 961. en uit hem EUSEBIUS *Hist. Eccles.* III. 23.

niet verdienen, in aanmerking te komen. Men zegt, dat hij den *Canon* of lijst der Heilige Schriften van de Christenen zou hebben vastgesteld en bepaald, doch daar van spreken wij in het vervolg. EUSEBIUS verhaalt (*) uit POLYKRATES, Bisschop van *Efeze*, in de tweede eeuw, dat JOANNES, als Priester, eene gouden plaat voor het voorhoofd zou gedragen hebben, het geen fabelächtig is, en van sommigen te vergeefs zinnebeeldig opgevat en verklaard wordt. Eindelijk, is 'er nog eene overlevering, dat hij de bruidegom zou geweest zijn, op de bruiloft te *Cana*, en dat JESUS, op die bruiloft tegenwoordig, hem van het huwelijk afgemaand zou hebben, met dat gevolg, dat hij den ongehuuwden staat, voor het overige van zijn leven, zou verkozen hebben, doch, zoodanige overlevering brengt hare eigene ongerijmdheid mede.

Dus de geschiedenis der Christenen, geduurende het eerste Tijdperk, tot aan den dood van den laatsten der Apostelen, in eene geleidelijke orde, verhaald hebbende, zal het, voor dat wij ons geschiedverhaal vervolgen, nuttig en aangenaam wezen, dat wij een beschouwend oog op dit gantsche Tijdperk slaan, ten einde ons van den inwendigen toestand der Christen-Kerk, geduurende hetzelve, een onderscheiden en duidelijk denkbeeld te vormen.

(*) *Hist. Eccles.* III. 31.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

Beschouwing van den inwendigen staat der Christen-Kerk, geduurende het eerste Tijdperk.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

Inhoud van dit Hoofdstuk.

De lezer zal, in dit Hoofdstuk, vinden eene algemeene beschouwing van de *leerwijze* der *Apostelen* van JESUS, bijzonder van hunne *Schriften*, welke de Christenen, benevens de schriften van twee onmidlijke leerlingen der Apostelen, als *Heilige* en *Godlijke Boeken* hebben erkend en aangenomen, waarbij een bericht van de onëchte schriften, die men, op naam der Apostelen, naderhand heeft uitgegeven, eene gevoeglijke plaats zal vinden. Uit deze schriften zal hem blijken, van de *leere*, welke de Apostelen, mondeling en schriftelijk, op deze wijze, met behulp en ondersteuning van andere merkwaardige leeräaren, die onder den naam van *Euängelisten*, *Profeeten*, enz. voorkomen, hebben voorgedragen; van welke en andere aanzienlijke leerlingen der Apostelen, die men, gemeenlijk, *Apostolische Vaders* noemt, insgelijks, verslag wordt gedaan; waarbij men de oorzaken der spoedige uitbreiding en voortgang van het Christendom zal kunnen beöordeelen. ———

Vervolgends zullen wij de inrichting van de Christengemeenten, derzelver bestuur, en uitwendigen eeredienst, zeden en tucht, en de voorschriften der Apos-

Apostelen daarömtrent, befchrijven, en eindelijk, een verhaal doen van die genen, welke, door hunne wangevoelens en dwalingen, de rust der Christenen hebben geftoord, en aan welken de Kerkelijke Schrijvers den naam van *Ketters* gewoon zijn te geven.

Leerwijze der Apostelen.

De *Apostelen*, (het woord betekent *gezanten*, *zendelingen*,) door JESUS zelven verkozen (*), en door hem, volgends zijne belofte, met bijzondere gaven van zijnen Geest toegerust en voorzien, waren de algemeene Leeräars der Christenkerk, die dezelve, op den grond, door JESUS zelven gelegd, hebben gefticht, en over de geheele wereld uitgebreid, overëenkomftig de beftemming, waartoe JESUS hen uitgekozen, en gezonden had.

Bijzondere voorrechten der Apostelen.

Hunne bijzondere onderfcheidene voorrechten waren; *vooreerst*: Eene onmidlijke roeping en zending door JESUS zelven, zoodat zij hunnen last niet van menfchen, of door menfchen, maar van JESUS, en dus van God zelven, hadden (†). *Ten tweeden*: JESUS gaf hun, (MATTH. XVI. en XVIII.) de magt, om in zijnen naam te leeren, te onderwijzen, te vermanen enz. welke hij, met eene onëigenlijke fpreekwijze, de *fleutelen van het Godsrijk*, noem-

(*) Boven *Bladz.* 97.

(†) Ook de beide Apostelen, die na de Hemelvaart van JESUS geroepen zijn, tot dit ambt, MATTHIÄS en PAULUS, hadden eene zoodanige *onmidlijke* roeping, de eerfte door het lot (boven *Bladz.* 146.) de ander, PAULUS, door onmidlijke en herhaalde openbaringen van JESUS zelven. (Boven *Bladz.* 166, 173.)

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

noemde. *Ten derden*: Zij hadden eene algemeene zending, en waren de algemeene leeraars van het menschdom, zonder tot eenig volk, of plaats, of gemeente, eene bijzondere betrekking te hebben, *Ten vierden*: Zij bezaten den geest van onfeilbaarheid, in het leeren, zoodat hunne leere, die zij, als Apostelen van JESUS, voordroegen, voor de Godlijke leere der waarheid te houden zij (I THESS. II. 13.) *Ten vijfden*: Niet alleen hadden zij zelve de magt ontvangen, om wonderwerken te verrichten, maar, op hun gebed, werd, onder oplegging der handen, dit wondervermogen ook aan anderen, die hunne leere aannamen, medegedeeld. *Eindelijk*: Zij bezaten eene magt, om ongeregelden te straffen, niet eene wereldlijke magt, maar eene wondermagt, waar door of de dood, of eene aanmerklijke ligchaamskwaal, de zoodanigen trof, die, door hunnen invloed en gedrag, de belangen en den voortgang der Euangelieleere, op eene vijändlijke wijze, verhinderden. Trouwens, zoo min de Apostelen, ten opzichte van deze hunne waardigheid en voorrechten, eenig onderscheid van rang of gezag onderling hadden, maar allen gelijk waren, even min hadden zij eenige wereldlijke heerschappij of geweld over de gemeenten, of iemand der Christenen, het welk ook regelrecht met hunne bestemming, om leeraars en verlichters van het menschdom te zijn, zou gestreden hebben.

Hun gedrag in het leeren.

Met deze voorrechten toegerust, en vol moed, ijver, en standvastigheid, volbrachten ook deze groote mannen hun ambt, als waardige navolgers van hunnen eenigen Meester. Naar zijn voorbeeld, leerden

den zij de menschen, met eene inwendige kracht van overtuiging, welke de eenvouwige waarheid altijd met zich voert, zoodat niemand hunne wijsheid kon wederstaan. Hoe zeer onfeilbaar in het leeren, en met wondervermogen toegerust, was waare en zachtmoedige nederigheid en bescheidenheid hunne hoofddeugd. Zij bewezen, het geen zij voordroegen en leerden, even gelijk hun leeräar en zender, JESUS, gewoon was, met redenen, ontleend uit de Heilige Schriften, wanneer zij tot Jooden, en uit de natuur en aart der zaken, wanneer zij tot Heidenen spraken; overäl en ten allen tijde, eene Godlijke wijsheid van den Geest van JESUS ten toon spreidende. Van hun wondervermogen maakten zij slechts spaarzaam gebruik, wanneer eene Godlijke Geestdrift hen daartoe opspoorde, het zij, om weldaaden aan ellendigen te bewijzen, of, om snoode huichelaren en booze tegenstanders, of schandvlekken van het Christendom, die in wilden sluipen, te straffen, welk laatste PAULUS een gebruiken van de *strafroede* (I KORINTH. IV. 21.) of een *overgeven aan den Satan* noemt, tot verderf van het ligchaam, ten einde de ziel nog, in den grooten dag van den Heere JESUS, behouden worde (I KOR. V. 5. I TIMOTH. I. 20.) en een straffen der ongehoorzaamheid. (2 KOR. X. 6.) Zij wilden, even gelijk JESUS, de waarheid van het Euängelie door redenen en overtuiging aanprijzen, en niet, redenloos, door het geweld van onweêrstaanbare wonderwerken opdringen. Zij zagen zelfs met genoegen, en hielden zulken voor hunne *edelste* toehoorers, die hunne

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

ne leere onderzochten en verſtandig beöordeelden. Wel verre van zich over hunne medeleeräaren en medechristenen eenige heerſchappij aan te matigen, ſtelden zij zich, in de meeste gevallen, met dezen gelijk; beſlisten, bij ontſtane verſchilvragen, en verzochte ophelderingen, niet op den meesterlijken toon, maar riepen de gemeente bijëen, raadpleegden en overweegden gemeenſchappelijk, en vermaanden, als vaders en vrienden. In alles ſtonden zij allen ten dienst, zonder hen te bezwaren, of voordeel of beloningen te zoeken, hoe zeer zij, naar waarheid, oordeelden, dat een arbeider zijnen loon waardig was. Zoo veel waarheid en deugd konden velen, ſchikten zij, met eenen verdraagzamen en liefderijken geest, zichzelven naar de vatbaarheid en geſteldheid van allen. Manlijke godsvrucht en deugd beſtendig beöefenende, konden zij, met vrijmoedigheid, op hun voorbeeld wijzen en zeggen: Weest onze navolgers, gelijk wij de navolgers van CHRISTUS zijn. In dit alles volhardden zij onbezweken, niettegenſtaande zij voor menigvuldige vervolgingen en lijden waren blootgeſteld, en met geduurige tegenkantingen van Jooden en Heidenen te kampen hadden. In hunne gewoone levenswijze, als menſchen en burgers in de maatſchappij, vertoonden zij niets bijzonders; verſcheiden van hun leefden in den huwlijken ſtaat (*), en wonnen, gelijk PAULUS, hun beſtaan, met den arbeid hunner handen.

Schriften

JESUS had zijne leere, om wijze redenen, gelijk wij

(*) EUSEB. *Hist. Eccles.* III. 30.

wij gezien hebben, (*) alleen mondeling voorgedragen, doch de Apostelen hebben niet alleen met de levende ſtem geleerd, maar ook met hunne ſchriften. Deze hunne ſchriften hebben de Christenen, benevens de Boeken van twee onmidlijke leerlingen der Apostelen, MARKUS en LUKAS, als Heilige en Godlijke Boeken, erkend en aangenomen. Het verdient, derhalven, dat wij, kortelijk, verſlag doen, van het geen de Kerkelijke Geſchiedenis ons omtrent dezelven bericht. Wie meer van dezelve begeert, moet de Schrijvers van Inleidingen in het Nieuwe Testament in het algemeen, of in bijzondere Boeken van hetzelve, raadplegen.

I BOEK XII Hoofdſt. na C. G. Jaar 100. der Apostelen.

Wij hebben vier *Euängeliën*, welk woord, anders eene *blijde boodſchap* betekenende, hier, bij deze Boeken, genomen wordt, in den zin van Geſchiedverhalen, betreffende JESUS leven en verrichtingen, als den grooten leeräar, en heiland der menſchen, wordende de leere van het Godsrijk door deze benaming van *Euängelie* of *blijde boodſchap* uitgedrukt. Twee van deze *Euängeliën* zijn door Apostelen, MATTHEUS naamlijk, en JOÄNNES, twee, door onmidlijke leerlingen en reisgenoten der Apostelen, MARKUS en LUKAS, beſchreven.

De Euängeliën.

Het eerſte Euängelie, het welk wij, onder den naam van MATTHEUS, en in het *Grieksch* hebben, gelijk alle de Heilige Boeken der Christenen, in het Grieksch, voorhanden zijn, wordt ook, door de eenparige ſtem der oude Kerklijke Schrijvers aan dezen Euängelist toegekend. Volgends de oude onderſchrif-

Het Euängelie van MATTHEUS.

(*) Boven *Bladz.* 100.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

schriften, zal hij hetzelve geschreven hebben, 8 jaren na de hemelvaart van JESUS, en dus in het 40 of 41ste jaar na zijne geboorte; waar mede EUSEBIUS (*) nagenoeg overëenstemt, zeggende: „ Als „ MATTHEUS eerst den *Hebreën* gepredikt had, en „ naa andere volken zou gaan, zoo schreef hij, in „ zijne moedertale, zijn Euängelie, om bij hen, van „ wien hij, vertrok, door geschrift, het gebrek zij„ ner tegenwoordigheid te vervullen." IRENEUS (†) plaatst de uitgave van dit Euängelie wel laater, maar zeer onzeker, te weten, „ Toen PETRUS en „ PAULUS het Euängelie te *Rome* verkondigden, en „ de gemeente grondvestten;" zoodat zijne onzekerheid, tegen de bepaalde opgave der eerstgemelde berichten, naauwlijks kan opwegen — Uit die berichten, zien wij tevens, (iet het welk wij van alle de overige Heilige Schriften des *Nieuwen Testaments* moeten opmerken,) dat hetzelve, met een bijzonder doel, en bij eene aanleidende gelegenheid, geschreven zij, hebbende MATTHEUS hetzelve, bijzonder ten dienste der *Hebreeuwsche*, of *Joodsche* Christenen in *Palaestina*, opgesteld, en bij zijn vertrek na andere landen nagelaten, waarmede de schikking en vorm van dit Euängelie zeer wel kan overëengebracht worden — Hier uit kan ook het verhaal van meest alle oude Schrijvers zijnen oorsprong hebben, dat MATTHEUS zijn *Euängelie* in het *Hebreeuwsch*,

(*) *Hist. Eccles.* III. 24.

(†) *Advers. hær.* III. 1. aangehaald bij EUSEB. *H. E.* V. 8.

breeuwsch hebbe opgesteld, waar van onze *Griekſche* Tekst alleenlijk eene overzetting zij, het zij door MATTHEUS zelven, of door JAKOBUS, of door iemand anders, vervaardigd. Want, alhoewel het getuigenis der ouden bijkans daaromtrent eenparig is, van PAPIAS en IRENEUS af (*), gelijk het ook door vele laater geleerden wordt aangenomen, evenwel is 'er niemand dezer oude Schrijvers, die ons zegt, dit *Hebreeuwſche* Euängelie gezien te hebben, ook heeft niemand, zelfs niet de geleerde ORIGENES, anders dan den Griekſchen Tekst van MATTHEUS gebruikt. Dewijl ook de *Nazarenen* of *Nazareërs*, eene gezindte van Joodſche Christenen, die men voor onrechtzinnig houdt, een Hebreeuwsch Euängelie van MATTHEUS hadden, het welk, waarſchijnlijk, eene overzetting van MATTHEUS Grieksch Euängelie was, met vele bijvoegzelen vermeerderd, en op vele plaatzen veränderd en bedorven, het welk HIËRONYMUS van hun te leen gehad heeft (†), en de Kerkvaders, genoegzaam alle, geen Hebreeuwsch verſtonden, is het zeer wel mogelijk, dat zij, door misverſtand, en eene verkeerde gevolgtrekking, dat MATTHEUS, voor *Hebreën* ſchrijvende, ook *Hebreeuwsch* moet geſchreven hebben, op deze algemeene overlevering gekomen zijn. Ondertusſchen komen 'er, in ſchriften van Christenſchrijvers in de III en IVde eeuw, plaatzen voor, uit welke men zou mo-

I BOEK XII Hoofdſt. na C. G. Jaar 100.

(*) EUSEB. *Hist. Eccles.* III. 39. V. 8. vergelek. III. 24.

(†) *Catal.* SS. *Eccleſ.*

V

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

mogen besluiten, dat zij den Griekschen Tekst voor den oorspronglijken van MATTHEUS gehouden hebben. Hoe het zij, zoo veel blijkt uit het één en ander, dat deze oude Christenschrijvers en leeräars niet geloofd hebben, dat alle de Heilige Boeken der Christenen in de Grieksche taal noodzaaklijk moesten opgesteld zijn, ook waren zij niet bekommerd, dat eene blote overzetting van eene levensbeschrijving van JESUS derzelver geloofwaardigheid konde benadeelen. (*)

Euängelie van MARKUS.

Het tweede Euängelie is dat van MARKUS. Deze was geen Apostel, maar een leerling en reisgenoot der Apostelen, ten minsten, indien hij dezelfde is, waar aan wij geene genoegzaame reden hebben, te twijfelen, met JOÄNNES MARKUS (HAND. XII. 12.) één Zoon van zekere MARIÄ, een neef van BARNABAS, en uit de *Jooden* afkomstig, (KOL. IV. 10, 11.) reisgenoot van PAULUS en BARNABAS, op hunne eerste reize door *Klein-Asië*, (HAND. XIII. 4-13.) doch op welke reize hij hen verliet, en terug keerde, naderhand echter weder BARNABAS op zijne reize na *Cyprus* verzellende, (HAND. XV. 39.) en ook vervolgends getrouw PAULUS aanklevende, in zijne eerste gevangenis (KOL. IV. 10. FILEEMON *vs.* 24.), en in zijne tweede gevangenis verzoekt hij (2 TIM. IV. 11.) aan TIMOTHEUS, dat hij hem MARKUS mede wille brengen, dewijl die hem nuttig zijn kon, tot zijnen dienst. PETRUS noemt hem (1 PETR. V. 13.), met nadruk, *zijnen Zoon*, dat is,

(*) *Bijbel verded.* VIII. *Deel Bladz.* 150.

is, zijnen leerling, zijnde, volgends EPIFANIUS (*) door PETRUS tot het Christengeloof bekeerd geworden; PAPIAS, IRENEUS en anderen, noemen hem den *Tolk* van PETRUS, misschien zijn dienaar en schrijver, gelijk TERTIUS voor PAULUS was, in het schrijven van zijnen Brief aan de *Romeinen* (ROM. XVI. 22.) Men verhaalt van hem, dat hij de eerste was, die na *Egypte* gezonden werd, om daar het Euängelie te verkondigen, dat hij eerst de gemeente te *Alexandrië* gesticht heeft, en aldaar de eerste Bisschop zal geweest zijn. Te weten, in den ruimeren zin van dit woord, gelijk wij meermalen hebben opgemerkt (†). Men verhaalt (§), dat hij zijn Euängelie, door deze zonderlinge bestuuring, beschreven hebbe: Wanneer PETRUS te *Rome*, openlijk, het woord van God verkondigde, en het Euängelie door den Geest predikte: verzochten velen, die 'er tegenwoordig waren, aan MARKUS, dat hij, het geen die Apostel bij monde predikte, wilde beschrijven; vermids hij hem zedert langen tijd verzeld, en zeer wel onthouden had, het geen hij den Apostel had hooren prediken. Men voegt 'er bij, dat PETRUS, dit opstel gezien hebbende, met den ijver der gelovigen en de getrouwheid van MARKUS, zoo voldaan zij geweest, dat hij dit *Euängelie*,

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

(*) *Tom.* I. *hær.* LI. §. 6.

(†) Vergelijk ook boven *Bladz.* 274.

(§) CLEMENS *van Alexandrië*, bij EUSEB. *Hist. Eccles.* II. 15. VI. 14. Vergelijk ook PAPIAS, aangehaald door denzelfden Geschiedschrijver III. 39.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

lie, met zijne goedkeuring, hebbe bekrachtigd, en dat het, van toen af, als een Godlijk boek, in de Kerk is gelezen geworden. Wat den tijd betreft, wanneer MARKUS dit *Euängelie* hebbe opgesteld, de onderschriften onder hetzelve plaatzen het, in het tiende jaar na JESUS Hemelvaart, dus in het jaar 42 of 43 na zijne geboorte. Als men het eerste verhaal aanneemt, kan men zeer voegzame redenen geven, van sommige bijzonderheden, PETRUS betreffende, die in dit *Euängelie* voorkomen, en als men de gemelde tijdsbepaling overneemt, kan MARKUS het Euängelie van MATTHEUS, van het welk sommigen zijn *Euängelie*, als eene verkorting, aanzien, voor zich gehad en gebruikt hebben, ten ware men wilde denken, dat beiden eenige aantekeningen aangaande JESUS bezeten hebben, welke zij gevolgd zijn, waar van straks nader. Met dit alles zijn 'er berichten, bij voorbeeld, van IRENEUS (*), die het schrijven van dit Euängelie later, en eerst na den dood der Apostelen PETRUS en PAULUS, stellen, doch, het eerste heeft wel de meeste waarschijnlijkheid. MARKUS heeft, ongetwijfeld, in het *Grieksch*, en niet in het *Latijn*, geschreven, hoewel zijn *Grieksche* stijl de minst zuivere en minst sierlijke is van alle de schriften des Nieuwen Testaments. Dat hij, in het Latijn, geschreven zou hebben, is een misverstand, daar uit ontstaande, dat Oostersche Christenschrijvers geschreven hebben, dat hij, de *Romeinsche* taal hebbe gebruikt, verstaande daar

door

(*) Bij EUSEB. *Hist. Eccles.* V. 8.

door echter de *Griekſche*, omdat zij, na de verplaatzing van den zetel des Rijks na *Konſtantinopolen*, aan het Oosterſche of Griekſche Keizerrijk, en al wat daar toe betrekking had, den naam van *Romeinsch* gaven. Het handſchrift, het welk men te *Venetië* van dit Euängelie bewaart, is wel Latijn, doch ſlechts een gedeelte van eene Latijnſche overzetting, het welk dus hier niets bewijst (*). Van den dood van MARKUS, die, als martelaar, zal geſtorven zijn, en van zijn lijk en overblijfzelen, naa *Venetië*, gelijk men zegt, overgebracht, waaröm hij voor den Beſchermheilig dier ſtad gehouden wordt, ſpreek ik niet, als zijnde al te fabelächtig.

Euängelie van LUKAS.

Het derde *Euängelie* is dat van LUKAS, een naam ſaamgetrokken uit LUKANUS. Deze wordt gehouden, voor LUKAS, den *Geneesmeester*, van wien PAULUS ſpreekt (KOL. IV. 14.) (†) en voor eenen geboren Heiden, of volgends anderen eenen Grieksſprekenden Jood, uit *Antiöchië* in *Syrië*, die door PAULUS bekeerd is geworden; zeker is het, dat hij PAU-

(*) *Bijb. Verded.* VIII. *Deel Bladz.* 154.

(†) Ik zie geene reden, om hier, met VENEMA, aan te twijfelen. De ſtijl van LUKAS, die de zuiverſte en ſierlijkſte is des Nieuwen Testaments, ſchijnt hem, als een' man van letteren te kenmerken. De overlevering, bij NICEFORUS CALLISTUS *Hist. Eccles.* II. 43. maakt hem tot een' ſchilder, ook worden 'er nog ſchilderijën van hem, gelijk men zegt, vertoond. Vergel. PRIT. *Introd. in N. T. p. m.* 179. In de *Reizen van de* BRUYN *Bladz.* 241. ziet men een afbeeldzel van den Aarts-Engel MI-

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

PAULUS, op zijne reizen, verzeld heeft, en met hem na *Rome* vertrokken is, gelijk wij hem zelfs nog in PAULUS tweede gevangenis bij dien Apostel vinden (2 TIM. IV. 11.) Meer weten wij niet van hem, dan dat sommigen hem voor denzelfden houden, als SILAS, insgelijks PAULUS reisgenoot, in de *Handelingen der Apostelen* gemeld, doch het welk niet bewezen is. Over zijn ligchaam hebben, in de XV eeuw, de steden *Padua* en *Venetië* getwist, welke twist door den Paus, PIUS den II, ten voordeele der eersten, uitgesproken, en den *Venetiänen* het stilzwijgen opgelegd is geworden.

Deze lieveling van PAULUS heeft twee belangrijke Boeken in geschrift gesteld, en wel bijzonder ten dienste van eenen aanzienlijken man, THEOFILUS genoemd, van wien wij verders niets weten, en dus ook niet zeggen kunnen, of hij een Jood dan een Heiden geweest is, aan wien hij dezelve heeft opgedragen. ——

Velen houden het *Euängelie* van LUKAS, voor het eerst geschreven van alle de *Euängeliën* (*), doch de redenen, die zij aanvoeren, komen mij te zwak voor; de gewigtigste is, dat LUKAS in zijne opdragt (LUK. I. 1-4.) van *velen* gewagende, die reeds een verhaal der verrichtingen van JESUS hadden

CHAËL, zoo als het in eene Kerk te *Alexandrië* in *Egypte* gevonden wordt, het welk, door LUKAS, zal geschilderd zijn; volgends hetzelve te oordeelen, zou LUKAS een ellendig kladschilder moeten geweest zijn.

(*) Onder anderen VENEMA *H. E. Tom.* III. *pag.* 115.

I Boek XII Hoofdst. na C.G. Jaar 100.

den opgesteld, te kennen schijnt te geven, dat deze opstellen eene herziening en verbetering nodig hadden, gelijk ook EUSEBIUS zijne woorden heeft opgevat (*) Ondertusschen is het niet duidelijk, dat LUKAS, van die *velen*, met afkeuring, spreekt. Men kan ligtelijk denken, dat *velen* hun werk gemaakt hebben, om de redenen en verrichtingen van JESUS in het geheugen te bewaaren, en het geen zij zelve aanschouwd, of van anderen gehoord hadden, in geschrift te stellen. Wij zeiden reeds, dat MATTHEUS en MARKUS, niet onwaarschijnlijk, van zoodanige opstellen en verhalen van bijzonderheden gebruik gemaakt kunnen hebben, echter elk, met die bijvoegzelen, welke hij, als ooggetuigen, of uit den mond van PETRUS, aanschouwd en ontvangen had, waar uit de overëenkomst en het verschil, tusschen deze beide Schrijveren, zoo kunnen worden verstaan. Van tijd tot tijd, zullen wel deze verhalen, door bijvoegzelen, verbasterd en vervalscht zijn geworden, en misschien den oorsprong gegeven hebben, aan die meenigvuldige Euängeliën, der *Apostelen*, der *Hebreën*, der *Egyptenaren*, enz. maar daaröm was niet alles aftekeuren; alleenlijk, indien het waar zij, dat THEOFILUS, gelijk sommigen willen, (†) te *Alexandrië* in *Egypte* zal gewoònd hebben,

(*) *Hist. Eccles.* II. 24.

(†) Dit wordt getuigt, door BAR BAHLUL, in zijn *Arabisch* en *Syrisch Woordenboek*, welke een Schrijver van de Xde eeuw zal zijn. MICHAËLIS *Inl. in het N. T.* en SCHUTTE *Heil. Jaarb.* I. *Deel. Bladz.* 35[illegible].

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

ben, zou men mogen denken, dat daar reeds verscheiden onëchte verhalen verspreid werden, waaromtrent THEOFILUS zekerheid verlangd zal hebben, om het echte van het onëchte te kunnen schiften. Hoe het zij, al waren de Euängeliën van MATTHEUS en MARKUS reeds opgesteld en uitgegeven, volgt daar uit nog niet, dat LUKAS ze gekend en gebruikt zal hebben, het tegendeel schijnt eer te blijken, omdat hij vele gevallen, ten aanzien van tijden en plaatzen, onzeker laat, die hij uit MATTHEUS en MARKUS had kunnen bestemmen. Daartegen kan hij afschriften van bijzondere verhalen voor zich gehad hebben, die deze Euängelisten ook gebruik hebben, van daar, dat hij zoo dikwijls, tot de woorden toe, met hun overëenkomt. Dat LUKAS de Euängeliën van MATTHEUS en MARKUS nog niet gekend hebbe, toen hij zijn Euängelie schreef, zal te waarschijnlijker worden, indien men gelooft, het geen de onderschriften van dit Euängelie melden, dat LUKAS zijn Euängelie geschreven heeft, 15 jaren na CHRISTUS opneming ten hemel, en dus omtrent het jaar 48 van onze gemeene jaartelling. Voords verhalen de oude schrijvers, gelijk IRENEUS (*), dat LUKAS, PAULUS medgezel, het Euängelie te boek heeft gesteld, hetwelk PAULUS verkondigd heeft, en ORIGENES (†), dat dit Euängelie van PAULUS goedgekeurd, en voor de gelovigen uit de Heidenen geschreven is. Sommigen hunner meenen ook, dat PAU-

(*) Bij EUSEB. *H. E.* V. 8.

(†) Bij denzelven *H. E.* VI. 25.

PAULUS daar op ziet, wanneer hij van *zijn Euängelie* fpreekt (ROM. II. 16. XVI. 25.) (*) Dit Euängelie behelst vele bijzonderheden, waar door, voornaamlijk, de gefchiedenis van JESUS, voor ons, vollediger gemaakt wordt, en verfcheiden omftandigheden, als ook de meest zuivere ftijl, komen zeer wel overëen, met het geen de ouden beweeren, dat het bijzonder ten gebruik voor de Heidenen gefchikt is geweest.

I BOEK XII Hoofdft. na C. G. Jaar 100.

LUKAS heeft zijn eerfte Boek, het Euängelie, vermeerderd met een tweede, aan den zelfden THEOFILUS opgedragen, waarin hij de *Gefchiedenis der Apostelen*, bijzonder het geen PETRUS en PAULUS, met welke hij naderen omgang gehad, en welken laatften hij, op zijne reizen, verzeld heeft, betrof, heeft vervolgd, van JESUS dood opftanding en hemelvaart af, tot aan het einde der eerfte gevangenis van PAULUS te *Rome* toe, in het jaar 58. Niet lang daar na, ten minften, naar het fchijnt, vóór PAULUS dood, heeft LUKAS dit Boek uitgegeven, alhoewel het bepaalde jaar ons onbekend is.

De Handelingen der Apostelen.

„ MARKUS en LUKAS hadden hunne Euängeliën
„ reeds in het licht gegeven, wanneer JOÄNNES, de
„ Apostel, die tot nog toe het Euängelie, bij monde, had verkondigd, eindelijk, gelijk men verhaalt,
„ ter volgende oorzake, zich tot het fchrijven begaf. Als de drie bovengemelde Euängeliën reeds
„ iederéén en ook hem in handen waren gekomen,
„ zegt men, dat hij ze goedgekeurd, en de waarheid
„ van

Euängelie van JOÄNNES.

(*) EUSEB. *Hist. Eccles.* III. 4.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

„ van dezelve met zijn getuigenis bevestigd heeft; „ doch oordeelde, dat 'er alleen nog aan ontbrak „ het verhaal van die dingen, welke, in 't eerst „ en in het begin der prediking van CHRISTUS, „ gedaan waren." Dus schrijft EUSEBIUS (*). JOÄNNES heeft, volgends de onderschriften, zijn Euängelie uitgegeven, 32 jaren na JESUS Hemelvaart, en gevolglijk in het jaar 65. Hij had daar bij, behalven het algemeen oogmerk, opdat men zou geloven, dat JESUS de CHRISTUS, de MESSIÄS is, en gelovende het leven in zijnen naam zou hebben (JOÄNN. XX. 31.) een drieërlei oogmerk, vooreerst: hij wilde eenige nodige invullingen maken tot de verhalen der andere Euängelisten, welke, men dikwijls ziet, dat hij als bij zijne lezers bekend aanneemt, en dit doet hij, bijzonder, door het verhalen van eenige nadruklijke redenen, welke hij van zijnen grooten Meester gehoord, en van verrichtingen, die hij gezien had. Ten tweede, stelde hij zich voor, de Paaschfeesten, geduurende JESUS openbaren dienst, te bepalen, als zekere tijdmerken, naar welke men de verhalen der Euängelisten zou kunnen plaatzen. Eindelijk, had hij, volgends IRENEUS en anderen (†), ten bijzonder oogmerk, om de „dwalingen, die CERINTHUS, of KERINTHUS, „ gezaaid heeft, en al lang te voren de *Nikolaïten*," tegen te gaan, doch allerbijzonderst, naar het schijnt, ook zulke leerlingen van JOÄNNES den Doo-

(*) *Hist. Eccles.* III. 24.
(†) *Advers. hær.* III. XI. 1.

Dooper, die hunnen Meester boven JESUS, dien zij niet als den MESSIÄS erkenden, bleven verheffen, te wederleggen. (*)

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

De drie Brieven van JOÄNNES.

Wij hebben van denzelfden JOÄNNES drie Brieven, welke, onder de zoogenoemde *Algemeene Brieven*, gerangschikt zijn. Omtrent den eersten van deze Brieven heeft de Oudheid niet getwijfeld, of dezelve is van JOÄNNES (†). Hij is, als 't ware, een aanhangzel of nareden tot zijn *Euangelie*, en zal dus na hetzelve geschreven zijn, waarschijnlijk omtrent het jaar 68 of 70, geduurende den Joodschen oorlog, ten minsten in eenen tijd, dien men als *eene laatste uure* kon aanmerken (I JOÄNN. II. 18.) en wanneer dwaalleeräaren zich reeds begonnen aftezonderen van de Christenen, zoodat men hen, als *Antichristen*, (zulken, die zich tegen CHRISTUS aankantten,) kon aanmerken, tegen welke de Apostel, in dezen en de andere Brieven, waarschuwt, en op de onderlinge liefde der Christenen en heiligheid des levens aandringt.

De tweede en derde Brief, welke aan bijzondere personen gericht zijn, werden, in de vierde eeuw nog, door sommige Christenen in twijfel getrokken, niet ten aanzien van derzelver oudheid, maar of zij ook van JOÄNNES den Apostel, en niet liever van eenen anderen JOÄNNES, dien de Oudheid, met den naam van den *Oudsten*, of *Ouderling*, onderscheidt, en

(*) IREN. *adv. hær.* III. XI. 4. Vergelijk boven *Bladz.* 94.

(†) EUSEB. *Hist. Eccles.* III. 24. 25.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

en ons verhaalt, dat hij, te gelijk met den Apostel JOÄNNES, te *Efeze*, geleefd heeft, gefchreven zijn (*). De benaming van *Oudfte*, of *Ouderling*, welke de Schrijver zich, in het opfchrift, geeft, en die de Apostel, als de oudfte van alle Apostelen, en thans reeds op zijne dagen, zich, met recht, geven kon, en dewijl zij aan bijzondere perfonen gefchreven waren, waardoor zij laater bekend werden, en misfchien aan vele Christenen niet gewigtig genoeg voorkwamen, deze kunnen de reden voor deze twijfeling geweest zijn. Doch, de overëenkomst van ftijl, en inhoud der vermaningen, heeft, ten laatften, de twijfeling opgelost, en de Christenen hebben ze in hunne verzameling van Heilige Boeken opgenomen.

De Openbaring van JOÄNNES.

Onder den naam van JOÄNNES, ontmoeten wij nog een Boek, op de lijst van de Heilige Boeken der Christenen, bevattende de gezichten, en openbaringen, welke hij, geduurende zijne ballingfchap, op het Eiland *Pathmos*, gezien en ontvangen heeft, welk Boek dus, door hem, zeer laat, en niet voor het jaar 96, kan gefchreven zijn. Men weet, dat over de echtheid van hetzelve zeer getwist is, het is hier onze zaak alleen, aan te wijzen, wat 'er de oudfte Christenfchrijvers van getuigen. De meesten derzelven erkennen het, reeds vroeg, voor echt. IRENEUS, die flechts 50 jaaren daar na leefde, maakt reeds zijn werk, om deszelfs inhoud, naar zijne gedachten daar over, voor te dragen, en duistere plaatzen van dit Boek te verkla-

(*) Vergelijk EUSEB. *Hist. Eccles.* III. 25. en 39.

klaren. (*) Doch, 'er zijn 'er ook, die aan de echtheid van het zelve getwijfeld, en het aan eenen anderen Schrijver, dan aan JOÄNNES den Apostel, hebben willen toeschrijven. Men meent, dat PAPIAS, die nog de laatste jaaren van den Apostel JOÄNNES beleefd heeft, deze *Openbaring* niet gekend heeft, en besluit zulks uit EUSEBIUS (†), uit wiens woorden ik echter veeleer het tegendeel zou afleiden. PAPIAS geloofde een duizendjarig Rijk van JESUS op deze aarde, „het welk ik geloof," zegt EUSEBIUS, „dat hij gehaald heeft, uit het kwalijk verstaan van de verklaringen of voorstellen der Apostelen, niet doorziende, het geen van hun in vertoningen of gelijkenissen, geheimzinnig gezegd is." Waaröm zouden wij onder deze Apostolische verklaringen en geheimzinnige gezegden, ook niet de *Openbaring* begrijpen kunnen, welke vol is van zoodanige geheimen en beelden? KAJUS, een ouderling of leeräar der Kerk van *Rome*, in het begin der derde eeuw, zal deze *Openbaring* niet aan JOÄNNES, maar aan den Ketter CERINTHUS, hebben toegeschreven. Zijne woorden zijn bij EUSEBIUS: (§) „CERINTHUS heeft openbaringen onder den naam van „eenen grooten Apostel geschreven, en daar in allerhande vreemde gevallen, die hem van eenen „Engel zullen getoond zijn, verdicht: waarbij hij „tevens een aardsch Rijk van CHRISTUS voorgaf, „dat

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

(*) *Advers. hær.* V. 26, 30.
(†) *Hist. Eccles.* III. 39.
(§) *Hist. Eccles.* III. 28.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

„ dat na de Opſtanding zou volgen, en waar in „ het vleesch op nieuw, te *Jeruſalem*, de begeer- „ lijkheden en de wellusten zal dienen. Gelijk hij „ een vijänd der Godlijke ſchriften was, zoo gaf hij „ ook, om te bedriegen, voor, dat 'er duizend jaa- „ ren in feestelijke brasſerijën verlopen zouden." Ondertusſchen, indien dit de mening van KAJUS ware, dat de Openbaring, die aan JOÄNNES wordt toegeſchreven, door CERINTHUS zou zijn opgeſteld, zou zulks niet kunnen overëengebracht worden, met den inhoud van dat Boek, het welk die vleeschgezindheid en alle wellusten opzetlijk veröordeelt; doch, het is zoo zeker niet, dat KAJUS deze *Openbaring* bedoelt, men kan uit zijne woorden niet meer beſluiten, dan dat CERINTHUS *Openbaringen* heeft voorgewend, zonder dat die dezelfde behoeven te zijn met de *Openbaring*, van welke wij hier ſpreken. Ondertusſchen zijn 'er ſommigen onder de Christenen geweest, welke, uitdruklijk, onze *Openbaring* aan CERINTHUS hebben toegeſchreven, volgends het bericht van DIONYSIUS, Bisſchop van *Alexandrië*, in het midden der derde eeuw. (*) Misſchien, omdat zij gehoord hadden, dat CERINTHUS op verdichte *Openbaringen* ſtofte, en de *Openbaring* niet genoeg kennende, vreesden, dat een vleeschlijk en aardsch duizendjarig Rijk daar in geleerd werd. Hoe dit zij, DIONYSIUS, die ons als een beſcheiden en omzichtig Schrijver, voorkomt, is 'er ver af, van dit aan te nemen, dat de *Openbaring*

(*) Bij EUSEB. *Hist. Eccles.* III. 28. VII. 25.

ring van CERINTHUS oorſpronglijk zou zijn. „Ik," zegt hij, „ zou dit Boek geenszins durven verwerpen, dewijl *vele* broeders 'er veel mede op hebben." Hij erkent het voor een Werk van een' Heilig en van Gods Geest gedreven man. Alleen hij maakt bedenking, om het aan JOÄNNES den Apostel toe te ſchrijven, waar van hij de redenen met zoo veel omzichtigheids voordraagt, dat men ligtelijk ontdekt, dat hij, door deze zijne twijfeling, ſchroomt ongenoegen te geven, en alle haatlijkheid van zich wil weeren, waar uit men beſluiten mag, dat de Openbaring toen reeds, in het gemeen, erkend moet geweest zijn. Dus gedraagt zich ook EUSEBIUS zelve, twijfelende, of hij dit Boek voor echt of onëcht moet aannemen, en of hij het aan den Apostel JOÄNNES, of aan iemand van denzelfden naam, hebbe toe te ſchrijven. Ondertusſchen ziet men, uit dit alles, duidelijk, dat bij hen, die dit *Boek*, het welk zoo veel getuigenisſen der Oudheid voor zich heeft, als eenig ander in het Nieuwe Testament, in twijfel getrokken hebben, de vrees voor de dwalingen van CERINTHUS, en de twist over het duizendjarig Rijk vrij wat invloed gehad hebbe. Terwijl wij hun echter grooten dank verſchuldigd zijn, dewijl wij, uit dit en andere voorbeelden, verzekerd zijn, dat de Christenen, in de eerſte eeuwen, niet los en bevooröordeeld zijn te werk gegaan, in het aannemen en erkennen van heilige Boeken, waar door zij ons tevens gronden van zekerheid aan de hand gegeven, en te gelijk verhoed hebben, dat de wereld niet met eene menigte van ondergeſchoven en verdichtte ſchriften bedrogen is geworden.

I BOEK XII Hoofdſt. na C. G. Jaar 100.

De

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

De Brieven van PAULUS.

De veertien Brieven van PAULUS, sommigen van welken, door dezen werkzamen Apostel, geschreven zijn, vóór zijne eerste gevangenis, gelijk de beide Brieven aan de gemeente te *Thessalonika*, omtrent het jaar 50 en 51, die aan de gemeenten in *Galatië*, in het laatstgenoemde jaar, de eerste en tweede aan de gemeente te *Korinthe*, in het jaar 54, en in het zelfde jaar zijn eerste Brief aan TIMOTHEUS, gelijk in het volgende jaar 55, die aan de Christenen te *Rome*; andere, geduurende deze gevangenis, als de Brief aan de gemeente van *Filippi*, aan de *Hebreën*, aan de *Efeziërs*, en *Kolossers*, als ook die aan FILEEMON; na zijn ontslag uit de gevangenis, meent men, dat hij den Brief aan TITUS zal geschreven hebben, in het jaar 65, gelijk den tweeden aan TIMOTHEUS, in zijne tweede gevangenis, kort voor zijnen marteldood, in het jaar 67. Alle deze veertien Brieven, zeg ik, zijn, zonder eenig bedenken, door de Christenen, terstond aangenomen en erkend, behalven alleen den Brief aan de *Hebreën*, omtrent welken sommigen, tot in de vierde eeuw toe, getwijfeld hebben, wie de Schrijver van denzelven ware, en in welke taal hij geschreven is (*), CLEMENS *van Alexandrië* dacht, dat PAULUS denzelven in het Hebreeuwsch geschreven, maar dat LUKAS hem in het *Grieksch* vertaald hebbe (†). ORIGENES hield hem voor het opstel van éénen van PAULUS leerlingen, die PAULUS voorstel dus had in orde ge-

bracht

(*) EUSEB. *Hist. Eccles.* VI. 20.

(†) EUSEB. *Hist. Eccles.* VI. 14.

bracht (*), „Ondertusschen," zegt hij, „zijn die „gemeenten te prijzen, welke hem voor eenen Brief „van PAULUS houden, want daar voor hebben de „ouden hem, niet zonder reden, erkend." Dat de naam van PAULUS niet aan het hoofd stond, dat hij, in het gemeen, aan de *Hebreën*, dat is, of de Joodsche Christenen in *Palaestina*, of *Jooden*, in de Oostersche landen, geschreven was, en de stijl, die sierlijker is, dan die van PAULUS overige Brieven, schijnen de aanleiding tot deze twijfelingen gegeven te hebben.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

Brief van JAKOBUS.

Onder de zeven zoogenoemde *algemeene* Zendbrieven zijn 'er slechts twee, welke terstond en algemeen van de Christenen erkend zijn, doch aan de vijf overigen heeft men, eenigen tijd, getwijfeld, onder deze laatsten behoort de Brief van JAKOBUS, den Broeder des Heeren, anders den *Kleinen* of *Jongeren* bijgenaamd, wiens dood wij *Bladz.* 244 verhaald hebben, en die dezen Brief, kort te vooren, in het jaar 61, of daarömtrent, geschreven zal hebben. Uit EUSEBIUS (†) weet men, dat deszelfs echtheid wel van sommige Christenen in twijfel getrokken, maar dat hij toch in de meeste gemeenten, als een werk van den Apostel JAKOBUS, gelezen is. ———

De Brief van JUDAS.

Op dezelfde wijze is het gelegen met den Brief van den Apostel JUDAS, broeder van gemelden JAKOBUS, welke, bijzonder daaröm, van sommigen in

(*) EUSEB. *Hist. Eccles.* VI. 25.

(†) EUSEB. *Hist. Eccles.* II. 23. III. 25.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

in twijfel getrokken schijnt te wezen, omdat het één en ander in denzelven voorkomt, het welk duister is, en aan den uitlegger moeilijkheid baart, gelijk de oorzaak van twijfeling omtrent den Brief van JAKOBUS daar in schijnt gezocht te moeten worden, omdat men zwarigheid vond, op welke wijze hem met de gezegden van PAULUS in zijne Brieven overeen te brengen.

Brieven van PETRUS.

Omtrent den eersten Brief van PETRUS, dien hij, gelijk men meent, omtrent het jaar 65, geschreven heeft, omdat men 'er toespelingen in meent te ontdekken op de vervolging onder NERO, in het jaar 64, heeft de oude Christenheid geene zwarigheid gemaakt, maar wel omtrent den tweeden, die, in het jaar 68, kort voor PETRUS dood, (2 PETR. I: 14.) zal geschreven zijn. Men vond den Brief wel nuttig, zoodat men hem, met andere Heilige schriften, las en gebruikte, maar sommigen, bijzonder onder de Oostersche Christenen, twijfelden, of hij wel van PETRUS, en niet misschien van eenen anderen SIMON, ware (*), evenwel erkent ORIGENES bij EUSEBIUS (†), dat PETRUS denzelven heel wel heeft kunnen schrijven, gelijk dit ook door andere redenen genoegzaam buiten twijfel gesteld wordt.

De Canon des N. T.

Deze Boeken maken samen den *Kanon* of lijst der Heilige Boeken der Christenen, of des Nieuwen Testaments, uit. Waaromtrent wij dienzelfden stillen maar Godlijken gang der Voorzienigheid moeten op-

(*) EUSEB. *Hist. Eccles.* III. 3, 25.
(†) *Hist. Eccles.* VI. 25.

opmerken, dien wij, van eerſten af, bij dezen Godsdienst, en deszelfs invoering in de wereld, opgemerkt hebben. Deze ſchriſten zijn allen, bij voorkomende gelegenheden, opgeſteld; en derzelver Schrijvers hebben dezelve geſchreven, zonder, als 't ware, te gevoelen, dat zij, door Godlijke aandrift, voor het gantſche Christendom van alle eeuwen ſchreven; deze ſchriften werden vervaardigd, en aangenomen van tijd tot tijd, niet zonder onderzocht, en ten opzichte van hunne echtheid beöordeeld te zijn. Zij daalden niet onmidlijk van den hemel, of werden, door onwederſtaanbare wonderen, opgedrongen; zelfs werd deze *Kanon*, of *Lijst* der Heilige Boeken, niet op ééns, door het gezag van eenen Apostel zelven, vastgeſteld; gelijk, over het geheel, bij den godsdienst der Christenen, geen gezag, zonder redelijke overtuiging, plaats moet hebben. Ook ontdekt men, over het geheel, bij de eerſte Christenen, vele vrijheid van onderzoek, omtrent de Heilige Boeken, en bij allen eerbied, dien zij aan dezelve, als Boeken van Godlijken oorſprong, bewezen, waren zij echter vrij van alle Bijgeloof, gelijk zij zich ook nergens duidelijk hebben verklaard, wat zij door de *Godlijke Ingeving* dezer Boeken verſtaan hebben. Op deze wijze, heeft de Voorzienigheid voor de Christenen van alle eeuwen gezorgd. Elk kan, langs den weg van eigen onderzoek, zonder zich op gezag van anderen te verlaten, zich van de echtheid en Godlijkheid dezer Boeken overtuigen, en alle eeuwen hebben daar in, welke afwijkingen en verbasteringen ook plaats hebben, de waare leere en

I BOEK XII Hoofdſt. na C. G. Jaar 100.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

gesteldheid van het Christendom, het welk dus, bij zoodanige afwijkingen en verbasteringen, volgends dezelve in zijne oorspronglijke eenvouwigheid hersteld kan worden.

Leere der Apostelen.

De leere, welke de Apostelen, in deze schriften, en mondeling, verkondigden, was, in de hoofdzaak, volkomen dezelfde, die JESUS verkondigd had. Men kon ook van hun geene nieuwe leere verwachten. Alleen konden zij sommige gedeelten van dezelve duidelijker verklaren, en in het licht stellen, en die, met nieuwe bewijsgronden, aandringen, nadat JESUS, door zijne Opstanding, Hemelvaart, en het uitstorten van den Heiligen Geest, in allen opzichte, gerechtvaardigd was. Door de voorkomende omstandigheden, kregen de Apostelen aanleiding, om verscheiden leerstukken, die JESUS niet uitdruklijk, maar alleen ingewikkeld en zijdelings, had voorgedragen, te ontwikkelen en toe te passen. Dus vinden wij, in den Brief van PAULUS aan de Kerk van *Rome*, een uitgebreid onderwijs, omtrent den zedelijken geheel verdorven toestand van het menschdom, deszelfs oorsprong, en algemeenheid, zoodat beide Jooden en Heidenen voor God schuldig zijn; een onderwijs, verders, omtrent de rechtvaardiging en vrijspreking van dit schuldig menschdom, alleen uit en door het geloof in JESUS; benevens een voorstel van den aart en wijze der heiliging of vernieuwing tot deugd, en de verpligting daar toe enz. Dus behandelt PAULUS, in dien zelfden Brief, maar ook in dien aan de *Galaten*, het leerstuk van de afschaffing der Joodsche Kerkplegtigheden, en van die vrij-

vrijheid, welke de waare en redelijke Godsdienst in zich bevat; terwijl echter, aan den anderen kant, de Apostel JAKOBUS, in zijnen Brief, zorgt, tegen het misbruik dezer leere, en de verbeelding, als of het genoeg ware te geloven, zonder dat men zich der deugd bevlijtigde. Dus heldert PAULUS de leere en het gebruik van het Heilig Avondmaal op, in zijnen eersten Brief aan de gemeente te *Korinthe*, en geeft verscheiden andere voorschriften, op de vragen, waarmede hij geraadpleegd werd, of omtrent onderwerpen, die door misvattingen verkeerd werden begrepen. Maar de hoofdleere omtrent God, zijne eigenschappen en werken, omtrent JESUS, den Zoon van God, wien zij, in zijne volkomene heerlijkheid, predikten, omtrent den Heiligen Geest van God, en zijne werkingen en gaven, omtrent onze betrekking tot God, en de wijze van onze verlossing en herstelling in Gods gunst, het vertrouwen op God, en zijne allesbestuurende Voorzienigheid, en eindelijk, omtrent den toekomenden staat, de opstanding, het algemeen oordeel, en de vergelding na dit leven, is volmaakt dezelfde, die JESUS geleerd en voorgedragen had.

Uitbreiding van het Christendom door deze leere.

Door deze leere en schriften, hebben deze twaalf in zich zelven ongeleerde Jooden, de voetstappen van hunnen Leermeester drukkende, uitgewerkt en daargesteld, het geen de geleerdste en kundigste Wijsgeeren en Schrijvers van die zelfde tijden, hoedanige, bij voorbeeld, geweest zijn, onder NERO, de Wijsgeer SENECA en anderen, niet hebben kunnen verrichten. Deze vermaakten, en behaagden, doch verbeterden niemand. Maar de eenvouwige

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

leer en de kunsteloze schriften der Apostelen brachten eene merkwaardige omwending onder de menschen te wege. Eene menigte Jooden en Heidenen namen hunne leere aan, en begonnen een voorbeeldig deugdzaam leven te leiden. De Christenen waren goede onderdanen, goede burgers, goede huisvaders en huismoeders, goede heeren, en goede dienstknechten. Hoe veel schimp, vervolging, en lijden zij ook moesten doorstaan, hoe hard ook Joodsche of Heidensche Overheden zich tegen hen gedroegen, echter weigerden zij geene gehoorzaamheid, zij betoonden zich niet oproerig, maar gedroegen zich stil en lijdzaam. Onder hen waren menschen van allerhande geslacht, en volken, godsdienst en zeden. Deze allen namen eenen Godsdienst aan, die, ontbloot van allen uiterlijken praal of vertoning, niets had, het geen de zinnen of driften streelde, maar integendeel tot zelfsverloochening, nederigheid, druk en lijden, riep. Men kan het, daaröm, den vriend van den Christen Godsdienst niet kwalijk duiden, dat hij, in deze grondvesting en uitbreiding van het Christendom, welke hij alleen aan de goddelijke overtuigende kracht der waarheid, ondersteund door wonderwerken, kan toeschrijven, den vinger van God opmerkt, terwijl men, in de jaarboeken der wereld, niets dergelijks in staat is aan te wijzen. En, in de daad, de waarheid van het Christendom was, in alle de eenvouwigheid ven de leere en prediking der Apostelen, zoo blijkbaar, dat deszelfs voortgang nog veel algemeener had mogen verwacht worden, indien niet onächtzaamheid en afkeerigheid der menschen van waare Gods-

vrucht

vrucht en deugd, en de diepïngewortelde vooröordeelen van Jooden en Heidenen, denzelven gestremd en verhinderd hadden.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

Men heeft ook vergeefs naar andere redenen van deze uitbreiding des Christendoms gezocht. Men heeft, bij voorbeeld, gezegd, dat vele arme en geringe lieden dezen godsdienst hebben aangenomen, aangelokt zijnde door de algemeene liefdekas. Maar, dit is een openlijk verdraajen van de geschiedenis. Het is 'er zoo ver af, dat deze liefdekas, daar men op doelt, en die in de gemeente te *Jerusalem* was opgericht, zoo rijk, en daar door aanlokkend zou geweest zijn, dat wij veeleer, uit de Brieven der Apostelen, weten, dat de gemeente te *Jerusalem* den onderstand van andere gemeenten behoefde, in stede van, door aanzienlijke bedeelingen, zich onder de armen aanhang te kunnen maken. Daarënboven, de Apostelen begunstigen geenen luiën ledigganging in hunne leere en voorschriften, daar deze een hoofdregel bij hen is: „Die niet wil arbeiden, ete ook „niet!" (*) Men heeft, verders, gezegd, dat het slordig levensgedrag en de in het oog lopende bedriegerijën der Heidensche Priesters de menschen hebben aangezet, om den nieuwen godsdienst, in menigte, aan te nemen. Ik wil niet ontkennen, dat de wereld, ten dezen tijde, die dwaasheid van het Bijgeloof begon te zien, en dus, als 't ware, voorbereid is geworden, om de Christelijke leere aan te nemen; maar dit kan echter de waare en nog veel min de eenige reden van den spoedigen voortgang van deze leere niet geweest zijn; indien niet

(*) 2 Thess. III. 10.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

niet dezelve de overtuiging met zich gebracht, en door de waarheid zich aan de gemoederen der menschen had aangeprezen, zou toch het ontdekken van Priesterbedrog en Bijgeloof niet ligtelijk voor iemand eene beweegreden geweest zijn, om zich aan andere bedriegers of aan nieuw bijgeloof te onderwerpen. Men kan ook niet voorwenden, dat zekere dweepzucht, waar toe de menschen zoo geneigd zijn, hen heeft ingenomen, en aangespoord, om Christenen te worden, alzoo de leere van JESUS en zijn Apostelen, uit haren aart, als behelzende eenen *redelijken* godsdienst, geschikt is, om alle dweepzucht en geestdrijverij tegen te gaan, hoewel wij erkennen moeten, dat, reeds vroeg, vele Christenen tot dweeperij geneigd zijn geweest en overgeheld hebben; doch niet volgends de grondbeginselen van het Christendom.

Onëchte schriften aan de Apostelen toegeschreven.

Behalven de echte schriften der Apostelen, heeft men aan hun, reeds vroeg, verscheiden andere toegeschreven, welke echter openlijk blijken onëcht te zijn. De eerste aanleiding daar toe schijnt gegeven te zijn, doordien men velerhande berichten, die mondeling in omloop waren, verzamelde, en voor die verzamelingen, om ze gezag bij te zetten, den naam der Apostelen, of van den éénen of anderen der Apostelen, plaatste, gelijk wij reeds gezien hebben, dat genoegzaam aan elk der Apostelen een Euängelie is toegeschreven. Alle deze onëchte schriften, zoo verre zij geheel of ten deele overig zijn, heeft FABRICIUS bijëenverzameld, in zijnen *Codex Pseudepigraphus N. T.* Deze schriften kenmerken zich duidelijk genoeg, als onëcht, wanneer men ze slechts inziet, en voornaamlijk, wanneer men ze met de ech-

echte Apostolische schriften vergelijkt. Zij zijn echter niet allen van dezelfde gesteldheid. Sommigen, hoe zeer onëcht, en van laater tijd, verdienen aanmerking: bij voorbeeld: twee *Euangeliën*, de *Geloofsbelijdenis der Apostelen*, *de Apostolische Kerken-ordeningen* (*constitutiones*), en hunne *kerkregelen*, (*canones*.)

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

Het Euängelie der Hebreën.

De twee Euängeliën, die ik bedoel, zijn, het *Euängelie naar de Hebreën*, en *het Euängelie naar de Egyptenaaren*. Van deze zijn enkel eenige brokstukken overig, die door GRABE (*) verzameld zijn. Het eerste wordt ook genoemd het Euängelie der XII Apostelen, ook der *Nazareën* en *Ebiöniten*, hoewel anderen willen, dat 'er tusschen dezen nog onderscheid hebbe plaats gehad. Hoe het zij, het was een Euängelie, in het toenmalig Hebreeuwsch, of Syrisch, geschreven, waar van de Hebreeuwsch sprekende Christenen, veel gebruik maakten, als ook de *Nazareën* en *Ebiöniten*, van welke wij, vervolgends, spreken zullen. Doch, bij de overige kerken heeft het geen gezag verkregen. Men schreef het somtijds aan MATTHEUS toe, waar uit de gedachten haren oorsprong had, dat MATTHEUS in het Hebreeuwch geschreven heeft, doch misschien is het niet anders geweest, dan eene Hebreeuwsche of Syrische vertaling van het Euängelie van MATTHEUS, met eenige bijvoegzelen, gelijk wij boven gezien hebben.

Het Euangelie volgends de Egiptenaren.

Nog maken de ouden gewag van een Euängelie, *volgends de Egyptenaren*, waar uit zij ons, insgelijks, eenige weinige plaatzen hebben aangehaald, welke ons blij-

(*) *In Spicilegio Patrum.*

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

blijken opleveren, dat het, in de daad, gelijk men dit ook bericht, onder de *Egyptische* Christenen in gebruik zal geweest zijn, in welk gewest de overhelling tot Dweeperij of Mystikerij doorgaands aanmerkelijk was, gelijk men daar ook de *Esseenen* en *Therapeuten* vond; trouwens de meeste brokstukken uit dit Euängelie overig, rieken naar zoodanige Dweeperij; bij voorbeeld: „ Als iemand den Heere vraagde, wanneer het Koningrijk van God zou komen? zeide hij: Wanneer eens de twee één, het uiterlijke zoo als het innerlijke, en alle onderscheid tusschen de twee geslachten zal weggenomen zijn." Welke *Mystieke* bewoordingen, te kennen gevende, dat dan het Godsrijk zal plaats hebben, wanneer vrede en eendracht, oprechtheid zonder geveinsdheid, en geene vleeschlijke begeerte, heerschen zal, niet strooken met de verhevene eenvouwigheid, die JESUS, in zijne redenen, ten toon spreidt. Ook stond in dat Euängelie het volgende: „ SALOME vraagde: hoe lang wel menschen zouden moeten sterven? De Heere zeide: Zoo lang 'er menschen in de wereld geboren zullen worden. Gemerkt nu SALOME het zich zelve tot eene verdienste rekende, dat zij nooit kinderen ter wereld gebracht had, antwoordde haar de Heere: daar is een spreekwoord; eet, welke kruiden gij verkiest, maar laat de bittere liggen." Nog wordt, in dat Euängelie, eene verbloemde spreekwijze van JESUS bijgebracht: *Ik ben gekomen, om de werken der vrouwe te verstoren*; welke hij zelve zoo zou verklaard hebben: „ dat hij door haar, welker werken hij verstooren

„ zou,

I. BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

„ zou, verſtond *de zinlijke begeerte*." Deze en dergelijke plaatzen zijn ons duidelijke bewijzen, van de inrichting van dit Euängelie, naar de dweepzieke gezindheden der Egyptenaren.

Geloofsbelijdenis der Apostelen.

Zedert de vierde eeuw heeft men, volgends bericht van RUFINUS, het opſtel, het welk onder den naam van *Geloofsbelijdenis*, of *Geloofsleuze der Apostelen* (*Sijmbolum Apostolorum*) bekend en bij alle Christengezindheden nog heden in achting is, aan de Apostelen zelve toegeſchreven, met deze bijgevoegde bijzonderheid, dat de XII Apostelen, toen zij van elkanderen ſcheidden, tot hetzelve, elk een artikel, hebben bijgebracht, waar uit deze geloofsbelijdenis, in XII artikelen verdeeld, zal ontſtaan zijn. Deze bijzonderheid is, bij de Westerſche Kerk, vervolgends een geloofsartikel geworden, zoodat, wanneer LAUR. VALLA, in de XVde eeuw, dezelve in twijfel trok, hij deswegens, door de geestelijkheid, met gevaar van zijn leven, genoodzaakt werd, herroeping te doen. Doch toen, eene eeuw later, de vrijheid van denken, door de Kerkhervorming, herſteld werd, heeft ERASMUS de ongegrondheid van dit bericht aangetoond, welke, vervolgends, zoo duidelijk bewezen is, dat zelfs DU PIN, een Roomschgezind Schrijver, dit verhaal voor een verdichtzel verklaard heeft. (*) De ongegrondheid

(*) Men leze G. J. VOSSIUS *de tribus Symb. diſ.* I. J. PEARSON, *Expos. Symb. Apost.* P. KING *Hist. Symb. Apost.* H. WITS. *Exercit. Sacr. in Symb. Apost.* welke dit geheel onderwerp volkomen hebben afgehandeld.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

heid van dit bericht blijkt, trouwens, genoeg uit de zaak zelve, ook heeft noch LUKAS, in de *Handelingen der Apostelen*, noch eenig Schrijver, voor de vierde eeuw, zelfs niet de naauwkeurige EUSEBIUS, 'er met één enkel woord melding van gemaakt; men heeft veeleer duidelijke melding, dat de bijzondere gemeenten hare bijzondere geloofsbelijdenisfen hadden; deze, waar van wij hier fpreken, was van de oude gemeente te *Rome*, waar van de belijdenis der gemeente te *Aquileja*, en die der Oosterfche Kerk, ten opzichte van de vorm, onderfcheiden waren. Het is bovendien, duidelijk, dat de benaming *Sijmbolum Apostolorum* aanleiding tot het bovengemeld verhaal gegeven heeft. Men heeft het Griekfche woord *Sijmbolum*, *eene leuze*, *fein*, verward, met *Sijmbolee* of *Sijmbola*, eene *bijdrage*, en van daar het verhaal, dat de Apostelen, elk één artikel, tot deze geloofsbelijdenis hebben bijgedragen. Gelijk men de benaming der *Apostelen*, die 'er aan gegeven was, om aan te duiden, dat de leere der Apostelen daar in was voorgedragen, op de Apostelen als opftellers heeft toegepast. En fchoon wij wel erkennen, dat KING, in zijne *Gefchiedenis* dezer Geloofsbelijdenis, niet alle bijzonderheden genoegzaam bewezen heeft, nogthans is het klaarblijklijk genoeg, dat de bewoordingen, door JESUS, bij de inftelling van den Doop, gebruikt, *in den naam des Vaders*, *des Zoons*, *en des Heiligen Geestes*, den eerften grondflag tot deze geloofsbelijdenis gelegd hebben, waar in de Christenen beleden, wat zij van elken dezer Godlijke perfonen geloofden; naar

ma-

mate van opkomende dwalingen, waar voor men de Christenen wilde waarſchuwen, en naar de bijzondere behoeften der gemeenten, in dit opzicht, werd deze belijdenis verders onderſcheidenlijk uitgebreid, en verſchilde daaröm, ten aanzien der bewoordingen en bijvoegzelen, bij onderſcheiden gemeenten.

Apostoliſche vastſtellingen of Kerkenverördeningen.

Men heeft ook aan de Apostelen toegeſchreven een werk, onder den naam van *Apostoliſche Vastſtellingen*, of *Kerkenverördeningen* (*Conſtitutiones*): in 8 Boeken begrepen, in welke de Apostelen te ſamen of afzonderlijk ſprekende worden ingevoerd. Zij behelzen voorſchriften omtrent de regering en het beſtuur der Kerk, de inrichting van den Godsdienst, de gebruiken en zeden der Christenen. Zij zouden, gelijk men lang geloofd heeft, door KLEMENS van *Rome*, uit den mond der Apostelen, wier leerling hij was, opgetekend, en in deze orde gebracht zijn. Doch, men behoeft ſlechts derzelver inhoud in te zien, om overtuigd te wezen, dat dit werk van later tijd is. Het gezag en aanzien der Bisſchoppen wordt boven alles verheven, en een eerbied aan den Bisſchop gevorderd, als aan eenen aardſchen God, ver boven den rang van Koningen en Vorsten. De orden en rangen der Geestelijken worden naauwkeurig bepaald, en de *Ouderlingen* met de Apostelen gelijk geſteld. Daar wordt geſproken van de inrichting der Tempels- of Kerkgebouwen; en 'er komt een volledige *Liturgie* of Kerkendienst in voor, welke zelfs alle ſoorten van gebeden in zich bevat, die bij alle de bijzondere plegtigheden en verrichtingen gebruikt moeten worden,

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

den. De zedenleere dezer verördeningen is allerstrengst. Alle opschik wordt den Christenen verboden, als ook alle zorg voor lighaamsschoonheid, ja zelfs het lezen van Heidensche Boeken. Integendeel wordt hun geboden, daaglijks tweemaal te Kerk te komen, om te bidden en te zingen, vele vierdagen en vasten waar te nemen, en den Sabbath, zoo wel als den Zondag, te onderhouden. Daarënboven komen 'er Kerkelijke bedieningen in voor, die eerst, in de derde eeuw, in de Kerk bekend zijn geworden. Is het te geloven, dat de Apostelen zich met zulke kleinigheden zouden hebben ingelaten, als de oude JAKOBUS hier doet, die belast, dat, bij de uitdeeling van het Avondmaal, twee *Diakonen* met groote waajers tegenwoordig zullen zijn, om de vliegen af te weeren. De oude JAKOBUS is dus hier nog tegenwoordig, die nogthans al vroeg door HERODES AGRIPPA onthoofd is geworden. Meer behoeven wij niet aan te halen, om de onëchtheid van deze, aan de Apostelen toegeschreven, *Kerkenördeningen* aan te toonen, gelijk ook EUSEBIUS (*) deze onëchtheid erkend heeft; waar mede ook EPIFANIUS (†) overëenstemt, schoon deze ze voor een nuttig werk houdt. Zij schijnen, van tijd tot tijd, verzameld te zijn, en waarschijnlijk in de derde eeuw, in deze vorm, met bijvoegzelen vermeerderd, gebracht te zijn, door den eenen of anderen Bisschop, die aan de Kerkelijke gebruiken

(*) *Hist. Eccles.* III. 25.
(†) *Hæres.* LXX. *n.* 10.

ken van die tijden, en tevens aan den Bisschoppelijken stand, door den naam der Apostelen, gezag heeft willen bijzetten. Dit zoo zijnde, kunnen zij ons dienstig zijn, om het geloof der Christenen, den toestand hunner Leeräaren en Kerkendienaren, de gedaante van hunnen openbaren Kerkendienst, en Kerkentucht in de derde eeuw te kennen, als ook hoe men al vroeg 'er op uit geweest is, om, door allerhande middelen, de magt der Bisschoppen te vergrooten en te verheffen. (*)

Apostolische Canones of regels.

Eindelijk, heeft men aan de Apostelen toegeschreven zekere *Canones* of Kerkelijke *regels* en *voorschriften*, die insgelijks door KLEMENS van *Rome* uit den mond der Apostelen zullen opgetekend zijn; zij zijn 85 in getal, zoo als zij door de Oostersche Kerk aangenomen zijn, doch de Westersche en Roomsche Kerk heeft alleen de 50 eersten voor echt erkend. Het zijn verördeningen en voorschriften omtrent de pligten der Christenen, en bijzonder der Leeräaren, welke, met de Kerkelijke straffen van afzetting, of uitsluiting uit de Gemeente, worden aangedrongen. Dat zij niet echt zijn, bewijst wederöm derzelver inhoud zelve, waarïn melding gemaakt wordt van zoodanige Kerkelijke Bedieningen, die eerst in de derde eeuw zijn aangesteld, ook wordt den Bisschoppen bevolen, tweemalen in het jaar, Kerkvergaderingen te houden, en de vrijheid der Christenleeräaren, om te trouwen, wordt min of meer be-

(*) Men leze J. DALLAEUS *de Pseudepigraphis Apostolicis*, en anderen.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

beperkt. Zij drijven, even gelijk de voorgemelde *Vastſtellingen der Apostelen*, de waardigheid en het gezag de Bisſchoppen op het hoogst, ſchoon nogthans de eene en andere de Bisſchoppen onder malkanderen gelijk maken, en geene hoogheid van den eenen Bisſchop boven den anderen kennen. Dewijl in dezelve de voorgemelde *Vastſtellingen* der Apostelen aangehaald en aangeprezen worden, en zij, even gelijk die, KLEMENS van *Rome*, als verzamelaar melden, ſchijnen deze beide ſtukken, genoegzaam ten zelfden tijde, en misſchien van denzelfden man, oorſpronglijk te zijn, te meer, dewijl hetzelfde oogmerk, de verheffing van het gezag der geestelijkheid, daar in doorſtraalt.

Schriften van KLEMENS den *Romein*, zijn Brief aan de Korintheren.

KLEMENS *de Romein*, dus genoemd, omdat hij Bisſchop van *Rome* is geweest, na LINUS en CLETUS of ANENCLETUS, gelijk wij boven (*) gezien hebben, dezelfde, gelijk men meent, die door PAULUS FILIPP. IV. 4. gemeld wordt, zal, behalven de bovengewaagde twee Schriften, nog meer andere geſchreven hebben, doch van alles, wat onder zijnen naam gelezen wordt, wordt enkel zijn Brief aan de Christenen te *Korinthe* voor echt gehouden. In het laatst der eerſte eeuw, was, in de gemeente aldaar, een hevige twist ontſtaan, dewijl verſcheiden onrustige geesten zich tegen de oudſten of leeraaren aldaar verzetten, waar over de Christenen van *Korinthe* de gemeente van *Rome* ſchriftelijk geraadpleegd hebbende, ſchreef CLEMENS hun de-

(*) Bladz. 276.

dezen Brief, in naam der *Roomsche* Kerk, als een antwoord, hen tot nederigheid, eendragt en verdraagzaamheid, vermanende. Daar zijn vele redenen, om dezen Brief van CLEMENS voor echt te erkennen. DIONYSIUS, Bisschop van *Korinthe*, in de IIde eeuw, maakt, in eenen Brief aan SOTER, Bisschop van *Rome*, en aan de gemeente aldaar, niet alleen van denzelven gewag; maar verzekert, dat hij, bij de *Korinthiërs*, openlijk, en met vrucht, werd gelezen. (*) Ook spreken 'er de ouden in 't gemeen met lof van (†). Trouwens, de inhoud voegt ook, hoofdzaaklijk, voor eenen Apostolischen man, gelijk CLEMENS was. Zijn stijl is eenvouwig en stichtelijk; hij dringt zijne vermaningen aan met woorden en plaatzen uit de Heilige Schrift; ook uit verscheiden Brieven en Boeken van het Nieuwe Testament; zijne leere stemt, over het geheel, met die der Apostelen overëen. Het is waar, dat PHOTIUS (§) oordeelt, dat CLEMENS niet verheven genoeg van JESUS gesproken hebbe, evenwel spreekt hij (CAP. 2.) van *het lijden van God*, en noemt JESUS *den scepter en glans der Godlijke majesteit*, (CAP. 16. 36.) hem, wegens zijne werken, zoo hoog verheffende, als de Apostelen, in hunne schriften, gedaan hebben. Met dit alles, geloven de geleerden, en niet zonder reden, dat deze Brief zeer vele veränderingen en inlasschingen heeft ontvangen, men meent

(*) EUSEB. *Hist. Eccles.* IV. 23.
(†) EUSEB. *Hist. Eccles.* III. 16. 38.
(§) *Biblioth. Cod.* 261.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

meent te ontdekken, dat verscheiden plaatzen uit de schriften van CLEMENS *van Alexandrië* in dezen Brief van CLEMENS *den Romein* zijn overgebracht. Men houdt ook voor eene inlasching, wanneer hij (CAP. 25, 26.) de fabel van den vogel *Fenix* gebruikt, om de mogelijkheid van de opstanding der dooden op te helderen; ook als hij (CAP. 6.) het Heidensch verdichtzel van de dochters van DANAUS, en van DIRCE, aanhaalt, als een voorbeeld van standvastigheid des geloofs. Ook is 'er nog eene plaats (CAP. 40.) waar in de Christenen vermaand worden, om op gezette tijden aalmoesfen voor de armen te geven, en in welke van eenen *Hoogenpriester*, *Priesters*, en *Leviten* onder de Christenen, gesproken, en de overige Christenen, onder den naam van *Leeken*, (of Christenen *uit het volk*) van de *Geestelijken* onderscheiden worden, welke plaats zoo strijdig is met den geest der Apostolische tijden, dat men niet kan nalaten, ze voor vervalscht en ingeschoven te verklaren, te meer, dewijl CLEMENS (CAP. 42. 44.) nog van geene *Bisschoppen*, in den engeren zin van dit woord, weet, maar deze benaming met die van *Oudsten* verwisselt.

Tweede Brief van CLEMENS aan de Korintheren.

Nog hebben wij Brokstukken van eenen tweeden Brief van dezen CLEMENS aan de *Korintheren*, welke echter eer eene leerreden of predikatie, over de Godlijke veréering, die de Christenen aan JESUS verschuldigd zijn, schijnt te wezen, doch, dewijl DIONYSIUS van *Korinthe* (*) slechts éénen Brief van

(*) Bij EUSEB. *Hist. Eccles.* IV. 23.

van CLEMENS aan de *Korintheren* schijnt te kennen, en de Ouden zelve dezen tweeden onder de *twijfelächtige* schriften tellen (*), en men in denzelven ook dweepzieke gezegden, nopens den ongehuuwden staat, aantreft, gelijk ook het *Euängelie volgends de Egyptenaren* daar in aangehaald en gebruikt wordt, als een echt Euängelie, kan dit stuk niet voor een opstel van CLEMENS erkend worden, maar moet een' laater oorsprong hebben.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

Nog twee Brieven, aan CLEMENS toegeschreven.

In het jaar 1752 heeft JOAN JACOB WETSTEIN nog twee Brieven, in de Sijrische taal, uitgegeven, welke door hem als Brieven van onzen CLEMENS zijn aangezien. Doch, de geleerde VENEMA heeft, in zijne uitgegeven Brieven aan WESSELING, HEMSTERHUIS, en CANNEGIETER, genoeg bewezen, dat deze Brieven onëcht zijn, zoo wel, omdat niemand der oude Schrijvers, HIËRONYMUS uitgezonderd, van dezelven eenig gewag maakt, als uit den Inhoud, die den ongehuwden staat, op eene dweepachtige wijze, verheft, behalven andere blijken van een later opstel.

Recognitiones Clementis en Clementina.

De *Recognitiones* (*Herkenningen*) van CLEMENS, en de *Clementina*, zijn, in den grond, hetzelfde werk, en enkel in vorm of uitgave onderscheiden. De eersten, dus genoemd, omdat daar in verhaald wordt (†), hoe hij zijne ouders en broeder herkend heeft, uit X Boeken bestaande, en alleen in eene Latijnsche vertaling van RUFINUS voorhanden, be-

(*) EUSEB. *Hist. Eccles.* III. 38.
(†) *Libr.* IX. *Cap.* 34.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

bevatten eene befchrijving van de reizen van den Apostel PETRUS, (waar van het ook den naam van *Reizen*, of *Handelingen van* PETRUS, draagt,) door *Palaestina* en *Syrië*, van zijne twisten met SIMON den Toveraar enz. Van het andere werk, *Clementina*, heeft men den Griekfchen Tekst nog. Dit is van denzelfden inhoud, maar in de vorm van *Homiliën* of Predikatiën. Uit ORIGENES blijkt, dat deze werken, reeds in de derde eeuw, voor handen geweest zijn. Doch deze Kerkvader, zoo wel als andere oude Kerkelijke Schrijvers, verklaren ze voor ondergefchoven fchriften, het welk de inhoud zelve genoeg aanwijst. De opfteller, waarfchijnlijk een geboren Jood, blijkt echter geen flechthoofd geweest te zijn, als ervarenheid tonende in de nieuwe *Platonifche* Wijsgeerte. Hij had, naar het fchijnt, ten oogmerk, het Christendom, wijsgeerig, te verdedigen tegen alle beftrijders, doch, ongelukkig verdedigt hij een Christendom van zijn maakzel, en zijne Wijsgeerte is juist gefchikt, om het waare Christendom te misvormen. Inmiddels kan men, uit deze werken, met betrekking tot den toeftand der Christen-Kerk in de derde eeuw, veel leeren.

Brief van BARNABAS.

Wij lezen ook eenen Griekfchen Brief, die onder den naam van BARNABAS gaat. BARNABAS, eigenlijk JOSEF, maar door de Apostelen, wegens zijne werkzame liefdadigheid jegens armen en behoeftigen, BARNABAS, *een zoon der vertroosting*, genoemd, (HAND. IV. 36.) van oorfprong een Jood, uit den ftam der *Leviten*, van geboorte een *Cypriër*, is uit de *Handelingen der Apostelen* bekend, als

één

één der eerste van JESUS ijverigste, en werkzaamste aanhangers, die met en benevens de Apostelen zeer veel dienst heeft gedaan, tot de verkondiging en uitbreiding van het Christendom, alleen en in gezelschap met PAULUS, uit welken hoofde hij zelfs den naam van *Apostel* voert (HAND. XIV. 4, 14.) Wat hij verder hebbe verricht, waar, of wanneer, of welken dood hij gestorven zij, is onbekend; de overlevering, dat hij te *Milaanen* het Christendom zou hebben ingevoerd, en dergelijke vertellingen van laater tijd, verdienen geen geloof.

Deze Apostolische man zal eenen Brief geschreven hebben, in welken de waarheid van den Christelijken Godsdienst uit de voorzeggingen en voorbeelden des Ouden Testaments bewezen, en vervolgends vermaningen tot een Godzalig leven voorgedragen worden. Deze Brief is reeds vroeg in de tweede eeuw bekend geweest, in welke CLEMENS van *Alexandrië* hem, meermalen, als een echt stuk aanhaalt. Evenwel is deszelfs inhoud van die natuur, dat niemand, die de echte schriften der Apostelen en Apostolische mannen kent, geloven zal, dat een man, als BARNABAS, dezen Brief heeft kunnen schrijven. De Brief is vol gezochte geheimzinnige uitleggingen, en verdrajingen van geschiedenissen en plaatzen des Ouden Testaments, geheel in den verbasterden Joodschen smaak. Dus worden, in denzelven, ik weet niet welke verborgenheden gezocht en gevonden in de Grieksche letters, die het getal van 318 uitdrukken, het getal der manschappen, die de Aardsvader ABRAHAM aanvoerde te-

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

tegen de verbonden Koningen (GEN. XIV. 14.) Zou een BARNABAS hebben kunnen schrijven, gelijk in dezen Brief geschiedt, dat JESUS, op eenen *Zondag*, ten hemel is gevaren? Dit en zoo veel meer voor laater inlasschingen in den echten Brief te willen houden, zou zeker al te gedwongen zijn; ook hebben reeds EUSEBIUS (*) en HIËRONYMUS (†) den Brief als onëcht, ten minsten als twijfelachtig, verworpen, wier getuigenis ons, in dezen, genoeg kan zijn.. Waarschijnlijk heeft een Christen Jood dezen Brief geschreven, en, om zijn werk gezag bij te zetten, 'er den naam van BARNABAS voorgesteld. Het is echter ook mogelijk, dat de Schrijver, in de daad, BARNABAS hebbe geheten, doch, dat men hem, naderhand, met den Apostel BARNABAS verward heeft, gelijk het geval schijnt te zijn, met het volgend werk, waar van wij nu nog spreken moeten.

De Herder van HERMAS.

Ik bedoel het geschrift, het welk den titel voert: *de Herder*, en waar van, als Schrijver, wordt opgegeven HERMAS of HERMES, van wien PAULUS (ROM. XVI. 14.) gewag maakt. Van zich zelven zegt de Schrijver (§), dat hij een Jood was, die, ten tijde van CLEMENS *den Romein*, te *Rome* verkeerd heeft, dat hij, een rijk Koopman, maar naderhand tot armoede vervallen, tot CHRISTUS bekeerd, en door godsvrucht en omgang met God uit-

(*) *Hist. Eccles.* III. 25. VI. 13, 14.

(†) *Catal. SS. Eccles* C. 6.

(§) In het 1ste *Boek*, het tweede *Gezicht*.

uitmuntend geweest is. Het werk zelve is in drie deelen verdeeld. Het eerste gedeelte bevat, onder den naam, *de Kerk*, vier gezichten, in welke eene *oude Vrouw*, de Kerk verbeeldende, aan den Schrijver vermaningen, en voorzeggingen van den opbouw der Kerke, en van aanstaande vervolgingen, mededeelt. Het tweede deel, *de Herder*, of *Geboden*, genoemd, bevat twaalf geboden of voorschriften omtrent het geestelijk leven, die de Schrijver van eenen Engel, onder de gedaante van eenen *Herder*, ontvangt. Naar dit gedeelte draagt het geheele werk den naam van *de Herder*. Het derde deel heeft tien gelijkenissen, om onderwijs te geven in het geestelijk leven. Het geheele opstel heeft een zoo dweepächtig voorkomen, en bevat zoo vele vreemde stellingen, bij voorbeeld, dat elk mensch twee gelei-engelen heeft, eenen goeden en eenen kwaaden; dat de dooden niet in het rijk van God kunnen ingaan, ten zij zij met water afgewasschen zijn, en de sterflijkheid hebben afgelegd, en dergelijke meer, dat men het onmogelijk voor een echt geschrift van eenen onmidlijken leerling der Apostelen kan aanzien, maar het moet houden voor het opstel van eenen vroomen Dweeper, hoedanigen toch zich al vroeg onder de Christenen hebben voorgedaan: trouwens, om te denken, dat de Schrijver, wie hij ook zij, opzetlijk de wereld hebbe willen bedriegen, daar toe hebben wij geene genoegzame reden.

Dat het reeds een oud stuk zij, is zeker. IRENEUS, CLEMENS *van Alexandrië*, en ORIGENES, halen het aan, en wel als een Godlijk Boek,

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

hoewel de laatste 'er, in dit opzicht, twijfelächtig van spreekt. Zelfs werd het, volgends EUSEBIUS, in de Oostersche Kerken, openlijk, voorgelezen; doch de Latijnsche Kerken stelden het, in 't gemeen, volgends TERTULLIANUS (*), onder de Apokrijfe en valsche Schriften: Ook verklaart EUSEBIUS (†) en anderen, in de vierde eeuw, dit geschrift voor onëcht. Op het gezag van een oud stuk van een Boekjen, over den *Canon der Heil. Schriften*, door LUD. ANT. MURATORI (§) in het licht gegeven, gelooft men thans, vrij algemeen, dat de waare Schrijver van dezen *Herder* geweest is, niet HERMAS, door PAULUS gemeld, maar een broeder van PIUS I. Bisschop van *Rome* omtrent het jaar 140. Hier aan echter twijfelt VENEMA (**), omdat het werkjen reeds ouder zal zijn, volgends de oude Kerkelijke Schrijvers. Hier bij kan men voegen, dat de bijzonderheid, dat de Oostersche Kerken hetzelve lazen, terwijl de Westersche het verwierpen, schijnt aan te duiden, dat het aan het Oosten, en dan waarschijnlijk aan het dweepächtig *Egypte*, zijnen oorsprong verschuldigd zal zijn. Wij hebben 'er enkel eene Latijnsche vertaling van overig.

Algemeene aan-

Tot de *Apostolische* Vaders worden nog gerekend IGNATIUS en POLYKARPUS, doch wier geschiedenis meer

(*) *De Pudicitia Cap.* 10.

(†) *Hist. Eccles.* III. 3, 25.

(§) *Antiquit. Italic. med. ævi Tom.* III. *Diss.* 43. *p.* 853. *sqq.*

(**) *Hist. Eccles. Tom.* III. *pag.* 301.

meer tot de volgende tweede eeuw behoort. Van de fchriften, aan DIONYSIUS den *Areöpagiet* toegefchreven, zullen wij, op hunne plaats, gewagen; hier alleen aanmerkende, dat uit de bovenftaande berichten blijkt, dat de Christenen van deze eerfte eeuw geene, door geleerdheid en welfprekendheid uitmuntende, Schrijvers gehad hebben; alhoewel CLEMENS de *Romein*, bij voorbeeld, in het voorftellen van verheven en godvruchtige gevoelens, in eenen eenvouwigen en kunftelozen ftijl, vrij na komt bij de Apostelen, en zijn Brief, over het geheel genomen, eenen leerling der Apostelen niet onwaardig is, nogthans ontdekt zich bij hem, niet zelden, zekere zwakheid van oordeel, en ligtgelovigheid, en zijn ftijl is veel wijdlopiger dan nodig is, zoodat het onderfcheid tusfchen de Apostelen en deze hunne leerlingen duidelijk genoeg in de oogen valt. Waar uit wij, niet zonder grond, mogen afleiden, dewijl toch de Apostelen ook ongeleerde lieden waren, dat een hooger Geest hen gedreven hebbe, om, zonder het onderwijs der fchoolen, zoo verhevene geestelijke wijsheid te fchrijven, als zij in hunne Brieven en verhalen ten toon fpreiden.

I BOEK XII Hoofdft. na C. G. Jaar 100.

[...]merking over de Apostolifche Vaders.

Thans zullen wij overgaan, om aan onze lezers eene fchets te geven, van de gefteldheid der Christenen, in deze eerfte Apostolifche tijden, als eene maatfchappij of genootfchap aangemerkt. Hierömtrent moeten wij vooräf de volgende voorbehoedzelen in acht nemen. Vooreerst, alles, wat wij, van de inrichting en gefteldheid der Christelijke Kerk, in deze eeuw, weten, weten wij alleen uit de Schriften

Gefteldheid der Christenen, als eene Maatfchappij befchouwd.

I BOEK XII Hoofdst. na C.G. Jaar 100.

des Nieuwen Testaments, en uit het weinige, dat wij van CLEMENS den *Romein* hebben. Zij, die de Kerkelijke Oudheden, waar toe dit onderwerp bijzonder behoort, beschreven hebben, begaan veelal dezen misslag, dat zij, niet behoorlijk onderscheidende, van de eerste eeuw spreken, en nogthans bewijzen gebruiken uit de tweede en derde eeuw. Zelfs heeft de groote MOSHEIM zich hier van dwaling niet vrij gehouden. Ten tweeden: De eerste Christengemeenten, in verschillende plaatzen en landen gesticht, hadden niet allen dezelfde inrichting, en te weinig geregelde gemeenschap met malkanderen, dan dat, bij allen, dezelfde gebruiken zouden hebben plaats gegrepen, schoon velen zich schikten naar het voorbeeld der oudste Jerusalemsche gemeente. Men behoort derhalven wel te onderscheiden, wat algemeen bij de gemeenten der Christenen, en wat bijzonder bij deze of gene derzelven, plaats had. Eindelijk: Men ziet al veel, dat onderstellingen en gevoelens van laater tijd, te veel geliefkoosd, ligtelijk in de oudheid gevonden worden, van welke zij, zonder vooröordeel geraadpleegd zijnde, niets weet.

Het bestuur der Christenen, door buitengewone mannen, behalven de Apostelen, door Profeeten.

Wanneer wij, in de eerste plaats, onderzoek doen, naar het bestuur der eerste Kerk, moeten wij onderscheid maken, tusschen buitengewoone, en gewoone menschen, die haar leerden, het opzicht over haar hadden, en haar bedienden. — Daar is eene merkwaardige plaats bij PAULUS, (EFEZ. IV. 11.) welke ons dit onderscheid duidelijk leert. Hij zegt: „ JESUS heeft sommigen aangesteld tot Apostelen, „ anderen tot Profeeten, anderen tot Herders en „ Leer-

„ Leeräars." Van de *Apostelen* hebben wij reeds gesproken. Wat de *Profeeten* betreft, velen hebben gemeend, dat derzelver ambt zou bestaan hebben, in het uitleggen der Schriften des Ouden Testaments, en dat *Profeeteren*, en de *gave der Profeetie*, in het Nieuwe Testament, alleen zou betekenen, den zin der Profeetische Schriften te ontvouwen. Ondertusschen, blijkt het genoeg, dat 'er onderscheid gemaakt wordt, tusschen profeeteren, uitleggen, en onderwijzen, zoodat het eerste altijd eene bijzondere aandrift des Geests, en als 't ware, geestverrukking, in zich bevat, en dat *Profeeten*, in den stijl des N. T., zijn mannen, die in geestverrukking spreken, het zij dat zij toekomende gebeurenissen voorzeggen, of zekere voorschriften geven, of waarheden verkondigen, doch altijd met eene bijzondere inwerking van den Geest (*).

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

De benaming van *Euängelisten* komt insgelijks meermalen in het Nieuwe Testament voor, niet, zoo veel ik weet, in die betekenis, in welke wij dit woord nemen, wanneer wij de vier Schrijvers van JESUS levensbijzonderheden daarmede aanduiden, maar, om 'er zulke Leeräaren van het Christendom door te betekenen, die aan de Apostelen, in gaven en aanzien, het naast kwamen, en, toegerust met wijsheid, het Euängelie, of de leere van JESUS, verkondigden en voortplantten, die ook somtijds van de Apostelen gebruikt werden, om bij eerst gestichte ge-

Euängelisten.

(*) MOSHEIM heeft dit, opzetlijk, bewezen, in eene *Diss. de illis, qui prophetæ vocantur in N. T.*

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

gemeenten goede schikkingen te maken. Sommigen, ook onder de Ouden, hebben hen voor dezelfde gehouden, met de 70 leerlingen, die JESUS, nog bij zijn leven, behalven de XII Apostelen, verkoos, zij hebben ons zelfs hunne namen opgegeven, doch het één noch het ander heeft eenige zekerheid. Veelëer schijnt deze benaming niet zoo zeer op eene zekere klasse van Leeräaren te zien, als wel eene benaming te zijn, aan sommigen gegeven, uit hoofde van hunne werkzaamheden. Trouwens, FILIPPUS, die één der zeven door de gemeente te *Jerusalem* verkozen *Diakonen* was (*), heet dus een *Euängelist Hand.* XXI. 8. Hier toe kan men ook brengen TIMOTHEUS en TITUS, bekend, door de Brieven van PAULUS aan hun geschreven, waar uit wij zien, dat aan den eersten de inrichting van de gemeenten te *Efeze* en in *Asië*, en aan dezen, TITUS, de bezorging der gemeenten, op het Eiland *Creta*, door PAULUS is aanbevolen geweest. Onder deze *Euängelisten* kan men ook APOLLOS rekenen, een getrouw vriend en mede-arbeider van den Apostel PAULUS, een man van zoo groot aanzien, onder de eerste Christenen, dat zelfs velen in de gemeente te *Korinthe* zich naar hem benoemden, van wiens arbeidzaamheid, ten voordeele van het Christendom, wij in de *Handelingen der Apostelen*, en in de Brieven van PAULUS, veel tot zijnen lof lezen.

Gewoone bestuurers der Christenen.

Overgaande tot de gewoone bestuurers en opzieners der Christen Gemeenten, welke PAULUS, in de boven

(*) Boven bladz. 156.

ven aangehaalde plaats, *Herders* en *Leeräars* noemt, moet ik, in het algemeen, het volgende aanmerken. Zoodra de belijders van JESUS zich afzonderden van Jooden en Heidenen tot een genootſchap of broederſchap, vinden wij, dat zij, tot algemeen welzijn, verëeniging en inſtandhouding, van dit hun genootſchap, ſchikkingen gemaakt hebben. Trouwens, even zoo zeer als JESUS geene overheerſching onder zijne navolgers en belijders kon of wilde dulden, even zoo zeer wilde hij orde en geregeldheid; God toch is geen God van verwarring, maar van vrede en orde, gelijk dit blijkt in alle de gemeenten der Heiligen, ſchrijft PAULUS I KOR. XIV. 33. Doch, ten opzichte van de wijze, op welke het beſtuur, en de bezorging van de algemeene belangen der bijzondere gemeenten behoorde ingericht te worden, ontmoeten wij geene bepaalde voorſchriften: veelëer blijkt het niet duister, dat, ten dien aanzien, alles in de vrijheid der gemeenten is gelaten, om, naar tijd en omſtandigheden, zich te gedragen.

Opzieners en oudſten.

In het gemeen, hadden de gemeenten hunne Opzieners, die PAULUS, in de boven aangehaalde plaats EFEZ. IV. *Herders* en *Leeräars* noemt, en die anders, onder den naam van *Opzieners* en *Oudſten*, voorkomen. Deze benamingen toch hebben, in de ſchriften der Apostelen, geene onderſcheidene beteken is, om 'er een' onderſcheiden rang of klasſe van Kerkenbeſtuurers door uit te drukken; zij zijn algemeene benamingen. Dezelfde perſonen worden, in de *Handelingen der Apostelen*, en in hunne Schriften, bijzonder in de Brieven van PAULUS, aan

TI-

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

TIMOTHEUS en TITUS, in welken hij de hoedanigheden opgeeft, die hij, in zoodanige bestuurers der Kerk, verëischt, dan *Opzieners*, dan *Oudsten* of *Ouderlingen* genoemd. De benaming van *Opziener* (*Episcopos*, waar uit het woord *Bisschop* gemaakt is,) geeft den aart van hun ambt of bediening te kennen, het opzicht te hebben over de belangen der gemeente, en toe te zien, dat derzelver welzijn en vrede niet gestoord worde, door leere of zeden, die met den geest van het Christendom onbestaanbaar waren; gelijk de naam *Oudste* of *Ouderling*, een naam, die ook in de Joodsche Sijnagoge in gebruik was, hunne eerwaardigheid en deftigheid aanduidt. Zij zijn dus geene Opzieners of Bisschoppen, in den Kerkelijken zin, die magt hadden, om leerstukken voor te schrijven, of verbindende wetten te maken; veel min, dat elke gemeente slechts éénen zoodanigen Bisschop zou gehad hebben, dien eenige meerderheid boven zijne mede-opzieners zou hebben toebehoord. Deze eerste Apostolische Kerk weet ook niet van *Oudsten* of *Ouderlingen*, in dien zin, in welken de Protestantsche Kerk, na de Hervorming, eene afzonderlijke klasse van opzieners, onder dezen naam, heeft aangesteld. De benaming van Opzieners en Oudsten heeft, in de Apostolische schriften, betrekking tot het bestuur der gemeente, schoon 'er onder hen ook waren, die tevens arbeidden in de leere, dat is, die het ambt van leeren en onderwijzen tevens waarnamen I TIMOTH. V. 17. Zoodanige *Opzieners* en *Ouderlingen* of *Oudsten* zijn, gelijk wij boven (*Bladz.* 184.) gezien hebben door

de

de Apostelen aangesteld (HANDEL. XIV. 23.) bij eene keuze der gemeente, die door het *opsteken der hand* geschiedde. Bij CLEMENS *van Rome* (*) is eene plaats, waar uit blijkt, dat de voorstelling van nieuwe Opzieners toen, ten minsten in sommige gemeenten, geschiedde, door de Oudsten, terwijl de gantsche gemeente, door hare toestemming, de voorgestelde personen goedkeurde. Zij werden vervolgends ingehuldigd, onder gebeden en vasten, door oplegging der handen, eene plegtigheid, die reeds bij de Jooden in gebruik was. Voords droegen de gemeenten zorg voor het onderhoud van deze hunne Opzieners, gelijk uit I KOR. IX. en I TIMOTH. V. 17, 18. blijkbaar is.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

Diakonen.

Hoe en bij welke gelegenheid, in de gemeente te *Jerusalem*, *Diakonen*, ter bezorging van de armen en behoeftigen in die gemeente, aangesteld en verkozen zijn, hebben wij boven (*Bladz.* 155. volgg.) gezien. Men stelde zoodanige *Diakonen* ook spoedig aan, in andere gemeenten; ook had men *Diakonessen*, vrouwen, welke arme weduwen enz. bezorgden. De veréischte hoedanigheden in deze *Diakonen* en *Diakonessen* beschrijft PAULUS insgelijks, in zijne Brieven aan TIMOTHEUS en TITUS. (†)

De

(*) *Epist. ad. Corinth.* §. 44.

(†) MOSHEIM *Kerk. Gesch.* I. *Deel. Bladz.* 139. denkt, dat de *Jongelingen* HAND. V. gemeld, die het ligchaam van ANANIÄS wegbrachten, *Diakonen* geweest zijn. Dat zij zekere *bedienden* der Apostelen wa-

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

Bijëenkomsten der Christenen.

De Christenen kwamen, in het eerst, genoegzaam daaglijks, bij malkander, in bijzondere huizen; te *Jerusalem* verkeerden zij ook veel in den Tempel, ten minsten zoo lang de afzondering der Christenen van de Jooden nog niet voltrokken was. Te weten, de Christenen hadden, in 't eerst, geene openbare Gebouwen, geene Kerken, waar zij hunne vergaderingen konden houden, maar aanzienlijke lieden leenden hunne huizen; in groote steden, en waar gelegenheid was, gebruikte men echter ook gebouwen, die tot leerschoolen waren ingericht, gelijk dus PAULUS te *Efeze*, in de openbare leerplaats van zekeren TYRANNUS, daaglijks onderwees (HAND. XIX. 9.)

Godsdienstverrichtingen in dezelve.

In deze bijëenkomsten, werd de Heilige Schrift des Ouden Testaments, en naar mate men van de Apostelen schriften ontving, en die als Godlijk erkende en aannam, ook deze, voorgelezen. Die de gave en kunde van onderwijs had, leerde, vermaande, en wekte op tot geloof en deugd, waaromtrent de Apostelen alleen voorschrijven, dat alles met betaamlijke deftigheid, zonder verwarring, zou geschieden, als ook, dat de vrouwen niet in het openbaar spreken zouden. Men deed verders het gebed met dankzegging, en zong, met Psalmen en geestelijke liederen, den lof van God; ook gaven de Apostelen een voorschrift, om, bij zulke gelegenhe-

ren, kan ik geloven, maar, dat zij in die betrekking tot de Christengemeente gestaan hebben, als de *Diakonen*, is niet bewezen.

heden, aalmoesfen faam te brengen. Verders hield men famen liefdemaaltijden, waartoe de meervermogenden de kosten droegen, en men vierde het Heilig Avondmaal, ter gedachtenis van JESUS lijden. Door den Doop werden zij, die de leere van JESUS aannamen, in de gemeente ingelijfd. Echter kunnen wij, bij gebrek van duidelijke berichten, niet bepaaldelijk zeggen, met welke plegtigheden het één en ander, in het bijzonder, verricht is. Of men, bij voorbeeld, den Doop altijd bij indompeling, dan ook reeds bij befprenging, heeft bediend? Van den Doop van kleine Kinderen vinden wij geene duidelijke voorbeelden, alleen lezen wij, dat geheele huisgezinnen gedoopt zijn geworden. Dewijl de Christenen, volgends de leere der Apostelen, verre waren van alle Bijgelovigheid, is omtrent de omftandigheden van den eeredienst veel aan de vrijë befchikking der gemeenten overgelaten, gelijk ons, onder anderen blijkt, uit het formulier der belijdenis, waar op de Doop gefchiedde, waar bij de Apostelen zich niet letterlijk, of bijgelovig, aan de woorden van JESUS hielden, maar zich fomtijds vergenoegden, *in den naam van* JESUS te Doopen, het welk in de zaak het zelfde was.

I BOEK XII Hoofdft. na C. G. Jaar 100.

Andere voorfchriften der Apostelen.

'Er komen nog eenige voorfchriften voor, die de Apostelen aan de Christenen gegeven hebben, welke echter voornaamlijk betrekking hadden tot die tijden en omftandigheden, in welke de Christenen toen verkeerden. Een voorbeeld is de verördening der vergadering, te *Jerufalem* gehouden. (HAND. XV.) Dus wilde PAULUS, dat de Christenen hunne on-

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

derlinge verschillen niet, gelijk zij te *Korinthe* deeden, voor de Heidensche overigheid zouden brengen, maar onder malkanderen, door bekwame lieden, zouden beslissen en afdoen. Dus schrijft de Apostel JAKOBUS voor; als iemand onder hen krank was, dat hij de oudsten der gemeente bij zich ontbiede, opdat zij voor hem bidden, en hem, in 's Heeren naam, met olie zalven; met toezegging, dat het gelovig gebed den zieken zal behouden, en de Heere hem gezond zal maken; zelfs, zal de zonde hem vergeven worden. Dit voorschrift, het welk tot herstelling van den Kranken wordt voorgeschreven, en duidelijk genoeg, op de gave der gezondmaking, in de eerste Apostolische tijden, betrekking heeft, is naderhand veränderd in eene voorbereiding van stervenden tot den dood, waar uit het laatste oliezel is ontstaan.

Gebruiken uit het Joodendom aangehouden.

Volgends de vrijheid, die de Christengemeenten hadden en oefenden, had dan ook onderscheid plaats, bij de onderscheiden gemeenten; die, welke uit de Jooden afkomstig waren, hielden vele plegtigheden aan, die zij te voren, als Jooden, hadden waargenomen, gelijk, integendeel, zij, die uit de Heidenen overkwamen, vele dingen, die voor onverschillig gerekend werden, in acht namen. Schoon het een en ander al vroeg onheilen in de Kerk heeft aangericht, gelijk wij reeds daar van een voorbeeld gezien hebben, en 'er in het vervolg meer ontmoeten zullen.

Zondag.

Deze vrijheid der Christenen was ook niet bepaald, ten aanzien van Feestdagen, of bestemde vasten-

tendagen. Gelijk zij daaglijks bij malkanderen kwamen, wanneer de gelegenheid zich aanbood, zoo vastten zij Godsdienftig, wanneer de omftandigheden hun zoodanige plegtige onthouding en afzondering aanraadden. Alleen zijn 'er reeds vroeg blijken, dat zij niet verzuimd hebben, op den Zondag, of eerften dag der Week, hunne bijëenkomften te houden, welke dag reeds, in de Openbaring van JOÄNNES, de *dag des Heeren* heet; waar toe de Opftanding van JESUS eene gefchikte aanleiding gegeven heeft. Evenwel werd de *Zondag* door de Christenen, tot aan de tijden van KONSTANTYN *den Grooten* toe, behalven hunne famenkomst, befteed aan den daaglijkfchen arbeid des levens, zoodat zij den *Sabbath* der Jooden niet op den *Zondag* overbrachten, het welk ook door hunnen geestelijken Godsdienst niet gevorderd werd. Ondertusfchen bleven velen, bijzonder uit de Jooden overgekomen, den zevenden dag der Week, den *Sabbath*, nog lang vieren, voornaamlijk bij de Oosterfche Kerken, bij de Westerfche Kerk ook tot in de derde eeuw, wanneer zij dezen zevenden dag tot een' vastendag maakte.

Andere Feestdagen.

Voords vierden ook de Apostelen en eerfte Christenen het Paaschfeest, insgelijks waarfchijnlijk het Pinkfterfeest, en de andere Feestdagen der Joodfche Kerk, doch echter zonder krenking van der Christenen vrijheid in dezen.

Kerkelijke tucht.

De opzieners der gemeente moesten, gelijk wij zeiden, toezien, dat de leere en zeden der Christenen zuiver bleven, volgends het doel van JESUS.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

Daar zij geene wereldlijke magt noch heerschappij kenden, of volgends den aart van het Christendom mogten oefenen, is het natuurlijk te vragen, welk middel hebben zij, ten dien einde, gebruikt? Hoe was het gelegen met de Kerkelijke tucht? Wat de Apostelen, bij voorkomende gevallen, naar de buitengewone magt, die zij bezaten, in dit opzicht, enkele keeren hebben verricht, is ons boven (*Bladz.* 295.) gebleken. Doch, ten opzichte van het gewone, zijn geene andere voorschriften voorhanden, dan het gezegde van JESUS (MATTH. XVIII. 17.) het welk men, gemeenlijk, hier toe brengt, en de voorschriften der Apostelen, om zulke menschen, die door hunne leere verwarringen veröorzaakten, of, door hunne slechte zeden, tot schande van het Christendom konden verstrekken, na vruchteloos beproefde vermaningen, uit de gemeenschap der Christenen te weeren, niet langer vertrouwlijk met hun om te gaan, noch hen als leden der Christengemeente aan te merken. En dit vinden wij dan ook geschied te zijn; gelijk de *Korinthische* gemeente eenen onder haar, die zich aan bloedschande had schuldig gemaakt, uit hare gemeenschap weerde, het welk bij dezen man een gelukkig gevolg had. Terwijl zulken, die van de eenvouwigheid der leere afgingen, om zich te verheffen, deswegens vermaand en bestraft zijnde, zich wel zelve van de Christenen afzonderden. Dus had deze Kerkelijke tucht bij de eerste Christenen geene gedaante van straföefening, maar strekte alleenlijk, om de Christenen van den laster te bevrijden, als of zij alle lee-

leeringen en alle ondeugden duldden. Nog veel minder, werd iemand tot het geloof, of tot de rechtzinnigheid in de leere, door eenigen ban of vloek, als met geweld, gedwongen. Wanneer overtuiging en vermaning geene uitwerking hadden, hield men zich te vrede, zulke menfchen aan zich zelven over te latèn, en 'er de Christenen voor te waarfchuwen, om hen niet als leden van hun genootfchap te erkennen of te bejegenen.

I BOEK XII Hoofdft. na C. G. Jaar 100.

Nu is nog overig de Kettergefchiedenis van deze eeuw. De Kettergefchiedenis is in 't gemeen een onderwerp, het welk alle aandacht en oplettendheid verdient. Zoo belangrijk dezelve is, zoo zeer is zij, door partijfchap, vooröordeelen, verkeerden ijver, en menschlijke driften, misvormd. Men onderfcheidt, in den Kerkelijken ftijl, Dwaalenden, Ketters, en Scheurmakers, en zeker niets is noodzaaklijker, dan dit onderfcheid, welks verwaarlozing tot vele misvattingen aanleiding heeft gegeven.

Kettergefchiedenis.

Dwaalen is menschlijk. Hoe duidelijk en eenvouwig ook de leere van den Godsdienst door JESUS en de Apostelen, zoo mondeling als fchriftelijk, werd voorgedragen, hoe zeer de Apostelen, zoo lang zij leefden, werkzaam waren, in het ontvouwen dezer leere, en het verhoeden of verhelpen van misvattingen, nogthans konden onkunde en onächtzaamheid aan den éénen, of ingebeelde wijsheid en fcherpzinnigheid aan den anderen kant, onderfteund door vooröordeelen, verbeeldingskracht, liefde tot het zonderlinge, menschlijke hartstochten en driften, ja zelfs een welmeenend oogmerk, om eenige waar-

Dwaalenden.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

heid bevatlijker te maken, of een te verregaande ijver voor Godzaligheid, aanleiding geven, tot misvorming der eenvouwige waarheid, en tot velerhande soort van dwaalingen. Na de dood der Apostelen konden soortgelijke gronden van lieverlede een afwijken van hunne waare leere te wege brengen, en wel zoodanig, dat men deze allengs ingeslopen dwalingen voor de waare en rechtzinnige leere van het Christendom aanzag, en zulken, die dezelve aanwezen, hoe zeer ten onrecht, voor dwaalenden hield.

Ketters.

Uit deze aanmerking, gelijk uit den aart der zaak zelve, blijkt, dat niet alle dwaalingen in den Godsdienst van dezelfde natuur zijn; sommigen komen voort uit een goed, anderen uit een slecht hart; sommigen zijn meer, andere min, schadelijk en gevaarlijk voor de belangen van Godsdienst en deugd. Al vroeg gaf men aan dezelven den naam van *hæresis*, een woord, het welk bij de ouden, in 't gemeen, een gevoelen, mening, en verders eene partij, gezindte, of aanhang, die zoodanig gevoelen was toegedaan, aanduidde; dat dus zoo wel ten goede als ten kwaade genomen kan worden. Op deze wijze word het in de schriften van het Nieuwe Testament gebruikt. Wanneer wij het daar, in eenen kwaaden zin, ontmoeten, betekent het een' gevoelen en aanhang, die scheuring en verdeeldheid veröorzaakt of bedoelt (I KOR. XI. 19.) alwaar men het best, door *partijschappen*, vertalen kan. Een *hæreticus* (TIT. III. 10. en 11.) is een mensch, die, door allerhande leringen en gevoelens, aanhang zoekt

te

te maken, ſchoon beter wetende, en dus zijne verkeerdheid toonende. Dit woord heeft men, in laater eeuwen, door *Ketters* vertaald, van *Kathari*, een' naam, dien zekere gezindte voerde, en deze naam *Ketter* is haatlijk geworden, omdat men daar mede, eigenlijk, zulke lieden willende betekenen, die niet alleen dwaalen in gewigtige leerſtukken, maar ook, ſchoon men hun de waarheid aantoont, hardnekkig daar bij volharden, en eenen aanhang maken, denzelven vaak aan zulken gegeven heeft, die ter goeder trouw dwaalden, ja niet zelden aan zulken, die algemeen ingeſlopen dwaalingen, welke reeds voor rechtzinnigheid gehouden werden, aanwezen en tegenſpraken.

I BOEK XII Hoofdſt. na C. G. Jaar 100.

Scheurmakers.

Van deze Dwaalenden en Ketters, onderſcheiden de Kerkelijke Schrijvers *Scheurmakers*, die *Scheuringen* veröorzaken: Dan noemen zij *Scheuring*, (*Schisma*,) wanneer 'er tusſchen hen, die in de wezenlijke geloofsleere overëenkomen, verſchil ontſtaat, over eenig min gewigtig ſtuk, of over eenige plegtigheid van den Godsdienst, of over iet, dat tot het Kerkelijk beſtuur behoort, welk zoo ver gedreven wordt, dat de éénheid der Kerk verbroken zijnde, men geene gemeenſchap met malkanderen oefent. Dus is de groote Scheuring bekend tusſchen de Oosterſche en Westerſche Kerk, dus zijn 'er Scheuringen onder de *Proteſtanten*.

Oorzaken van de duisterheid der Ketterge

De Kettergeſchiedenis is, doorgaands, het duisterſte en meestverwarde gedeelte der Kerkelijke Geſchiedenis. De oorzaak van deze duisterheid is niet ver te zoeken, wanneer men weet, dat deze

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

Geschiedenis, doorgaands, moet opgemaakt worden, uit de schriften van hun, die de Ketters hebben wederlegd, welke niet vrij waren van partijschap, en ligtgelovig of genegen genoeg, om alles in de zoogenaamde Ketters ten kwaade te duiden, of aan alle vertellingen ten hunnen nadeele geloof te geven. Ons ontbreken veeläl de eigene schriften der oude Ketters, welke zelfs wel, misschien met een goed oogmerk, opdat de Ketterijën niet zouden worden voortgeplant, verdonkerd zijn geworden, maar met een ongelukkig gevolg, alzoo wij even daar door buiten staat zijn, om het echte gevoelen van deze lieden, in het verband, op te maken, en te beöordeelen. ———

Kettergeschiedenis der eerste eeuw.

Wat de Kettergeschiedenis der eerste eeuw in 't bijzonder betreft; indien wij op een getuigenis van HEGESIPPUS bij EUSEBIUS (*) afgingen, dat de Kerk den gantschen leeftijd der Apostelen eene maagd zonder vlek of rimpel is gebleven, zouden wij moeten denken, dat geene Dwaalingen, Ketterijën, en Scheuringen of verdeeldheden hebben plaats gehad. Aan den anderen kant vermenigvuldigden anderen het aantal der Ketters dier eeuw reeds boven mate. Uit de eerste eeuw hebben wij geene gelijktijdige Schrijvers. Uit de tweede eeuw ontbreekt het ons niet aan berichten omtrent de Ketters, maar wij ontmoeten die enkel in schriften, die tegen de Ketters geschreven zijn, om hen te wederleggen, onder welke de schriften van IRENEUS de voornaamsten zijn;

(*) *Hist. Eccles.* III. 32. IV. 7.

I BOEK XII Hoofdſt. na C. G. Jaar 100.

zijn; doch zoodanige ſchriften zijn doorgaands beſtemd, om de partij, die wederlegd wordt, in het ongelijk te ſtellen; en alſchoon men ze ook van opzetlijken haat of partijzucht vrijpleite, echter heeft menschlijke zwakheid in twistſchriften te veel de overhand, dan dat zij ons een volledig en naauwkeurig verſlag van de gevoelens der wederlegde partij aanbieden zouden. Ook hadden de meesten dezer Schrijvers geene kennis en wetenſchap genoeg, om bijzonder de gevoelens, die in de Oosterſche landen opkwamen, en verſpreid werden, oordeelkundig te vatten en voor te dragen; ook hebben zij dikwerf de bijzondere namen, welke zekere gezindheden voerden, voor zoo vele bijzondere gezindheden genomen. Uit dit alles kan men ligtelijk reden geven van de tegenſtrijdige verhalen, die wij, nopens de oude Ketters, bij de Kerkelijke Schrijvers aantreſſen.

Joodschgezinde Christenen.

Even gelijk vele Schrijvers hunne tafereelen van den zedelijken toeſtand der Christenen, ten tijde der Apostelen, al te overdreven hebben opgeſchikt, even of alle de leden der eerſte Kerk enkel deugdzame en waarlijk Godzalige menſchen waren, zoo kan men ook niet geloven, dat zij van dwalingen en verdeeldheden zouden vrij geweest zijn. Ook blijkt ons het tegendeel uit de ſchriften der Apostelen zelve. Wij hebben reeds (*Bladz.* 185. volgg.) een voorbeeld gehad van verſchil van gevoelens, en eenen verregaande twist, in de gemeente te *Antiöchië* ontſtaan, en ter naauwernood door de wijsheid der vergadering van *Jeruſalem* beteugeld.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

Niettegenstaande deze verstandige uitspraak van de *Jerusalemsche* Moederkerk, bleven de Christenen uit de Jooden nog steeds hunne *Joodsche* vooröordeelen aanhouden. De Joodschgezinde Christenen bleven 'er op aandringen, dat men de plegtigheden van den Mosaischen Godsdienst moest eerbiedigen, houdende de gehoorzaamheid aan de wet van MOSES noodzaaklijk, om voor God rechtvaardig te wezen, ja zij oordeelden, dat men zelfs de Heidenen, die tot het Christendom overkwamen, door besnijdenis, eerst in de Joodsche Kerk behoorde in te lijven, waar door tevens de waardigheid der Jooden bewaard kon blijven, waar dit volk zoo veel mede ophad. Hun ijver was zoo buitensporig, dat zij aan PAULUS de waardigheid van zijn Apostel-ambt betwistten, omdat hij een voorstander was van de vrijheid der Christenen, en hem zelfs lasterden en alle verdriet aandeeden. Ook was het overëenkomstig de Joodsche vooröordelen, dat sommigen van deze lieden zich schaamden over het kruis van CHRISTUS, en niet geern van zijn lijden en dood spraken, omdat de Jooden zich van den MESSIÄS andere voorstellen en verwachting maakten. De kracht dezer Joodsche begrippen werd gebroken, toen de verwoesting der Stad en Tempel van *Jerusalem*, met de daad, toonde, dat de *Mosaische* wetten een einde genomen hadden, en met het Christendom niet bestaan konden. Sommigen, echter, bleven desniettegenstaande met deze vooröordeelen bezet, en hebben zich, onder de naamen van *Nazareën* of *Nazareenen* en *Ebiöniten*, van de

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

de overige Christenen afgezonderd, gelijk wij zien zullen. ———

Heidenschgezinde Christenen.

Vele Christenen, die uit de Heidenen overkwamen, brachten ook hunne vooröordeelen mede. Zij hoorden prediken, en lazen, in de schriften van PAULUS voornaamlijk, dat men, alleen door het geloof, zonder de werken der wet, voor God rechtvaardig is, en dat ook de grootste zondaren, door het geloof in JESUS, behouden en zalig worden. Onder het Heidendom hadden zij ongebonden geleefd, zij wilden hun geweten bevredigen, en namen het Christendom aan, maar meenden, dat de Christelijke leere hunne ongebondenheid wettigde, dus vierden zij hunne lusten en driften den vollen teugel. JUDAS en PETRUS hebben bijzonder tegen deze misbruiken in hunne Brieven geijverd; ook hebben JAKOBUS, JOÄNNES, en PAULUS zelve, daar tegen gewaarschuwd.

Verdeeldheden in de gemeente van Korinthe.

In de gemeente te *Korinthe*, de hoofdstad van *Achaje*, ontstonden vrij spoedig, na derzelver stichting door PAULUS, verdeeldheden, die tot scheuring dreigden over te slaan. Daar deeden zich lieden voor, die het Christendom, als eene wijsgeerige gezindte, in eenen schoolschen trant begonnen te onderwijzen, en PAULUS manier van leeren in minächting zochten te brengen. Deze maakten zich weldra een' aanhang, en de Christenen van *Korinthe* begonnen zich, door bijzondere benamingen, naar aanzienlijke leeräaren, te onderscheiden. Waar tegen PAULUS zich, in zijnen eersten Brief aan de *Korintheren*, ten sterksten verzet.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

Ook waren aldaar vele misbruiken ingeslopen. Terwijl sommigen zeer naauwgezet waren, zelfs in onverschillige dingen, waren anderen daarömtrent al te los. Zij aten niet alleen onbeschroomd van vleesch van offerbeesten, aan de afgoden geöfferd, maar gingen zelfs in hunne Tempelen; ook had men, gelijk wij gezien hebben, in deze gemeente een voorbeeld van bloedschande.

Bijzondere dwaalleeräars. HYMENEUS, ALEXANDER, FILETUS.

Onder de Dwaalingen, of, zoo men wil, Ketterijën van de Apostolische eeuw, kunnen geteld worden, het ontkennen van de opstanding der dooden, welk leerstuk, door PAULUS, om die reden, opzetlijk betoogd, en tegen alle bedenkingen gehandhaafd wordt (I KOR. XV.) In zijnen IIden Brief aan TIMOTHEUS (II. 18.) noemt PAULUS, als hoofdleeräaren van deze Dwaaling, zekeren HYMENEUS en FILETUS, die van de waarheid waren afgeweken, door te beweeren, dat de opstanding alreeds geschied was, waar door zij velen in hun geloof verbijsterd hadden. Zo deze HYMENEUS dezelfde is, die door PAULUS (I TIMOTH. I. 20.) gewaagd wordt, benevens eenen ALEXANDER, rekent deze Apostel hem onder die genen, die hun goed geweten hebbende laten vaaren, even daar door ook schipbreuk geleden hadden aan hun geloof, en welke hij, naar zijne Apostolische magt, den SATAN had overgegeven, opdat zij leeren zouden, het Euängelie niet te lasteren. EPIFANIUS heeft deze lieden ook op zijn Ketterlijst geplaatst. Welk hun eigenlijk gevoelen geweest zij, wordt verschillend be-

begrepen: VITRINGA (*) meent, dat zij *Sadduceën* zijnde, de onfterflijkheid der ziel, en het leven na dit leven, zouden geloochend hebben; maar VENEMA heeft bewezen, dat hunne dwaling alleen de opftanding des lichaams betrof, en als zij zeiden, dat de opftanding reeds gefchied was, kunnen zij dit van eene geestelijke opftanding uit den zedelijken dood der zonde verftaan hebben, of van eenige andere onëigenlijke opftanding. Waarfchijnlijk zijn zij Joodschgezinde Christenen geweest uit de *Sadduceën*, die de opftanding der dooden voor onmogelijk, en daarom ook voor een al te onwijsgeerig leerftuk gehouden hebben, waaröm zij hen, die hetzelve leerden, hebben befchimpt en gelasterd.

I BOEK XII Hoofdft. na C. G. Jaar 100.

DIOTREFES en DEMAS.

DIOTREFES (III. JOÄNN. VS. 9.) en DEMAS, van welken PAULUS (2 TIMOTH. II. 4.) klaagt, dat deze hem, uit te groote liefde voor dit leven, verlaten had, worden insgelijks, door EPIFANIUS en anderen, onder de Ketters dezer eeuw gerekend. Wij vinden nogthans, wanneer wij de aangehaalde plaatzen inzien, geene blijken, waaröm men hen voor Dwaalleeräaren of Ketters zou houden. DIOTREFES wordt gekenmerkt, als een laatdunkend en lasterziek mensch, die veel hoogmoed en ongastvrijheid jegens vreemdelingen openbaarde; en van DEMAS wordt alleen gezegd, dat hij de tegenwoordige wereld lief had gekregen, welke woorden eenvouwig aanduiden, dat hij, uit liefde voor het leven,

(*) *Obfervatt. Sacr. Libr.* IV. *pag.* 990.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

Simon de Toveraar.

ven, niet standvastig bij PAULUS gebleven is, in de laatste gevangenis van dezen Apostel.

Met even weinig recht kan men den beruchten SIMON *den Toveraar* onder de eigenlijk gezegde Christenen rekenen, alhoewel de Kerkelijke Schrijvers hem den *Vader der Ketters* noemen. Wij hebben van dezen Volksbedrieger boven (*bladz.* 161—163) verhaald, het geen ons de echte geschiedenis van LUKAS meldt, en *bladz.* 262, het geen de overlevering, van zijnen twist met PETRUS te *Rome*, beuzelt, bijgebracht. Te weten, men wendt voor, dat SIMON, zijn oogmerk niet hebbende kunnen bereiken, om voor zijn geld, van de Apostelen, het vermogen te kopen, om de wondergaven van den Heiligen Geest mede te deelen, dra tot zijne vorige bedriegerijën wedergekeerd zijnde, in gezelschap eener hoer of bijzit, HELENA genoemd, in de Oostersche Landen hebbe omgezworven, en eindelijk te *Rome* aangeland zij.

De verhalen, aangaande dezen man, bij IRENEUS, TERTULLIANUS, den Schrijver van de *Constitutiones Apostolicæ*, de *Recognitiones Clementis*, en de *Clementina*, als ook bij EUSEBIUS, zijn zoo fabeläch-tig en dikwijls tegenstrijdig, dat men naauwlijks iet daarvan met zekerheid kan geloven; waaröm ook vele later Schrijvers, en onder deze VENEMA, SIMON den Toveraar, van wien LUKAS spreekt, en SIMON den Aartsketter, onderscheiden, en voor twee personen gehouden hebben; zekerlijk het beste middel, om de eere der Kerkvaderen in dezen te redden, maar niet genoeg gestaafd met geschiedkundige bewijzen, om het te volgen.

Even

Zijne leere.

Even verward is, het geen de Ouden van de leere, door SIMON gepredikt, gemeld hebben, waarvan MOSHEIM echter een geregeld famenftel gemaakt heeft. De hoofdleerftukken zullen deze zijn: Hij erkende eenen goeden en eeuwigen God, maar ook tevens eene eeuwige booze ftoffe; en uitvloeizelen of voortbrengzelen van beide, goede en kwaade geesten, die hij ook *Æonen* of eeuwen zal genoemd hebben. Deze *Æonen* waren fommige manlijk, andere vrouwlijk. Booze *Æons* zijn de Scheppers van deze Wereld geweest, en hebben de zielen, die van goeden aart zijn, in het ftoflijk en dus booze ligchaam, als in eenen kerker, opgeflooten. Om dezelve daar uit te verlosfen, heeft de hoogfte goede God goede *Æonen* gezonden; maar de booze Wereldfcheppers doen hun best, om de zielen gevangen te houden, waar toe zij de wetten, zoo der Jooden als van andere Volken, gebruiken, welke de zielen beletten, zich tot God te verheffen. Door deze verheffing keeren dezulken, die ze opvolgen, tot God, die in het lichtruim woont, weder, en anderen moeten zoo lang, door verfcheiden zielsverhuizingen, rondzwerven, tot zij daar toe ten laatften geraken. Wanneer allen weder met God vereënigd zijn, zal deze wereld verwoest worden. Zich zelven zal hij, voor den grootften onder alle *Æonen*, hebben uitgegeven, voor de groote kracht Gods, gezonden, om de magt der Wereldfcheppers te vernietigen, en de menschlijke zielen te verlosfen. Zijne vrouw, of volgends anderen, zijne bezit, HELENA, of wel SELENA (*de Maan*) gaf hij uit voor eene vrouwlijke *Æon*, en wel voor de *Ennoia*, (de Rede,) de Moe-

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

Moeder der Wereldscheppers, die haar mishandeld, en in de stoffe, als eene gevangenis, opgesloten gehouden hadden, tot hij gekomen was, en haar verlost had:„ Ik ben," zal hij, volgends HIËRONYMUS, gezegd hebben; „ Ik ben het woord Gods, ik de „ heerlijke, ik de trooster, ik de almagtige, ik „ Gods al!" Volgends IRENEUS, zal hij voorgegeven hebben, dat hij in *Samaria*, als de hoogste Vader; onder de Jooden, als de Zoon van God; en bij andere volken, als de Heilige Geest, verscheenen was.

Karakter. Eene wilde en verbijsterde verbeeldingskracht, zucht, om aanzien bij de menschen te hebben, en voor iet groots gehouden te worden, eenige kennis van de leerstellingen, met welke de Oostersche Wijzen, Joodsche Kabbalisten, en ook sommige Grieksche Wijsgeeren, den oorsprong van het kwaad in de Wereld poogden te verklaren, en haat tegen den Christen Godsdienst, dewijl de Apostelen hem openlijk ten toon gesteld en bestraft hadden, waar tegen hij zich zelven, in de plaats van JESUS, stelde, en de verlossing der Wereld, die de *Christenen* aan JESUS toekenden, aan zich zelven toeschreef, schijnen de hoofdtrekken van dezen bedrieger uitgemaakt te hebben.

Aanhangers. Hoe ongerijmd ook de voorgevens van SIMON waren, hij had echter zijne aanhangers, die hem en zijne HELENA, gelijk men verhaalt, Godlijke eere bewezen, toverkunsten geöefend, en zich aan alle ondeugden overgegeven zullen hebben. Waarschijnlijk vond SIMON deze aanhangers eerst en meest onder

de

de ligtgelovige en onnozele *Samaritanen*, naderhand echter moeten zij ook onder de Christenen ingeslopen zijn, ten minsten, 'er waren 'er onder de Christenen nog ten tijde van ORIGENES (*), doch weinige, zoodat men 'er geen 30 tellen kon, insgelijks kende EUSEBIUS ze nog in zijn' tijd (†) Zij schijnen eenige dweepzieke, onkundige, en sommigen hunner zelfs zedenloze menschen geweest te zijn. Meer kunnen wij van hun niet zeggen.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

Van eenen anderen *Samaritaanschen* zoogenoemden Ketter, DOSITHEUS en zijne aanhangers, zijn de berichten nog meer verschillende en onzekerer; alleen kunnen wij dit vastftellen, dat hij veel meer een Dweeper en Geestdrijver, dan Ketter, verdient genoemd te worden. Gemeenlijk beschrijft men hem, als een' *Samaritaan*, schoon anderen willen, dat hij een Jood geweest zij. Men is het ver of na niet eens, wanneer hij geleefd hebbe. Volgends EPIFANIUS (§), zou hij reeds voor CHRISTUS geleefd hebben, en de stichter der *Sadduceesche* gezindte zijn. In 't gemeen, plaatst men hem, ten tijde van CHRISTUS, en hij staat, als een leermeester van SIMON den Toveraar, te boek, doch FILASTRIUS maakt hem eenen leerling van denzelven. HIËRONYMUS wederspreekt zich zelven, omtrent dezen DOSITHEUS. Nu eens plaatst hij hem, in het begin der Christelijke Tijdrekening, dan zegt hij, dat

DOSITHEUS.

(*) *Contra* CELSUM. I. 57.
(†) *Hist. Eccles.* II. 1.
(§) *Hæres.* 13.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

dat hij de geen geweest is, die de *Samaritanen* overgehaald heeft, om de Profeetifche fchriften des Ouden Testaments te verwerpen; in welk laatfte geval hij veel ouder zou moeten zijn. Volgends het zeggen der Jooden (*) zal DOSITHEUS één van die Jooden geweest zijn, die van *Babel* na het Joodfche land werden gezonden, om de nieuwe volkplantelingen in den Godsdienst van dat land te onderwijzen. MOSHEIM gist, dat hij tot de *Esfeën* behoord zal hebben. Uit hoofde van alle deze verwarde berichten, maken fommigen weder twee onderfcheiden lieden van denzelfden naam DOSITHEUS, eenen ouderen en eenen lateren. Doch, onzekerheden genoeg.

Zijne leerftellingen.

Wat zijne leerftellingen betreft; hij zal beweerd hebben, de MESSIÄS te zijn (†), of, gelijk anderen, dat hij eene Godlijke kracht was, nog grooter dan SIMON de Toveraar. Hij zal het Oude Testament hebben vervalscht, om daar uit bewijzen te verzamelen, dat hij de MESSIÄS ware. Hij verwierp de leer nopens de geesten, en ftelde de eeuwigheid der Wereld; maar, volgends anderen, beweerde hij, dat deze Wereld van zekere Engelen gefchapen was. Het welk ik niet weet overëen te brengen. De Sabbath was inzonderheid heilig bij hem; zoo als de Sabbath iemand vond, in dien toeftand moest hij blijven, zonder zich te verroeren, het zij ftaande of liggende. Eindelijk zou hij ook eene gemeenfchap van vrouwen hebben ingevoerd. Hij

(*) Bij DRUSIUS *de Sect. Jud. pag.* 281.

(†) ORIGEN. *Contr.* CELSUM *Lib.* I. *et.* VI.

Hij had 30 van zijne aanhangers tot zijne vertrouwlingen verkozen. Doch, zich den haat van den Opperpriester der *Samaritanen* verwekt hebbende, was hij in een hol gevlucht, waar hij van honger en gebrek omkwam. Van zijne aanhangers moeten 'er, in de zesde eeuw, nog overig geweest zijn; altoos PHOTIUS (*) verhaalt, uit de schriften van EULOGIUS, die voor ons verloren zijn, dat, toen deze EULOGIUS Bisschop was van *Alexandrië*, in de gemelde eeuw, deze eene Sijnode of Kerkvergadering heeft gehouden, waar op getwist is, wien MOSES (DEUT. XVIII. 18.) bedoeld hebbe, door den Profeet, dien God zenden zou. Hier zullen de *Samaritanen* deze woorden op JOSUA, en de aanhangers van DOSITHEUS, op dezen hebben willen duiden, maar de uitspraak van het Sijnode was, dat de gemelde plaats van niemand, dan van JESUS, den MESSIÄS, handelde.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

Zijne lotgevallen en aanhangers.

Op DOSITHEUS mag MENANDER volgen. Ook deze was een *Samaritaan*, en, gelijk men zegt, een leerling van SIMON, met wien hij in gevoelens overëengestemd zal hebben. Alleen, hij beweerde, zelve de MESSIÄS, of één der *Æons* te zijn, door God in de wereld gezonden, om de zielen te bevrijden, en om aan de menschen de hoogste Godheid bekend te maken, die zij tot hier toe miskend hadden. Tot het één en ander moest een doop dienen, welken hij, als eene geheimzinnige plegtigheid, verrichtte, en zijne Toverkunsten, die hij *Gnoo*-*sis*

MENANDER.

(*) *Cod.* 230.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

ſis (*kennis* , *wetenſchap* ,) noemde. Aan hun, die zich van hem lieten doopen, beloofde hij de onſterſlijkheid, ook zou hij de gemeenſchap der vrouwen hebben willen invoeren onder zijne leerlingen, en geleerd hebben, dat men, om den marteldood te ontgaan, het geloof moge verzaken. THEODORETUS (*) zegt, dat hij geleefd heeſt, toen de Apostelen nog niet geſtorven waren. JUSTINUS *de Martelaar* (†) verhaalt, dat hij, door zijne bedriegerijën, te *Antiöchië* vele leerlingen heeft gemaakt. Doch, TERTULLIANUS (§) verzekert, dat, hoe zeer hij ook aan zijnen doop zonderlinge kracht toeſchreef, hij echter weinig toeloop gehad hebbe. Men ontmoet nog van zijne aanhangers in de vierde eeuw (**). Alles wel ingezien zijnde, zal men MENANDER en zijne aanhangers eer voor dweepers en lieden van ontſtelde herſſenen, dan voor Ketters, moeten houden; ja zelfs daar MENANDER, SIMON en DOSITHEUS, het Christendom niet beleden, maar zich, onder de *Samaritanen*, een ligtgelovig volk, en erfvijänden van alles, wat *Joodsch* heette, veeleer als vijänden van JESUS betoond hebben, zouden zij, in eene Kerkelijke Geſchiedenis der Christenen, naauwlijks eene plaats verdienen, indien niet, ten minſten ſommigen van hunne dweepzuchtige aanhangers, naderhand, gelijk het

(*) *Haeret. Fab. Libr.* II.
(†) *Apolog.* I. (34. 73.)
(§) *De Anima.*
(**) EUSEB. *Hist. Eccles.* III. 26.

het ſchijnt, voor Christenen hadden willen gehouden worden.

CERINTHUS.

Met meer recht mag CERINTHUS onder de eigenlijk genoemde Ketters, in den Kerkelijken ſtijl, gerekend worden, dewijl hij den Christelijken Godsdienst ten grond leggende, dien, naar zijn goedvinden, verklaarde, en 'er zijne gevoelens onder mengde. Doch ook in zijne Geſchiedenis zijn eene menigte van onzekerheden en zelfs ſtrijdigheden. Sommigen noemen hem MERINTHUS, terwijl anderen van CERINTHUS en MERINTHUS twee onderſcheiden perſonen maken. CERINTHUS zal een Jood geweest zijn, die te *Alexandrië* in *Egypte* zijne dweepächtige denkbeelden van God, de geesten, de wereld, en de menſchen, ſchijnt opgedaan te hebben; van daar in *Palaeſtina* gekomen, zal hij te *Jeruſalem*, *Caeſarea*, en elders, den Apostelen veel moeite en tegenſtand aangedaan, en vervolgends zijne dwalingen in *Klein-Aſie* wijd en zijd verſpreid hebben, tot hij, te *Efeze*, door het inſtorten van een bad, waar in hij zich bevond, zou zijn omgekomen. (*) De berichten nopens hem ſtaan bij IRENEUS (†), EPIFANIUS (§) en THEODORETUS

(*) Dit laatſte heeft een duidelijk verband, met de vertelling aangaande zeker gezegde van den Apostel JOÄNNES, boven *Bladz.* 289. gemeld, het één en ander wordt, met recht, als eene ongegronde overlevering of liever verdichtzel, aangemerkt.

(†) *Adv. hæres.* I. 26. III. II.

(§) *Hæres.* 28.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

TUS (*) doch deze zijn zeer verward, en niet zelden met zich zelven onbestaanbaar.

Zijne leergevoelens worden, op de volgende wijze, opgegeven. Hij erkende eenen hoogsten God, die van eeuwigheid af eene oneindige lichtruimte, de volheid genoemd, bewone. Deze heeft vele *Æonen*, *Eeuwen*, of onsterflijke geesten, voortgebracht, van welke de Engelen afstammen, één van welken de wereld en de menschen geschapen hebbe. Deze wereldschepper was de God der Jooden. De hoogste God was aan de menschen onbekend gebleven; doch, om dezen aan de menschen bekend te maken, en hen tot zaligheid op te leiden, heeft de hooge God eenen der voornaamste *Æonen*, CHRISTUS, of den LOGOS, in de gedaante eener duive, doen nederdalen, op zekeren mensch JESUS, Zoon van MARIA en JOSEF, welke daar door de kennis van den hoogen God, en de magt, om wonderen te doen, ontving. Dit verheven wezen, de CHRISTUS, verbleef met den mensch JESUS, op die wijze, als oudtijds de Geest van God op de Profeeten rustte; en dus verkondigde JESUS, door den invloed van den CHRISTUS, den hoogsten God. Toen de Jooden, door aanstoking van hunnen God, den Wereldschepper, hem vervolgden, kruisten, en ter dood brachten, had de CHRISTUS zich van den mensch JESUS afgezonderd, zoodat de laatste, enkel als een bloot mensch, gekruist, gestorven, en weder opgestaan zij. Evenwel zal, bij de algemeene

(*) *Haeret. fab.* II, 3.

ne opſtanding der dooden, de CHRISTUS zich weder met den mensch JESUS veréénigen, en dan een Koningrijk oprichten, het welk, geduurende duizend jaaren, enkel geluk en vermaak in zich zal bevatten. Omtrent de Godsdienstöefening ſchreef hij, aan zijne navolgeren, de beſnijdenis, en de onderhouding van de voornaamſte plegtigheden van den Moſaïſchen Godsdienst, benevens de geboden van JESUS, voor. Hij erkende geen gezag van eenig Boek des Nieuwen Testaments, behalven het Euängelie van MATTHEUS, en dit nog verminkt en verwrikt. Men zegt, dat JOÄNNES zijn Euängelie opzetlijk tegen dezen CERINTHUS geſchreven, en hem ook in zijnen eerſten Brief bedoeld zou hebben. (*)

I BOEK XII Hoofdſt. na C. G. Jaar 100.

Zoo veel kan men uit deze opgave zijner gevoelens opmaken, dat deze dweeper Joodſche vooröordeelen, met Heidenſche leergevoelens over de wereld der geesten, in het Christendom overgebracht, en het zelve daar naar misvormd heeft. Van de Jooden had hij zijne beſnijdenis en de onderhouding van MOSES wet, en waarſchijnlijk zijn duizendjaarig rijk, waarömtrent CAJUS, de ouderling van *Rome* (†), hem beſchuldigt, dat hij deszelfs vermaken, in de zinlijke genietingen van alle ligchaamlijke wellusten, zou hebben doen beſtaan, doch, welke beſchuldiging misſchien te overdreven is, door den ijver van dezen CAJUS tegen het gevoelen van een

(*) Zie wat wij daar omtrent hebben aangetekend *Bladz.* 94. en 309.

(†) Bij EUSEB. *Hist. Eccles.* III. 28. VII. 25.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

een duizendjarig rijk, het welk echter reeds vroeg, ook onder rechtzinnige Christenen, plaats had, die het zelve toch niet van CERINTHUS zullen ontleend hebben. Omtrent zijne gevoelens zeggen de oude Kerkvaders, dat hij gedeeltelijk met de *Gnostieken*, gedeeltelijk met de *Ebioniten*, veel gemeen heeft gehad; alhoewel anderen meenen, dat hij met de *Gnostieken* niets gemeen gehad heeft, dan deze bijzonderheid, dat de wereld niet door den hoogsten God, maar door Engelen, zou geschapen zijn. Dit zal duidelijker worden, uit het gene wij van de *Gnostiken* en *Ebioniten* melden zullen, na alleen hier nog bij gevoegd te hebben, dat de aanhangers van CERINTHUS zich, wijd en zijd, door *Klein-Asië* verspreid hebben; het welk ons des te min behoeft te verwonderen, alzoo Jooden en Heidenen, in zijne gevoelens, hunne oude vooröordeelen, voor een groot gedeelte, behouden, en het Christendom daar naar vormen konden.

Gnostieken.

Over de *Gnostieken* is zeer veel geschreven, men stelt hen voor, als een' aanhang van dwaalgeesten, die reeds, in de eerste eeuw, den leeftijd der Apostelen, zijn opgekomen, hunnen oorsprong hebbende uit eene zekere Oostersche Wijsgeerte, en die de aandacht der Apostelen reeds hebben opgewekt, welke hen, in verscheiden van hunne schriften, bedoeld en wederlegd zullen hebben; men onderscheidt hen in *Theoretische* of bespiegelende, en *Practische* of beöefenende. Men heeft de gevoelens der eersten tot een volledig samenstel pogen te brengen enz. Doch, als men bedenkt, dat het geen men

van

van eene zoogenoemde *Oosterſche Wijsgeerte* heeft gezegd, op zijn best genomen, ten hoogſten onzeker is (*), en tevens opmerkt, dat de benaming van *Gnostieken*, ontleend van het *Griekſche* woord *Gnooſis*, (kennis, wetenſchap,) zoo wel ten goede als ten kwaade genomen kan worden, gelijk dan de rechtzinnige Christenen zich van de waare *Gnooſis* of kennis beroemden, en dat deze benaming eerst in de tweede eeuw, op zekere aanhangen, bij voorbeeld, der *Valentiniänen*, *Baſilidiänen* enz., is toegepast, wordt het zeer twijfeläclitig, of 'er wel ooit een bijzondere aanhang en ſamenſtel van *Gnostieken* geweest zij, ten minſten vóór VALENTINUS enz., in de tweede eeuw; de zaak ſchijnt eenvouwig deze te zijn: Men heeft, zedert de tweede eeuw, de benaming van *Gnostieken* gegeven aan alle die genen, welke, voor en na, omtrent God en zijne eigenſchappen, omtrent de wereld der geesten, de ſtoffe, den oorſprong van het kwaad, en de middelen, om daar van bevrijd te worden, van eene hoogere en meer verlichte kennis zich beroemden; dus heeft men SIMON den Tooveraar, DOSITHEUS, MENANDER enz., ſchoon zij niet eens onder de Christenen behoorden, *Gnostieken* genoemd. Te weten, velen, het zij dan uit de Joodſche *Kabbala*, het zij uit Heidenſche overleveringen nopens de *Theogoniën* en geſlachtrekeningen der Goden, hunne droo-

(*) Zie boven *Bladz.* 38.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

droomerijën ontleenende, wilden de Godlijke natuur en eigenſchappen, de werkingen der geesten, den oorſprong der wereld, en des kwaads, verklaren; ſommigen, het hoofd vol hebbende van booze wezens, die den oorſprong aan de wereld zouden gegeven hebben, en van de eeuwige ſtoffe, die kwaad zij, dreeven, dat men, door eene heel ſtrenge levenswijze, het vleesch behoorde te vermeesteren en te bedwingen, waar in de dweepächtige *Esſeën* hen reeds waren voorgegaan; terwijl anderen zich van de wet ontſlagen rekenende, als welke van het booze wezen, dat de wereld geſchapen had, oorſpronglijk was, een geheel zedenloos leven voerden. Beiderlei ſoort van menſchen, die zich, om deze reden, op eene hooger wetenſchap en kennis beriepen, ontdekken wij, in de ſchriften der Apostelen. Zoo waarſchuwt PAULUS (I TIMOTH. VI. 20.) tegen *de ſpitsvinnigheden eener ten onrecht zoogenoemde wetenſchap*, door welke zelfs ſommigen reeds geheel van het Christendom waren afgeweken; (I TIMOTH. I. 4.) gewaagt hij van zulken, die veel ophefs maakten van *fabelen en eindeloze geſlachtrekeningen*; I KORINTH. VIII. I. ſpreekt hij van eene kennis, die opgeblazen maakt enz. en I TIMOTH. IV. van zulk eene ſtrengheid van zeden, die gepaard ging met onheilige en oudwijfſche fabelen, en gelijk hij zich elders uitdrukt, die, onder eenen uitwendigen ſchijn van godzaligheid, de kracht der waare godzaligheid verloochenden. Van hun, die,

on-

onder het voorwendzel van vrijheid, zich aan alle ſpoorloze ongebondenheden overgaven, ſpreken de Apostelen PETRUS (2 PETR. II. 15.) JUDAS (JUD. vs. 12.) en JOÄNNES in zijne *Openbaring* (II. 14.) vergelijkende hen bij den ouden Waarzegger BILEÄM, die zijne waarzeggerijën voor beloning veil had. Men heeft van deze lieden ook al een' bijzonderen aanhang van Ketters gemaakt, onder den naam van *Bileämiten*, daar het ondertusſchen genoeg blijkt, dat deze lieden menſchen waren, die zich meer dan anderen verlicht en kundig rekenende, zich niet alleen veröorloofden, met de Heidenen het Afgoden-offer te eten, maar ook alle deugdzame werken gering achtten. Deze ſchijnen dezelfde te zijn, die JOÄNNES *Antichristen* noemt, die tegen CHRISTUS overſtonden, om dat zij den waaren geest van het Christendom miskenden. De aangehaalde plaatzen uit de Schriften der Apostelen geven genoeg te kennen, dat zij eer- en heerschzuchtige lieden waren, die, om zich eenen naam te maken, zich dra van de Christenen hebben afgezonderd. Vergel. 1 JOANN. IV. 1. Met hunne ingebeelde wetenſchap veel op hebbende, ſchijnen zij ook, omtrent den perſoon van JESUS bedenkingen gemaakt, en hem voor een bloot mensch gehouden te hebben, doch, op wien een hooger Geest van den Hemel was nedergedaald, waar in zij met de *Ebiöniten* overëenſtemden.

Nicolaïten.

Nicolaïten ſchijnt eene benaming te zijn, welke insgelijks tot deze ſoort van menſchen behoort, en het

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

het geen de Kerkvaders IRENEUS (*) en CLEMENS *van Alexandrië* (†), en na hen AUGUSTINUS, THEODORETUS, en EPIFANIUS van eenen bijzonderen aanhang, *Nicolaïten* genoemd, gefchreven hebben, fchijnt enkel oorfpronglijk te zijn, uit hunne opvatting, van het geen OPENB. II. 6. en 15. voorkomt, alwaar eene melding gefchiedt van de leere der *Nicolaïten*; alhoewel het zeer waarfchijnlijk is, dat deze naam *Nicolaïten*, welke, in betekenis, met den naam *Bileäm* overeenkomt, in dit Boek, zoo wel geheimzinnig te verftaan zij, als de gemelde naam *Bileäm*, en de naam *Jefebel*, welke ter zelfder plaatze, in eene geheimzinnige beduidenis, genomen worden; zonder dat men daar uit kan afleiden, dat 'er, ten tijde der Apostelen, eene afzonderlijke gezindte of aanhang van *Nicolaïten* beftaan hebbe. Ondertusfchen bericht ons de overlevering, bij de bovengenoemde Kerkelijke Schrijvers, dat zij hunnen naam en oorfprong gehad hebben van NICOLAUS, éénen der zeven eerfte Diakonen in de *Jerufalemfche* Gemeente. HANDEL. VI. Evenwel is hun verhaal nopens dezen eerwaardigen man ver van eenftemmig te wezen. Volgends IRENEUS, heeft hij, door zijn eigen buitenfpoorig levensgedrag een flecht voorbeeld voor zijne navolgers gegeven, welke zich aan

(*) *Adverf. Hær.* II. 27. III. 11.

(†) *Stromat*, II, 20 en III. 4. en uit hem EUSEBIUS *Hist. Eccles.* III. 29.

aan de fnoodfte ondeugden hadden fchuldig gemaakt; maar volgends CLEMENS *van Alexandrië*, was NICOLAUS een man van eenen onbefproken heiligen en christelijken wandel. Hij had eene heel fchoone huisvrouw, over welke men hem nagaf, dat hij jaloersch ware. Dit vernemende, fcheidde hij zich van haar, met bijvoeging van deze redengeving, *dat men het vleesch behoore te misbruiken*, willende te kennen geven, dat een deugdzaam man zijne hevigfte driften moest weten te overwinnen. Dit zijn gezegde en gedrag hadden zijne leerlingen en aanhangers misbruikt, daar uit afleidende, dat onkuischheid en ontucht geene zonde ware, de hoererij voor geöorloofd verklarende, en de vrouwen onder malkanderen gemeen makende. Dit is het verhaal van CLEMENS *van Alexandrië*; zeer onwaarfchijnlijk zeker. Volgends EPIFANIUS en anderen, zullen zij aan God vreemde namen gegeven, en vreemd luidende woorden in hunne Dienstboeken gebruikt, en ook de Godheid van JESUS ontkend hebben. Alles overwogen zijnde, komt het waarfchijnlijk voor, het geen wij zeiden, dat men aan die liederlijke Dweepers, welke de vrijheid van het Christendom misbruikten, uit de Openbaring van JOÄNNES, den naam *Nicolaïten* hebbe gegeven, en vervolgends naar den oorfprong van deze benaming zoekende, zich NICOLAUS, onder de eerfte Diäconen te binnen gebracht, en dien als ftichter dezer gezindte aangenomen hebbe, terwijl de gemelde lieden dezen eerwaardigen man geern daar voor erkend, en den hun gegeven

I BOEK XII Hoofdft. na C. G. Jaar 100.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

ven naam van hem zullen hebben afgeleid; kunnende het één en ander met zoo veel te meer waarschijnlijkheid geschieden, omdat NICOLAUS oorspronglijk een *Joodengenoot*, en dus, uit den aart der zaak zelve een voorstander van de Christelijke vrijheid zal geweest zijn, welke zoo ligtelijk misbruikt werd. Hoe het zij, het is te minder nodig ons langer met deze onzekerheden op te houden, naardien deze gezindte van *Nicolaïten*, indien zij ooit bestaan heeft, toch in de Christelijke Kerk zelve geenen opgang gemaakt, noch op het Christendom, als zodanig, eenigen verderen invloed gehad heeft, gelijk zij ook van geen duur geweest is.

Nazareenen.

Van eenen geheel anderen oorsprong en natuur, dan de voorgaande, waren de *Nazareenen* en *Ebiöniten*, van welke wij nu nog moeten spreken. ———

De naam *Nazarenen*, of *Nazareërs*, was, voor dat de belijders van JESUS te *Antiöchië Christenen* begonnen genoemd te worden, algemeen aan alle Christenen, gelijk JESUS zelve de *Nazarener* genoemd werd; bijzonder gebruikten de Jooden en Heidenen denzelven geern; (vergel. HANDEL. XXIV. 5. XXVIII. 22.) Doch, nadat de naam *Christenen* ontstaan, en in meer algemeen gebruik gekomen was, is de naam *Nazarenen*, of gelijk anderen dien ook schrijven, *Nazareën*, bijzonder eigen gebleven, aan de Christenen uit de Jooden, zich in het Joodsche land onthoudende; waar uit men afleiden kan, dat de *Nazarenen*, ten onrechte, op

op de lijst der Ketteren geplaatst worden. Zij waren Joodschgezinde Christenen, van welke wij boven gesproken hebben, en die met hunne vooröordeelen omtrent het aanhouden der Joodsche plegtigheden, en de noodzaaklijkheid der *Mosaische* wetten, lang in de Kerk als broeders erkend zijn, hoewel men hen, als zwakke broeders, aanmerkte, gelijk zij ook in de daad waren, alzoo zij toonden, in den waaren geest van den Godsdienst van JESUS, welke niet in uitwendigheden bestaat, weinig te zijn doorgedrongen; maar sommigen van deze lieden gedroegen zich, door eenen verkeerden ijver, zoo haatlijk en onverdraagzaam jegens de Christenen uit de Heidenen, dat eene scheuring bijna onvermijdelijk werd, voornaamlijk, toen *Jerusalem* nu verwoest zijnde, enkel halstarrigheid sommigen hunne Joodsche vooröordeelen deed behouden, welke, van dien tijd af, zich van de andere Christenen hebben begonnen af te zonderen, en ter onderscheiding *Nazarenen* genoemd zijn geworden, welke zich, vervolgends, spoedig weder in twee takken hebben gescheiden, de *Nazarenen* en *Ebioniten*, welke laatste nog verder van de leere van het Christendom zijn afgeweken, gelijk wij zien zullen. MOSHEIM, en andere nieuwe schryvers, stellen echter den oorsprong der *Nazareenen*, eerst in de II eeuw, en wel na het jaar 136 onder den Keizer HADRIÄAN; wanneer de Joodsche oproeren gedempt zijnde, de strengste wetten tegen de Jooden werden vastgesteld, en de Christenen, die tot de oude *Jerusalemsche* gemeente behoord, en tot nu toe altijd opzieners uit

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

uit de Joodsche Christenen gehad hadden, voor het eerst eenen MARKUS, eenen vreemdeling, die van Heidensche afkomst was, tot Bisschop en Opziener verkozen, waar door de scheuring voltooid werd, alzoo sommigen, daar door geërgerd, in *Pereä*, of de landschappen over den *Jordaan*, afzonderlijke vergaderingen hebben opgericht (*); doch, de plaats van SULPICIUS SEVERUS, waar op zij zich gronden, zegt geenszins duidelijk, dat toen eerst deze afzondering der *Nazarenen* haren eersten aanvang genomen heeft.

De *Nazarenen*, of Joodschgezinde Christenen, waren daar in met de Christenen eensgezind, dat zy de boeken des O. T. aannamen en voor Godlijke boeken erkenden, doch zij schijnen van de schriften des N. T. geene andere gekend te hebben, dan het Euängelie van MATTHEUS, het welk zij, in de Hebreeuwsche, of liever *Arameïsche* (*Chaldeeuwsche*) taal, en waarschijnlijk in eene overzetting, welke hier en daar veränderingen ondergaan had, bezaten (†); zij erkenden de hoofdwaarheden van den Christelijken Godsdienst, en schoon EPIFANIUS hen schijnt te beschuldigen, dat zij JESUS niet voor den Zoon van God erkend hebben, evenwel weten wij

(*) SULPICIUS SEVERUS *Hist. Eccles.* II. 31. vergeleken met EUSEB. *Hist. Eccles.* IV. 5.

(†) Dit is het *Euängelie*, dat gemeenlijk het Euängelie der *Hebreën* genoemd wordt, waar van wij boven gesproken hebben *Bladz.* 299. en 323.

wij uit HIËRONYMUS, die omgang met hun gehad heeft, dat zij in CHRISTUS geloofd, dat is, JESUS voor den Zoon van God erkend hebben (*). Hunne hoofdstelling, die hen van de andere Christenen onderscheidde, was, dat zij geloofden, dat de onderhouding van MOSES wetten even noodzaaklijk zij onder het Nieuwe, als onder het Oude Testament, en dat men, zonder deze onderhouding der wet, voor God niet rechtvaardig kon zijn, dat men derhalven den Christen-Godsdienst moest aannemen, in zoo verre hij den Joodschen onderstelde, en daar mede overëenkwam, met één woord, zij bleven Jooden, doch erkenden JESUS voor den waaren MESSIÄS. T'en tijde van AUGUSTINUS en HIËRONYMUS, waren zij slechts weinige in getal overig, en ook, in meer dan één opzicht, afgeweken van de leerstellingen hunner voorvaderen, zijnde toen reeds meer genaderd tot de *Ebiöniten*.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

Deze, gelijk wij zeiden, waren een tak der *Nazarenen*, waar door zij ook meermalen met dezelve verward worden. ARNOLD (†) ontkent volstrekt, dat 'er ooit, onder de Christenen, eene gezindte van *Ebiöniten* zou geweest zijn, meenende, dat EPIFANIUS deze gezindte enkel verdicht hebbe, om met hun te

Ebioniten.

(*) Te weten, de benaming CHRISTUS wordt bij de Kerkelijke Schrijvers, in de IVde eeuw, bijzonder, van de Godlijke natuur van JESUS gebruikt. Zie VENEMA *Hist. Eccles. Tom.* III. *pag.* 332.

(†) *Kerk- en Ketter-Historie* I. *Deel Bladz.* 28.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

te kunnen twisten, en hen te kunnen wederleggen. Het is zoo, wanneer EPIFANIUS alleen ſtaat, kan men weinig op zijn getuigenis aan, doch, dewijl IRENEUS, TERTULLIANUS, EUSEBIUS hen insgelijks kennen, kan men het beſtaan dezer gezindte niet in twijfel trekken; hoe zeer deze Schrijvers onderling, in verſcheiden bijzonderheden omtrent hen, verſchillen. Dus is men onzeker over den oorſprong van den naam *Ebioniten*: Dezen zullen zij ontvangen hebben van eenen EBIÖN, die één hunner leeräaren, en hun ſtichter, zou geweest zijn. Deze naams-afleiding is zeer eenvouwig, en zou niet behoeven in twijfel getrokken te worden, indien niet alles, ja zelfs het beſtaan, van dezen EBIÖN onzeker ware, en van ſommige ouden zelve ontkend werd, die den naam *Ebioniten* hebben afgeleid van een Hebreeuwsch woord, *Ebjon*, het welk eenen *armen* betekent, zoodat zij dus genoemd zouden zijn van hunne *armoede*, het welk de *Ebioniten* zelve voorgewend hebben, hunne waare naams-oorſprong te wezen, omdat zij, naamlijk, echte afſtammelingen waren van de eerſte Christengemeente te *Jeruſalem*, die op aardſchen rijkdom niet te roemen hadden, en zelfs gewillig hunne goederen en bezittingen, ten dienſte der armen, verkochten. Maar, hunne partijën hebben deze benaming verklaard van hunne *armoede* van geest, waar door zij geringe gedachten hadden van JESUS, dien zij echter als den MESSIÄS beleden. Te weten, zij ontkenden zijne Godlijke natuur, en hielden hem

voor

voor een bloot mensch, alhoewel zij daar in onderling niet overëenkwamen, of zij hem eene gewone en natuurlijke geboorte uit JOSEF en MARIA, dan wel eene buitengewone en bovennatuurlijke uit MARIA door den Heiligen Geest, moesten toeſchrijven. (*) Voords waren zij nog ſterker ijveräars voor de plegtigheden der *Moſaiſche* wet, dan de *Nazarenen* zelve, en wilden die ook aan de Heidenen, die tot het Christendom overkwamen, opdringen. Deze hun ijver boezemde hun eenen afkeer in tegen den Apostel PAULUS, wiens ſchriften zij voornaamlijk verwierpen, omdat hij in dezelve zich een' zoo ſterk voorſtander van de Christelijke vrijheid betoond had. Alleen hadden zij, met de *Nazarenen*, het Hebreeuwsch of Chaldeeuwsch Euängelie van MATTHEUS, het welk zij voor het oorſpronglijke hielden. Deze gezindte beſtond ook nog tot in de IVde eeuw, en had zelfs ſommige geleerde aanhangers. Zoo ſterk waren de vooröordeelen, met welke de Jooden aan hunne voorvaderlijke wetten en zeden verkleefd waren!

I BOEK XII Hoofdſt. na C. G. Jaar 100.

Daar worden bij de Kerkvaders nog wel eenige bijzondere perſonen, of geheele partijën, als Ketters of Dwaalenden, in deze Apostoliſche eeuw, gemeld, bij voorbeeld, VARISUUS, CLEOBIUS, THEODATUS, THEOBUTUS, *Gortheänen*, *Masbotheanen*, *Entycheten*, *Canisten*, *Adrianisten*, doch, de-

(*) EUSEB. *Hist. Eccles.* III. 27. ORIGEN. *Contra.* CELS. II. 56.

I BOEK XII Hoofdst. na C. G. Jaar 100.

deze waren of *Joodsche* leeräars, of enkel andere benamingen van die gezindten, van welke wij gesproken hebben, of geheel onbekende lieden, van welken ons niets dan de bloote naam bekend is, of ook namen, die uit eene verkeerde lezing ontstaan zijn, gelijk dus *Adrianisten* geschreven is voor *Menandrianisten*, aanhangers van MENANDER; zoodat wij ons met dezelve niet behoeven op te houden (*), maar den Lezer hier een rustpunt aanbiedende, met het volgende Boek kunnen voortgaan, de Kerkelijke Geschiedenis der Christenen van het tweede Tijdperk te beschrijven.

(*) Men zie van deze allen: *Het ontwerp eener volledige Geschiedenis van de Godsdienstgevoelens der eerste Christen-eeuw enz.* Iste *Deel Bladz.* 58. volgg.

Einde van het eerste Deel.

